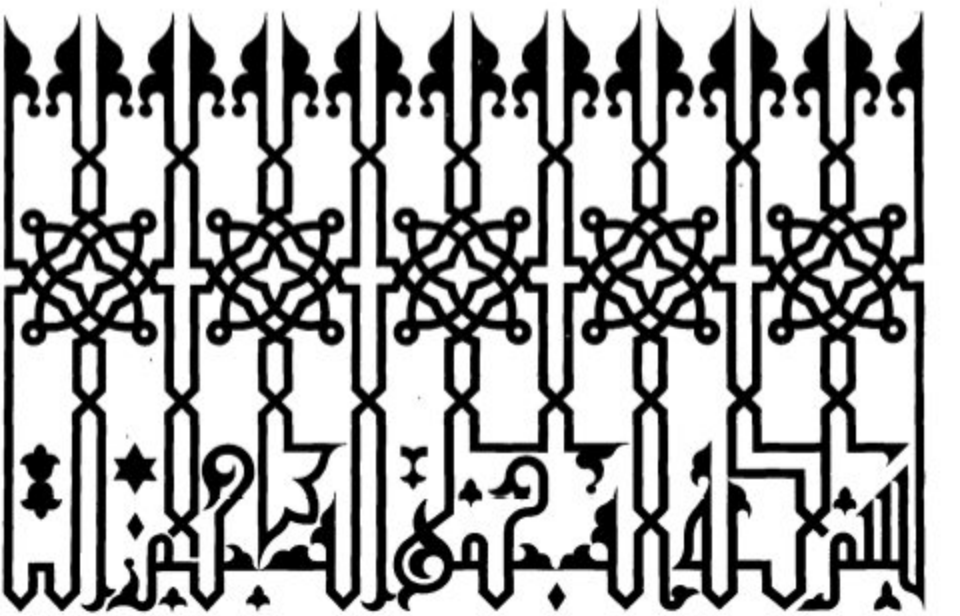
Eski Yazıları Okuma Anahtarı

4. BASKI

Kapak : Kerim ERDOĞAN

Ön kapak :

Kayseri Külük (Gülük) Camii'nde, çini üzerine kûfî hatt ile yazılmış bir «Besmele»den esinlenerek çizilmiş kompozisyon.

Arka kapak :

Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde bulunan, yaprak üzerine celî sülüs hatt ve altın yaldızla yazılmış :

«Yâ Hazret-i Pîr Sünbül Sinan kaddese sırrehu'l - Mennân» levhası. (Hattatı belli değildir).

Bu kitabın dördüncü baskısı İdeâl Matbaasında 7000 (Yedibin) adet basılmıştır.

Ağustos 1983 ANKARA

ÖNSÖZ

Bu kitabın yazarı merhum Mahmud Bedreddin Yazır, «Medeniyet Âleminde Yazı ve İslâm Medeniyetinde Kalem Güzeli, c: 1» adlı eserinde şu hâtırasını nakletmektedir :

«Birinci Cihan Harbi'nde askerlik münâsebetiyle tanıştığım Macaristan'lı ressam ve subay bir arkadaşım vardı, arasıra İstanbul Câmilerini, müze ve kütüphanelerini birlikte gezer, her çeşid san'at eserlerini ziyâret ve tedkik ederdik. Bir gün, Sultanahmed Câmi'indeki Melek Paşa-zâde Ali Haydar Bey merhûmun ta'lik celisi «El-kâsibu habîbullah» levhası önünde bulunuyorduk. Arkadaşım ona baktı da sonra bana dönerek :

— «Dostum! Bu sizin yazılarda bir hâl var. Çok dikkat ediyorum, ilk bakışta sâde bir renk, geometrik bir sessizlik, baktıkça harekete geliyor, canlanıyor, cilveleniyor. Önce bir tatlı bakış, arkasından yavaş yavaş içe süzülen canlı bir akış, sessiz bir armoni içinde rûhu oynatan metafizik bir mûsiki var. Lâkin ondaki âhengi kulaklar duymuyor, içler dinliyor, dinledikçe bir başka âleme yükseliyor. Bakarken ne oluyor anlamıyorum, içimi içine çeken büyüleyici bir çehre, bir güzellik denizi, sevimli titreşmelerle gönlümü ferahlatan bir hava, derken bir melek sesi ve nefesi kadar gizli ve ılık bir okşayış ve sarılış içinde kalıyorum; o ben; ben o oluyoruz gibi bir şeyler oluyor, sizde de böyle şeyler olur mu?» demişti.

Merhûmun bu hâtırasını burada zikretmekteki maksadım şudur; Medeniyetin her şûbesinde dünya milletlerinin gıbta ettikleri ölmez eserler vücûda getirmiş olan necîb milletimizin ve minnetle andığımız aziz atalarımızın bırakmış oldukları eserler kıymet yönünden hiç de birbirinden farklı değildir. Sinan'ın Selimiyesi, Süleymaniyesindeki bedîi rûh ve zevk ne ise, Şeyh Hamdullah'ın kaleminden çıkan bir Mushaf'da görülen de odur.

Mimârî'de Selimiye'yi, Sultanahmed'i meydana getiren rûh ve zevk - İslâmiyetle birlikte müslûman milletlerin ortak yazısı hâlinde beliren - Arab yazısını da bir daha erişilmesi mümkün olmayacak bir noktaya ulaştırmış ve bütün - yazılı - medeniyet meyvelerini bu yazı ile vermiştir.

Millî tarihimizin bin yılı aşkın bir devrinde; içinde dünya'ya gelinen evin nizâmından, eşi bulunmayan âbidelerimizin kitâbelerine, Anadolu'yu «Türk Yurdu» yapan kılıçların üzerlerinden, vakfiyelerimize, şer'i sicillerimizden Seyâhatnâmelerimize ve nihayet mezar taşlarımıza kadar bu yazı kullanılmıştır.

Asil ecdadımızın bize miras bıraktıkları bu kıymetleri değerlendirebilmek, gereğince tanıyabilmek ve icâbında kullanabilmek için yapılacak ilk iş hiç şüphesiz kullandıkları yazıyı bilmek olacaktır.

Günümüzde öğrenilmesi zârûret hâlini alan bu yazıyı lâyıkı vechile okuyabilenlerin sayısı ise ihtiyacın çok altında bulunmaktadır.

Bu konuda eğitim gören öğrencilerimize, san'at meraklılarına ve tüm ilgilenenlere - sâdece maksadı anlatan bir araç olma hüviyetinden öte - merhum yazarımızın hâtırasında dile geldiği gibi aynı zamanda esrârengiz birer san'at şâheseri olan «Hatt San'atı» hârikalarını çözmeyi öğretecek kitapların adedi ise bir kaçı geçmemektedir.

Bu maksatla yurt sathında gittikçe artan talepleri karşılayabilmek için bu güzel eserin 4. baskısı yapılmıştır.

Bu kıymetli eseri istifadelerinize sunarken merhum yazarı Mahmud Bedreddin Yazır'ı rahmetle anar, eserin baskısında emeği geçen mesai arkadaşlarıma teşekkür ederim.

Galip YİĞİTGÜDEN
VAKIFLAR GENEL MÜDÜRÜ

ESER HAKKINDA

Güzel yazıyı bir san'at olarak kabul eden Türk hattatları, müslüman milletlerin ortak yazısı olan eski yazıyı, İslâmiyetten aldıkları feyz, incelik ve san'at duygusu ile ele alarak kendilerine has bir sistem içinde en yüksek seviyeye ulaştırmışlardır. Yazdıkları güzel yazılarla, haklı olarak dünyaca büyük bir şöhrete ulaşan hattatlarımız, yazdıkları eserlerinde, çeşitli yazı şekillerini kullanmışlardır.

Bu gün müze, kütüphane ve arşivlerimizde bulunan Kur'an-ı Kerîm, Cüz, Hilye-i Şerif, Ferman, Berat, Hüccet, İlâm, kitap vs. gibi her biri birer san'at şaheseri olan binlerce eserin yazılmasında ve ayrıca mimari tezyinatta kullanılan yazı türleri biribirinden daha güzel görünüm arzetmektedir. Sülüs, nesih, reyhanî, tevki'i, rık'a, tâ'lîk, celî, müsenna, divanî ve siyakat gibi yazı türlerini büyük bir maharet ve ustalıkla kullanan Türk hattatları, yazıyı içten sevmiş ve onu iyi anlayıp değerini vermişlerdir.

Bilindiği gibi Türk-İslam Kültür ve Medeniyetinde hat san'atın n tuttuğu yer, resim san'atının hıristiyan dünyasındaki yeri kadar büyüktür. Hat san'atını sadece bir dekoratif unsur olarak ele almak, bu san'atın ruhuna ve anlamına girmemek olur. Zira hat san'atı, batı resminin saptığı taklit ve tasvir yollarından uzak kaldığından, resimden çok daha fazla din ile kaynaşmış, hem san'at, hem de bir çeşit dini yazı şekli olmuştur.

Müslüman Türkler arasında gelişerek müstesna bir yeri olan bu san'at dalı maalesef son yıllarda ihmal edilmiş, hattatların sayısı yok denecek kadar azalmıştır. Ayrıca eski yazı çeşitleriyle kaleme alınan, kütüphane ve Arşivlerimizi dolduran kitap ve vesikalar, lâyıkı veçhile değerlendirilememektedir.

İşte bu elim manzarayı nazarı itibare alan merhum Mahmut Yazır «Eski Yazıları Okuma Anahtarı» adlı kıymetli eserini yazmıştır.

Büyük bir emek mahsûlü olan bu eser, Genel Müdürlüğümüz yayınları arasına alınarak 1942 de ilk baskısı, 1974 de ikinci, 1978 de üçüncü baskısı yapılmıştır.

Genel Müdürlüğümüzün diğer yayınlarında olduğu gibi bu esere de duyulan ihtiyaç karşısında, bu san'at dalına ilgi duyan genç kuşaklara yararlı olacağına inandığımız için, bu kıymetli eserin dördüncü baskısını yaparak milletimizin hizmetine sunuyoruz.

Saygılarımızla,

İbrahim ATEŞ

Arşiv ve Yayın Dairesi

Başkanı

FİHRİST

	Sayfa
Sunuş	V
Eser Hakkında	VII
Başlangıç	XI
Giriş	XIII
Diplomatik Kısım	XV

PALEOGRAFİK KISIM

	Sayfa
I — Eski yazılara umumî bir bakış	1
II — Yazılar hakkında umumî ve nazarî malûmat	3
a) Yazı, yazmak ve okumak mefhumları	3
b) Mâna, söz, yazı münasebetleri	4
III — Vakıf Kayıtlar Arşivindeki yazılara toptan bir bakış	5
a) Arşivdeki yazı çeşitleri	7
b) Eski yazıların çeşitleri	8
c) Eski yazıları okumanın yolu	9
d) Bozuk bir yazı nasıl okunur	11
h) Noktasız yazılar	13
IV — Yazılar hakkında umumî ve pratik malûmat	15
1 — Arap harflerini bilmiyenlere mahsus ilk bilgiler	
a) Eşik önü tarif ve izahlar	15
b) Osmanlıcanın alfabesi	15
c) Harflerin fonetik bakımdan izahları	17
d) Harf şekillerine ait ipitdai bilgiler	25
2 — İmlâ ve yazıya ait bazı izahlar	27
3 — İttisal ve infisal (bitişme ve ayrılma)	30
4 — İşaretler	32
a) Okutma işaretleri	32
b) Mühmel harf işaretleri	47
c) Süs işaretleri	48
V — Yazı nevileri, harf şekilleri, hece örnekleri (okuma yolu ile)	50
1 — Sülüs yazı	50
a) Harf şekilleri ve hece örnekleri	52
b) Sülüs kırması	114
c) Sülüs celîsi	114
d) Diğer celîler	116
e) İnce yazılar	117
h) Hurda ve gubarî yazılar	117

g) Muhakkak ve reyhanî 117
ğ) Müsennâ yazılar 118
h) Tevkı' (icaze) 120
2 — Nesih yazısı 122
a) İnce nesih ve nesih kırması 129
3 — Divanî yazı (çep yazıları) 129
a) Celî divanî 131
b) İnce ve kırma divanî 134
4 — Ta'lik yazı 135
a) Ta'lik celîsi 139
b) İnce ve kırma ta'lik 139
c) Nesta'lik 140
5 — Rık'a yazısı 140
6 — Siyakat yazısı 144
a) Rakamlar ve ay isimleri 149
b) Kûfî yazı 151

VI — Müşkil yazıların okunması (tertip ve tahlil mebde'leri) 152

VII — Transkripsiyon bahsi 154

VIII — Fotoğrafiler serisi 161

IX — Yazı örneklerinden okunuşlar 269

BAŞLANGIÇ

2/Teşrinisani/1939 da sayın Başvekil **Doktor Refik Saydam**, 1937 senesinde kurulmasına başlanılan **Umum Müdürlük Arşivi**'ni tetkik buyurmuşlardır.

Tetkikleri sırasında **Siyakat Harfleri** ile yazılmış bir vakıf kaydına göz gezdirerek siyakat yazısı hakkında bir alfabe hazırlanması isteğini göstermişlerdir.

Başvekilimizin buyrukları hepimizi çok sevindirdi. Çünkü vazife programımızın başında tuttuğumuz, millî varlıklarımızdan âbidelerin, camilerin korunması ve sürekli yılların açtığı yaralardan kayrılması ve atalarımızın hayırlı ve içtimaî hizmetlerinin, güzel sanatlarının - bugünün giderine göre - canlandırılması ve tarihimize ve bilim yuvalarımıza katılabilmesi için eski yazılarımıza da muhtaç bulunuyoruz.

Vakıflar Umum Müdürlüğü'nün 1940 yılı bütçesine dair **Büyük Millet Meclisi Bütçe Encümeni**'nin mazbatasındaki görüş ve öğütler çok değerlidir. Mazbata bildiriminin sonunda şöyle deniliyor :

«..... **Türklüğün mefahirinden olan büyük eserlerin harâbiden korunmasının temin edildiği anlaşılıyor. Ancak memleketin her noktasında daha binlerce ecdat eserinin canlı olarak muhafazasını temin edecek böyle bir gayret ve himmete ihtiyaç bulunduğu ve fakat mali imkânsızlık yüzünden bu işlerin hepsine yetişilemediği ve bütçeye konulan tahsisatla en müstacel olan tamiratı yapmakta olduğu ve bilhassa zelzele mıntakasındaki çok kıymetli eslâf eserlerinden kalanlarını muhafaza maksadile bazı tedbirler ittihaz edildiği anlaşılmış ve vakıflar bütçesile bu işlerin kâmil bir şekilde başarılamıyacağı da müşahede edilmiştir.. Ehemmiyetli işin devletçe de düşünülerek malî imkânlar aranmasını ve lâzımgelen yardımlar yapılmasını temine şayan bulan Encümen, böylece bir taraftan eski eserleri kazılar yapılarak yerler altından çıkarmağa çalışılırken kıymetli Türk eski eserlerinin toprağa gömülmesine meydan verilmiyeceğine emniyetinin berkemal olduğunu mazbataya kayıt ve işareti münasip görmüştür..»**

Gerçektir ki eski eserlerimizle birbirinden ayrılamıyacak kadar yakınlığı olan ve onların yalnız mühim tezyinatını teşkil etmekle kalmıyarak o zamanın itikat ve ruhiyatının felsefesini de belirten eski yazılarımızı - eldeki elverişli günler geçmeden - bilim ilgililerine öğretemezsek az zaman sonra bunları doğru yanlış bize okutmak ve yazdırmak için yabancı illerden bilginler, öğremtenler getirtmek güçlüğünde ve düşüklüğünde kalınacaktır.

Sayın Başvekil'in daireden döndüklerinden bir kaç gün sonra arkadaşım Vakıf Kayıtlar Müdürü Şefik İmrem, müdürlüğün vukuflu mümeyyizi Mahmud Yazır'ın elile yazılmış bir siyakat alfabesi getirdi ve verirken onun bir dileğini de öne sürdü.

Dilek, bu alfabenin üzerinde uzun zamanlar işlenerek derin ve ince hususiyetler hasıl olan ve âdeta ekol teşkil eden siyakat yazılarını okutmaya yetmiyeceği ve yalnız siyakat yazısı ile de iş bitmiyeceği, siyakat derecesinde ilerlemiş nesih, divânî, ta'lik.. gibi yazılarla meydana getirilmiş millî ve seçme eserlerimiz de bulunduğu için bu çetin işe daha geniş teşkilâtı bulunan Maarif Vekâletinin de el koyması» düşüncesi idi.

Bu düşünce Başvekâlet yüksek katına arzedildi, gerek Maarif Vekâleti, gerek Umum Müdürlüğümüz işi paylaştı.

İdaremizce ve mümeyyiz Mahmud Yazır'ın çalışmasile siyakat yazısını okuyabilmek için bundan evvel **Siyakat Yazısı** adlı küçük bir eser yazıldığı gibi bu kerre de siyakattan başka eski Türk yazılarının da okunması için işbu anahtar kaleme alınmış oldu.

Yazının amacı okuyup anlamak ve okutup anlatmak olduğuna göre bizi bu amaca en kısa bir zamanda götüren harflerden yapılan alfabenin en elverişli sayılacağı besbellidir; fakat insan cemiyeti, ifade ve istifadeye, zaman geçtikçe zevkini, ruhî inceliklerini de katmış ve bu alanda da güzellikler arama yoluna dalmıştır. Belki bu gidiş, güçlükler çıkarmış, asıl amaçtan biraz uzak kalınmış.. Ancak insan, buna seve seve, isteye isteye katlanmıştır. Ortaya çıkarılan güzellikler kültür üzerinde önemli roller oynamış, san'atın millî varlıkları doğmuş ve bediiliğe doğru akıp gitmiştir.

Sanatkârlarımız bu yazılarla yalnız millî intibalarımızı belirtmekle kalmamışlar, her üstad buna kendi şahsiyetini de katarak hususî üslûplar meydana getirmişlerdir.

Eski yazımızın bir nev'i olan siyakat yazısına da bu gözle bakmak lâzımgeliyor. Bunun da bedii basamaklardan geçtiği, özen benlikleri bulunduğu görülüyor.

Millî şefimizin bizi yürüttüğü yol, mefahirimizi araştırmak, bulmak, tanıtmak olduğuna göre bu eser eski yazılarımızın okunmasına yararsa **Vakıflar Umum Müdürlüğü** kendini mutlu bilecektir. Üst yanının başa çıkarılması, boşlukların, yanlışların doldurulması ve düzeltimesi varlıklariyle gurur duyduğumuz bilginlerimize, öğretmenlerimize kalıyor demektir.

Vakıflar Umum Müdürü
F. KİPER

GİRİŞ

Bu anahtarı hazırlamaktan maksadımız Hüsnühat muallimliği yapmak ve bunun için lüzumlu usul ve kaideleri bildirmek değildir.

Bellibaşlı gayemiz :

1 — Eski harflerle yazılmış güzel veya çirkin her hangi bir yazıyı okuyabilmenin ilmî yolunu göstermek, yazı şekillerini, okunuş misallerini vermek ve bazı nümuneler üzerinde temrinler yaptırmak,

2 — Vakıf kayıtları üzerinde araştırma ve inceleme yapacak memurlara bilmeleri icap eden esasları kaydetmek,

3 — Eski yazıların çeşitlenme ve çoğalmasında âmil olan köklü veya geçici sebepleri ve bu yazıların güzel sanatlar bakımından taşıdıkları incelikleri kavramak ve eski eserlerden istifade etmek isteyenlerin bilmeleri lâzımgelen cihetleri ve bu arada yazının teknik ve estetik ahengini göstermektir.

Bu kitap yalnız yeni başlayanlar için yapılmayıp eski yazıların türlü çeşitlerini öğrenmek isteyenlerin istifadesi de düşünüldüğü için tertibinde, yazı ve okuma mefhumlarının şümul dereceleri gözetilmiş ve yazılar arasındaki umumî ve hususî münasebet ve alâkalar oldukça yakından gözetilerek her birinin teker teker bellenmelerinde hissedilecek olan güçlüklerin mümkün olduğu kadar azaltılmasına çalışılmış ve eskiden bir kanun gibi kabul edilmiş olan **noktadan elifin, bundan da diğerlerinin doğması** esası üzerinden yürünmüştür. Eski ifadesile basitten mürekkebe (Kolaydan güce) gidilerek yazı şekillerinin biri diğerini hazırlıyacak surette yazılıp okunması yolu takip olunmuştur [1].

Anahtara örnek olarak konulan yazılar, Vakıf Kayıtlar Arşivinden ve Bursa Ulu camiinden alınan yazı fotoğraflarından başka - bir ikisi müstesna olmak üzere - hemen kâmilen naçiz kalemimin mahsulüdür. Kendilerinden feyiz aldığım hocalarımdan hayatta olanlarla diğer yüksek hattatlarımız varken değersiz yazılarımın dercedilmiş olması bu eserde eski yazıların en mükemmel örneklerini bir araya toplamak maksadının güdülmiyerek yalnız yazılara misâl vermek istenilmesinden ileri gelmiştir [2].

[1] Anahtarın hususiyeti buradadır. Her ne kadar yukarıki üç gayeyi biribirinden ayrı fasıllarda yazmanın, bilhassa, yeni başlıyanlar için daha verimli olacağı söylenebilirse de bunların tatbikatta biri diğerini derece derece tamamlıyacak surette içten dıştan ilgili cihetleri bulunduğundan yerine göre birlikte, yerine göre ayrı yazmağı daha elverişli buldum. Bunun yakın sebepleri gelecek bahislerde daha iyi anlaşılacaktır. Ancak yazıların sanat bakımından okunuşları bahsi ve bunun mütemmimatından olan **yazıda ahenk** kısmı, anahtarın amelîlik mahiyetini, muayyen vahdetini bozmamak üzere te'lif kadrosundan hariç tutulmuş ve ayrı bir eser halinde neşri daha münasip görülmüştür.

[2] Eski yazıların menşeinden itibaren geçirmiş olduğu estetik merhaleleri ve tekâmül safhalarını ilmî bir tertip ve tasnife tâbi tutarak bunları hem hayattan elini çekmiş bulunan, hem de yaşamakta bulunmuş olan yazı üstadlarının eserlerinden örnekler vermek suretile gösterecek bir telife çok muhtacız. İnce ruhlu atalarımızın güzel yazı vâdisinde nasıl muvaffakıyetle kalem yürüttüklerini, kaleme de kılıç kadar hâkim olduklarını, sayısız Türk hattatlarının güzel sanatlar manzumesi içinde üstün bir yeri ve hadsiz değeri bulunan **güzel yazı**'ya ne yüksek himmet ve hizmette bulunduklarını, bilhassa bu yazıların târihe intikal etmiş bulunduğu bir sırada gözle görülür, elle tutulur bir surette göstermenin lüzumu aşikârdır. Vukuflu bir araştırmıya, devamlı bir çalışmıya, üzücü bir incelemeye, anlayışlı bir tasnife ve ehemmiyetli bir paraya mütevakkıf olan bu işin tahakkuku temenni olunur.

Şunu da kaydedeyim ki, Arşiv yazıları arasında bilhassa siyakat gibi bazı yazıların okunması eski yazıların kullanıldığı zamanlarda bile pek zordu, eski yazılara evvelce gösterilen ilgi ve yakınlık ve bundan doğma alışkanlık, sıcaklığını kaybetmiş bulunduğu, yeni bir yazı âlemine girilmiş olduğu bugün de bu yazıları doğru okuma melekesine malik mütehassıslar pek azalmış olduğundan müsbet iş görmek hususunda çok sıkıntı çekilmekte ve günden güne genişliyen boşlukları dolduracak elemanlar yetişmemektedir. Bunların yokluğu ise arşivlerin hayatiyetini kaybetmesi, o defterlerin büsbütün söylemez olması ve nihayet bugünkü ve yarınki idarî, hukukî ve ilmî hayatımızdan bir kısmının felce uğraması demektir. İşte bu tehlükenin önüne geçmek için bu işle ilgisi olanlara düşen bir vazifeyi kendi hesabıma yapmış olmak niyetile anahtarın çerçevesini biraz geniş tuttum.

Tarihi ve millî varlığımızı canlandıracak bu yazı biliminde daha esaslı ve verimli öğretim yolları açılmasını Cumhuriyet hükûmetimizin başarıcı Maarif Vekilliğinden bekleriz.

Burada şunu da kaydedeyim ki aşağıda görüleceği üzere sülüsten sonraki yazıların bir çok harflerinde tenkihat yapmak suretile hareket edişimiz bir ihmal ve teseyyüp eseri değildir. Biz bunu okuyucuların faidesini düşünerek iltizam ettik. Her yazıda her harfin muhtelif şekilleri veya bir harfin diğerine bitişme tarzları ve her yazıda usul ve kaide hilâfı olarak az çok bulunan kalem cilveleri yazma bakımından ayrıca görülmek icap ederse de okuma bakımından bu gibi parçaların tayyedilerek bunları asıllarına kıyasla tayin etmeğe çalışmak hem bir kontrol hem de sa'yü gayrete ayrıca bir teşvik olacağı cihetle bunları okuyacakların kendi mukayeseli görüşlerine terketmenin kendileri için kıymetli bir ekzersiz zemini teşkil edeceği şüphesizdir. Esasen müşkil yazıların okunması bahsinde gelecek olan terkip ve tahlil mebdelerinden âzamî derecede istifade edebilmek için böyle bir zemine ihtiyaç da vardır. Zihni bu ihtiyaca göre hazırladıktan sonra fotoğraflar üzerinde o mebde'lere dayanarak okumalar yapmak, sağlam bir meleke kazanılmasına kâfi gelecektir. Bununla şunu demek isteriz ki bu anahtar baştan nihayete kadar arap harfleri içine giren bütün eski yazıları bir kaç bakımdan açabilecek bir mahiyette olmakla beraber bunu kullanmak için gelişi güzel hareket etmemek şarttır.

Mevzuun ehemmiyeti, inceliği anahtarın daha sade yazılmasına imkân vermemiştir. Onun için müptedilere ağır gelecek cihetler, hattâ daha başka hatâ ve kusurları da bulunabilir. Bu ciheti daha başlangıçta itiraf etmekle beraber nev'inde ilk olan **rehber - eserin** bu halile de büyük bir ihtiyacımıza, imkân nisbetinde, cevap vereceğini ümit ederiz. Tam ve mükemmelini yapma işini de ilim ve san'at üstadlarımıza bırakıyoruz.

Anahtarı müsvedde halinde iken görüp düşündüklerini şifahen veya tahriren bildirmek suretile alâka ve muavenetlerini esirgememiş olan ilim ve san'at üstadlarımıza alenen teşekkür ederiz.

Vakıf Kayıtlar Mümeyyizi
Mahmud YAZIR

DİPLOMATİK KISIM

VAKIF KAYITLAR ARŞİVİNDEKİ TARİHİ VESİKALAR

ve

Vakıfların ilmî neşriyatı hakkında umumî ve kısa malûmat [1]

Vakıflar Umum Müdürlüğü'nce yapılmakta olan ilmî neşriyat arasında vakfiyeler ve bunlara müteallik eserler için hususî bir seri ayrılmıştır. Bu serinin ilk numarası olmak üzere 1938 yılında **Fatih Mehmet II vakfiyeleri** neşredilmiştir.

Fatihin Türkçe vakıf vesikasının faksimilesi ile yeni harflere çevrilmiş **metnini, arapça Eyüp Vakfiyesi**'nin keza **faksimilesi** ile **Türkçe tercemesini,** her ikisinin **endekslerini, Fatihin Eyüp zaviyesi vakfiyesinden örnekleri** ve Fatihe ait vakfiyelerden, bugüne kadar mevcudiyeti bilinen ve **Vakıflar Umum Müdürlüğü Arşivi**'nden maada **Topkapı Sarayı Arşivi** ile **Türk ve İslâm eserleri müzesi**'nde mahfuz bulunan diğer vakfiyelerin ve vakıf vesikalarının da umumî bir tavsifini ihtiva eden bu eser yerli ve yabancı ilim adamlarınca büyük bir alâka ile karşılanmıştır. Hattâ bazı yüksek ilim müesseselerinde ve fakültelerde içtimaî, hukukî ve iktisadî bakımlardan yapılan ilmî tetkikler için belli başlı bir me'haz hükmüne girmiştir.

Bu serinin ikinci numarası ve Fatih vakfiyelerinin mütemmimi mahiyetnde olarak 1939 yılında **Fatih devrinde İstanbul** adlı eser neşredilmiştir. Fethi müteakip Türklerin İstanbulda, vakıf yolile, giriştikleri ve 20 yıl gibi kısa bir zamanda tatbika muvaffak oldukları geniş imar ve iskân hareketlerinde yapılan binalar ve tesisat bu kitaba merbut harita üzerinde birer birer gösterildiği gibi Bizans, şarkî Roma ve Lâtin eserleri de ayrıca işaret olunmuştur. Türk mimarî ve şehircilik tarihi itibarile değeri ve hususiyeti haiz olan bu kitap, umum müdürlükçe, İngilizceye de terceme ve tabettirilmiştir.

***

Vakfiyeler serisine Fatih vakfiyeleri ile başlanılması, bunun en eski vakfiye masından ileri gelmeyip Osmanlı devri vakfiyeleri için münasip bir mebde mahiyetini arzetmesindendir.

Fatih vakfiyelerini müteakip sırasile **Bayezit II., Selim I.** ve **Kanunî Süleyman** vakfiyelerinin neşri mukarrerdir. Bu vakfiyeler devirlerinin başlıca hususiyetlerini câmi kıymetli vesikalardır. Tabir caizse devirlerine ait vakıf vesikalarının nirengi noktalarını teşkil etmektedir. Büyük vakfiyeler böyle monoğrafiler halinde neşredilirken müstakil birer kitap teşkil etmiyecek kadar küçük olanlar da **Vakıflar Der-**

[1] **Vakıf Kayıdlar Arşivi**'ndeki eski yazıları okumak ve incelemek istiyenlere rehber olarak hazırlanan bu eserin diplomatik ve paleografik olmak üzere iki kısımdan terekkûb etmesi ve birinci bölümde Vakıf Kayıtlar Arşivindeki defterlerin ve tarihî vesikaların mahiyeti ve menşei hakkında biraz malûmat verilmesi lüzumlu ve faydalı görülmüştür.

Bu maksatla işbu bölüm ayrıca yazılarak kitaba ilâve olunmuştur.

gisi'ne dercolunmakta, umum müdürlüğün muhtelif neşriyatında her devre ait çeşitli halk vakfiyelerinden mütenevvi ve mebzul örnekler verilmektedir [2].

Bir program dahilinde yürütülmesine gayret edilen bu mesai ile Türk vakfiyelerinden en mühimleri ilim âleminin ıttılaına ve tetkikine arzedilmiş olacaktır.

Vakıf kayıdlar idaresinde bulunan vakfiyeleri, tarihi devir itibarile, başlıca üç gurupta toplamak mümkündür.

1 — Osmanlı devirnden önceki vakfiyeler H. 410 - 699 (M. 1019 - 1299)

2 — Osmanlı devrine ait vakfiyeler 699 - 1336 (M. 1299 - 1920)

3 — Türkiye Büyük Millet Meclisi hükûmeti ve Türkiye Cumhuriyeti 1336 - 1342 (M. 1920 - 1926)

Osmanlı devrine ait vakfiyeler gibi Selçukilere ve Anadolu beyliklerine ait belli başlı vakfiyeler de sırası geldikçe dergiye konacak veya müstakil kitap halinde tabolunacaktır. Nitekim Vakıflar Dergisinin birinci sayısında Keykavüs I. zamanında yapılmış olan **Sivas Darüşşifasının vakfiyesi** neşrolunmuştur.

***

Vakıf kayıtlar kütüğünde müseccel bulunan vakfiyelerin ve vakıf kayıtlarının sayısı 30,000 kadardır. Bunların içinde en eskisi Pasin nahiyesinin Plümür köyünde Turgut beyin **Seyit Şerif Halil** divanı zâviyesine ait olan (M. 1048) (evasıtı Recep 440) tarihli vakfiyesidir. Ondan sonra Emir Alemeddin Kayser İbni Aptullahın Kayseriyenin Nezih kariyesindeki vakfına ait (M. 1106) (evaili Ramazan 500) tarihli vakfiyesi gelir. Bunun hayratı olmayıp muhassasatı Şirvanlı Şeyh Abdüssamede ve evlâtlarına şart edilmiştir. Tarih sırasına göre bunu takip eden vakfiye, Sultan İbrahim bin Beyk'in Niğdenin Aladağ kurbinde Çamardı ve Karapınar mevkiinde Şeyh Durasan zâviyesine ait (M. 1115) (Şaban 509) tarihli vakfiyedir.

En yeni vakfiye de Aptullah oğlu İhsan efendinin İstanbulda Maçkada kâin bir zâviye için (M. 1923) (11 Şaban 1342) tarihinde tanzim eylediği vakfiyedir. Vakıf kayıtlar kütüğünde müseccel bulunan ve ikisi arasında dokuz asırdan fazla bir tarih güzeran etmiş olan en eski ve en yeni vakfiyeden her ikisinin de zâviye vakfı oluşu dikkate değer bir keyfiyettir.

***

Vakfiyeler ve vakfiyelere müteallik eserler serisinin üçüncüsü olarak az bir

---

[2] Vakıflar Dergisinin birinci sayısında İstanbulda Vefada **Atıf Efendinin (M. 1741 H. 1154) tarihli kütüphane vakfiyesinin,** mezkûr kütüphanede taş üzerine mahkûk, hülâsası ile büyük Ayasofya kurbinde Üskübî mahallesinde **Kemal ağa kızı Zeynî Hatunun (M. 1587 H. 996),** Gümüşhacı köyünde Baradoğlu **Mığdıs'ın** (M. 185, H. 1277) Edremitte Zeytinli köyünden **Nikola kızı Rikne'nin (M. 1881, H. 1301)** tarihli vakfiyeleri hakkında etraflı ve mücmel izahat verilmiştir (Sahife. 116 - 122).

Derginin ikinci sayısında **Karamanoğlu Ali beyin (M. 1415, H. 818),** Topkapıda camii olan **Ahmet Paşanın (M. 1554, H. 962) tarihli vakfiyeleri** asıllarından alınmış olan fotoğraflarla aynen, Kanuni devri ricalinden **Pertev Mehmet** Paşanın H. 977 tarihli vakfiyesi de icmalen neşredilmiştir.

Bunlardan başka 1939 yılında neşredilen **Vakıflar Galerisi Hakkında Muhtasar İzahat** adlı resimli eserde de Mısır valisi ve Yemen fatihi Gazi Sinan Paşanın H. 989, 996 ve 999 M. 1581, 1587, 1590 tarihli üç kıt'a vakfiyesi ile Mora fatihi Paşa Yiğitbeyzade Gazi Turhan beyin (H. 859, M. 1484), İstanbulda Lâlelide Kavaf Alinin (H. 1228, M. 1813), yine İstanbulda Balabanağa mahallesinde Ali kızı Ümmü Gülsüm Hatunun (H. 1161 M. 1748) ve Kasımpaşa Yahya kethüda mahallesinde Debbag esnasından İbrahim oğlu Mustafa'nın (H. 1275, M. 1858) tarihli vakfiyeleri telhis edilmiştir (Sahife: 14, 16, 17 ve 18).

zaman önce **Siyakat yazısı** adlı küçük bir kitap neşredilmiştir. Bu serinin dördüncü kitabı olarak da Vakıf Kayıtlar Arşivinde mahfuz vesika ve defterlerin havi olduğu yazıların nevileri ve bunların okunma şekilleri hakkında izahat veren işbu eserin ihzar ve tab'ı muvafık görülmüştür. Bu kitap, eski yazıların muhtelif şekilleri hakkında kâfi bilgisi bulunmıyanlar için olduğu kadar bu hususta behre sahibi olanlar için dahi kıymetli bir rehber hizmetini görecektir.

Vakıf Kayıtlar Arşivinde bulunan başlıca defterler :

Hazine defterleri
Esas defterleri
Ruznamçe defterleri
Vakfiye defterleri
Tafsil defterleri
Ahkâm defterleri
Evamir ve Berat defterleri
İlmühaber defterleri
Nükud defterleri
Ferman defterleri

dir.

Ayrıca esas, hazine ve vakfiye defterlerile muhtelif kaıd ve vesikaların fihristlerini havi müteaddit defterler mevcuttur [3].

1 — Esas defterleri fihristleri :

Adı	Numarası
Ankara fihristi	223
Adana, Suriye, Trablusgarp	164
Aydın ve İzmir	208
Bursa	186
Bingazi ve Kudüs	163
Canik, Van, Bitlis, Elâzığ	199
Diyarbakır	158
Edirne	173
Erzurum	197
Elâzığ	199
Halep, Musul, Bağdat	165
İstanbul	2 cilt, numarasız
İstanbul (Havatin)	1 cilt, numarasız
İstanbul Tekâya	109
İzmit	143
İzmir	208
Kastamonu	202
Konya	147
Manastır ve Kosva	172

[3] Bu defterler arasında irtibat tesisi çok önemli, fakat uzun zamana ve büyük emek sarfına ihtiyaç gösteren bir iştir.

Bu işin yapılması umumî ve mükemmel bir fihrist tanzimine, böyle bir fihristin yapılması da Arşivin tamamile ilmî bir tarzda tesis ve tanzimine imkân verecektir.

Selânik	178
Sivas	216
Yanya, İşkodra, Girit, Küdüs ve Adalar	181
Sırbistan evkafı	29

2 — Hazine defterleri fihristleri :

Adı	Numarası
Anadolu askeri muhasebe fihristi	749
Anadolu asker birinci	750
Anadolu asker ikinci	751
Anadolu kırmızı fihrist	507
Anadolu ebru fihrist	752, 498
Anadolu atik fihrist	760
Anadolu muhasebe atik	756
Rumeli kırmızı	758
Rumeli asker	757
Haremeyn	753
Haremeyn atik	753/1
Küçük Evkaf fihristi	755
Yeşil fihrist	754
İstanbul, Galata ve Üsküdar (küçük evkaf fihristi)	1052
Amasya muhasebe fihristi	759
Bursa fihristi	422
Bursa muhasebe	491/1
Diyarbakır asker	423
Diyarbakır muhasebe	491/2
Edirne atik	726
Edirne cedit	727
Hicaz	771

3 — Vakfiye fihristleri :

Adı	Numarası
Umum Vakfiye Fihristi	3 ciltir. Amasya müverrihi merhum Bay Hüseyin Hüsamettin tarafından vakıf kayıtlar idaresi mümeyyizliğinde bulunduğu sırada tanzim edilmiştir. Kendi el yazısiledir.
Haremeyn Vakfiye Fihristi	1251
İstanbul Haremeyn Vakfiye Fihristi.	775
Kasada mahfuz vakfiyelerin fihristi ilh...	

***

Vakıf Kayıtlar İdaresinde bulunan vakfiye asılları ile, kütüklerinden ve vakıf kayıdlarından başka muhtelif müze ve arşivlerde de vakfa ait bir çok defterler, kayıdlar, vesikalar ve vakfiye asılları mevcuttur :

a) İstanbulda **Başvekâlet arşivi**'nde bulunan tarihî vesikalar ve eski defterler tasnif edilirken vakfa ait olanlar bir partide toplanmış ve fihristleri, defter halinde, tanzim edilmiştir. Bu arşivdeki tasnif faaliyeti devam etmektedir. Evrakın çokluğuna binaen uzun seneler sürecektir.

b) **Topkapı sarayı müzesi'nde** bulunan **Osman oğullarına ait** vesaikin tasnifi bitmiş ve fihristleri, fiş halinde, tanzim olunmuştur. Bu fihrist Arşiv Klavuzu namı altında neşredilmektedir. Şimdiye kadar 1 inci ve 2 inci fasiküller çıkmıştır. Bu iki fasikülde ancak (H) harfinin sonuna kadar gelinmiştir.

Bu klavuzda münderiç olan vesikaların çoğunun vakıf vesikaları olduğu görülmektedir.

c) **Türk ve islâm eserleri müzesi** ile muhtelif resmî ve hususî kütüphanelerde de bazı vakfiye asılları veya nüshaları mevcuttur.

***

Türkün ruhundaki faziletten, vatanperverlikten ve diğergâmlıktan doğan Türk vakıflarının tarihi, denilebilir ki, Türklüğün tarihile beraber başlar. Gerçekten; Türk vakıflarını tarihin her devrinde Türk dünyasının her yerinde yükselen iyilik, güzellik ve şefkat eserleri olarak görüyoruz. Bu vakıflara ait vakfiyeler ve tarihî vesikalar millî tarihimizin en dikkate şayan menabiindendir.

Bugün bilinen vakıf vesikalarının en eskilerinden biri İsadan önce 1280 yıllarına ait bir **Hitit vakfiye tableti**'dir. Boğazköyde bulunan ve 32 asırlık bir tarihe malik olan bu tablet İstanbul Arkeoloji Müzelerinin eski şark eserleri kısmında mahfuz olup **Kral Hatuşil** tarafından vücude getirilen bir vakfın mevkufatını ve hayır şartlarını göstermektedir.

Hitit vakıf vesikalarından sonra **Uygur** vakıf vesikaları da önemli tarih belgeleridir. Uygur harflerile yazılmış olan bu vesikalar Buda dinındeki Uygur Türklerinin tanzim ettikleri vakfiyelerdir. **Hitit** ve Uygur vakfiyelerinden birer örnek Vakıflar Dergisinin birinci sayısında neşredilmiş, bunların asıllarından alınan fotoğraflar ile lüzumlu bibliyoğrafya malûmatı da dercolunmuştur [4].

Büyük Selçukîlere, Asyada, Avrupada, Afrikada hüküm süren muhtelif Türk devletlerine, Anadolu Selçukîlerine ve Beyliklerine ait Türk - İslâm vakfiyeleri keyfiyet ve kemmiyet bakımından büyük bir ehemmiyet arzeder. Vakıf Kayıtlar Arşivinde Osmanlı devrinden evvelki zamana ait vakfiyelerin de bulunduğunu yukarıda arzeylemiş ve bunların, zamanında tanzim edildikleri devlet devirleri itibarile üçe ayrıldığını kaydetmiştik. Usulü dairesinde tanzim ve muahharan Vakıf Kayıtlar kütüğüne de tescil ettirilmiş olan bu vakfiyeler, hükümleri bugün dahi muteber ve mer'i olan resmî vesikalardan maduttur. Yani tarihî bakımdan olduğu kadar sırası düştükçe idarî ve hukukî mesail itibarile de kıymeti haizdir.

Derginin ikinci sayısında **Profesör Ruben** tarafından yazılmış olan **Budist vakıfları** hakkındaki makale de önemli ve orijinal bir tetkiktir [5].

***

Büyük vakıflarda vakfın mütevellisinden başka vakıf işlerinin heyeti umumiyesi üzerinde nezaret ve mürakabe vazifesile mükellef ayrı bir makam bulunmaktadır. Buna **Vakfın Nâzırı** denilmektedir. Vâkıflar, tanzim ettirdikleri vakfiyelerde vakıflarının tevliyet cihetî gibi nezaret cihetini kime şart eylediklerini de göstermişlerdir. Tevliyet ve nezaret cihetleri bazan vâkıfın evlât ve ensabına bazan da hariçten zatlara ve onların evlâdına yahut bir takım muayyen makamlara meşrut bulunmaktadır. Meselâ vakfiyenin tanzim edildiği memleketin hâkimi, filân medresenin müderrisi, şu veya bu camide imam ve hatip olanlar yahut o

[4] **Vakıflar Dergisi**, Sayı, I, s. 117.
[5] **Vakıflar Dergisi**, Sayı, II, s. 173.

memleketin eyalet veya vilâyet makamını ihraz edenler vesaire.. gibi. Osmanlı İmparatorluğunda vakıflar uzun zamanlar devletin umumî nezaret ve mürakabesinden uzak kalmıştır.

Hicrî 1242 (m. 1826) tarihinde ihdas edilmiş olan Evkaf Nezaretinin teşekkülünden sonra dahi vakıfların, vakfiyelerine göre, tanzim olunan muhasebeleri her mahaldeki kadılar tarafından rü'yet ve tetkik olunmakta idi. Evkaf Nezaretinin teşekkülünden evvel devletin vakıflar üzerindeki velâyeti âmmesi muhtelif resmî daire ve makamlarda tecezzî ve inkısam eylemiş bulunuyordu. Meselâ din ulemasının ve meşihati islâmiye müntesipleri evkafının nezareti **Şeyhülislâm** olan zatlara, saraydaki sultanların ve kadınların, kapı ağalarının ve müntesiblerinin vakıfları da (Darüssaade ağası) dahi denilen **Kapıağaları**'na şart ve tahsis edilmekte idi. Vakıflar üzerinde nezaret vazifesi olan makamlardan ikisi de **Kazaskerler Nezareti** yani (Sadri Rumeli ve Sadri Anadolu Nezareti) idi. Kazaskerlerin nezareti Osmanlı devrinden evvelki zamanlarda da mevcuttur. Selçuki devleti zamanında vakıfların teftiş ve nezareti **Kadilasakir** olan zevatın uhdesinde idi.

Osmanlı devrinde vakıfların nazırlığını ifa etmiş olan makamların başlıcaları şunlardır :

Kazaskerler Nezareti (Buradaki «Nezaret» tâbiri heyeti vükelâya dahil nezaretler mânasını tazammun etmeyip bir tedvir ve mürakabe makamı mânasına gelmektedir).

Vezir Nezareti
Sadrıâli Nezareti
Reisülküttap Nezareti
Şeyhülislâm Nezareti
Kapı ağası (Darüssaade ağası) Nezareti
Evkafı Haremeyn Nezareti : (Evkafı Haremeyn müfettişliği, Evkafı Haremeyn muhasebeciliği, Evkafı Haremeyn mukataacılığı, Darüssaade yazıcılığı)

İstanbul Kadılığı Nezareti
Galata Kadılığı Nezareti
Üsküdar Kadılığı Nezareti
Eyüp Kadılığı Nezareti
Kaptan Paşa Nezareti
Yeniçeri ağası Nezareti (Okmeydanı vakfı gibi)
Sekbanbaşı Nezareti
Bostancıbaşı Nezareti
Topçubaşı Nezareti
Haznedarbaşı Nezareti (Edirnede Güreşçiler tekkesi vakfı gibi)
Kilercibaşı Nezareti
Sarayı Cedit Ağaları Nezareti
Çavuşbaşı Nezareti
Defterdarı şıkkıevvel Nezareti
İmamı evveli şehriyari Nezareti
Davutpaşa Naibi Nezareti
Galatasaray ağası Nezareti

Nakibüleşraf Nezareti
Evkafı Hamidiye Nezareti
Evkafı Hamidiye ve mülhakatı Nezareti
Evkafı Hamidiye, Mahmudiye ve mülhakatı Nezareti (Darphane eminleri Nezareti)

Bu makamların nezareti altında bazan yüzlerce, hattâ binlerce vakıf toplanıyordu. Darüssaade ağasının nezareti altında bulunan Evkafın sayısı 2300 den fazla idi. Hangi vakıfların hangi makamın nezareti altında bulunmuş olduğunu gösteren cetvellerin tanzimi bize faydalı malûmat verecektir. Bunların bilinmesi aranılan vesikaların ve kayıtların bulunabilmesi bakımından da lüzumludur. Meselâ İstanbuldaki Kemankeşler tekkesi ve Okmeydanı vakfı **Yeniçeri ağasının**, Edirnedeki Güreşçiler tekkesi vakfı da **Hazinedar başının** nezareti altında idiler.

***

Vakıflar arşivinde mahfuz olan vakfiye asıllarını ve Türk harflerile tanzim edilmekte olan yeni defterleri bir tarafa bırakırsak bugün Vakıf Kayıtlar İdaresinde bulunan tarihî defterleri ve kayıtları başlıca iki kısma ayırabiliriz :

1 — 1242 tarihinde Evkaf Nezaretinin teşekkülünden sonra tanzim ve tesis edilmiş olan defterler ve kayıdlar.

2 — Evkaf Nezaretinin teşekkülünden evvel yukarıda bir kısmının adları sayılan muhtelif makamlar tarafından nezaretleri altında bulunan vakıflar için tutulmuş olan ve Evkaf Nezaretinin teşekkülü üzerine bu nezarette cemedilen eski defterler ve kayıtlar.

Bu eski ve tarihî defterler siyakat, divanî, nesih vesaire.. gibi muhtelif yazı nevilerile tahrir edilmiştir. Bu yazıların da divanî celisi, incesi, kırması, nesih, ince nesih, nesih kırması gibi kendi nevileri içinde muhtelif çeşitleri mevcuttur. Arkadaşımız Mahmud Yazır'ın ciddî bir emek mahsulü olan bu eseri mevzuubahis yazıların envaının ve okunma şekillerinin gösterilmesine tahsis edilmiş olduğu cihetle burada Arşivde mevcut yazı nevileri üzerinde durmağa lüzum görmiyerek bu tarihî vesikaların menşelerine geçmeği ve bunun üzerinde bir parça durmağı münasip görmekteyiz.

***

Osmanlı İmparatorluğunda devlet hizmetleri ile vakıf hizmetleri biribirine çok sıkı rabıtalarla bağlı idi. Hattâ denilebilir ki bu iki hizmet, birçok ahvalde, Biribirine tedahül etmiş vaziyette bulunuyordu. Şehir ve kasabaların suları, kabristanlar, köprüler, hattâ birçok yollar, sıhhî hizmetler, tedris ve talim işleri, içtimaî muavenet mesaili gibi bugün belediyelerin, hususî idarelerin ve devletin iştigal sahasına ve vazifeleri arasına girmiş olan birçok işler uzun asırlar vakıf canibinden ifa edilmiştir.

Osmanlı İmparatorluğunda, İstanbul Devlet merkezi olarak kabul edildikten sonra **Babıâli**'nin inşasına kadar memleket **Kubbealtı**'ndan idare olunmuştur. Kubbealtı malûm olduğu üzere Topkapı Sarayında **Ortakapı** ile **Babüssaade** arasındaki meydanın solundadır. Buraya Kubbealtı denildiği gibi **Divan Yeri** de denilir.

Divan Kubbealtı'nda toplanır, devletin resmî hidematına ait kayıdlar ve defterler de Kubbealtı'na bitişik ayrı bir kubbenin altında muhafaza olunurdu.

Kavanini Osmanî ve Rabıtai Âsitane ve **Levamiünnur fi zulmeti Atlası Minor** adlı yazma eserlerde **Divan**'ın tarzı teşekkülü ve câri meraasimi hakkında etraflı izahat mevcuttur.

Divanda bulunan vezirler ekseriyetle 7 veya 8 idi. Devrine göre bazan azalır, bazan da çoğalırdı. Meselâ Murat III zamanında kubbe vezirlerinin adedi 7 olduğu halde Murat IV zamanında 6 idi. Sadrâzamdan gayrisine Kubbe Vezirleri denilirdi. Bunlar veziri evvel, veziri sani, veziri salis.. ilh diye yad olunurdu. Divanda sadrâzam ortada oturur vezirler sağında bulunurdu. Solunda Rumeli Kazaskeri onun altında Anadolu Kazaskeri otururdu. Sağ canipte olan rükünd Nişancı yalnız oturur, sol canipte anın mukabili olan rükünde Üç defterdar oturur. Onların ardında olan kubbe altında da halifeleri ve şakirtleri ile âtideki dîvan hocaları otururdu.

Ruznamei evvel	Mukataai Maden
Ruznamei sani	Mukataai Avlonya
Muhasebei evvel	Mukataai Kefe
Muhasebei sani	Mukataai Havaslar
Muhasebei Anadolu	Mevkufat
Mukabelei süvari	Tesliimat
Mukabelei piyade	Teşrifat
Muhasebei Cizye	Varidatı Şıkkı Sani
Muhasebei Haremeyn	Tezkerei Kılaı Büzürk
Mukataai Mensuh	Tezkerei Kılaı Küçük
Mukataai İstanbul	Tezkerei Maliye
Mukataai Agriboz	Tarihi Berevat
Mukataai Bursa	Mukataai Haremeyn
Mukataai Evvel	Dividdar

Bu kalemlerin defterleri yukarıda sayılan divan hocalarının oturdukları kubbeye mülâsık olan diğer bir kubbede muntazam sandıklar içerisinde dururdu. (Defatiri Divan) her gün (Hâtemi Sultani) ile mühürlenir ve açılırdı. Divan cumartesi, pazar, pazartesi, salı günleri olmak üezere haftada dört gündü. Sonraları yalnız pazar ve salı günlerine inhisar ediyordu. Divan muayyen merasimle açıldıkta Çavuşbaşı Defterhane ve Hazine Mühürlerini açıp Veziriâzama götürürdü. Divanın dağılacağı sırada da Çavuşbaşı, Kapıcılar Kethüdası, Veziriâzam önüne varır, Veziriâzam Mühürü Hümayûnu çıkarıp Çavuşbaşıya verir o da ilkin **Hazine'yi** sonra **Defterhane'yi** mühürleyip mührü Veziriâzama teslim eder, bu sırada cümle hazurun ayağa kalkıp tazim ederlerdi.

Divanı Hümayûn'dan gayri Veziriâzam sarayında da cuma günleri divan kurulur, dâvalar dinlenirdi. Cuma günleri iki Kazasker hazır olur, Rumeli Kazaskeri dâva dinlerdi. Çarşamba gününde İstanbul Kadısı ile Galata, Eyüp ve Üsküdar Kadıları da hazır bulunurlar, herkes kendi toprağına göre dâvaları dinlerdi.

Salâtin evkafının Nazırı olmak itibarile çarşamba günleri de **Darüssaade ağası'nın** divanı dururdu. **Haremeyn Evkafı Müfettişi** ile **Evkaf Muhasebecisi** ve **Mütevelliler** bu divana varırlar, orada nice umur görülürdü.

Gerek Darüssaade ağalarının gerek uhdelerinde vakıfların nezaret cihetleri bulunan diğer makamların tuttukları vakıf defterleri ve kayıtları **Evkafı Hümayûn Nezareti'nin** teşekkülünden sonra bu idareye intikal eylemiştir. Bunlar Evkaf Nezaretinin son zamanlarında şimdi İstanbul Vakıflar Başmüdürlüğünün bulunduğu mülga nezaret binasının ittisalinde **Atik Ali Paşa Medresesi'nde** muhafaza edilmekte idi.

Gündüzleri üzerlerinde çalışılmak üzere, icap ettikçe Vakıf Kayıtlar Kalemine getirilen defterler işleri bitince bu mahzene iade olunur ve mahzen, akşam-

ları 16,30 da kapanır ve mühürlenirdi. Vakıf Kayıtlar İdaresi, Evkaf Umum Müdürlüğünün Ankarada teşekkülünden sonra dahi bir müddet İstanbulda kalmış ve sayın umum müdürmüz Bay **Fahri Kiper**'in zamanı idarelerinde Ankarada umum müdürlük binası altında ihzar olunan hususi dair-ye 1936 yılında [6] naklolunmuştur.

İlmî ve idarî bakımdan günden güne ihtimama mazhar olan bu arşiv, yalnız vakıf tarihi itibarile değil Türk tarihinin her cephesi bakımından büyük bir ehemmiyeti haiz bulunmaktadır.

Vakıfların ilmî çalışmasının büyük bir kısmı bu arşivde teksif edilmiştir. Arşiv mesaisi de dahil olduğu halde vakıfların ilmî çalışmaları millî kültür davalarından biridir. Çünkü Türk medeniyetine ve Türklüğün faziletine müteallik en kuvvetli tarih ve kültür vesikaları vakfa aittir.

Mevcudiyetini ve inkişafını büyüklerimizin yüksek varlıklarına ve irşatlarına ve sayın Umum Müdürümüz Bay **Fahri Kiper**'in kıymetli şa..siyetlerine ve himmetlerine medyun olan bu çalışmalar ilerisi için büyük ümitler vaadetmektedir.

Eski Yazıları Okuma Anahtarı adını taşıyan bu eser, bu yoldaki çalışmaların yeni bir verimidir. İleride bu alanda çalışmak istiyenlerin işlerini kolaylaştıracağı ve başarılarını sağlıyacağı cihetle faydalı olmak vasfı kadar, her zaman için, verimli olmak mazhariyetini de taşımaktadır.

Eserin mütekâmil bir duruma getirilebilmesi için hayli çalışılmış; profesör Fuad Köprülü, İsmail Hakkı Baltacıoğlu ve Ragıb Hulûsi Özdem gibi sayın üstadların fikir ve mütalealarından, imkân nisbetinde, istifade olunmuştur. Arkadaşımız Kemal Edib Ünsel'in de devamlı yardımları dokunmuş ve kitaba ilâve edilen transkripsiyon bahsi kendisi tarafından kaleme alınmıştır.

Nev'i şahsına münhasır olan ve metni içinde yüzlerce klişeyi ihtiva eden kitabın tertip ve tab'ı oldukça zorluk arzetmiştir. Bu çalışmalar esnasında gözden kaçmış olan veya bazı klişelerin basım esnasında kırılması ve düşmesi gibi sebeplerle sonradan vukua gelen yanlışlıkların düzeltilmesini temin etmek üzere kitabın sonuna bir yanlış - doğru cetveli konulmuştur.

Kitabı okuyacak zevatın, ilkin, bu cetvele göre metin üzerinde gerekli düzeltmeleri yapmaları muvafık olacağını, özürler diliyerek, arzeyleriz.

Âbideler ve Neşriyat Komisyonu Reisi

Halim Baki KUNTER

[6] 26 - II - 1936 tarihinde.

I — Eski yazılara umumî bir bakış

Bugün bilindiğine göre İslâm dininin zuhurundan önce de mevcud olup menşece diğer semitik yazılarla alâkalı bulunan Arap yazısı, İslâmiyeti kabul etmiş bütün milletler tarafından asırlarca kullanılmıştır. Bu yazı, uzun asırlar esnasında, muhtelif muhitlerde, türlü şekiller almış, ve ayni umumi esas üzerinde muhtelif yazı şekilleri vücud bulmuş, bedii bir tekâmül göstermiş ve böylece bir sanat şubesi haline de gelmiştir. **Vakıf Kayıtlar Arşivi**'ndeki yazılar, keyfiyet ve kemiyet bakımından, oldukça zengin bulunmakla beraber geniş yazı âlemine nisbetle mahdud bir saha arzeder ve Osmanlı devrine ait vakıf hayatının H. 900 (M. 1494) yılı sonlarında başlayıp zamanımıza kadar gelen kısmını gösterir. Diğer arşiv ve kütüphanelerimizde, müzelerimizde ve mabetlerimizde ve sayısı binleri bulan sair eski sanat âbidelerimizin iç ve dışında bu yazıların gerek sanat, gerek tarihî muhteva itibarile değerli ve ehemmiyetli bir çok çeşitlerini görürüz.

Bu geniş yazı âleminin yalnız bir kısmında mevcut olanlarını bile ilmî usullerle tensik ve tasnif ederek umumî esaslara bağlamadıkça ve zihnimizi bu esaslarla kuvvetlendirmedikçe bunları okuyup bellemek, mümkün değildir denemez ise de her halde çok müşkildür. Çünkü, bu yazılar :

I.

a) Harekeli, harekesiz.
b) Noktalı veya noktasız.
c) Serbest veya girift.
ç) Bitişik veya ayrı.
d) İstifli veya küme.
e) Kalın veya ince.
f) Çeşidi karışık veya karmakarışık ilâh., gibi tiplerde görünürler.

II.

a) Kolayca veya güçlükle okunurlar,
b) Dikkatle veya bir çırpıda.
c) Çabuk veya ağır,
ç) Doğru veya bozuk imlâ ile yazılmışlardır,
ç) Düzeltilmiş veya kontrolsuz kalmışlardır.
d) İhticaca salih olabilecek veya vesika sayılamıyacak bir haldedirler..

III.

a) Sevilerek rahatça okunurlar veya okunurken yorarlar,
b) Hiç okunamaz görünürler,
c) Okunması düşünülmiyerek, hattâ okunmamak için yazılmışlardır.

IV.

a) İhtisar edilmişlerdir,
b) Şifre olarak yazılmışlardır,
c) Taklit olunmamaları istenmiştir,
ç) Herkesin okuması veya yalnız ehlinin anlaması gayesile yazılmışlardır.

V.

a) Yazma,
b) Basma,
c) Kabartma,
ç) Oyma,
d) Kazıma,
e) Gömme suretindedirler .

VI.

a) Alçı,
b) Çini,
c) Taş,
ç) Demir,
d) Ağaç,
e) Bez,
f) Çuha,
g) İpek,

h) Resim ve saire işlerinde tersim, minyatür, oyma, işleme, dokuma..... yollarından birile yazı haline gelmişlerdir.

VII.

a) Kamış kalemle,
b) Tarama kalemle,
c) Kurşun kalemile,
ç) Çift kalemle,
d) Fırça ile,
e) Tırnakla,
f) Kimyevî ecza ile,
g) Satranç (murabbaat) usulü ile,
h) Kopye suretile.. ilâh.. yazılmış veya yapılmışlardır.

VIII.

Kelime mânalarından başka şeklen ifade hususiyetine de maliktirler.

IX.

a) Türkçe,
b) Arapça,
c) Farsça,
ç) Tatarca,
d) Boşnakça.... dillerle,
e) Veya bir dilin muhtelif lehçelerile yazılmışlardır.

X.

a) İlim ve sanat, din ve ahlâk ilâh. gibi umumî ve hususî mevzulara dairdirler.
b) Değerli veya değersiz şeylerdir.

XI.

Ana yazılardır veya füruat yazılardır. Hülâsa: yazılar, muhtelif bakımlardan mütalea ve tetkik edildikleri vakit muhtelif mahiyet arzederler. Okunmaları da bu bakımlara nazaran az çok biribirinden farklıdır. Bununla beraber bütün bu mevzuları şu üç esasta toplamak mümkündür.

1 — Yazıların sırf yazı olmaları bakımından okunuşları.

2 — Yazıların lisan bakımından okunuşları.

3 — Yazıların sanat bakımından okunuşları.

Yazılar bu bakımlardan mütalea olunacak ise de bunlardan birinci ve ikinciler eserimizin mevzuunu teşkil edecek, üçüncüsü de ayrı bir esere mevzu olacaktır.

II — Yazılar hakkında umumî ve nazarî malûmat

1 — Yazı; yazmak ve okumak mefhumları

a — **Yazı:** Esasen harflerin resimlerinden ibarettir. Fakat hattatlar arasında bu kelime, bazan hakikat, bazan da mecaz olarak kullanılır. Hakikat mânası: Harflerin el ile, kalemle veya kalem yerine geçecek bir vasıta ile yazılarak çıkarılan suretleridir. Nereye yazılırsa yazılsın, gerek güzel, gerek çirkin olsun, bir mânası ister olsun ister olmasın... Yazının esas unsuru harftir. Yazı unsuru en az bir harflidir. Bundan maadasında kelime, mecaz olarak kullanılır. Zira hakikat mânasının dışında kalan yazılar yazının ikinci, üçüncü ilâh.. derecede kopyesi, taklidi veya resmidirler. Meselâ bir taşa kazılmış yazı hakikatte asıl yazının kendisi değil kazılmışıdır. Kazmak veya kazımak ise yazmak olmadığından kazılan ve kazınan da yazılmış sayılamaz. Bunun yazmak ve yazı mefhumlarından fazla bir mânası vardır. Fakat kazınan yazıların yerine kaim olmuş bulunduğu için ona da mecaz olarak yazı denilmiştir. Ve yine meselâ, kâğıt veya gümüş paraların üzerlerindeki şahıs resimleri ne ise, onlardaki yazılar da öyledir. Mamafih umumî istimâlde hakikat ile mecaz her zaman tefrik edilmezse de yazıdaki bu mânaların iyi anlaşılması, yazıların güzel sanatlar bakımından okunuşları işinde olduğu kadar lisan bakımından okunuşlarında da mühim roller oynar.

B — **Yazmak:** Bu da hakikatte yazanla yazı arasında müşterek bir kelimedir. Eğer yazana nisbet olunursa fiil, yazılana nisbet olunursa o fiilin neticesi, yazanın eseri olan yazı murad olunur. Fakat yazmaktan asıl maksad yazı olduğundan bu kelimenin de yazıdan başkasında kullanılması yine mecaz olur. Netekim, bir de harflerin ağızdan çıkan seslere yani söze göre tertip edilerek kâğıda geçirilmesi işi vardır ki buna da mecaz olarak yazmak denir. Bunda yazının kendisi değil söz ve mâna matlûp olur. Bunu eskiden imlâ, tahrir, kitabet diye derecesine göre ayırt ederlerdi. Fakat bu imlânın kâğıt üzerinde husulü ancak yazı ile mümkün olduğu ve yazıdan ayrılması maddeten mümkün olmadığı için aradaki bu sıkı münasebetten dolayı biri diğerinin yerine ikame olunarak bu mânaya olan yazmaya ve eserine de yine mecazen yazmak ve yazı denilmiştir. Filhakika düşünülürse bunda da yazıdan ve yazmaktan fazla bir mâna vardır. Mektup yazdım, makale yazdım, nota yazdım, levha yazdım, yazı yazdım ilâh.. tâbirlerinde bu mânalar ayırt edilebilir.

c — **Okumak:** Yazıya bakarak veya hafızaya alarak sesle ağızdan veya sessiz olarak içten harfleri terkibî bir surette tekrarlamaktır. Kelimenin hakikat mânası budur. Bunlara :

a) Yüzünden okumak,
b) Ezber okumak,
c) İçten okumak denir.

Sessiz okumaya mütalea adı da verilir. Buna okuma denmesi mecazendir.

Bir de her hangi bir şeyi incelemeğe de okumak dediğimiz olur ki bu, o şeydeki şu veya bu mânayı anlamak mânasına yine mecaz olmuş olur. Meselâ: Bir yazıya bakarak onun güzelliğini fikren anlamak veya zevken duymak gibi ki buna da mecazen okumak veya okuma tâbir olunur. Anahtarda bu üç kelime hep bu mânalar gözetilerek kullanılmıştır.

Bu bahsi hülâsa ederek diyebiliriz ki: «Sözleri bir takım şekil ve işaretlerle göstermeğe **yazmak,** şekil ve işaretlerle gösterilen söze **yazı** ve yazılı bir sözü tekrar seslerle ifade etmeğe veya seslerini çıkarmadan kavramaya **okumak** denir. (1).

---

(1) Tahsin Banguoğlu, Ana hatlarile Türk Grameri, 1960, Sayfa, 5.

2 — Mâna, söz, yazı münasebetleri

Zihnimizde veya gönlümüzde olan bir mânayı -meram veya muradımızı- karşımızdakine sözle, giyabımızdakine yazı ile ifade etmek demek olan lisan işinde söz, yazıdan daha önce başlamıştır. Başka bir ifade ile, yazı, sonradan, sözün bir vekili, bir yardımcı vasıtası olmuştur. Fakat ne yazı sözün ne de söz mânanın kefili olmamıştır. Yani hakikatte mâna başka, söz başka, yazı başkadır. Aralarında hakikî hiç bir münasebet ve bağlantı yoktur. Meselâ şeker yazısında veya sözünde şeker yoktur. Bal demekle ağız tatlanmaz derler. Biz yazıdan söze ve sözden mânaya geçerken sırf vaz'î, yani itibarî bir delâletle geçeriz ki bu delâlet sözde, harf (fonem) denilen bir takım seslerle, yazıda da bunların resimleri olan ve yine harf denilen şekillerle olur. Her ikisinin delâletine de, mantık tâbirile, **vaz'î delâlet** denilmiştir. Yani bunlar, bize şu veya bu mânayı anlatmak üzere konmuş, itibarî alâmetler, işaretlerdir.

Şu halde bir dilde yazıların okunması (ilk önce sözü teşkil eden ilk unsurların mânaya nasıl delâlet ettiklerini, sonra da, yazıyı teşkil eden unsurların söze ve bu vasıta ile mânaya nasıl delâlet ettiklerini bilmek) demektir. Mantık, yazı ile sözün mânaya delâletlerini bir inzibat altında tutarak aralarındaki mâna birliğini muhafaza eylemeği, yani doğru anlamayı gözetir. Çünkü bir yazıyı okumak başka, ondan bir mâna çıkarmak başka; söyliyenin muradını kavramak başka; muradın gerçek ve doğru olup olmadığını anlamak yine başkadır. Onun için ilimde biri söyliyene ve yazana, diğeri okuyana veya dinliyene ait olmak üzere karşılıklı iki şart esas tutulmuştur: Söyliyen doğru söylemeli, yazan dürüst yazmalı; okuyan doğru okumalı, dinliyen de iyi dinlemelidir. Bu iki şartın tahakkuku için de iki taraf arasında vasıtalık yapan söz ve yazı unsurlarının kastedilen mânayı te[illegible] teker vermekte ne suretle delâlet ede[illegible] önceden vazedilmiş, ortaya konu[illegible] tarafca bilinmiş ve bellen[illegible] va'alar ve bunların delâlet tarzları sonradan değişmemiş veya değiştirilmemiş bulunmalıdır.

Bundan şu neticeye varılır ki : Yazıları ilim gözile okumak meselesinde indî görüş ve kanaatlerin hiç bir kıymeti yoktur. Ancak ilmin izini takip etmek ve bilgide delile istinad etmek suretiledir ki hakikat elde edilir.. Demek oluyor ki konuşulanı anlamakla, yazılmışı anlamak arasında çok fark vardır. Konuşurken jest, hal ve tavır, sözün nâzımı, yardımcısı ve icabında düzelticisi olur. Sözde bulunmıyan bir çok mâna, hal ve tavırdan anlaşılır ve söz yarım da olsa, jestle, hal ve tavırla kısmen tamamlanır. Bazan bir damla gözyaşı veya bir lâhza sükût ne beliğ bir ifadedir. Fakat yazılarda bu haller bulunmadığından hatâların tashihi yazanın veya okuyanın iktidarlarına bağlı kalır. Arşiv yazılarında görüldüğü gibi yazı nevilerinin ve harf şekillerinin çokluğu, ifadelerin ağırlığı veya bozukluğu veyahut hepsinin bir mevzu üzerinde toplanmış bulunması gibi hallerde en esas' anahtar, fikrin doğrusunu eğrisinden ayıran mantıkî görüş ve kavrayış kudretidir Bundan dolayıdır ki (mantığı olmıyanın ilmine de güvenilmez) denilmiştir. Çünkü düşünmesini bilmiyen, bilip bilmediğini düşünemez; böylesi ancak hissiyatına zebun, hayaline mahkûm olur. Filhakika ne sözler ve yazılar vardır ki söyleniş veya yazış itibarile önce câzip görünseler bile, çok hoşa gitmiş olmalarına rağmen mantık mihakkine vurulunca iş değişir. O zaman âdeta bir serâbla karşılaşılmış gibidir. Evvelki câzibe birdenbire silinir. Mamafih çok geçmeden bu da zail olur. İnsan kanmış veya aldanmış olmaktan kurtulur Hissini, doğru ve gerçeği doğru ve gerçek olarak bilmiş olmak hazzı kaplar. Bunun içindir ki okuyup yazmağa heves edenler, veya bir eseri mütalea etmek ve ondan faydalanmak arzusunu güdenler, hiç bir tesir ve teessüre kapılmaksızın geniş ve salim bir vicdan hürriyeti içinde mâna, söz, yazı münasebetlerini iyi kavramalı, hepsinin hakkını vermeli ve şayet bunların mantıkî teselsüllerinde bu kavrayışa engel olabilecek sakatlıklar varsa düzenine koymalıdırlar.

III — Vakıf Kayıtler Arşivindeki yazılara toptan bir bakış

Vakıf Kayitler Arşivi'ndeki eski yazılara sırf yazı bakımından bir göz gezdirdiğimiz zaman, bir kısmının kaligrafiye mükemmel bir örnek teşkil ettiklerini, san'at değerine malik bulunduklarını, bir kısmının da güzel yazı kaidelerine uymıyacak bir şekilde gelişi güzel yazılmış olduklarını, bazılarının da yazı manzumesinde nev'i meçhul denecek kadar bozuk, karışık bir muamma âlemi arzeyledüklerini görürüz.

Bunlara, bir de, kendilerini okumak, dillerini anlamak zaviyesinden bakarsak bu sefer, karşımıza belli başlı şu iki çetinlik çıkar: Birisi muhtelif yazı şekillerinin çözülmesi, diğeri metnin ağdalı veya basit türkçe, mücerret arapça veya farsça ile veyahut da bu dillerin memzuç halitası sayılabilecek bir dille yazılmış olduğuna göre gereği gibi okunmasıdır.

Bu iki ameliyenin arkasından da kasdedilen umumî mânayı anlamak gelir. Buna bir de, anladığımızla anlaşılması icap edeni ayırt etmek gibi ilmî bir mahiyeti haiz bulunan bir kontrol işi ile rüsuh, meleke ve ihtisasa tevakkuf eden, yani yazıların sanat bakımından okunuşlarına lüzum ve ihtiyaç gösteren müşkül cihetler de inzimam eder.

Birinci için çare: Eski yazıların, bilhassa Arşiv'dekilerin nevilerini, kısımlarını, her birinin tek ve birleşik harf şekillerini, bunların nasıl yazıldıklarını, nasıl okunacaklarını bilmek ve bunda meleke hasıl etmektir.

İkinci için çare: Eski metinlerde kullanılan dil veya dillerin dayandığı gramatikal ve lojik esasları, Türk - Selçuk ve Türk - Osmanlı, fars ve icabında arap diplomatiğini öğrenmiş olmaktır.

Hazırladığımız anahtar, birinci ihtiyaca, mümkün mertebede cevap vermek gayesini gütmektedir. İkinci ihtiyacı karşılamak, birincisinden daha çok müşkül bir iştir.

Bugünün Arşiv memuruna ıstılahlar bahsinde kılavuzluk edecek bir eser yoktur. Esasen bu muhtelif veçheli ihtiyacı bir tek eserle karşılamak da mümkün değildir. Meseleyi ayrı ayrı bakımlardan ele alacak kılavuz eserler, mütehassıslarınca yazılıncıya kadar tutulacak en kestirme yol ve en kolay çare bilmiyenlerin bilenlerden öğrenmesi bilenlerin bilmiyenlere öğretmesidir. [*]

Yazıların sanat bakımından okunuşları

(*) Vakfa ait tarihî ıstılahlar meselesi hakikaten mühimdir. «Orta zaman Türk ve İslâm tarihine ait ıstılahlar hakkında umumî eserler şöyle dursun hattâ hususî küçük tetkikler bile gerek bizde gerek Avrupada henüz yok gibidir.» [1]

Muallim M. Cevdet merhum Başvekâlet Arşivi tasnif heyeti reisliğinde bulunduğu sırada tesadüf olunan ıstılahlar hakkında arkadaşlarına çok kıymetli malûmat vermiştir. O heyetin kâtipliğinde bulunmuş olan Bayan Ratibe'ye vakıf ıstılahları hakkında not ettirdiği kıymetli malûmatı vaktile görmüştüm. Merhumun gündelik hatırat şeklinde tuttuğu notlarda dahi ıstılahlar üzerine mesaî arkadaşlarile vâki olan görüşmeleri etraflı bir surette zapt ve hikâye edilmiştir. Metrukâtı arasında çıkan bu notlar bay Osman Ergin tarafından yazılmış olan (Muallim Cevdet: Hayatı ve eserleri) adlı eserde neşrolunmuştur.

Muallim Cevdet merhum bu mevzu üzerine bir de lûgatçe yazmağa başlamışsa da bitirmeğe ömrü vefa etmemiştir. Yazılmış olan kısım altı forma tutmaktadır ve Osman Erginin kitabının sonuna ayrı bir kısım olarak ilâve edilmiştir. Üstad Fuat Köprülünün Vakıflar Dergisinin birinci sayısında intişar eden bu mevzua müteallik kıymetli yazılarında da işaret eyledikleri veçhile bu gibi tetkik ve tavsiflerde ilmî esaslara ve metodolojik prensiplere riayet

---

[1] Vakfa ait tarihî ıstılahlar. Profesörü M. Fuat Köprülü. Vakıflar Dergisi sayı: 1, S: 131.

cihetine gelince: Bu işlerle teveggul eden ba.. oriyantalistlerin de işaret ettikleri gibi eski yazıların, çok güzel örneklerini havi kolleksiyonlar tanzim edilmiş, yazı üstadlarına dair bir çok biyoğrafiler yazılmış (2) ise de salâhiyetli kalemler, bu yazıların inceliklerini tebarüz ettirmek bunlardaki estetik ahengi göstermek hususunda bir çok meraklıları hayrete düşürecek şekilde sakit ve atıl kalmıştır.

Eski yazıların olgunlaşmasında, güzelleşmesinde Türklerin ve bilhassa Osmanlı Türklerinin çok hizmeti vardır. **Yazı Türklerle tekemmül etmiştir** dersek büyük bir hakikati ifade etmiş oluruz. Bu fazilet, kültürleri bu yazıya bağlı milletler arasında cidden başka hiç bir millete nasip olmamıştır. Biz, sanat bakımından bununla iftihar etmekte haklıyızdır. Bu yazılardan Türkün zarafeti ve hududsuz sanat istidadı, Türk ruhunun ince'iği okunur, atalarımızın elleri hamaset kılıcını yiğitçe taşıdığı nisbette, günahtır diye, dokunmadığı resim fırçası ve heykel çekici yerine sanat kalemni meharetle kullanmıştır. Ayasofya Türk kılıcının kudret eseri, içindeki levhalar da Türk kaleminin hüner mahsulüdür. Yazılardaki incelikleri anlamak, o inceliklerde gizlenen sanat ruhunun, azametini kavramak için onların yüzüne değil, özüne bakmak, sanat gözü ile nasıl okunduklarını; inceliklerine nasıl nüfuz edilebildiğini de bilmek lâzımdır.

---

kat'i surette lâzımdır. Buna riayet edilmediği takdirde yapılan izahlar sathî olmaktan kurtulamıyacağı gibi bazan fahiş hatâlara da düşülmektedir.

Bizde tarihî ıstılahları çok iyi bilenlerden biri de Bayezit kütüphanesi müdürü bay İsmail Saip merhumdu. Birçok ilim ve ihtisas erbabı müşkûllerini halleylemek için kendisine müracaat ederler ve çok kıymetli cevaplar elde ederlerdi. Ne yazık ki merhum bu vadide hiç bir eser bırakmadan fânî hayata gözerini yumuş ve bildiklerini de beraber götürmüştür.

Vakıf ıstılahlarından belli başlı bazıları hakkında Vakıflar Dergisinin 1 inci sayısında intişar eden bir yazımızda, umumî ve çok muhtasar bir mahiyette İzahat verilmiştir. [3]

Mevzuun bütün hudud ve şümulile, en geniş ve ilmî bir tarzda, işlenmesi bir zaruret hükmündedir. Bu lüzum takdir edilerek Vakıflar Dergisinde (ıstılahlar) bahsine ayrı bir yer tahsis olunmuştur. Derginin birinci sayısında profesör doktor Fuat Köprülü, ıstılahlar kısmında, (Muarrif) kelimesi hakkında 5 sahifelik çok değerli bir etüd neşretmişlerdir. Bu yazının baş tarafında vakıf ıstılahlarının ne suretle tetkiki lâzım geldiği hakkında ayrıca kıymetli mütalea.. ları ve tevsiyeleri ihtiva eden bir bahis mevcuttur. Bu yazıda tarihî ıstılahlarımızdan bâhis garp eserlerinin başlıcaları da gösterilmiştir.

Tarihî ıstılahların tetkiki hususunda riayet edilmesi lâzım gelen başlıca esasları muhterem üstad şöylece kaydetmektedirler :

«Istılah mahiyetindeki her kelimenin iptida filolojik bakımdan tetkiki lâzımdır. Kelime aslen hangi kökten gelmiştir? Müştakkatı nelerdir? Asıl lûgat mânası nedir? Ne zaman ve nerede bir ıstılah mahiyetinde olarak kullanılmağa başlamıştır? Lûgat mânasile ıstılah mânası arasındaki münasebetler nedir? Istılah olarak ne gibi coğrafî sahalara yayılmıştır? Ne zamandan ne zamana kadar yaşamıştır? Bu muhtelif zaman ve mekânlarda geçirmiş olduğu semantik tahavvüller nedir? Bütün bunlar delillerile, vesikalarile birer birer gösterilmek, mübhem ve meçhul kalmış cihetler açıkca kaydolunmak lâzımdır.

Bu filolojik tetkikin izah ettiğimiz tarzda yapılabilmesi için, tamamile tarihî bir kadro içinde ve bir tarihçi zihniyetile hareket edilmek birinci şarttır. Bilhassa **hukukî** mahiyetteki ıstılahlarda büyük bir dikkat ve ihtiyat zarurîdir. Gerçi **kanunnameler** gibi hukukî kaynaklarda bu hukukî ıstılahları doğrudan doğruya veya dolayısile anlamağa yarıyacak parçalara tesadüf olunabilir. Fakat gerek bunların gerek sair kaynakların tefsirinde dikkatsiz ve tenkidsiz hareketlerden, acele temimlerden, hükümler.. den çekinmek icap eder.»

Orta zaman Türk ve islâm tarihine ait ıstılahların ve mânalarının salâhiyetli bir ilmî heyet marifetile tesbit ettirilmesi çok faydalı bir hareket olacak ve ilim hayatımızda büyük bir ihtiyaca cevap verecektir.

Bu gibi işlerin, kabil olabildiği kadar, kısa bir zamanda neticelenebilmesi için ferdî çalışmalardan ziyade kollektif çalışmağa ve devletin veya resmî teşekküllerin alâka ve yardımına ihtiyaç bulunduğu şüphesizdir.

Halim Baki Kunter

---

(2) Bundan dolayı Anahtarda hattatlara dair malûmat vermeği zait gördük.

(3) Türk Vakıfları ve vakfiyeleri üzerine mücmel bir etüd. Vakıflar Dergisi sayı: 1, s. 111-116.

Bu geniş mevzuu da ayrı bir eser halinde neşretmek emelindeyiz.

A — Arşivdeki yazı çeşitleri

İlk bakışta bize pek güç görünen Arşiv yazılarını tetkik ettiğimiz zaman makamın hal ve şanı, muhatabın mevki, derece ve hususiyeti gibi icaplarla şekil, müedda ve muhtevaya azamet, sadelik, açıklık, kapalılık, cömertlik, kullanışlılık diye ifade edebileceğimiz tezahürler vermek suretile çeşitlenme ve çoğalmaya sebep olduğunu anlarız. Bu sebepleri lüzum, zaruret, hacet, güzellik, süs, özenme, gösteriş, alışkanlık, taklid... suretinde de hülâsa edebiliriz...

Sonra; bunları yazanlar üzerinde şu belli başlı iki ruhî sebebin de müessir olduğu görülür: Biri: Gayet güzel yazı yazmak merakı.. Diğeri: Günlük işlerin istilzam ettiği çabukluk ihtiyacı karşısında yazı şekillerini sadeleştirmek, yazmayı kolaylaştırmak arzusu... Bu iki sebebe - bazı yazılarda - yazanların yazdıkları mevzuların mânasından gafil kalmış bulunmalarını ve yaptıkları kayit işlerine kayitsiz davranmış olmalarını da ilâve edebiliriz. Yazıların okunmasındaki güçlüğü arttıran bu son iki sebep bazı yazıcılara râci bulunmaktadır.

İşte gerek esaslı, gerek ârızî bir takım sebep ve tesirler altında yazılmış olan ve okunmalarında acemiler için bir güçlük ve çetinlik sezilen yazıların vücude getirdikleri bu bilmece ve bulmaca âlemine biraz daha sokularak ilim gözile bakar ve onları sanat gözile de incelersek arızî olan âmil ve müessirler arkasında her birinin nev'ine göre diğerinde bulunan ve bulunmıyan bir takım vasıfları, halleri, hususiyetleri bulunduğunu anlarız. Eğer bu suretlerin biribirine benziyenlerini şurada bir sıraya, benzemiyenlerini ötede bir tarafa koyarsak yekdiğerinden ayrıldıkları yerleri, takıldıkları, birleştikleri, kaynaştıkları en kaba ve ince tarafları bulunduğunu da görürüz. Bu bilgi ve görgü yardımile de her yazının esas mekanizmasını kavramak; dayandığı ana prensipin sınırını çizmek kulaylaşır. İşte bu suretle Arşivin bütün yazılarını ait oldukları çerçeveleri içine koyduğumuz zaman pek çoğunun sırasile:

1 — **Sülüs,**
2 — **Sülüs kırması,**
3 — **Muhakkak,**
4 — **Reyhanî,**
5 — **İnce reyhanî,**
6 — **Tevki** (İcâze),
7 — **Nesih,**
8 — **İnce nesih,**
9 — **Nesih kırması,**
10 — **Divanî,**
11 — **Celi Divanî,**
12 — **İnce Divanî,**
13 — **Divanî kırması,**
14 — **Ta'lik,**
15 — **İnce ta'lik,**
16 — **Ta'lik kırması,**
17 — **Rik'a,**
18 — **Rik'a kırması,**
19 — **Siyakat.**

denilen birer yazı formasyonuna mensup bulunduğunu, bir çoğunun da bunlar haricinde pek hususî tipler gösteren güzel ve hattâ bazan nev'i meçhul denecek kadar çirkin ve bozuk yazılar olduğunu görürüz.

Lâkin burada şunu kaydedelim ki: Bu tertip arşivdeki yazıların aşağı yukarı bir tasnifini, kabataslak bir yekûnunu gösterir. Esasen eski yazıların nevileri ve aksamı bu yazdıklarımızdan ibaret değildir. Zuhur ve tekâmül tarihleri de bu tertip ve dereceden farklıdır. Fakat bu farkın yazma ve san'at bakımından ehemmiyeti olsa bile okumaya aslâ tesiri yoktur.

Yukarıki tertibimizi metodik ve pratik bir surette tensik ederek müşahede ve mütalâa sahamızı objektif bir hale getirmek mümkündür ki bu, okumayı kolaylaştırma bakımından daha faydalıdır. Bunun için de eski yazıların çeşitleri ile dayandıkları ana yazılar hakkında umumi bir bilgiye lüzum vardır.

B — Eski yazıların çeşitleri

Hat ve Hattatân adlı kitapta [1] eski yazıların çeşitleri şöyle gösterilmektedir: [Bazıları hututu mevzunei asliyeyi:

1 — **Kalemi sicillât,**
2 — **Kalemi dibac,**
3 — **Kalemi tomarı kebir,**
4 — **Kalemi sülüseyn,**
5 — **Kalemi zenbur,**
6 — **Kalemi müfettah,**
7 — **Kalemi hurrem,**
8 — **Kalemi mütemirat,**
9 — **Kalemi uhud,**
10 — **Kalemi kasas,**
11 — **Kalemi muammat,**
12 — **Kalemi eş'âr.**

Diye on ikiye kadar saymışlar, bazıları da daha sonra çıkanları dahi ilâve ederek yirmi üçe ve hattâ otuz yediye kadar çıkarmışlardır.]

Arşivdeki yazıların başlıcaları bu yazı çeşitlerinden hariç olmamakla beraber hepsini de göstermez. Bunlar içinde münkariz olduklarını anladığımız, bugün hususiyetlerini bilmediğimiz yazılar da vardır. Bununla beraber bu yazıların hepsi bir takım ana yazılara dayanmaktadır. Hat ve hattatan meseleyi şu suretle izah etmektedir :

Mahfi olmaya ki en evvel sahai zuhura gelen hat Ma'kılî'dir ki tamam hurufu musattah olup anda müdevver harf yoktur [1] bedehu kûfidir ki hem musattah hem müdevverdir. Üstadanı Hattatan bu iki hattın yekdiğerine imtizacile **Aklamı sitte** denilen altı kalemi ihtira edip her birine manasına göre bir isim vazeylemişlerdir:

1 — **Sülüs,** dört behresi musattah, iki behresi müdevverdir.

2 — **Nesih,** sülüse tâbidir (bu ikisinin vâzii ibni Muktedir) [2].

3 — **Muhakkak,** bir buçuk hissesi musattah, bakisi müdevverdir.

4 — **Reyhanî**'dir ki muhakkaka tâbidir (Bu ikisinin vâzii İbni Bevvabdır [3].

5 — **Tevki**'dir ki yarısı musattah yarısı müdevverdir (icaze dediğimiz).

6 — **Rıka**'dır ki ekser hurufu muttasıldır (Bu ikisinin vâzii meçhul) [4].

Bazıları **Hattı taliki** de bunlara ilâve edip vâzii Hoca Ebu'l'al demişler ve aklamı yediye kadar saymışlardır. Tahkikimize göre Ebu'l'al bu hattı, **Füruatı kûfi**'den ve **Hattı Pehlevi**'den alıp farisî yazmak için vazeylemiştir].

Görülüyor ki burada **Ma'kılı** ve **Kûfî** denilen iki ana yazıdan doğmak üzere altı kalemin ve bir rivayete göre yedi kalemin ikinci derecede kök yazılardan olduğu anlatılmak isteniyor ve **Talik** de mürekkeb bir kalem olarak gösteriliyor. Bütün bunlardan anlaşılan ilk mâna yukarıda **Hututu mevzunei asliye** tabirile icmal edilen yazılarla bunlara sonradan ilhak edilen diğer yazıların bu altı kalemden daha doğrusu **Ma'kılî** ile **Kûfî**'den doğmuş olmasıdır. Fakat bu taksim yazının tekâmül tarihi itibarile tetkike muhtaç görülür. Çünkü eski yazıların başından

---

[1] İranlı muallim Habibin eseridir. Ebüzziya tarafından tabedilmiştir. Şarkta, eski yazılar ve hattatlar hakkında **Tuhfei Hattatin, Silsilei Hattatin** gibi birçok eserler yazılmış ise de **(Hat ve Hattatan)** bu vadide yazılmış kitapların bir hülâsası ve esaslı bir tetkik mahsulü olduğundan hemen hepsine müraccahtır. Bununla beraber diğer eserlerde de bazı değerli malûmat vardır. Netekim **Mizanülhat**'ta -Bu eser İstanbul İnkılâp müzesinde yazma ve yegâne eski nüshadır- kalemlerin isimleri bahsinde yazılar otuz yedi çeşit olarak gösterilmiştir ki şunlardır **Tomar, celil, mecmu, riyaşi, sülüseyn, nısf, sülüs, havlecî, müselsel, gubarülhiliye, müamerat, muhdes, müdmec, muhakkak, rik'a, reyhan, tevaki, nesih, mensür, mukterin, havaşi, eş'ar, lü'lüi, hafifi sülüs, kalemi masahif, miftahı nesih, gubar, uhud, mahüve muhakkak, (yani muhakkakımsı), muallâk, muhaffef, mürsel, mebsut, mukavvver, müzevvec, müfettah, muammat.**

[1] Bu yazıların bu adlarla adlanması ayrıca tetkike değer.

[2] Hicrî IV, Miladî X asırda yetişen Ebu Abdullah Muhammed bin Hüseyin Mukle'dir.

[3] Hicrî (V), Miladî XI inci asırda yetişen Ebülhasan Alâeddin bin Bevvab'dır.

[4] Bu yazıların isimleri kalemleri ve hususiyetleri hakkında yerleri geldikçe söz geçecektir.

sonuna kadar bütün enva ve aksamının tâdad olunamıyacak kadar zengin bir yekûn teşkil ettiği malûm olmakla beraber meselâ Talik'in sırf bu altı kalemden doğmamış olduğu da iddia edilebilir. Sonra aklamı sitte yazmak bakımından mühim bir esas olmakla beraber okuma bakımından bu esasa mutlak surette bağlanmamıza ilmî bir sebep yoktur. Ma'kılî'ye veya diğer bir yazıya da tutunarak diğerlerini okumak her zaman için mümkün ve belki bazı ahvalde daha faydalı olabilir. Bu cihetin tavzihi için diyebiliriz ki:

Eski yazıları aslî ve fer'î olmak üzere iki zümreye ayırmak mümkündür. Bunlar da kalemleri itibarile ya **basit** veya **mürekkep** olurlar. En eski yazı olarak gösterilen **Ma'kılî,** tamamen düz, basit bir yazıdır, **Kûfî** de birçok tahavvüle uğramasına ve birçok çeşitleri bulunmasına rağmen esas itibarile mürekkep ve memzuç bir yazıdır. Yani bunda düzlükle yuvarlaklık karışmıştır. Bundan sonra gelen diğer yazılar da bir taraftan mütemadiyen mürekkep olmak ve yazı daha mütekâmil bir şekle girmek suretile inkişaf ederken bir taraftan da mürekkeplerden daha basit kalemlerle aksi istikamette ve yine mütekâmil bir surette genişlemiş gitmiştir. Tıpkı bir elma çekirdeğinin filizlenip ağaç olduktan ve meyvalar verdikten sonra o meyvalar içinde birçok yeni çekirdeklerin tekevvün etmiş bulunması gibi bir seyir takip eylemiştir. Bundan anlaşılır ki bir yazının mürekkep veya basit olması, diğer basit veya mürekkep bir yazıya esas olmasına mâni değildir. Bu husus yazının terakki ve tekâmülü bakımından mühim bir esas olarak kabul edilebilir. Netekim eski yazı üstadları bu cihetî anlatmak için «Noktadan elif doğar bundan da diğerleri» demişlerdir. Bu takdirde zahiren dağınık görünen bütün bu yazı âleminin de hakikatte bir cazibe ve âhenk kanunile birbirine bağlı bulunduğu ve aralarında umumî ve manevî bir rabıta mevcut olduğu anlaşılır. Şu halde bütün bu eski yazılar hem terkip hem de tahlil suretile doğmuş ve çoğalmış aklamı sitte de bunlar arasındaki bir safhayı ve yazma bakımından bir kısmı asliyi ifade etmiş olur.

Yalnız bu safhayı ele alıp diğer yazıları bellemek mümkün ise de arşiv işleri bakımından ve bilhassa her ne çeşitte olursa olsun yazıların umumunu okuma matlûp olması cihetinden, bu altı kalem haricinde kalan talik, divanî, siyakat, doğma veya uydurma birçok yazıların da okunması gözetilirken bizim bu altı kaleme yapışıp kalmamızda bir zaruret görmiyoruz. Daha elverişli bir okuma yolu üzerinde kestirme gitmeği hem mümkün hem de faydalı buluyoruz.

Bundan dolayı yukarıdaki tertibimizi bir daha incelersek şöylece hulâsa edebiliriz:

1 — Sülüs,
2 — Nesih,
3 — Divanî,
4 — Talik,
5 — Rık'a,
6 — Siyakat,
7 — Bozuk veya meçhul.

Bu tertibi daha iyi kavrayabilmek için için aşağıki bahsı takip edelim :

C — Eski yazıları okumanın yolu

Her hangi bir yazıya baktığımız zaman bunu diğerinden ayırd etmek zahiren gayet sade ve tabiî ve binaenaleyh kolay bir iş görünür. Bu görüş yanlış olmamakla beraber metodlu, sağlam bir bilgi eseri olmadığı takdirde bunun ilmî bir kıymeti yoktur; belki, yarım yamalak bir sezme veya tanımadan ibaret bulunduğu cihetle, nihayet âmi bir biliş kıymeti vardır. Bu biliş kudreti, bozuk, karışık ve meçhul görünen yazılar karşısında durur. Halbuki bir şeyin kavranması, onu yarım yamalak sezme değil, mümkün olduğu kadar ilim yolile tam ve dürüst bir surette bilinmesi demektir. Anahtarın asıl hizmeti de, böyle bir bilginin vereceği san'at ve müşahede kudretini arttırarak yarım bilişin, kaba taslak görüşün işe yaramadığı çetin yerlerde ve müşkül anlarda muvaffakıyet temin etmektir. Bu itibarla anahtarı yolile kullanabilmek için önce, yazının şu belli başlı iki haysiyetini göz önünde tutmamız ve mevcut metinleri bu haysiyetlere göre mütalea etmemiz icap eder :

1 — **İlim haysiyeti:** Bir yazı bu bakımdan düşünüldüğü zaman mahiyeti, bir manayı karşımızdakine veya gıyabımızdakine bildirmeğe bir vasıta olmasından ibarettir. Bunda aranılan şart mücerred okunmaktır. Harfler, kelimeler birbirinden ne kadar kolay seçilirse o yazı o nisbette kolay okunur ve bu itibarla bu yazı güzel olduğu kadar iyi bir yazıdır. Bunda yazının bütün güzelliği ifadeye olan sadakat, mutabakat ve müsaitliğinde aranır; san'at bakımından güzelliği ikinci derecede düşünülür. Bu manada, yazının yegâne hizmeti sözü kâğıda tesbit etmiş olmasından, değeri de kolayca okunabilmesinden ibarettir. Yazı okumak tâbirinden ilk anlaşılan umumî mâna budur.

2 — **San'at haysiyeti:** Bu bakımdan yazının evvelâ kâğıt üzerindeki resminin güzelliği aranır, okunup okunmaması, doğru veya yanlış imlâlı olması, yani muhtevaca ihtiyaca tekabül edip etmemesi ikinci derecede düşünülür. Onun bütün hususiyeti estetik güzellik noktasında toplanır. Binaenaleyh san'at güzelliğinin icapları gözetilirken okunması bakımından bazı fedakârlıklar yapılabilir. Bu mânaya müedda olan yazı mücerred bir ilim eseri değil, bir san'at bediasıdır ki ilme hizmeti, dolayısiledir. Gerçi bunun da ilmî bir takım prensip, usul ve kaideleri vardır. Fakat bunlar sırf nazarî değil, daha ziyade tecrübe, meleke, mümarese ve fıtrî kabiliyetle elde edilebilecek ve gelişecek bir pratik kaide ve icaplar silsilesidir.

Maamafih, yazılar ilim ve san'at kıymetlerinden ayrı olarak düşünülürse hepsinin de amelî kıymeti haiz olduğu şüphesizdir. Bu sebepten bazılarının zannettiği gibi amelî kıymeti yalnız birinciye veya yalnız ikinciye atfetmek de doğru değildir.

İşte, eski yazıları okumak denilince hem her iki kıymeti haiz olan, hem yalnız bunlardan birini taşıyan, hem de taşımak istediği halde taşıyamıyan yani bozuk olan yazıların okunması hatıra gelmelidir. Şüphe yok ki her yazı bir maksad gözetilerek yazılmıştır. Ve bir yazıyı okumaktan asıl maksad, onun resmindeki güzelliğini çirkinliğini okumak değil, zımnındaki mânasını anlamak, yani ifadesinden istifade etmek ise de arşiv yazılarında olduğu gibi müteaddit yazıları okumak ve anlamak maksud olunca acemilerin önce bunların hangisinden işe başlamaları lâzımgeleceği meselesi ortaya çıkar. Şüphe yoktur ki hem güzel yazılmış olan hem de kolay okunan yazılardan işe başlamak ve yalnız ilmî kıymeti haiz olanları bunun içinde veya sonunda mütalea etmek, güzel veya çirkin olup ta okunamıyanları daha sonraya, pek bozuk ve meçhul görünenlerin okunmasını da zamana ve meleke husulüne bırakmak maksadı sağlam bir yoldan ele geçirmek olacağı cihetle biz de Anahtarda hem güzel yazılmış bulunan, hem de kolay okunan yazılardan işe başlamağı tercih etmiş, ve okuma yolumuzu da buna göre tanzim eylemiş bulunuyoruz. Malûm ya, güzel örnek, istekliyi daha çok ilgilendirir. Bu ilgi, başarının belli başlı teminatıdır.

Uzun tecrübelerimden şu neticeye varmışımdır ki: Eski yazıları okumak merakında olanlar sülüs yazının müfred ve mürekkep harf şekilleri hakkında esaslı bilgi edinirlerse diğer yazıların bununla olan yakın, uzak, çok uzak.. münasebetlerini kavraya kavraya hepsini de okumağa muvafak olabileceklerdir. Ancak, zihni buna hazırlayabilmek için arap harflerinin en iptidaî bir tarzda harf şekillerine ve yazılış tarzlarına sade bir bilgi edinmiş olmak lâzımdır. Bu hasıl olduktan sonra sülüsü görmek ve sonra diğer yazıları bununla mukayese ede ede okumak mümkün olacaktır. Lâkin bu münasebetlerin aranmasında gözetilmesi icap eden ilim ve san'ata ait öyle ince yollar, kapalı veya aldatıcı nice haller vardır ki bunlar öğrenilmedikçe, müsbet netice elde etmek uzun zamana mütevakkıf kaldıktan başka, mütalea sırasında düşülecek hatâları kontrol edebilmek için ehlinden ayrıca bellemeğe lüzum gösterebileceğinden bu yol eski yazıları hiç bilmeyenlere ve eski lisana ait iptidaî bir bilgisi bulunmıyanlara mutlak surette tavsiye olunamaz. Fakat bunu yukarıki yedi derece tertip üzere tatbik etmenin daha pratik bir yol olacağı kanaatindeyim.

Çünkü evvelki tertibimize ve (Aklamı Sitte) ye nazaran, bu ikinci tertipte araştırma sahası hayli daralmış ve okuma vetiresi çevrelenmiş olacaktır ki neticede hem aklamı sitteyi hem de diğerlerini içine almış bulunduğundan harflerin şekillerini önce daha iyi kavramak ve istediğimiz zaman suretlerini zihinde çabukça buluvermek rayesinde okuma imkânı artmış ve kuvvetlenmiş bulunacaktır. Bu suretle birçok harf şekillerinin ayrıca zihinde tutulmasına lüzum ve hacet kalmaksızın, diğerlerini de ufak bir benzerlik karinesile okuma imkânları elde edilmiş olur. Hem okumanın, hem mukayesenin hem de kolaylığın derecesini gösteren bu tertipte ilk önce, okunmasında kolaylık şartlarını haiz olan sülüsten başlanarak en zor olan siyakate ve sonra bozuk veya meçhul görünenlere inilecek ve inerken aralarında gizlenen diğer yazıları kendi yakınındakilerle mukayese ede ede yürünecektir ki bu tarzda attığımız her adımda bir taraftan zorluklar kendiliğinden azalırken diğer taraftan hem bilgi nisbeti, hem de emniyetle okumak kudreti artmış olacaktır. Çünkü bu yazılar arasında kalemin seyrini daha çok ve daha muntazam surette gösteren sülüs harflerinin taşıdıkları hatlar, kavisler, meyiller, bükülmeler, açılmalar, yayılmalar sonrakilerde derece derece azalmış ve daralmış ve harfler de bu nisbette küçülmüş bir halde bulunur ki bu durum, âdeta yazının çeşitlenmesindeki tabii gidişin bir ifadesi olarak belirir. Bu bilindikten sonra kalemin buna makûs olabilecek diğer safhalara ve seyirlere dönmesini de kolaylıkla anlamak mümkün olur ki anahtarın ehemmiyeti bilhassa bu noktada tecellî eder. Bunu yukarıki iki cetvelin basit bir mukayesesinden de anlayabiliriz. Meselâ (d — dal) harfinin birinci cetvelden seçilen :

Yani sıra ile sülüs, reyhanî, tevki, nesih, celi divanî, divanî, ince divanî, talik, rık'a siyakat şekillerile ikinci tertibi gösteren :

Altı şekli sağdan sola ve soldan sağa yürüyerek birbirile mukayese ettikten sonra tekrar sağından başlayarak gerek aralarında gizli kalanları ve gerek bunlar haricinde kalan diğer yazıları yerlerine koya koya sonuna varırsak söylediklerimizi kabataslak kontrol etmiş oluruz. Bozuk ve meçhul yazılara gelince: Bunu da aşağıki fasılda takip edelim.

D — Bozuk yazılar nasıl okunur?

Arşiv metinlerinde olduğu gibi, muhtelif yazı şekilleri içinde bozuk veya zor, yahut nev'i meçhul görünen yazıların okunması yorucu ve nazik bir iştir. Binaenaleyh bu ciheti burada ayrıca mütalâa etmemizin bilhassa arşiv işleri bakımından olduğu kadar, Anahtarı iyi kullanmak noktasından da hizmeti ve faydası vardır.

Her yazı, biri resme (şekle) diğeri manaya ait olmak üzere iki suret taşır. Resmin sureti yazılmazdan önce mânaya tâbidir. Yazıldıktan sonra da artık mânanın sureti resme tâbi olur. Bu iki suret birlikte bulunmadıkça kendilerini ayrıca göstemezler. Binaenaleyh resmi bozulmıyan bir yazının muhakkak bir mânası vardır.

-Meselâ yukarıda görülen dal resimleri gibi- bu mânanın gerek yazılmazdan evvel yazan tarafından ve gerek yazıldıktan sonra okuyan tarafından tam veya noksan telâkki edilmesi resmin de hakikatte tam veya nakıs olmasını icap etmez. Çünkü önce gözetilen -meselâ (d = dal) mânası- tam da olsa bunun asli ve ârızî -meselâ yanlış yazılması veya silinmesi gibi- bir takım sebeplerle fazla veya noksan olması mümkündür. İşte şek ve tereddüt, ibham ve ihtimal, galat veya zorluk, hatâ veya noksan gibi ilme ve san'ata ait ârızaların, mâniaların çoğu bundan ileri gelir.

Yazının resmine ait olan suretine **maddî sureti,** mânasına taallûk eden suretine de **manevî sureti** denir. Maddî suret gözle görülür, manevî suret akıl ile bilinir. Manevî suretin, birisi yazının zatına yani harflere ve hecelere, diğeri lisanın imlâsına veya lûgatine ait bulunmak üzere iki memzuç cephesi vardır. Lâkin bu iki cephe her yazıda her zaman birleşmez, bazan da ayrılabilir. Ve bu takdirde okunmaları da ayrı ayrı gözetilir. Meselâ (sülüs yazı) ismini sülüs, talik, kûfi veya divanî yazılarla yazdığımızda bu iki mâna birleşmiş bulunur. Ve yine meselâ **(dal)** harfinin nik'a, sülüs, nesih, ilh... şekilleri gibi yahut siyakat veya kûfi (cim) inin, yalnız başta, ortada sonda şekilleri gibi veyahut meselâ sülüs ciminin yalnız şeklinin muhtelif tavırları gibi yerlerde de sırf yazıya ait mâna bulunur. Ve fakat meselâ istifli güzel bir yazının girift olması veya başka bir dile ait bulunması hasebile okunamaması veya okunamıyan her hangi bir yazı ile yazılmış bulunması halinde ise her iki cihet ayrı ayrı düşünülür. Böyle hallerde yazılar sırf yazı bakımından, san'at bakımından, lisan bakımından olmak üzere ayrı ayrı mütalea ve tetkik olunmadıkça işin içinden çıkılmaz. Onun için biz de bu üç safhayı Anahtara mevzu olarak almıştık. Burada her üç mevzua taallûk eden şu mühim hususa dikkat nazarını celbetmek istiyoruz:

Bir yazının maddî sureti görüldü mü resmin hizmeti bitmiştir. O kendini göstermiştir. Bakan gözde rüyete mâni olacak bir hal yoksa, onu görmüş olmak lâzımgelir. Bundan sonra iş, aklın, manevî suretleri idrakine taallûk eder. Lâkin her gözün bir şeyi, ayni kuvvet ve derecede göremiyeceğine nazaran yazıların gerek maddî suretlerinden alınan intibalar, gerek manevî suretlerine intikal herkeste müsavi olamıyacağından hükümler de tabiatile başka başka olur. Binaenaleyh bu farklı görüşleri ve anlayışları telif edecek elimizde veya kafamızda sabit bir tutamak yoksa yazı resimlerini dış gözile görmekten müsbet bir netice çıkmaz, zihin, o şekiller karşısında bir takım iltibaslara düşer bu düşüşten kuvvet alır, kendine göre mâna vermeğe, yazıya kıymet biçmeğe kalkar; verdiği mânaya göre de «yazıyı okudum, kıymetini takdir ettim» zehabına kapılır. Halbuki ikisi de hatâdır, yanlıştır. Netekim arşivde öyle yazılara ve öyle kelimelere ve cümlelere rastlıyoruz ki şeklen birbirine benzer gibi göründükleri halde düşülen hatâlara sonradan vâkıf olundukça her birinin ayrı mânalara delâlet eden kelimeler veya ayni mânaya delâlet eden muhtelif tipler olduğu anlaşılıyor. Meselâ :

Şekillerine bakalım. Bu yazıları bilmeyenler şöyle dursun biraz bilener için bile bunlardaki benzeyiş veya aykırılığın kalem hatasından mı?. İmlâ veya lûgat farkından mı? Lisan veya yazıya ait sanat icabından mı, yazı nevilerinin başkalığından mı, yoksa hiçbir nev'a ircaları mümkün olamıyacak kadar bozuk yazılmış bulunmalarından mı ileri geldiği kolayca anlaşılıverir şeylerden değildir. Fakat yazıların muhtelif cephelerden okunuşlarında tecribe ve meleke edinmiş bu-

lunmak sayesindedir ki müşkülâtın çoğu kolayca halledilir.

Filhakika yazıların taşıdıkları kılıkları ve gözümüze çarpan çalımları arasında birbirine benzeyen öyle halleri ve vasıfları vardır ki bunlar mübtedileri yanlış okumağa veya yanlış anlamağa sevkeden birer sebep olabilirler, fakat meleke sahiplerine bilâkis müşkül anlarda anahtarlık yaparlar. Sonra bunlar arasında her birinin tutunduğu mümtaz ve sabit öyle halleri ve vasıflar da vardır ki bunlar da mantık başta olmak üzere yanlışları tashihe yardım eden en sağlam alâmetlerdir. Evvelkiler insanı ne kadar aldatırsa bunlar da aldanmaktan o kadar korurlar. Bu halleri ve vasıfları şöyle hulâsa edebiliriz :

1 — Herhangi bir yazının ince veya kalın yazılmış olması,

2 — Güzel veya çirkin görünmesi,

3 — Sıkı veya seyrek düşmesi

4 — Bitişik veya ayrı yazılmış bulunması,

5 — Harekeli veya harekesiz olması,

6 — Noktalı veya noktasız bulunması,

7 — Ağır veya çabuk yazılmış olması,

8 — Diğer san'atların icaplarına uymuş bulunması... gibi.

Bu hal ve vasıflar veya bunlara benzeyen âmiller o yazının nevini değiştirmez nihayet nev'ine uygunluğunun derecesini değiştirirler. Binaenaleyh okunamıyan bir yazıda, bu gibi hususları önce aradan çıkarmalı müteakiben de:

1 — İlk iş olarak nev'ini aramalı.

2 — Sonra, en yakın görünen nev'in tabiî kalemi ile o yazının sun'î kalemi arasında uygunluk olup olmadığını ayırmalı.

3 — Ayrılık bulunursa bu ayrılığın derecesini ve sebeplerini tayin etmeli.

4 — Ayrılık bulunmazsa bulunan nev'in harf şekilleri ile okunacak yazının harf şekilleri arasında mutabakat bulunup bulunmadığını araştırmalı.

5 — Az veya çok bir mutabakat bulunmazsa veya bulunduğu halde yazı yine okunamazsa en yakınından başlayarak diğer nevilerle mukayeseye geçmeli.

6 — Harflerin veya kelimelerin o nev'e göre olan bitişme ve ayrılma hallerile imlâ bakımından olan bitişme ve ayrılma hallerini önce iyi bilmeli, tatbikatta da iyi ayırd etmeli [1].

7 — Sonra kelimelerin hangi lisan ve imlânın kaidelerine göre yazılmış olduklarını ve bu yazışların diğer bir lisanın imlâ kaidesinde yeri bulunup bulunamıyacağını düşünmeli.

8 — Daha sonra kelimelerin lûgat ve ıstılah mânalarını ve bu ihtimaller içinde anlaşılan mâna ile anlaşılması lâzımgeleni sözün gelişinden ve gidişinden, yani kelimenin altından ve üstünden kestirip mânâdan yazıya geçmeli velhasıl her ihtimali göz önünde tutarak şüpheli ve karanlık bir cihet bırakmamalı.

9 — Bütün bunlardan sonra da yine okunamazsa bir bilenden sorup öğrenmeli bu da mümkün olmadığı takdirde o kelimenin veya cümlenin hakkı mahfuz kalmak için yanına muterize içinde (okunamamıştır) diye işaret etmeli, çünkü sonradan bir okuyan bulunursa evvelki noksanın ikmali veya buna terettüp eden hatâların tashihi mümkün olur.

Bu arzedilen maddeler her okunamıyan yazıya tatbik edilebilecek esaslar olduğundan Anahtarı mütalea sırasında da bunları mümkün olduğu kadar göz önünde tutmanın faydası olacaktır. Esasen bu maddeler yazıların san'at gözile okunuşu bahsinde gelecek olan tahlil ve terkip meb'delerinin bir nevi tatbikatıdır. Dokuzuncu madde sırf arşiv işlerile alâkadardır. Arşiv işleri bakımından noktasız yazılar hakkında da burada bazı esaslara işaret etmek muvafık görülmüştür. Şöyle ki :

H — Noktasız yazılar [2]

Arşivde **siyakat, tevki, ince talik, divanî kırması** gibi bazı yazıların noktasızlarına da tesadüf olunur. Bu yazıların harf şekillerinde görülen kalem akışlarının sadeliğine ve kullanıldıkları yerlerin

[1] İttisal ve infisal bahsine bak.

[2] Nokta hakkında işaretler bahsine müracaat.

ehemmiyet derecelerine bakarak noktasız yazılmalarındaki sebeplerin başlıcalarını şöylece sıralayabiliriz:

1 — Yazarken hem zamandan ve kâğıttan tasarruf etmek, hem de bu suretle bir vakfa ait tedavül kayıtlarını bir iki sahifeye sığdırmak.

2 — Yazılmaları veya okunmaları tekerrür ede ede zihinlerde kılişe haline gelmiş olan meselâ (becayeş, fermude, hatip, mütevelli, yevm, akçe, ilh...) gibi birçok kelimelerin, ıstılahların noktalarını atmak suretile yazışta ve okunuşta sür'ati ve kolaylığı tercih etmek.

3 — Bir çeşit yazı ile bir düzüye yazıp giderken, bu arada göze çarpması, üzerinde tevakkuf olunması gözetilen bir kelime veya cümle veyahut bendin okunacağı sıraya dikkat edilmesi düşünülmüş olmak.

4 — Kayıtları, yabancıların gözünden veya kaleminden masun bulundurmak gayesile bir gizleme perdesi altında tutmak

5 — Yazarken noktalı harflerden mürekkep bir kelimenin noktalarını unutmak veya fazla koymak gibi sebeplerle kayıtlar üzerinde bilerek veya bilmeyerek hatâ yapılmasına mâni olmak.

6 — Sonradan bu yazılar üzerinde ve bilhassa hukuk ve vecaibe ait kelimelerde her hangi bir sebeple kasden nokta ilâve etmek suretile tahrifat yapılmasına mahal bırakmamak.

7 — Açık kalmış bir defteri haşaratdan birinin noktayı andıracak şekilde kirletmesi veya yazılan yazılar üzerine her nasılsa mürekkep sıçramış olması yüzünden kelimenin mânası değişebildiği yerlerde bunların önce noktasız yazılmış bulunmaları hasebile bu gibi kazara vukua gelen değişikliklerin sonradan kolayca anlaşılması sayesinde masum memurların töhmet altında kalmalarına meydan bırakmamak.

8 — Yazılması ve okunması kılişe haline gelmiş kelimelere sonradan müracaat edildikte bu noktasız kelimelerin dikkatle mütalâa ounarak iltibasa düşülmemesini temin eylemek.

9 — Ancak, meselâ :

 = Ahmed

gibi noktasız bir kelimeden yazıda şekilen benzeri olan ve mânası başka bulunan

 = Emecd gibi noktalı bir

kelimenin mânasına geçmek veya buna evvelkinin mânasını vermek gibi gafletle hatâya düşülebilecek mevkilerde hatanın önüne geçmek için pek mühim olanlarını noktalamak.

Bilhassa siyakatla tutulmuş bazı kayıtlarda bu cihete çok riayet edilmiş olduğu gibi noktalı yazılar arasında noktasızlarının da bulunduğu görülür

Bazan bu noktalar harflerin sonuna bir işaret halinde eklenmiş bulunur. Fakat bu bir kaide değildir. Yazanın zevkine alışkanlığına, aruzusuna ve takdirine bağlıdır. Binaenaleyh noktasız yazılarla karşılaşıldığı zaman yukarıda arzedilen sebepleri ve emsalini hesaba almanın hem doğru okumağa hem de okunanı kontrol etmeğe faydası olur.

IV — Eski yazılar hakkında umumî ve pratik malûmat

I — Arap harflerini bilmeyenlere mahsus ilk bilgiler [1].

a — Eşik önü tarif ve izahlar :

Türklerin, Farsların da kendi dillerine tatbik ettikleri Arab yazı sistemini kavrayabilmek için a) Umumi lisaniyat ve fonetik esasları, b) Türkçenin fonetiği, c) Arabcanın ve Farscanın fonetiği, ç) Türkçeleşmiş Arabca ve Farsca kelimelerin tâbi olduğu fonetik kaideleri gibi bahisler üzerinde bilgi edinmeğe ihtiyaç vardır. Bu bahsler, gayesi muayyen olan Anahtarımızın çerçevesine sığamıyacak kadar etraflı ve şumullüdür [2].

B — Alfabe :

Türkçe, Arabca ve Farsca'dan mürekkep olan Osmanlıca'nın, başka bir ifade ile 1928 harf inkılâbından evvelki Türkçenin harfleri otuz beştir. Bunların adları ve fonemleri aşağıdaki cetvelde gösterilmiştir: [Harflerin yanlarına konulan (ع = Arabca), (ف = Farsca), (ث = Türkçe) de o harfin mevcut olduğunu (— işareti) sırasına göre o harfin Arabcada, Farscada veya öz Türkçede bulunmadığını gösterir].

1.	ا	elif	ء ف ث —	[1]
2.	ب	be	ب ف ث	B
3.	پ	pe	پ ف ث	P [2]
4.	ت	te	ت ف ث ء	T [3]
5.	ث	se	ث ء	S
6.	ج	cim	ج ف ث ء	C
7.	چ	çim	چ ف ث	Ç
8.	ح	ha	ح ء	H

[1] Bu kısım, bugünkü yazımızın icabı olan fonetik bakımından yazılmış olup türkçe ile osarasında bir köprü olacaktır. Eski yazıların şekillerini yeni öğrenecek olanların bu köprüden geçerek Osmanlıcayı ve bu vesile ile de eski yazıların şekillerini bu kısımdan sonra gelecek bahislerde takip etmeleri icab eder.

[2] a, b paragraflarında tesbit edilen hususlar için ana hatlarile Türk Grameri adlı eserin 5 - 23 üncü sahifelerinde kâfi derecede malûmat vardır. (Tahsin Banguoğlu 1949 - Devlet Matbaası).

Arabcanın fonetiği için, Tecvid-i Karabaş'ın kenar notlarında mebadiye ait malûmat vardır.

Farscanın fonetiği için Burhan-ı Kati' tercemesinin mukaddimesinden istifade edilebilir.

Türkçeleşmiş yabancı kelimelerin tâbi olduğu fonetik kaideleri, Türkçenin esas fonetiğinde mündemiçtir.

[1] Fonemi aşağıda gelecek.

[2] Arabcada bulunmıyan bu harf, semitik dillerin bazılarında, ezcümle İbrancada mevcuttur.

[3] Öz Türkçede a, ı, o ve u vokallerile beraber bulunduğu zaman ا yerini tutar. Bu harfe ait umumî izahat kısmına bakınız.

9. hı ـخـ ـخ H

10. dal ـد ـد D

11. zel ـذ ـذ Z [1]

12. re ـر ـر R

13. ze ـز ـز Z

14. je ـژ ـژ J

15. sin ـس ـس S [2]

16. şın = şin ـش ـش Ş

17. sâd ـص ـص S [3]

18. dâd ـض ـض D (z)

19. tı = ti ـط ـط T [4]

[1] Bazı Fars fonetikcileri bu harfin öz Farsçada bulunmadığını, muahhar zamanlarda dile girdiğini iddia etmektedirler. (Bürhan-i Katı' mukaddemesine müracaat.).

[2] Öz Türkçede a, ı, o ve u vokallerile beraber bulunduğu zaman ص yerini tutar. Bu harfe ait umumî izahat kısmına bakınız.

[3] Bundan evvelki nota müracaat.

[4] ت harfine ait nota müracaat.

20. zı = zi ـظ ـظ Z

21. ayın ـع ـع — [1]

22. gayın ـغ ـغ G (Ğ)

23. fe ـف ـف F

24. kaf ـق ـق K [2]

25. kef (kâfı arabî) ـك ـك K

26. (gâfı farsî) G (ince) [3] ـگ ـگ

27. nef (sağır kef) N [4] ـڭ ـڭ

28. yef (kâfı türkî) V ve ğ [5] ـگ ـگ

[1] Fonemi aşağıda gelecek.

[2] ك harfi gibi öz Farsçada mevcut olup olmadığı ihtilâflıdır.

[3] Bazı semitik dillerde, ezcümle İbrancada mevcuttur.

[4 ve 5] Sağır kefle gâfı-türkî ve kâfı-farsî

29. ل lâm (lem) ـلـ ـلـ L

30. م mim ـمـ ـمـ M

31. ن nun ـنـ ـنـ N

32. و vav ـو ـو V

33. ه he ـهـ ـه H

34. لا lâmelif ـلا ـلا — [1]

35. ى ye ـيـ ـى Y

En eski Türkçede arapçanın ف = f harfine yakın üç noktalı ڤ gibi bazı fonemler mevcut ise de bunlar mevzuumuzun dışında kalır. Sıraladığımız harflerin adlarını, yukarıda görüldüğü üzere kısa kısa okuyuş, Türkçeye mahsustur. Bu harflerin isimleri Arabca ve Farsçada elif, bâ.. ilh... tarzında çeke çeke okunur. Türkçe o suretle okunuşun sebebi Türk fonetiğinde uzun a = â ve uzun i = î nin bulunmayışıdır. Bunlar hakkında harf şekilleri bahsinde izahat verilecektir.

---

birçok yazılarda kâfı-arabî şeklinde yazılırlar. Bu itibarla Osmanlı harfleri şekil bakımından 32 olmuş olur. Bundan dolayı olsa gerektir ki eski elifba kitaplarında kefi bir tek şekille göstermişlerdir. Sonraları okumada kolaylık için çifte keşide = ك veya ک gibi ∴ üç nokta ile bu harflere hususi şekiller verilmek istenilmiş ise de bunlar kat'i bir imlâ kaidesi olarak yerleşmemiş olduğundan bu cihete çok dikkat etmek lâzımdır (Kef bahsine bak.).

[1] Bu harfi aşağıda arzedileceği veçhile ل = l ile ا = a dan mürekkep saymak daha doğrudur.

Yeni Türk harfleri arasında:

1 — ç = چ
2 — f = ف
3 — h = ح، خ، ه
4 — k = ق، sert ك
5 — p = پ
6 — S = س
7 — Ş = ش
8 — T = ث

Harfleri sert harfler diye anılır. Fonksiyonu ileride harfler kısmında izah edilecektir.

C — Harflerin fonetik bakımından izahları:

Yukarıki cetvelde gösterilen otuz beş harfin hepsi de -lâmelif müstesna olmak üzere- esas itibarile konsonanttırlar, lâmelif ise esasen harf kelimesinin Türkçedeki mânasına göre bir tek harf olmayıp telâffuz bakımından (ل = l) konsonantı ile (ا = a) vokalinden mürekkep bir hecedir. Yazı bakımından, adından da anlaşıldığı üzere (l) fonemini ifade eden (ل) lâm ve (a) fonemini ifade eden (ا) elifden mürekkep bir harf terkibi veya bağlantı (vesak) dır. Maamafih bunun Arabca ve Osmanlıca gramerlerinde mütalâa edilecek başka hususiyetleri vardır ve bunlara dair lâmelif bahsinde izahat verilecektir.

Lâmeliften gayrı otuz dört harf fonetik bakımından iki gruba ayrılırlar:

1 — Birinci grubu teşkil eden harflerin fonemleri, yeni Türk ve [c= ج ، ç= چ müstesna olmak üzere alelûmum lâtin] alfabesinde tam karşılıkları olduğundan hiç bir hususiyet göstermezler. Bunlar şu yirmi harftir:

ب = b, پ = p, ت = t, ج = c, چ = ç, د = d, ر = r, ز = z, ژ = j, س = s, ش = ş, ف = f, ك - k = k^, گ = g, ل = l, م = m, ن = n, و = v, ه = h, ى = y.

2 — İkinci grubu teşkil eden şu on dört harftir :

ا - elif, ث - se, ح - ha, خ - hı, ذ - zel ص - sad, ض - dâd, ط = tı - ti, ظ - zı zî, ع - ayın, غ - gayın, ق - kaf, ڤ - nef, yef ڤ ، (gef , vef)

Bunlar üzerinde biraz durmak icab eylemektedir :

a) ا elif. Bu harfin ifade ettiği fonem şöyle de yazılır أ. Buna hemze veya hemzeelif denir. İmlâ itibarile bunlar bazan birlikte de bulunabilirler. أ ا (Fazla malûmat için hemze ve elif bahislerine müracaat) Burada yalnız fonem kıymetini kaydedeceğiz.

Elif esasen, ses kirişlerinin birdenbire açılarak hava cereyanına yol vermesile (çözülme safhası) veya birdenbire kapanarak hava cereyanının kesilmesile husule gelen bir patlayıcı fonemdir ki öksürükte (çözülme safhası) veya ağır bir yük kaldırma esnasındaki ıkıntıda (gerilme safhası) duyulur. Osmanlıcada öz Türkçeye fonetik bir temayül dolayısile pek hafif bir haldedir. Meselâ مأمور me'mur kelimesinde bunun gerileme safhasını, مسؤل = mes'ul kelimesinde de çözülme safhasını sezeriz. Maamafih kelime başlarında ve sonlarında da bu safhalar bulunur. Meselâ :

اذن = izin,

اوزون = uzun, شئ

= şey', ملجأ = melce' ilh...

Yeni Türk harflerinde bu konsonanta başta ve sonda hiç yer vermeyiz. Ortada ise kesme (') işaretile yazarız.

b) ع — Ayın : Arabcada (ا) elifin daha kuvvetli veya kalın şekli olup kirişlerin elifte tarif olunan hareketine ilâveten bütün hançerenin sıkışıp gevşemesile hüsule gelir. (ء) Hemzenin yazılış itibarile bir küçük (ع) ayın başı oluşu da bunu isbat eder. İstifrağda işitilen fonem (ع ayın) dır. Bunun Osmanlıcada ifade ettiği fonem elifle hemzenin ifade ettiği fonemin ayni olup aralarındaki fark ancak bir imlâ farkıdır [1]. Nitekim yeni yazıda bu fark silinmiştir :

إدارة = İdare,

عبارة = ibare, آدم

= âdem, عالم = âlem,

اوزون = uzun, عضو = uzuv.

c) ط — tı : Arabcada şimdi T ile yazdığımız diş foneminin ت Te incesi ط tı kalınıdır. Fakat bu incelik ve kalınlık mefhumlarını burada birkaç kelime ile izah etmek faydalıdır :

Dudakların kenarlarında veya dişlere temasında hasıl olan dudak konsonantları: (P. B), dudak-diş konsonantları (v, f), dudak - burun konsonantları (m) yeknesaktır. Çünkü bunları husule getiren temas daima ayni şekilde ve ayni noktada vukubulur. Diğer konsonantlara gelince: bunlar böyle değildir. Meselâ: Dilin dişlerle temasından hasıl olan (d) de temas noktası yani (d) nin oynaklanma noktası, üst kesici dişlerin alt kenarında veya bu dişlerin arka sathında veya bunların biraz üstünde yani ön damakta vukubulur. Bütün bu hallerde işitilen konsonant daima (d) olmakla beraber bu (d) nin keyfiyeti tedricen değişir. Oynaklanma

[1] *Arap Harfile Türk Grameri*'nde oynaklanma noktası: Mahreç bahsine müracaat, S. 10 - 11.

noktasının gırtlağa doğru geri alındığı nisbette (d) kalınlaşır, dişlerin kenarına doğru öne sürüldüğü nisbette inceleşir. Binaenaleyh aradaki oynaklanma noktalarını nazar-ı itibare almamak şartile başlıca iki (d) vardır diyebiliriz: kalın (d) ince (d).. Bu tefrikı dilin ön veya arka damakla temas ederek veya bunlara yaklaşarak çıkardığı diğer konsonantlarda da yapabildiğimiz gibi gırtlak konsonantlarında ve hattâ vokallerde de yapabiliriz. [1] Netekim söylediğimiz gibi arapçada ayni gırtlak konsonantının incesi ا ve kalını ع şeklini ifade etmektedir.

Şu halde arapçadaki ط tı harfi Türkçedeki ayni diş konsonantı olan (T) foneminin kalın halini ifade etmektedir. Osmanlıcaya mahsus olan bu incelik ve kalınlık farkı fonem itibarile silinmiş olup yazıya münhasır bir imlâ farkından ibaret kalmıştır.

Misâl:

طباق = tabak, تازه = taze.

تاکری = tanrı, طارتی = tartı.

ç) ث se س sat. س şimdi s olarak yazdığımız fonemin kalın şekli ث ikisi arasıdır. Osmanlıcada bu farklar silinmiştir. س ص ث harfleri ayni s fonemini ifade etmekte olup aralarındaki fark bir imlâ farkıdır. مبعوث meb'us, ملبوس melbus, مخصوص mahsus.

d) خ ح arapçada ح ha, حال hal kelimesinde işitilen ve ses girişlerinin gevşek olarak biribirine yaklaşmasından husule gelen fonemin kalın şeklidir خ hı ise arapçada İstanbul ağzile söylenen خيار hıyar kelimesinin başındaki fonemin daha kalın ve sert şeklidir ki meselâ Azeri lehcesinde arapçada olduğu gibi telâffuz edilir. ه he harfının arapçada ifade ettiği fonem ise ح foneminin ince şeklidir. Hele kelimesindeki birinci fonemdir. Fakat İstanbul ağzına dayanan Osmanlıcada bu üç harf fonetik farklarını kaybetmişlerdir. Üçü de şimdi H ile yazdığımız fonemin imlâ bakımından muhtelif yazış tarzlarıdır. Misâl: بڭ ben mânasına olan خال hal, şimdiki zaman mânasına olan حال hal, bugün pazar mânasına kullandığımız Fransızca هال hal kelimelerindeki bu üç fonem şimdiki yazımızda H harfi ile gösterilen fonemin incelik ve kalınlık bakımından müteferrik üç halidir.

e) ض dat, arapçada, şimdi d ile yazdığımız diş foneminin kalınıdır. د dal ise incesidir. Osmanlıcada fonetik bakımından farkları yoktur. قاضی kadı, قادن kadın gibi. ض dâdı bazı kelimelerde z gibi telâffuz ederiz. رمضان ramazan.

f) ذ ظ (z) foneminin kalın ذ zel peltek ظ zı kalın şekilleridir. Osmanlıcada bunları tabiatile pek ayırt etmeyiz. zahire, ذخيره zehra, زهرا zan. ظن

g) ق kaf: Arapçada, k foneminin ince şekli ك ile, kalın şekli ق ile yazılır. Osmanlıcada bu iki konsonantın arapçadaki oynaklanma noktaları, aralarındaki mesafeyi muhafaza etmek şartile öne yani dişlere doğru ilerilemişlerdir. (Bu tebeddüle hanekileşme denir.) Bu suretle ق Osmanlıcanın normal (k) sı olmuş, ك ise ayni konsonantın son derece incelmiş ve (T) mahrecine yaklaşmış bir şeklini ifade etmeğe başlamıştır. Meselâ: قلم kalem, كتاب kitab, كاغد kâğıt, كور kör gibi. Bu ince (k) konsonantını yeni imlâmızda (u, a) vokallerinden evvel bulunduğu zaman bu vokallerin üzerine (̂) işareti koymak suretile gösteririz. Diğer iki kalın vokal (o ve ı) önünde bu konsonant bu-

(1) a ve e, o ve u, ü ve ö, ı ve i ayni vokalin ince ve kalın şekilleridir.

lunmaz. İnce vokaller (ü, ö, i, e) önünde de kendiliğinden hasıl olur ve ayrıca gösterilmez.

h) ك gef ve غ gayın:

ك arapçada yoktur. Yalnız Türkçe ve Farsça kelimelerde bulunur. Farsçada g konsonantını Osmanlıcadaki g konsonantı, farsçadakinin hanekileşmiş yani son derece incelmiş, (d) ye yaklaşmış şeklini ifade eder. ك gef, ك (kef) in tonlusudur. غ gayın'a gelince :
arapçada ,arapçanın gırtlak konsonantı olan خ hı'nın tonlusudur. Osmanlıcada bu fonemin gevşemiş bir şekli olan (ğ) yi ancak iki vokal arasında ifade eder. Ve bu halde (ˇ yumuşatma işaretini) alır. صوغوق soğuk صوغوغك soğuğun gibi bu, umumiyetle ق kaf, ك kefin tonlu şeklini yani (g) konsonantlarını normal halini ifade eder.

Osmanlıcanın ق غ ك ك bu konsonantlarını şöyle tarif edebiliriz: ق ve غ, k ve g konsonantlarıdır. ك ve ك bu konsonantların hanekileşmiş nevileri olup bunlar ince vokaller önünde kendiliğinden husule gelir, kalın (a ve u) vokalleri önünde telâffuzları daha zor olup kâ ve gû suretinde yazılırlar.

i) ك ve ڭ Sağır kefin asıl fonemi, İstanbul şivesinin tesiri altında kalmamış olan ve orta Anadolu halk ağzından duyulan çift (ng) fonemidir. Bilâkis (g) n ile kaynaşmış düşmüş ve meselâ Kayseri şivesinde duyulan geniz konsonantı kalmıştır. Sonra bilhassa İstanbul şivesinde bu fonem (n) olmuştur. Sağır kef bazı zamir eklerinde ve ekseriya muzafiileyhlerde kullanılır :

آغاجك دالی ağacın dalı. اویکز eviniz...) gibi. **kâf-ı türkî**, y nin yakınında yeleşmiştir. (بك bey)gibi. Bazan da vav

gibi okunur (كوكرجيه **güvercin**) gibi.

(Fazla malûmat için kâf bahsine müracaat).

2 — **Vokaller** (Sâit fonemler)

Gerek Osmanlıcada, gerek arapçada **vokal**'leri ifade eden işaretler lâtin harflerinde olduğu gibi konsonantlara benzemez ve bunlarla bir sırada yazılmaz. Yazıda konsonantlardan kâmilen ayrı olup bunların ya üzerine, veya altına yazılırlar ve **hareke** namını alırlar [1]. Bunlar bazan büsbütün terk de edilmişlerdir. Bu sebepten eski yazılar harekeli ve harekesiz olmak üzere iki guruba ayrılırlar. Bunlardan sırası geldikçe bahsedilecektir.

Vokal işaretleri hareke adını taşırlar. Tâbirin hakikî mânasını nazar-ı itibara alırsak bu hususiaki prensibi şöyle hülâsa edebiliriz :

Konsonant'lar lisanın pasif birer mebanî veya hece unsurlarıdır. Vokaller ise bunları ağızda hareket haline getirirler. Ve neticede de hece vücude gelir.

Vokalsiz konsonantlar yani hece sonunda bulunan konsonantlar bu tasavvura göre harekesiz (hareketsiz), yani sakindir. Bu sebeplerle harflerin bu hareket hallerini gösteren vokallere hareke, duruş hallerine de sükûn denir. Sükûn hali de harfin üzerine konulan bir işaretle ifade olunur. Eğer fonemlerin ciğerlerden gelen hava cereyanının kuvvetile ses yolundaki teşekkül suretini düşünecek olursak bu hareke ve sükûn tasavvurunun bir mecazdan ibaret olmayıp hâdiselerin ha-

(1) Harekeler sonradan ihdas olunmuştur. Arap harflerinin esasında hareke yoktur. Kıymetleri de harf kıymeti gibi değildir. Hareke eksikliği manayı değiştirmez. Fakat harf eksikliği manayı değiştirir.

kikatine yaklaşan bir tarifi olduğunu anlarız.

Arapçanın kısa vokalleri :

Hareke bakımından başlıca üç vokal fonemi vardır :

1 — Kısa e ve a arası bir vokal (fetha).

2 — Kısa i vokali (kesre).

3 — Kısa u vokali (zamme).

Arapçanın kısa vokalleri, yerine göre bazı değişiklikler gösterebilirler.. Osmanlıcada, öz Türkçenin fonetik tesiri dolayısile bazan arapçanın (e = fetha) vokali kalınlaşıp (a) ve (i = kesre) vokali kalınlaşıp (ı) olur.

Misâl: (أَكْرَم ekrem), (أَحْمَد Ahmed) ve (اكرام ikram), (إِصْرَار ısrar) gibi.

1) — Kısa e ve a arası vokalin işareti konsonant üzerine konulan küçük bir çizgiden ـَ ibarettir. رَ re veya ra: رَجَب receb, رَمَضَان ramazan.

Bu harekeye arapçada fetha, farsçada zeber, Türkçede üstün denir. Osmanlıcada fetha ve üstün tâbirleri kullanılır.

2) — Kısa i vokalin işareti konsonant altına konulan ufak bir çizgiden ـِ ibarettir. رِ ri (ri) رِضَا rızâ, رِجَال rical gibi. Bu harekeye arapçada kesre, farsçada zir, Türkçede esre denir. Osmanlıcada kesre ve esre tâbirleri kullanılır.

3) — Kısa u vokalin işareti, konsonantın üzerine konulan ـُ işaretinden ibaret tir. رُقِيَّه Rukiye gibi. Arapçanın bu harekesi Osmanlıcada yine Türkçenin fonetik tesirile bazan o, bazan ö olur.

عُثْمَان Osman عُمَر Ömer gibi. (Araplar Usman ve Umer derler). Bu harekeye Arapçada (zamme) farsçada (piş), Türkçede (ötre) denir. Osmanlıcada **zamme** ve **ötre** tâbirleri kullanılır (Harekeler hakkında fazla malûmat için işaretler bahsine bak).

Cezim, şedde, sıla, tenvin :

Yukarıda bahsettiğimiz harekesizlik yani sükûn işareti ـْ dir. Ve **cezim** adını taşır. Bir heceyi kapıyan bir veya iki konsonant üzerine konur أَبْ eb, فَرْد ferd gibi.

Eğer bir hece muayyen bir konsonantla biter ve onu takip eden hece de ayni konsonantla başlarsa bu konsonant yalnız bir defa yazılarak üzerine şedde denilen (ّ) işareti konur. Misâl شَدَّه şedde gibi.

Sıla denilen işaret (ـِ) dir. Arapçanın hemze-i vasıl denilen elifleri üzerine konur. فِي الدَّارِ fiddarı

وَاكْتُبْ vektüb gibi.

Maamafih bunun bazı istimâl şartları vardır. (İşaretler bahsinde sıla kısmına müracaat).

Tenvin: Arapçanın isim tasrifinde ve zarf teşkilinde mühim bir rol oynıyan (an, in, ve un) kelime sonları ن harfi ile yazılmayıp (n) foneminden önce gelen vokali gösteren harekenin (fetha, kesre ve zamme'nin) ikileşmesile gösterilir.

سَنًا = sinnen, بَشَيْءٍ = bişeyin. كَبِيرٌ = kebirün

صَيْهٌ gibi.

(Bunların istimâl şartları oldukça şumûllü bulunduğundan işaretler bahsindeki tenvin kısmına müracaat oluna..)

Arapçanın uzun vokalleri :

Arapçanın sözü geçen ve hereke denilen üç kısa vokalinden maada bir de üç uzun vokali vardır :

1 — Uzun a - â - ā.
2 — Uzun i - î - ī.
3 — Uzun u - û - ū.

1) — **Uzun â** [1]: Kısa (a) ve (e) yi ifade eden fethayi taşıyan konsonanttan sonra bir elif ilâve etmekle ifade ederiz. râ, rā.

2) — **Uzun î:** Ayni suretle kısa i (i) ye bir ى ye ilâvesile ifade olunur.

رِي rî - rī.

3) — Uzun u: Kısa u (ـُ) ye bir و vav ilâvesile ifade olunur. رُو rû rū.

Bu vokal uzatma vazifesini gören (ا ى و) üç harfe hurufu med (uzatma harfleri) adı verilir. Bu uzun vokallerden (1) inci ve (2) inci. Arapçada ve Osmanlıcada bazan ٰ şeklinde olur. هٰذَا hâzâ,

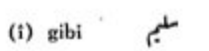
فِيهِ fihi ve kısa med namını alır. Bazan da ـ şeklinde yazılır ve uzun med namını alır. Bunların işaretler bahsindeki (med kısmında) izahları gelecektir.

Yazılan ve yazılmıyan vokaller :

Arapçada kısa vokaller yani bunları ifade eden harekeler ekseriya yazılmaz. Uzun vokaller de ekseriya sırf uzatıcı harfler(ا ى و huruf-u med) ile yazılırlar.Farsçada da bunlar müstameldir. Osmanlıcanın Türkçe kelimelerinde ise bazı kelimeler müstesna olmak üzere Arapça ve

(1) a nın üzerindeki ufkî çizgi beynelmilel kabul edilen transkripsiyon işaretidir. Bunu tekabül eden kısaltma işareti şöyledir: ă Türkçede ğ ve ı da kullanılan işarete benzediği için (-) yi istimal etmeyi tercih eyledik.

Farsçadaki gibi uzun vokaller yoktur. Ve Türkçeleşmiş arapça ve farsça kelimelerin uzun vokalleri bu türkçeleşme nisbetinde kısalmıya yüz tutmuştur. Meselâ

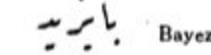

akl-i selim'deki uzun

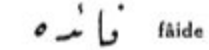
(i) gibi

selim adındaki

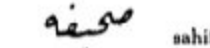
kısa (i) ile mukayesede bu fark açıktır.

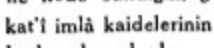
Bayezid - Beyazıt,

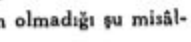
fâide - fayda,

sahife - sayfa kelimelerinde de böyledir. Binaenaleyh ayni kaidenin Türkçe kelimelere tatbiki vokallerin hiç yazılmamasını veya ancak harekelerle yazılmasını istilzam ederken hakikatte birçok yerlerde bunların (ا ی و) ile ifade edildiğini görürüz. Bu hususta kat'î imlâ kaidelerinin olmadığı şu misâllerden de anlaşılır :

kadın,

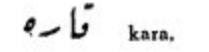
kara,

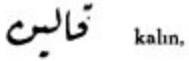
kara,

kalın,

kırmak,

kılağuz

durmak gibi.

Türkçenin vokalleri :

Arapçanın vokallerini ifade etmek için yapılmış bir yazı usulünün Türkçeye tatbiki esnasında müşahede olunan güçlüklerin en büyüğü bu değildir. Hepsi kısa olmakla beraber Türkçenin vokalleri arapçanınkinden daha mütenevvidir. Bu iki vokal sistemini cetvel halinde mukayese edelim :

Arap vokalleri	Türk vokalleri
â î o	a. ı. o. u. - kalın
ا ی و	e. i. ö. ü. - ince

Bunların arasındaki büyük fark karşısında yarı bir mutabakatle iktifa edilmiştir. Şöyle ki :

a ya ا elif.

i ve ı ye ی ye.

o. u. ö. ü. gurupuna da و vav tahsis edilmiştir. [1] Bu mutabakatte (e) vokalinin açıkta kaldığını görüyoruz. Bunun da (a) vokaline olan yakınlığından dolayı ا elif ile işaretlenmesi mümkün idi; çünkü a ile e arasındaki yakınlık hepsi و vav ile yazılan o. ö. u. ü. vokallerinin arasındaki yakınlıktan daha az değildir. Mamafih Türkçede olduğu gibi ve belki farsçayı takliden (e) vokaline he tahsis edildi. Ve Türkçenin vokallerini

ifadeye hâdim olan ا ی

و ه dört harf

Osmanlıca da bu vazifedeki hususiyetinden dolayı konsonantlardan ve huruf-i med'den tefrik için bunlara (huruf-i imlâ) veya sâit harfler denildi.

Vokalleşmiş konsonantlar (sâitleşmiş samitler).

Bu dört ای وه konsonantının vokalleşmesi şöyle izah edilebilir:

(1) Bu mutabakatın tam olmayışı dillerin ayrı ayrı karakterler göstermesindedir ki yeni harflerin kabulü bu hususdaki zarureti tebarüz ettirmiş bulunmaktadır.

ا **elif:** Ses kirişlerinin cereyanın tazyiki ile birden bire ayrılmasından doğan bu konsonantın telâffuzu için en müsait vaziyet, cereyanın ses yolundan serbestçe geçmesini kabil kılacak vaziyettir. Bu da konuşma uzuvlarının (a) vokalinin telâffuzu esnasında aldığı vaziyettir. İşte bunun içindir ki elifden sonra telâffuzu en kolay olan (a) dır. Ve bu iki fonemin arasındaki yakınlık elif konsonantının (a) laşmasile neticelenmiştir.

ی **ye:** (y) konsonantının i vokaline olan yakınlığı aşikârdır. (i) yi telâffuz ederken ağzımızı biraz daha kapıyarak dilimizin ucunu sür'atle ön damağımıza biraz daha yaklaştırırsak (i) vokali (ye) konsonantı olur.

و **vav:** (v) konsonantından (o) veya (u) vokaline geçmek ayni derecede kolaydır. (v) konsonantını husule getiren üst diş - alt dudak engelini ağzımızı biraz açmak suretile çözersek (u) veya (o) işitilir.

ھ — **he:** ح h konsonantı cereyanın gevşek kirişlere ve gırtlak cidarlarına sürtünmesinden doğmasına binaen (a) vokaline bir yakınlığı vardır. Ayni sebepten dolayı a vokalinin ince nev'ini teşkil eden (e) vokali de ح h konsonantının ince nev'ini teşkil eden ھ konsonantına yakındır. (e) vokalini telâffuz ederken konuşma uzuvlarının vaziyetini değiştirmeksizin cereyanın hızını arttırırsak hava damağa sürtünerek geçer ve ھ he konsonantını husule getirir. Bilâkis ھ he yi telâffuz ederken ses kirişlerini titretirsek (e) işitilir.

Osmanlıcada vokallerin yazılışı :

Türkçede vokalle başlıyan kelimeler yazıda bir konsonant elif ile başlar. Bu vokal eğer (i) ise bu ekseriya ya ile yazılır. ايشلمك işlemek gibi.

Eğer (o, u, ö, ü) ise vav ile yazılır: اورمان **orman,**

اوتانمق **utanmak,**

اوردك **ördek,** اوفلمك **üflemek** gibi.

Eğer (a) ise konsonant elife ilâve edilmesi lâzımgelen vokal elif arapçada olduğu gibi konsonant elifinin ufkî vaziyette üzerine yazılır. آلمق **almak** gibi. Bu işarete **med** adı verilir. (med bahsine bakınız).

Eğer (e) ise bu ekseriya yazılmaz اكمك ekmek.

Hurufu resmiye (sessiz harfler) :

ا و ھ harfleri Arapça ve farsça kelimelerde bazan okunmaz. Sırf yazılışı usul ve âdet ittihaz edilmiş olup bunlara hattın resmine (yazının şekline) mensup harfler mânasına huruf-i resmiye denilmiştir. Meselâ arapçada مِائَة **mie** kelimesindeki

وَرَدُوا veredu, resmiyedendirler. كَرَچِه

ذَهَبُوا zehebu gibi fiillerin cemi' gerçi, ك ger ve چ çi

vavlarından sonra atf vavından fark kelimelerinden mürekkep olduğu için

için - yazılan ا elifler. عُمَرَ ayni mahiyettedir.

Hattâ sülüs yazıda ve emsalinde müh-

Ömer'den ayırd için عَمْرٌو amr mel harfler) denilen aslında noktasız bulunan harflerin içine, üstüne veya altına

deki و vav, ismi mef'ul olan konan küçük harfler de bu kabildendir. Çünkü bunların da okunmadıkları halde bir farka işaret edecek kadar bir hizmeti vardır (işaretler bahsine bakınız).

d — Harf şekillerine ait iptidaî bilgiler:

الأُولَى elülâ- dan fark için Elifba cetvelinde görülen 35 harfi bellemek için aralarındaki benzeyişlere istinaden adetlerini şu on dokuz şekle indirebiliriz :

اُولَئِكَ ülâike'deki و bu

cümledendir.

ا ب ح د ر

س ص ط ع

Yine bunun gibi farsçada خَوَاهْ ف ق ك ل

م ن و ه

لا ى

hah, خَوَاجَه hace kelimelerin- Bir derece daha kolaylık için bunları şu altı gurupa da ayırabiliriz :

deki كِه ki چِه çi

gibi tek harfli kelimeleri tek bırakmamak

için yazılan ـه ler hep huruf-u **1 — Çanaklı gurup:**

ت ث ں ى ف ق

2 — Yay çanaklı gurup:

3 — Kıvrık gurup:

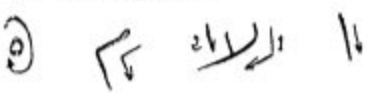
4 — Dişli ve başlı gurup :

5 — Kollu çanaklı gurup :

6 — Tekler gurubu :

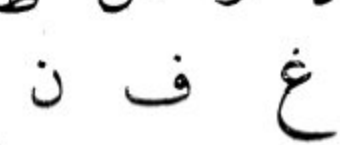
Her birinin ne suretle yazılacağı oklarla gösterilmiştir. 5 ve 6 ıncı guruplardakiler noktasızdırlar, diğerlerinde noktalılar da noktasızlar da vardır.

Nokta bakımından harfler üç gurupa ayrılır :

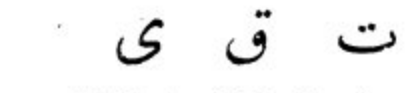
1 — **Bir noktalı harfler:** Ondur:

2 — **İki noktalı harfler:** Üçtür,

(ي hakkında ye bahsine bakınız).

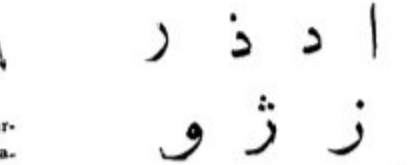
3 — **Üç noktalı harfler:** Beştir:

Bazı yazılarda nokta kullanılmamış ve harflerin okunuşu melekeye bırakılmıştır. (Noktasız yazılar ve nokta bahislerine bakınız).

Kelime teşkilinde bütün harfleri birbirine bitiştiren bazı yazılardan sarf-ı nazar edersek elifbadaki otuz beş harften

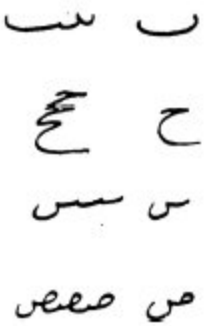

harfleri imlâ itibarile yalnız sağındaki ile bitişerek solundaki ile bitişemez. Bunlara **(münfasıl harfler)** denir. Bunlarla lâmelifden maadası hem sağındakine hem solundakine bitişebilirler. Bunlara da **(muttasıl harfler)** denir. Gerçi lâmelifin de sonuna başka harf bitişmez, ancak sağına bitişebilirse de ﻻ ne muttasıl ne de münfasıl harflerden sayılmamıştır. Çünkü ﻻ itibarile muttasıl ا itibarile münfasıl olduğu ve ﻻ halinde iki vasfını da kaybeylediği cihatle bu taksime ithal olunmamak âdet olmuştur.

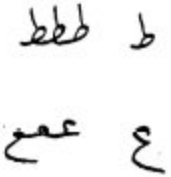
Münfasıl harfler bitişirken evveline bir küçük çizgi ile bağlanır ve şöyle

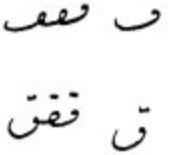
şekline girer. Muttasıl harflerin ise kelime başı, kelime ortası, kelime sonu şekilleri münferit şekillerinden az çok farklı ve mühim hususiyetler arzettiğinden ayrıca görülmeleri icap eder. Bunların yazı nevilerine ait hususiyetlerini yerlerine bırakarak bunlara bir hazırlık olmak üzere bitişme şekillerini en sade ve iptidaî bir tarzda şu cetvelde mütalea edebiliriz.

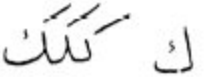
(Başta ve ortada bir dişle yazılır)

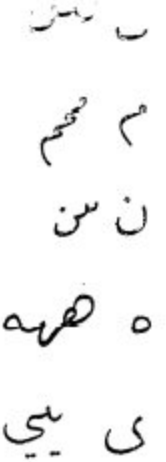
(Ortada ve sondakiler değişmiştir)

(Başta ve ortadakiler biribirinin aynidir.)

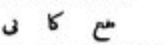
(Diğerleri de böyle)

(Başta ve ortadakiler farketmiştir).

Bağlantılar (vesaik):

Bazı harfler diğer bir harfle bitişirken münferit haldeki şekillerini mühim nisbette değiştirir ve bu iki harften üçüncü bir şekil hasıl olur. Meselâ

 gibi bu

bağlantıların en mühimi (ي) dadır. (Bu bağlantı, arap ve Osmanlı grammercilerince ayrı bir harf teşkil etmektedir.)

İmlâ bakımından birleşmesi lâzımgelen harfleri ayıran yazı bozuk yazıdır. Fakat ayrılması lâzım gelen harfleri birleştiren yazı güzel yazı olabilir.

2 — İmlâ ve yazıya ait bazı izahlar:

Yukarıki iki köprüden geçtikten sonra Osmanlıcanın harflerine bir daha bakarsak bunların imlâ ve yazı cihetinden başlıca şu dört guruba ayrıldıklarını görürüz:

1) Samit harfler (konsonantlar).

2) Huruf-u med (uzatıcı vokaller).

3) Huruf-u imlâ veya hareke-i harfiye (sâitleşmiş sâmitler).

4) Huruf-u resmiye (sessiz harfler).

Sâmit harfler elifba cetvelinde görülen harflerdir. Diğerleri bunlardan alınmıştır. Sâmitler ses bakımından lisanın, yazı bakımından milletin özünü ve temelini teşkil ederler. Bunları evvelâ hareke de-

nilen kısa vokallerle, sonra med işaretleriyle yerine ve derecesine göre harekete geçerek hece haline gelirler. Bu suretle hecelerin birleşmesinden kelimeler, kelimelerin birleşmesinden cümleler vücude gelir ve bir söz cümle olmakla tamam olur.

Şu halde hareke başlıca iki türlü olmuş olur: Hareke-i resmiye, hareke-i harfiye. Hareke-i resmiye harflerin üzerine konulan okutma işaretleridir. Bunların esası

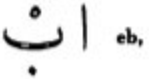
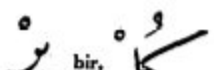
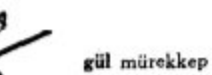
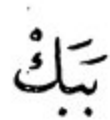

olmak üzere dörttür. Diğer işaretler ve hurufu imlâ ve hurufu med bunların ikinci üçüncü derecedeki tahavvüllerini gösterir alâmetlerdir.

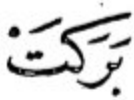
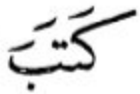
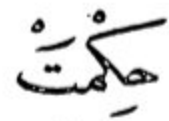
Hareke-i resmiyeden a) fetha denilen ـَ üstün samit harfin açılış halini, b) kesre ـِ kırılış halini, c) zamme ـُ yumuluş halini, ç) cezim ـْ de sükûn halini gösterir.

Hiç bir harfte sükûn ile başlamak yoktur, yani başlamak hep hareke iledir; bu hareke ister hareke-i resmiye, ister hareke-i harfiye olsun, sakin harekeliye dayanır durur; beraber bir hece olur, hece de biri basit, biri mürekkep olmak üzere iki türlü olmuş olur.

e bi cü basit birer hecedir. eb, bir, gül mürekkep birer heceli kelimelerdir.

bebek üç harfli iki hecalı bir kelimedir.

 bereket dört harfli üç hecelidir **ketebe** üç harfli üç hecelidir.

hikmet dört harfli üç hecelidir. ilh.. Kelimelerde hece sayısı, harf sayısına göre değildir. Harf sayıları, hece sayısından az olmamak şartile değişebilirler..

Eski metinlerde harekenin aslı olan üstün, esre, ötre'den her birinin kalınlığına, inceliğine, belli belirsiz oluşuna, açıklığına, kapalılığına, yayılışına, büzülüşüne, biribirine çalışına, eğilişine göre muhtelif söyleniş tarzları vardır ki bunlar hecelerin hususiyetleri demek olup yazı ile gösterilmekten ziyade semaa yani işitmeğe bırakılmış, bu suretle lisanın sırf yazıdan öğrenilmiyeceğine, daha evvel, ağızdan duyulması ve kulişe halinde bellenmesi lâzımgeldiğine işaret edilmiştir. Ancak lisanın hususiyetine göre pek mühim olanlarına da med ve imlâ harfleri ilâvesile biraz işaret kılınmıştır [1].

---

[1] Arapçada bu hallerin (tefhim = harfi kalın okumak), (terkik = harfi ince okumak) fetha da bazan feth, taklil (beyne beyne kesreye imale), kasre de bazan ihtilâs (çalup kapmaca), sükûn halinde bazan aslındaki kesreyi veya zammeyi gizlice bir sesle göstermek (رَوْم = revm) veya (dudakları yumarak zammeyi koklatmak (اِشْمام = işmam) gibi birçok çeşitleri vardır. Bunlar yazıda gösterilmemiş

sarf ve tecvîd kaidelerile öğretilmiş imlâ usulü de bunları tatbik edebilmeğe çeverişli bir surette takip olunmuştur. Meselâ imale yapılabilecek elifler مَعْنٰى (mâna kelimesinde olduğu gibi) ya ile yazılmıştır. Bu halî yeni yazımızda göstermek mümkün olmadığı gibi, lâzım da değildir.

Arapçada incelik kalınlık harfin tabiatine tâbi olduğundan harekelerinde incelik, kalınlık işareti koymağa lüzum görülmemiştir. Meselâ sesleri damağı kaplıyarak çıkan ve hurufu istilâ denilen

خص ضغط قظ

yedi harf daima kalın ر rı fetha ve zamme hallerinde aslen yahut üst tarafındaki harfe tebean kalın okunur. Diğerharfler hep incedir. Yalnız صَلٰوةً salât kelimesinde bir lehceye göre lâm sada tâbi olarak kalın da okunduğu için buna işaret olmak üzere elifi vav olarak صلوة diye yazmışlardır.

Farsçada da kalın olan ve fakat biraz zammeyi andıran fethaları خَوٰاجَه hace, خَوٰاب hab, خَوٰاه hah gibi vav ile yazmışlardır ki elif hanın fethasını gösterirken vav da kalınlıkla beraber kapalılığı gösterir.

Türkçe kelimelerimizde ise incelik kalınlık harfin tabiatinden ziyade hecenin tabiatine tâbi olduğundan her harf hem ince hem kalın söylenir. Bundan dolayı Türkçenin harekelerinden her birisi ikinci bir taksim ile yukarıda görüldüğü üzere kalın ve ince vokaller namile ikiye ayrılmıştır. Daha sonra üçüncü bir taksim ile de bunların üçüncü bir lehçesi vardır. پدر peder ایدر eder gibi fethanın kesreye veya kesrenin fethaya biraz imalesile kapalı bir halde ikisi ortası bir okunuşu vardır ki bunu daha çok şive tayin etmektedir.

Arapça ve farsça bazı kelimelerin Türkçeye mal olanları, Türkçenin fonetiğine uygun bir keyfiyetle yani asıllarından az çok farklı bir lehçe ve şive ile söylendiği için bunlar dilimizde âdeta ikinci bir vaz'a girmiş demektirler ve buna göre yazılırlar. Bu ikinci vasfa bürünen kelimeler ait oldukları lisanlardaki hususi keyfiyetlerinden ne derece uzaklaşırlarsa bunların yekdiğerile münasebetleri anlaşılmadıkça mânalarını anlamak da o nisbette zorlaşır meselâ Arabın kendine mahsus bir lehçe ile söylediği kelimeler çok defa Osmanlı imlâsında da ayni suretle yazılır. Bu kelimeler ekseriya arap telâffuzuna uygun olarak okunmakla beraber bazan hem telâffuzu hem imlâsı değişebilir. Değişmediğine misâl :

Arapça: وَزِيراً Osmanlıca: وَزِيراً Her ikisinin okunuşu tevfikan. Değiştiğine misâl: [Arapça فَائِدَه Osmanlıca: ایدہ okunuşu ve yeni harflerle yazılışı: *fâide* veya *fayda*]. Bir kelimede bu farklar bilinmedikçe ve müsavatları işaret olunmadıkça veya farkları hatırda tutulmadıkça her yerde herkes için asıl murat edilen mânanın anlaşılması mümkün olmaz. Hele bir de buna şahısların ana şive ile yazmayıp kendi şiveleri ile yazmak hataları inzimam ederse konuşmakta bir dereceye kadar mazur tutulsalar bile yazıldığı gibi okunmak ve okunduğu gibi yazılmak umdesi, yani lisanın umumî inzibatı bozularak yerine istendiği gibi okumak ve söylendiği gibi yazmak anarşisi kaim olur, lisan ve yazı da çığırından çıkar. Bu suretle «Cümlenin maksudu bir olsa da, rivayet muhtelif olur.» Halbuki arşiv metinlerindeki arapça ve farsça kelime ve terkipleri (Osmanlıcaya yerleşmiş kelime ve terkipler de dahil olduğu halde) ilmi esaslara uymıyacak şekilde esassız bir imlâ ile birçok kelime, terkip ve hattâ cümlelerin mânalarını anlamak muhal olur. Bunun için, yazarkı mümkün olduğu kadar metnin aslını muhafaza etmek icap ediyor. Böyle yazıldığı takdirde de bu tarzı bilmiyenlerce anlaşılamıyor. Bu da

Huruf-u med, huruf-u imlâ ve hareke-i resmiye huruf-u hecadan alınmıştır. Bunlar hakkında gereken izahlar yukarıda geçmişti. Şimdi de eski yazılarda çok mühim olan ittisal ve infisal bahsine geçelim :

3 — **İttisal ve infisal** (bitişme ve ayrılma)

Harflerin bu vasıflarından yukarıda pek kısa bahsetmiştik. Fakat burada esaslı bir surette görülmesi aşağıda gelecek olan yazı nevilerinin iyi kavranabilmesi için lüzumlu görülmüştür.

Harfler, kelimenin unsurları, kelimeler de cümlenin, kelâmın cüzüleridir: Kelâm tek tek harflerden yapılabildiği gibi bir takım terkip ve cümlelerden de yapılabilir. Bundan dolayı, ilk önce kelimelerin biribirinden ayırt edilmesi lâzımdır. Her kelime kendinden evvelki ve sonraki veya yalnız evvelki, yahut yalnız sonraki kelimeye mana itibarile bağlı olmakla beraber, sureten ayrılmalıdır.

Şu halde, kelimeler biribine bitiştirildiği vakit hepsinin bir kelime halinde düşünülmesi mümkün olmalı yahut bu bitişme halinde onları ayırt edecek bir de ayrılma ciheti bulunmalıdır ki her kelimenin suret ve manası ayrı ayrı muhafaza edilmiş olsun. Binaenaleyh kelimelerin infisali (ayrılması) asli, ittisali (bitişmesi) ârızidir. Bu bitişme ayni zamanda ayrılığı andırır bir surette cüz'i bir bitişmedir ki yapışma değil, yanaşma demektir.

Yine bunun gibi bir kelime içinde harflerin de biribirinden hem seçilmesi, hem de bir kelimeye ait olduklarını sezdirecek bir yakınlığı da bulunmak lâzımdır ki seçilme ciheti bir ayrılığı, yakınlık ciheti de bir bitişmeyi göstersin. Bundan dolayı harflere iki nevi suret verilmiştir :

Birincisi : Her harfin başlı başına seçilme ve ayrılma suretidir ki bunda harf diğerine hiç bitişmez. Yalnız başına ve kendine mahsus bir şekilde ayrı olarak bulunur. Bu, elifbada ayrı ve yalnız olarak gösterilen ilk suretlerdir. Bunda yazı nev'i ne olursa olsun her harfin yalnız olan bir sureti gösterilir.

İkincisi : Harflerin bir kelimede toplanabilmeleri bakımından olan suretlerdir ki bu da seçilme içinde bir nevi bitişme şekilleridir. Şu kadar ki bu bitişme her harfte denk ve tam olmaz. Birçoğu münferit şekillerinin tabiatine göre hem sağına hem soluna bitişebilecek bir suret alabilirler ki bunların bitişmesi her cihetinden tam olabilir. Onun için bunların biri yalnız, biri başta, biri ortada, biri sonda olmak üzere en az dört sureti vardır. İşte böyle tam bitişme kabiliyetinde bulunan harflere **huruf-u muttasılâ** denilmiştir.

Bazıları ise ancak sağına bitişebilir de soluna bitişemez. Onun için bunların biri yalnız, biri de sonda olmak üzere iki sureti vardır. Soluna başka bir harf bitişmediği için başta ve ortada başka sureti yoktur. Bunlar bir vecihle bitişen iki vecihle de bitişemeyip kısmen ayrı yazılan yani bitişmesi güdük olan harfler olduğundan bunlar da **huruf-u münfasılâ** namile yâdedilmişlerdir. Demek ki huruf-u münfasılâ denilince hiç bitişmiyen harfler demek değildir. Bunları her cihetten bitişmiyen harfler diye anlamak lâzımgelir.

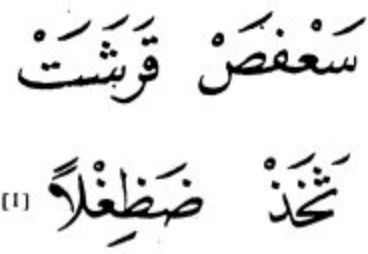
Harflerin biribirine nazaran bir kelimede böyle bişitme ve ayrılma suretlerinden birer tanesi **ebced** denilen elifba ile gösterilmek usul ittihaz edilmiştir ki şöyledir :

أَبْجَدْ هَوَّزْ

حُطِّي كَلَمُنْ

muamelâtta bir çok teşevvüşü mucip oluyor ve bir takım suallere yol açıyor.

Arapça ve farsçadan ve diğer ecnebi dillerden alıp dilimize katılan kelimelerin imlâlarını, manalarını, asıllarındaki mukabillerini gösterir bir lûgata çok ihtiyacımız vardır.

Bunlar sırasile (Ebced, hevvez, hutti, kelemen, sa'fes, karaşet, sehaz, dazığlan) diye okunurlar.

İttisal ve infisalin mahiyeti anlaşıldıktan sonra şunu da söyliyelim ki yazıda iki türlü bitişme vardır :

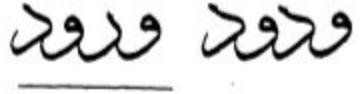
1 — **İltisakî ittisal** (yapışarak veya kaynaşarak bitişme).

2 — **İltikaî ittisal** (ilişerek veya dokunarak bitişme).

Birincide: Bir harf diğerine kaynaşarak bitişir, kalemin tabii cereyanı esnasında biri diğerinin devamı imiş gibi bir şekil alır. Ve onunla tamamen kaynaşmış görünür.

İkincide: Harfler biribirine kaynaşmaz, sadece bir uçtan takılmış bir halde bulunur. Bunda her harf ayrılığını muhafaza etmekle beraber diğerile bir takıntısı vardır. Bazı istifli yazılarda harfler biribirine öyle geçmiş bulunur ki yine ayrılık tavırlarını tamamen gösterirler.

Meselâ :

gibi harflerde ve kelimelerde bitişme gibi görünen dokunuşlar kaynaşma değil hep yanaşma kabilinden takılmalardır. Nitekim hep ayrı olan yeni yazının el yazılarında da bu vardır. Bunlarda harfler münferid şekillerinden hiç bir değişikliğe uğramaksızın bütün istiklâl ve serbesliklerile görünürler. Onun için yazıda bu kısım yanaşmalar bitişmekten sayılmaz. Ve binaenaleyh imlâya tesiri olmaz. Çünkü bu harfin ve kelimenin kendisinde bulunmıyan arızî ve harici bir haldir.

Hülâsa yazıda iki derece taksim ile dört türlü bitişme düşünülür. Evvelâ tanı bitişme, nakıs bitişme.. Sonra her biri de kaynaşma ve yanaşma olmak üzere dört eder. Bitişen harfler denildiği zaman bu dörtten birincisi olan kaynaşmalı bitişme kastolunur ki bunların hepsini ortada dahi yazmak kabil olur. Ve bitişmek harfin zatinde bulunur.

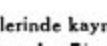
[1] Ebced hesabı denilen hesap bu elifbaya aittir. Bu harflerin rakkam kıymeti harf sırasile şunlardır: (1. 2. 3. 4), (5. 6. 7.), (8. 9. 10), (20. 30. 40. 50), (60. 70. 80. 90), (100. 200. 300. 400), (500. 600. 700), (800. 900. 1000).

En sondaki (ﻍ) asaen sükûn alâmeti olmak üzere lam ile elifden mürekkep olduğu için, hesapta dahil değildir

gibi. Bundan dolayı bunlar müttehit bir kelime teşkiline en elverişli harflerdir. Tabiatlerinde ayrılma yoktur. Şayet bir ayrılma varsa bunlardan değil, sağ tarafında ayrı bir harfin bulunmasından ileri gelmiştir. Binaenaleyh bunlara, mukabil, münfasıl harfler denildiği zaman da tam kaynaşarak bitişmesi olmıyan harfler demek olur. Bu da diğer üç kısmın hepsine şamil olur. Üçü de ayrı sayılır. Maamafih dokunarak bitişme zatî olmayıp yazıya ait arazî bir hal olduğundan hat ve imlâ (kaligrafi = caligraphie ve ortograf = Orthographe) dilinde bitişme sayılmaz. Ve bundan dolayı münfasıl harf denince kaynaşarak bitişmesi güdük olan ve yalnız sağına kaynaşabilen harf anlaşılır. Çünkü eski yazılarda umumiyetle kaynaşarak bitişmesi hiç bulunmıyan bir harf dahi yoktur - meğer ki çirkin bir yazı ola -. Nitekim dokunarak bitişmesi kabil olmıyan hiç bir harf de yoktur. Sağındakilerle kaynaşıp da solundaki ile kaynaşamıyan ve nihayet bazı ahvalde dokunarak ilişebilen harfler evvelce de görülen şu yedi harftir:

Bu şekiller sade sülüste değil, altı kalemin hepsinde münfasıl sayılır. Hattâ en çok bitişmeye elverişli olan tevkî', divanî, rik'a kırması ve siyakat yazılarında da bu esasdan hariç değildir. Şu kadar ki bunlarda dokunma çok olur. Meselâ divaninin kelimesindeki elif, vav, dal harflerinde kaynaşma yok yanaşma ve ilişme vardır. Binaenaleyh münfasıl harflerden demektir. Lâkin bu inceliği takdir etmek çok güçtür. Bundan dolayı yalnız yeni okumaya başlıyanlar değil, bazı ahvalde bu yazıları az çok okuyanlar bile hata ve müşkilâttan kurtulamazlar. Bu müşkilât, önce okumayı kolaylaştıran işaretlerle sonra yazı çeşitleri ve harflerin bu çeşitlere göre olan muhtelif şekilleri üzerinde temrinler yaparak okumakta meleke kazanmakla ve nihayet ihtisas ile izale olunur.

4 — İŞARETLER

Yazı çeşitlerine ve harf şekillerine ve hece örneklerine geçmezden önce okumayı kolaylaştıran ve bir kısmı yukarıdan beri görülegelen işaretleri ve tezyinî mahiyettekileri mütalea etmek muvafık olur.

Eski yazılarda kullanılan işaretler başlıca üç gurup teşkil ederler :

A) — Okutma işaretleri
B) — Mühmel harf işaretleri
C) — Süs işaretleri.

A) — **Okutma işaretleri:**

Sekizdir: (1) Nokta, (2) hareke, (3) cezim (4) tenvin (5) şedde (6) med (7) sıla (8) hemze.

1) — **Nokta :**

Nokta: şekli biribirine benziyen ve sesleri ayrı olan harfleri biribirinden ayırt etmek için kullanılır. Nokta esasen harfin cevherinde dahil olmadığı için bazı yazılarda bir takım faide gözetilerek [1]

[1] Noktasız yazılır bahsine müracaat.

terkedilebilmiş ve takdirleri melekeye bırakılmış ise de umumî istimalde nokta harfin bir damgası gibi addolunmuştur. Hattâ noktalı bir harfi noktasız yazmak imlâ hatası sayılmıştır. Her yazı nevine göre noktanın da şekilleri vardır. Sülüsten başlıyalım :

Bir nokta: Adı budur. Esasen harfin altında yahut üstünde, bazı yerlerde sağında veya solunda da bulunur.

İki nokta, adı budur. Ekseriya görüldüğü tarzda yanyana, bazan şeklinde alt alta konur. Bazı yazılarda ayrı bazılarında bitişik yazılır.

Üç nokta, adı böyledir, harfin üstünde buunursa bu şekilde, altında bulunursa tarzında, bazan da altta veya üstte yahut ve suretinde yazılır. Bazı yerlerde birer noktalı üç harfin veya biri bir, biri iki noktalı iki harfin noktası bir arada toplanmış da bulunur. Dört köşeli veya dört köşemsi noktalar bazan yuvarlak da yazılırlar. Maamafih yuvarlak nokta her yerde kullanılmaz, yazının göstereceği vaziyete tâbi olur.

Nokta, bir harfin üstünde buunursa o harfin ses kıymeti noktası altında olan veya esasen noktasız bulunan harflerin ses kıymetlerinden muhakkak başkadır.

Harf şekilleri bahsinde görüleceği üzere ض ت ش harflerinin noktaları, ق ن rik'a, divanî, siyakat gibi bazı yazılarda yazışta kolaylık için harfin sonuna bir işaret halinde eklenivermiş bulunur.

gibi.

Siyakat yazısında ب پ harflerinin ت ث de noktaları harf sonunda eklenmiş görülür. [Harflerin noktalı ve noktasız taksimatı yukarıda geçmişti].

2) **Hareke :**

Harekeler harflerin ağızdaki oynayış hâllerine, ses kıymetlerine delâlet etmek üzere sonradan ihdas olunmuş kısa vokal işaretleridir. Binaenaleyh konsonantların hece halindeki hususiyetlerini ifade ederler. Her harekenin mukabilinde bir hece ve her hecenin mukabilinde bir hareke vardır. Bu takdirde, yazıdaki hareke işareti hakikatte harften de, harfin muayyen bir halinden de başkadır. Çünkü hareke şu harfin halile hallendiği gibi diğer bir harfin halile de hallenir. Meselâ

صَ لَ مَ

ilâh... diye otuz dört harfi birer birer okursak her birinin üstün işareti yazı yani resim bakımından biribirinin ayni olduğu halde ses kıymeti müsavi değildir. Her birinde harfin tabiatine göre başkaca bir hususiyet sezilir. Şu halde hakikatte hece kadar hareke var demektir ki bunların yazıda meselâ ◌َ işaretile tesbiti mümkün değildir. Onun için harflerin hususiyetleri harekelerinden mi, yoksa harekelerin hususiyetleri bulundukları harflerden mi ileri geldiği üzerinde durulacak bir meseledir. Harflerin, fonemlerin resimleri olduğu düşünülürse harekelerdeki bu hususiyetlerin de harflerden geldiği kabul edilmek lâzımgelir. Şu halde harekeleri müstakillen düşündüğümüz zaman muayyen bir şey ifade etmezler. Binaenaleyh harekelerin hususiyetlerini önce, yazıdaki şekillerine bakmakla tayin etmek mümkin olmıyacağından harflerin olduğu gibi harekelerinin de hususiyetlerini önce ağızdan işiterek bellemek iktıza eder ki, bu nevi okuyuş iptidaen bir heceleme safhasile başlar ve diğer okumalardan bambaşka bir mahiyet arzeder; yani, müptedi bu devirde tıpkı henüz konuşmağa başlıyan bir çocuğun geçirdiği kekeleme hallerini geçirir ve çocuk dili nasıl ayrı bir hususiyet ve kıymette ise bu da öyledir. Bu nevi okuyuşun bu anahtarda hakkiyle temini mümkin olmamakla beraber yalnız müptedinin kabiliyet ve zekâsı da bu işe kâfi değildir. Binaenaleyh bu mühim ciheti böylece kayıd ve okuyucuların dikkat nazarlarına arzettikten sonra [1] söyliyebileceğimiz bir söz kalmıştır. Harflerin fonetik izahlarını gördükten sonra harflerle harekelerin münasebetlerine, yani heceye dair bazı malûmat itası büsbütün fâideden hâli de sayılamaz. O halde biz de evvelâ sülüsün ve bunun yanında nesihin harekelerini, adetlerini ve bunların nerelerde ne suretle kullanıldıklarını mütalea edelim.

[1] Bu anahtara bu cihetten varit olabilecek bir itirazı önlemek için.

Hareke işareti esasen üçtür :

1) ◌َ fetha, diğer adı (üstün) yahut (bir üstün) dür. Fetha adından : bu işaretin bulunduğu harf ağızdan çıkarken ağzın yazı ile tamamen tayin edilemiyecek bir derecede açılacağını anlarız. Üstün adından: kendisinin harf üstünde bulunacağını, bir üstün adından da bulunduğu harfin yalnız tek he a haline delâlet ettiğini, yani o harfin bir defa okunacağını anlarız. Binaenaleyh bir harfi bu işaretle gördüğümüzde bu halleri düşünür ve yaparız. Bu hareke bulunduğu harfi sonuna (e veya a) vokali yapışmış gibi okutur. Yani her zaman aynen bunlar gibi değil, yerine göre bunların arasında döner dolaşır derecelerden birile okutur.

بَ e, آ a, بَ be, اَبْ eb,

اَبْجَدْ ebced, بَجَا beca, جَرْيان cereyan... gibi (Diğer harflere tatbik oluna!).

Hemze dediğimiz harekeli elif ve hafif ve sakil üstün alâmeti olan ◌ه he) de bu hizmeti görür.

آزْبَرْ ezber.

دَهْ دَهْ دَهْ **dede,** كلمه

meleke, مسئله **mes'ele** gibi. Fethalı harfe arapçada (meftûh) ve kelimenin sonunda ise i'râb bakımından (mansûb), Osmanlıcada sadece (meftûh) denir [1].

2) — ـِ ـِ **kesre,** diğer adı (**esre**) yahut (**bir esre**) dir. Kesre isminden harfin okunurken çenenin gayri muayyen bir nisbette - yani yerine göre az veya çok - aşağı doğru kırılacağını anlarız. Bu hareke harfin altında bulunur ve onu yerine göre (i) ve öz türkçe veya türkçeleşmiş kelimelerde (ı) vokalleri arasında dönüp dolaşan derecelerden birile bir defa okutur: بِرْ **bir,**

جِرْجِرْ **cırcır** جرجر

اِذْمَانْ **idman** **cihet**

اِصْرَارْ **ısrar** gibi.

Osmanlıcanın öz türkçe veya türkçeleşmiş kelimelerinde huruf-u imlâdan olan ى ye harfi de bazen bu hizmette kullanılır: يِيرِيكْ **yirik,**

ايشِيقْ **ışık,**

شِيشَهْ **şişe,**

قِيشَهْ **kışa,** kesreli harfe arapçada (meksûr) ve kelimenin sonunda ise i'rap bakımından (mecrur), Osmanlıcada ise sadece (meksûr) denir.

3) — ـُ ـُ **zamme,** diğer adı (ötre) veya (bir ötre) dir. Zamme adından: Okunurken dudakların gayri muayyen nisbetlerde - yani harfin hususiyetine göre - biribirine zam olunacağını, az veya çok yumulacağını anlarız. Harfin üstünde bulunur ve bir defa olmak üzere yerine göre u, o dan birisi gelmiş gibi okunur.

قُرْعَهْ **Kur'a,**

مُدْ **müd,** مُوتْ **mut,**

[1] - İ'râb, arapçada, cümledeki rollerine göre kelimelerin sonlarının muayyen harekeleri alması suretinde hülâsa edilir. Tafsilâta girişmek mevzudan hariçtir.

عُمَر Ömer, عُثْمَان Osman gibi [1].

Osmanlıcanın Türkçe kelimelerinde huruf-u imlâdan olan (و vav) bu dört vazifeyi görür. بُوتُوْن Bütün.

بُورُوق buruk, بورو boru, بُوْرَكْ börek gibi zammeli harfe arapçada (mazmûm) ve kelimenin sonunda ise i'rap bakımından (merfu) Osmanlıcada sadece (mazmûm) denir.

3) — **Cezim :**

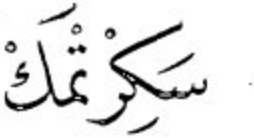
ْ sülüste ـْـ şeklinde ayrı ve bazı nesihlerde bunun ۥ ufağı da yazılmıştır.

[1] Arapçada zamme, dahil olduğu harfi (u) ile okutur. Bu u lar, Osmanlıcada Türkçe fonetiğinin tesirile bazan (ü, ö ve o) ya tahavvül eder. Meselâ mü'min kelimesini araplar **mu'min** suretinde okurlar; biz **mü'min** deriz. Ömer kelimesini araplar **Umar** suretinde okurlar; biz Ömer deriz. Osman kelimesini araplar **Usman** suretinde okurlar; biz Osman deriz. Burndaki (عُمَر Umar) ve (عُثْمَان Usman) kelimelerinin başında ع için aşağıda transkripsiyon bahsinde izahat verilecektir. Arapça kelimelerin farsçada telâffuzları mevzuumuzun dışında kaldığı için temas edilmeyecektir.

osmanlıcada adı cezım tutardır. Bu sükûn, yani vokalsizlik işaretidir. Harfin üstünde bulunur ve o harfin harekesiz olduğunu ve sağındaki harfin harekesine dayanarak mürekkep bir hece halinde okunacağını gösterir [1].

اَلْ el, بِرْ bir, گُلْ gül, سُنْبُلْ sünbül, كَاتِبْ kâtib, مَأْكَلْ me'kel.. Sakin harfin bir olması şart değildir. İki de olabilir. دَسْتْ dest, دُوسْتْ dost,

[1] Konsonantlarda kapalı hece, vokallerde açık hece işaretidir.

seğirtmek,

sürçmek [1].

Kendisinde bu işaret bulunan harfe Osmanlıcada arapçanın meczum olan kelimelerinden ayırt etmek için sakin denir. Arapçada sükûn ve cezim tâbirleri kelimenin mu'rep ve mebni (2) olması hallerine masruf olup bunların istimal yerleri ve şartları bazı kaidelere tâbi olduğundan arapçada ayırt edilmeleri lâzım gelmiş ise de Türkçe kelimelerde bu hususiyetler bulunmadığından sakin ve meczum taksimine hacet kalmamıştır. Mamafih, arapçada da sükûn ve cezim için ayrı işaret yoktur. İkisi de görülen şekildedir. Bir de arapçada vakıf (durma) hali vardır : Bu da kelimenin sonunda ihtiyarî bir surette sükûttur. Bazı ahvalde sükûnla okunur. Fakat, yazıda asıl harekesi (fetha, kesre, zamme... gibi) aynen yazılır.

4) — **Tenvin** :

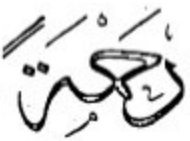
Tenvin, nunlamak demektir. Harfin sonundaki gizli bir konsonantı okutmağa yarıyan bu işaret sırf arapça kelimelere mahsus olup öz türkçe ve farsça kelimelered yoktur [3]. Osmanlıcada ve farsçada arapçadan alınan birçok kelimelerde kullanılan tenvin üç türlüdür: Biri üstün, biri esre, biri ötre ile ilgilidir. Onun için Osmanlıcada her birine ayrı ad verilmiştir. Esasen hizmeti de iki türlüdür: Evvelâ bir hareke getirmek, sonra sakin bir nun sesi vermek. Şöyle ki :

1 —

iki üstün.. Kelimenin son harfinin üzerinde bulunur ve o harfi (en) veya (an) sesile okutur.

keremen,

rahmeten لطفا kat'an,

hüden gibi. Tenvinli kelimelerde vakıf, yani durmak lâzımgeldiği vakıt sonunda elif ve ا elif gibi okunan bir ى ye [4] bulunanları elif üzere ث te bulunanlar da ه he üzere durulur ve

---

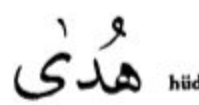
[1] Arapçanın (جهد cehd). (مدح medh), (علم ilm), (شمس şems) gibi harekeli harften sonra cezimli iki harfi buluna ntek heceli kelimeleri veya tek neceleri Türkçede ikişer heceli olarak kullanılır: (cehit, medih, ilim şemis) gibi.

[2] Mu'reb, arapçada cümledeki rolüne göre sonuna muayyen hareke gelmiş kelimeye, mebni de arapçada cümledeki rolü ne olursa olsun sonundaki hareke değişmiyen kelimeye denir.

[3] Öz Türkçe ayrı ve öz farsça peşin kelimelerinin ayrıyeten ve peşinen suretinde nunlanmaları şüphe yok ki yanlışur.

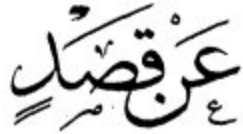
[4] Bu ى ye) ye elifi maksure denir.

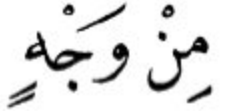
kerema, **hakikat'a,**

rahme, **hüda** diye okunur. Fakat bu hal kelimenin kendisinden değil, altındaki veya üstündeki kelimeye nisbetle okunuş veya duruluş münasebetlerinden doğan ârızî bir haldir. Altındaki kelimeye geçilirken gizli nunun her halde okunması arapçada bir kaidedir. Fakat Osmanlıcada halen, halâ gibi ikisi de ayrı ayrı alınmış ve az çok mâna farklarile kullanılmıştır. Meselâ Ahmet hâlâ gelmedi, halen yapılacak bir iş yoktur, gibi.

2) —

İkiesre, kelimenin son harfinin altında, bulunur. Ve o harfi (in) sesile okutur.

 ankasdin,

 minvechin,

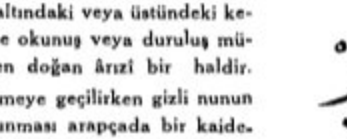

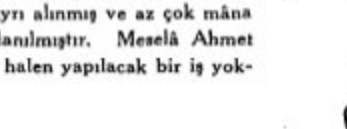
lihikmetin gibi.

Lâkin, bu tenvini taşıyan kelime, kendinden sonra gelen kelimenin vaziyetine göre başlıca iki halde bulunur.

Birinci hal - sonra gelen kelimenin başında harf-i tarif denilen bulunursa [1] bu takdirde iki ihtimal vardır :

A — Eğer

 elkerim,

 el'alim

kelimelerinde olduğu gibi harfi tarifin lâmı üst tarafındaki tenvinli harfin harekesine dayanıyor, yani sakin olarak okunuyorsa tenvindeki gizli nun bir esre ile bu lâma yapışır ve aralarındaki elif okunmaz. Meselâ :

yevmeizinil-kerim,

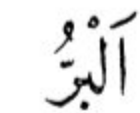

hineizinil'alîm diye okunur. Ve gizli nun

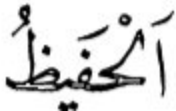
[1] Bu harf Arapça kelimelerin başına cins, istiğrak ve ahd için gelir.

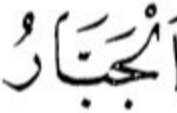
ile esre bu misâllerde görüldüğü gibi harekeli bazı kitaplarda tenvinli harfin altına ufacık bir surette yazılmış bulunur. Harekesiz olanlarda da bunlar varmış gibi farzedilerek okunur. Bu birinci nevi harf-i tarifler (kamerî harfler) denilen şu on dört harfin başında gelen Jl (el) lerdir.

el-ilâh,

el-birr,

el-gani (yy),

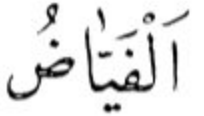

el-hafiz,

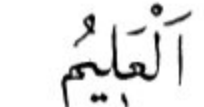

el-cebbar,

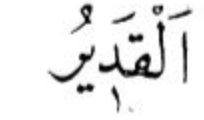

el-kebir,

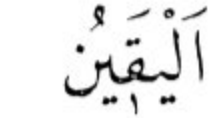

el-veli (yy),

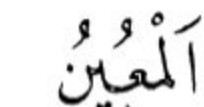

el-habir,

el-feyyâz,

el-alim,

el-kadir,

el-yakin,

el-muin,

el-hâdî gibi

ki dahil olduğu harfler arapça

kelimelerinde toplanmıştır.

B — İkinci ihtimal; eliflâmlı kelimenin lâmından sonraki harfi şeddeli ise [1] o vakit tenvinin gizli nunu yine bir esre

[1] Şedde bahsine bakınız.

ile bu şeddeli harfe yapışır ve bu surette élif de lâm da okunmaz.

يَوْمَئِذٍ النَّاسُ

yevmeizin-in-nas,

عَنْ قَصْدِ الدَّيَّانِ

ankasdin-id-deyyân gibi ki bunlar da (şemis harfleri) denilen şu on dört harfin başında gelen ال lerdir:

اَلتَّوْبَةُ **et-tevbe (h),**

اَلثَّوَابُ **es-sevâb,**

اَلدَّوَامُ **ed-devâm,**

اَلذِّكْرُ **ez-zikr**

اَلرَّحْمَةُ **er-rahme (h),**

اَلزِّينَةُ **ez-zine (h),**

اَلسَّمَاءُ **es-semâ',**

اَلشَّمْسُ **eş-şems,**

اَلصَّلَاةُ **es-salât,**

اَلضِّيَاءُ **ed-dıya,**

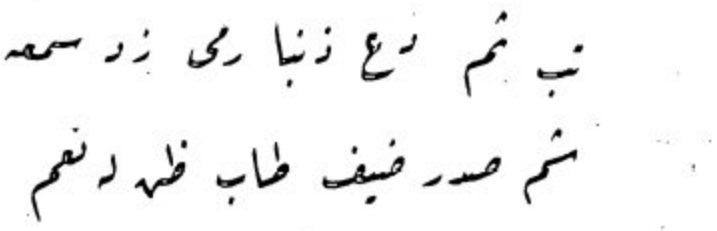
اَلطَّاهِرُ **et-tâhir,**

اَلظَّاهِرُ **ez-zâhir,**

اَللِّوَاءُ **el-livâ'**

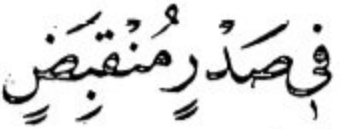
اَلنُّصْرَةُ **en-nusre (h)**

gibi ki bu harflerde arapça

beytindeki kelimelerin ilk harfleridir.

İkinci hal — Tenvinli kelimeden sonra gelen kelimenin başında ا elifläm yok ve kelime evvelkinin sıfatı ise tenvinin gizli nunu, sükûn üzere izhar olunur ve durulurken sükûn üzere durulur. Sıfatı değilse gizli nunu izhar olunarak sonrak kelimeye geçilir ve ikincisi kendi harekesile okunur. Evvelkine misâl :

fisadrin munkabizin diyerek altındaki kelimeye geçilir. Yahut **fisadrin munkabiz** diye durulur. İkinciye misâl:

fiarzin meadinü diye okunur.

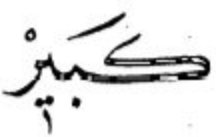
3) — iki ötre bazen

böyle bazan

şeklinde yazılır. Nesihde de bunların ufalmışıdır, Bu işaret de kelimenin son harfinin üstünde bulunur ve o harfi sonunda, yerine göre (un) ve yerine göre (ün) harfleri varmış gibi okutur.

 kebîrün,

 şeyhun gibi.. Duru.

lursa **kebîr,**

 şeyh diye okunur.

5) — **Şedde :**

 teşdit dahi denilen

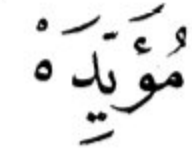
bu işaret esasen arapça kelimelere mahsus olup [1] harfin üstünde bulunur

[1] Ümit demek olan ümmîd gibi bazı farsça kelimelerde de şedde varsa da sayılacak pek azdır.

ve o harfe **harfi müdgam** tâbir olunur ki idgam edilmiş yani biribirinin içine sokulmuş harf demektir. O harfin aslı biri sâkin, diğeri harekeli bir cinsten iki harf iken biri yazıda atılarak buna bedel kalanın üstüne şedde konulmuştur. Binaenaleyh şedde işareti o harfin önce sakin sonra harekeli olmak üzere iki defa okunacağını gösterir: شَدَّهْ **şedde,**

mükerrem,

müeyyide gibi.

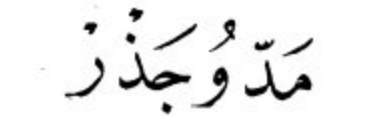
Şeddeli harfin birincisi daima sâkin olduğundan tabiatile kelimenin ortasında veya sonunda bulunur. مَرَّهْ **merre,**

memerr. Sonunda bulunursa durulurken sükûn üzere durulur, geçilirken harekesi okunarak geçilir.

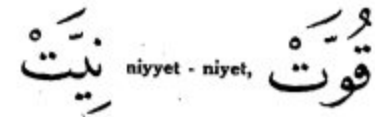

memerr.i nâs

meddü cezir gibi.

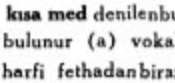
Şeddeli harfler Türkçede bazan şeddesiz imiş gibi okunur ve yazılır. Meselâ

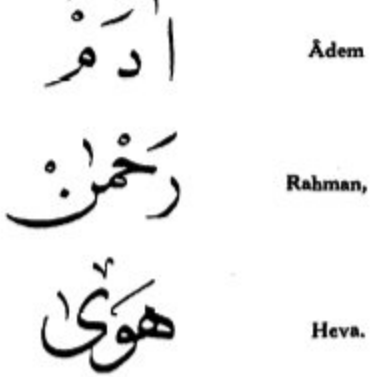

niyyet - niyet, kuvvet - kuvet.

6) — **Med :**

Med, çekme veya uzatma işareti olup üç türlüdür :

1) — **Asar** yahut **kısa med** denilenbu işaret harfin üstünde bulunur (a) vokali vazifesi görür ve o harfi fethadanbiraz fazla yukarı çekerek okutur.

Âdem

Rahman,

Heva.

Bu işaret de ekseriya arapça kelimelerde kullanılır. Türkçede bu işi harf-i med olan ا elif görürse de hemzeeliften ayırt olunmak için bunun üzerine de med

konduğu vakidir. بَاصْتِقى

Baskı, جَامْ cam

Maamafih arapça ve farsça kelimelerde harf-i med ا elif de bu işi görür.

âdem, آدَمْ

دَاوَرْ dâver gibi.

2) — ـَا çeker veya

kısa med denilen bu işaret harfin altında bulunur ve o harfin esresini biraz daha çeker. Yani ince veya kalın (i) vokali vazifes görür, Binaenaleyh yerine göre ince veya kalın okunur.

بِهِ bihî, فِيهِ fihi,

مُفْتِي müfti,

تِيرَهْ mîrî, مِيرِي

tîre gibi.

Bu misâllerde görüldüğü üzere arapça-da ve farsçada harf-i med olan ى ye harfi de kendi başına bu işi görürse de yine okumada kolaylık veya yazıda ziynet için konduğu da olur. Binaenaleyh ye var çekeri de var diye telâffuzu uzun med halino getirmemeğe dikkat etmelidir. Çünkü bazı Türkçe kelimelerde ziynet için konur ve mânayı değiştirebilir. Meselâ

دِيَهْ söyler mânasına دِيَهْ der okunan

kelimenin sesi bu işaret sebebile dîr diye uzatıldığı takdirde başka mânalara gelir ki aralarında bir münasebet yoktur. Bu gibi yerlerde sözün altı üstü karinesile kelimenin mânasını gözeterek okumak icap eder.

Nitekim (der) de de bunu gözetmeden okursak farsça kapı mânasına olan

دَرْ der olur ki bunların arasında da yine bir münasebet mevcut değildir.

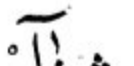
3) — ـــ

ـــ ـــ (med)

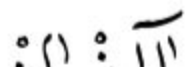
yahut (uzun med) yahut (uzun asar) veya (uzun çeker), yahut (koca med) denilen bu işaretin harf üstünde bulunması asıldır.

Med harfleri olan ا و ى

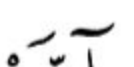
harfleri üzerine konur. ا elif üzerinde olursa onun üstün harekesini و vav üzerinde olursa ötre harekesini ve ى üzerinde olursa esre harekesini yerine ve icabına göre iki elif sesinden derece derece on elif sesi kada ruzatır. Bu da med harflerinden sonra hemze veya sükûn geldiği zaman olur.

şifâ',

yâ insan,

mâdde,

mecî'

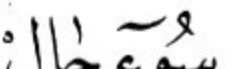
tabân,

mîm,

sîm

sû-i hal

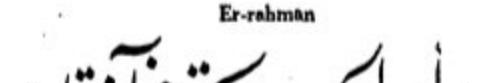

hâssa gibi.

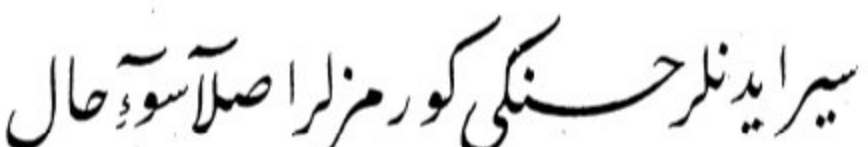
Maamafih nesihten mâada yazılarda veya bilhassa sülüs ve talikte sade süs olmak üzere kısa med yerinde de kullanıldığı vardır.

Er-rahman

Re's-ül-hikmeti mahâfet-ullâh

Seyredenler hüsnünü görmezler asla su-i hal

gibi misâller çoktur.

7) — **Sıla** :

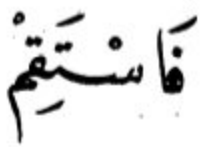
vasıl veya sıla denilen bu işaret, adından da malûm olduğu üzere bir harfin okunurken diğer bir harfe vaslolunacağını ve bu işareti taşıyan harfin okunmıyacağını gösterir ve yalnız arapça kelimelerde hemze-i vasıl denilen elif üzerinde bulunur. Bu takdirde sağ tarafındaki harfi solundaki harfle birlikte okutur da hemze okunmadan geçilir. Fakat söze bu hemzeden başlamak lâzımgelince hemze kendi harekesile okunur. Bunun için böyle olan hemzelere hemze-i vasıl denir ki vasledilen hemzeelif demektir. Bundan anlaşılır ki bu işaret hemze-i vasılların üzerine konur. Meselâ :

er-rahmanir-rahim

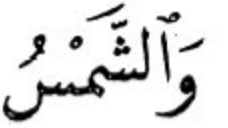

vâ'büd

gibi. Maamafih

festakim'de olduğu gibi bitişik yazılan hemze-i vasılların üzerine (sıla) işareti konmaz. Başta da harfi tariflerin

(el) hemzesi üzerine umumiyetle şemsi harflerde olduğu zaman konur da kameri harflerde olduğu zaman konmaz

veş-şemsü

vel-kamerü yazılır

da yazılmaz (tenvin bahsinde iki esre kısmına bak). Sebebi de harf-i tarif denilen ال hadd-i zatinde bir harf hükmünde olup şemsi harflerde ikisi de okunmadığı için bunlarda sıla işaretinin konması bir faideyi mutazammındır. Fakat kameri harflerde vasıl hemzeye münhasır olup ل lama ait olmadığı ve binaenaleyh harf-i tarif olarak okunması ل lam itibarile malûm ve hemze itibarile meçhul bulunduğundan bu yarım malûmiyete binaen sıla konmamıştır. Ve bu konup konmamak ayni zamanda harf-i tarifin şemsi ve kameri harflere nisbetle olan okunma ve okunmama vaziyetini de derhal ayırt etmek gibi iki faideyi tazammun eylemiştir.

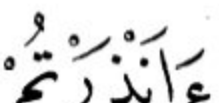
فاستقم **Festakim** gibi kelimelerde ise hemze-i vasıl üst tarafındaki harfe muttasıl ise de hakikatte solundaki kelimenin cüz'üdür. Sağındaki harfle birlikte okununca seste bir biçimsizlik hasıl olduğundan dil tabiatile hemzeyi okumadan altındaki harfe yapışır ve bu suretle hemze vasledilmiş bulunur. Ve sıla işareti koymağa da lüzum kalmaz.

8) — **Hemze :**

ء ء buna sadece **hemze** veya **hemzeelif** denir. Bu işaret esasen arapça ya mahsus olup hemzeye has bir suret olmak üzere müstakilen bir harf olarak konulmuştur. Fonetik bahsinde geçtiği üzere hemzenin oynaklanma noktası (mahreci) ayına yakın olduğundan kuyruğu kesik bir ayın ع şekli intihap edilmiştir ki buna **ayni betrâ** yani **kesik kuyruklu ayın** tâbir olunur ve bir kaç çekilde yazılır.

ء ء ء

Hemze müstakilen mânalı bir kelime olduğu zaman böyle yazılır:

e enzertüm. Bir kelimede huruf-u medden sonra gelince de şöyle yazılır:

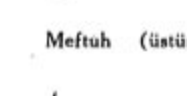
şifâ',

sie,

sûe. Diğer ahvalde başta değilse meksur (esreli) olduğu zaman ئ ye hanesi üzerine, mazmum (ötreli) olduğu zaman ؤ vav hanesi üzerine, sâkin olduğu zaman da üst tarafındaki harfe göre yazılır.

ülâike..

Meftuh (üstün) olduğu zaman ا elif üzerine yazılmak muvafık olursa da ekseriya uzun elif olarak yazılın ki iki hemze zannedilmesin.

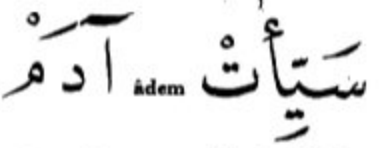
Meselâ

ekreme, **melce',**

şey'en

gibi yerlerde böyle uzun elif olarak yazılacak olursa harf olmaktan ziyade harfin harekesi gibi tamamı mesabesinde veya ziynet mevkiinde olur.

âdem

seyyiat gibi uzun eliflerde dahi konduğu olur. Arapçanın imlâsında bunun hayli tahavvülleri ve kaideleri vardır. Mısırlılar şimdi bunu uzun hemzelerin

hepsine de hareke gibi koyuyorlar.

enne, inne,

ümme (h) gibi.

Türkçe bazı kelimelerde uzun elif üzerine konduğu da görülür. أولوم **ölüm,** أول **evli,** أبه **ebe** gibi.. Sülüste, celide noktasız harflere konulan küçükleri gibi süs ve muhtıra halinde de kullanılır. Keflerin kucağında borukefin **mücellesî** denilen

şeklinde, küçüğünün daha ufalmış ve kısalmışı olan şu iki şekilde de konur :

Hülâsa şu izahtan anlaşıldığı üzere şekli bazan **harf,** bazan **hareke** bazan da **ziynet** olarak kullanılır. Bunların bir kelimede seçilebilmesi için çok kelime münasebeti görmek iktıza eder.

B — Mühmel harf işaretleri [1] :

Bunlar umumiyetle **celî, sülüs, muhakkak, reyhanî, celî divanî, tevki', nesih** yazılarında kullanılır ve her yazının hususiyetine göre şekilleri az çok farkeder. Burada sülüse göre olan şekillerini göstereceğiz. Bu işaretler başlıca şu sekiz harftir:

[1] Noktasız harfe **mühmel,** noktalı harfe **mu'cem, mücevher** veya **menkut** denir.

1 — ha, 2 —

sîn, 3 — sad, 4 —

 tı, 5 — ayın, 6 —

 kef, 7 — yahut

 mim, 8 —

yahut **he.**

Bu işaretlerin adlarından da belli olduğu üzere he den maadası sade (mühmel) harflerin altına konur. Şu hale göre bunların bu istimâlleri üstlerindeki harflerin noktasız olduklarını göstermek gibi hem okumayı kolaylaştırmak hem de noktalı harflerin noktalarından alacakları ziynete muadil olarak noktasızların boş yerlerini süslemek faidelerini haizdirler.

He işareti ise he harfinin üstüne konur ve harfin he olup he gibi yazılan sonda (t) olmadığını göstermek ise de diğer - başta ve ortada- heler için bu faide melhuz değildir. Halbuki bunlara da konur. Şu halde bunun asıl faidesi hattın tavrında noktalı harflerin kalabalığına mukabil noktasızın boşluğunu doldurmak için muvazenedir. Yani yazının ahengine hizmettir. Nitekim noktalılarına konulmuyor.

Sonra mim'lerin muvazene hizmetinden başka bir de şu faidesi vardır. Mimlerin kalem icabınca pek muhtelif şekilleri bulunduğundan (mim bahsine bakınız) on-

ların hep mim olduğunu ihtar eder. Bundan dolayıdır ki yalnız mimin en asıl şekli

olan veya konur

da veya

konmaz. Meselâ

de birinci mimden ziyade ikinciyi koymak muvafık görülmüştür.

C — **Süs işaretleri** :

Bu işaretler yazının umumî manzarasındaki zahirî ahengi muhafaza ederek yazının güzelliğini artırmak için kullanılmıştır. Binaenaleyh kullanılacakları yerler yazının göstereceği vaziyete tâbidir. Ve bu işaretlerin okumaya, hiç bir tesiri yoktur. Bunlar umumiyetle sülüs, sülüs celisi, nesih, muhakkak, reyhanî, tevki', celi divanı, musennâ, yazılarında kullanılmıştır. Bundan başka yalnız bir yazıya mahsus olup diğerinde kullanılmıyan işaretler de vardır. Bunları da yerleri geldikçe göstereceğiz. Maamafih bu süs işaretlerinin icaze, celi divanı gibi yazılarda mazmunun tahrif edilmemesine de yardımı vardır. Sanki yazıyı kordon altına almış gibi bir nevi muhafız hizmeti görür.

Bu işaretler sülüs yazıda başlıca sekizdir :

1 — tirfil,

2 — tırnak,

3 — tırnaklı tırfil,

4 — cezimli tirfil,

5 — mimli tirfil,

6 — yuvarlak nokta,

7 — ters tırnak,

8 — kalın cezim.

Tırnakla yuvarlak noktadan maadası umumiyetle satırın üstünde veya harfin içinde veya harf ve hereke aralarında bulunur. Celi ve müsennâ gibi yazılarda tirfilin bazan satır altına konduğu müstesna yerler de vardır. Fakat hoş görülmemiştir. Tırnak, hem altta hem üstte bulunur, ters tırnak, daima altta ve pek az olarak kullanılır. Yuvarlak nokta bir ve yuvarlak olmak şartile bir boşluğu doldurarak muvazeneyi temin etmek için muhakkak altta ve iltibası mucip olmıyacak yerlerde ve ekseriya sülüs ve divanî celilerinde ve az olmak şartile sülüste kullanılmıştır. Kalın tırnak ve kalın cezim bazan yazının kendi kalemile bazan da bundan ince ve harekesinin kaleminden kalın olmak üzere başka bir kalemle de yazılır. Kalın tırnak, tırnağın kalın cezim cezimin büyüğü demektir. Kalın cezim konulan

bir harfe artık ufak cezim konmamak asıl ise de bazan müstesna mevkilerde ikisinin de konduğu görülür. Bir üstün ve bir ötre ve iki üstün ve iki ötre ile kısa medlerin de kalın kalemle atıldıkları görülür. İki üstünle iki esrenin bazan

şeklinde yazıldığı ihtisar makamları da vardır. Celî Divanî'de harekesi kalem ile atılmış birçok ufak noktalar görülür ki bunlar mahza süs işaretidir. Okumaya asla tesirleri yoktur. Yukarıda da söylendiği üzere yazının heyeti mecmuasını âdeta bir tül ile kaplamış gibi güzelleştirir ve tahrife de engel olur. Ve şayet bir tahrif vukubulmuş ise görünür. Bunlar arasında abes denebilecek hiç bir işaret yoktur. Her birinde az çok bir hizmet ve faide gözetilmiştir ve bunlardan bazılarını harekesiz yazılarda da kullanmak faideli olmuştur.

V — Yazı nevileri, harf şekilleri ve hece örnekleri

[Okuma yolu üzere]

1 — Sülüs yazı :

Bu bahiste otuz beş harfin sülüs yazıdaki harf şekillerini sırasile takip ederken arapça, farsça ve türkçe hece nümunelerini de bazan sülüs ve ekseriya nesih yazı ile göstereceğiz. Bundan maksadımız, sülüs yazının müfret ve mürekkep harf şekillerini bellerken gözü ve zihni nesih harflerine de alıştırmaktır. Bununla bu iki yazı arasına girebilen diğer yazıları okumaya da bir hazırlık yapılmış olur ki bu suretle bir taraftan her iki yazıyı ve aralarındaki diğer yazıları mukayese suretile bellemek imkânı elde edilmiş, bir taraftan da heceler üzerinde tatbikat yaparak okuma kuvvetlendirilmiş bulunur. Binaenaleyh iki hareketle en az dört iç görmüş oluruz [1].

Arşıvdeki yazılar arasında sülüs yazıya az tesadüf ediyoruz. Mevcut olanları da belli başlı yerlere ve göze çarpması matlûp olan kısa sözlere münhasır kalmaktadır. Zira bu yazının sanat bakımından yazılması oldukça zor olmakla beraber muayyen ve mümtaz mevkilerde kullanılması güzelliğinin icaplarındandır. Çabuk yazmağa elverişli olmadığından muameleti ve resmî işlerde çok kullanılmamış bulunmakla beraber kütüphanelerimizde, müze ve mabetlerimizde pek güzel nümuneleri görülür. Harekeli, harekesiz, noktalı, noktasız ve hattâ harfleri biribirne kâmilen bitişmiş yekpare bir satır halinde yazılmış bulunanları da vardır. Pek eski ve iptidaî haldeki sülüslerle son mütekâmil sülüs şekilleri arasında hayli farklar olduğu görülür. Bundan dolayı okuma bakımından anahtarda hareket mebdei yaptığımız bu yazı hakkında esaslı ve muhtasar malûmat edinmiş olmamız gerekli olacak ise de bu, müptedileri alâkadar etmediğinden öyleleri bu bahsi geçebilirler. Fakat umumî sistem noktasından burada dereini muvafık görüyoruz.

Bu yazıya eskiden **kalem-i sülüs** denildiği yukarıda geçmişti. Bundan anlaşılıyor ki sülüs tâbiri yazının kalemini yani nevin mahiyetini ve özünü ifade etmektedir.. Yukarıda (sülüs - dört behresi müsattah, iki behresi müdevver) diye tarif olunmuştu. Bunları izah edelim: Malûm olduğu üzere sülüs bir şeyin üçte bir, sülüsan da üçte iki kısmı demektir. Behre de lûgatte hisse, nasip, haz mânasınadır. Türkçesi paydır. Maamafih tarifteki behreden murat, bir harfin altı parçaya bölünüp dört parçasının düz, iki parçasının yuvarlak olmasıdır. Fakat her yazının behresi başka olduğuna göre bunun mânasını kalemin hususiyetine göre anlamak icap eder.

Gerçi sülüsün ilk zuhurunda dört payı düz, iki payı yuvarlak imiş; fakat tekâmülünde noktasından başka düz yeri kalmamıştır. Harflerinin hepsi yani altı payı da tedviri, yuvarlağımsıdır. Fakat kaleminin bütün meyilleri ve inhinaları, dönümleri, kıvrımları yine eskisinde olduğu gibi hep sülüs ve sülüsan (üçte bir ve üçte iki) nisbetini muhafaza eder. Sülüsün bir noktasına dikkat edersek tam düz mürabba (dörtgen) değil, mail ve müstatilimsidir. Meyli de sülüs ve sülüsan nisbetini gösterir ki kalemin hakikî behresi bu nisbette tezahür eder. Şöyle ki : üstteki ufak bir nokta kalemin bir sülüs meylini, iki nokta da iki sülüs meylini gösterir. Alttaki asıl sülüs noktası ise bu

[1] Sülüs ve nesih hareketleri işaretler bahsinde mufassalan arzedilmiştir.

iki nisbet tahtında meyletmiş bulunur. Kalem başından sonuna kadar bu meyli muhafaza ederek yürümüştür. Bundan dolayıdır ki sülüs harfleri hep üç hareket ve üçte bir meyil esası üzerine yürüyerek kurulur. Ve onun için başlı harfler hep müsellesîdir [1]. Ma'kılîde olduğu gibi murabba bir baş yoktur. Meselâ ma'kılî mimi : murabba ve musattah (dörtgen ve düz), vavı: yine öyle. Kûfî mimi: , vavı: dir.

Başlar üçgenimsi ve mütesavidir. Yani kalemin üç harcketi de biribirine denktir. Sülüste ise ve olur ki sülüs ve sülüsan ile müsellesîdir. Gözlerin beyazlığı da bu nisbettedir. Bunun en açık misâli bir sülüs başının hareketinden ibarettir. Kalemin altı noktalık bir mesafe kat'ından sonra sola dönüşü altıda iki nokta eder ki sülüs eder. Dikkat edilirse her meyil böyle üçte bir mikyası üzerinde cereyan eder.

İşte sülüs kaleminin tabiatı bu olmuş olur. Bütün çanaklar ve küpler de bu minval üzeredir.

Tam bir sülüs elifinin

boyuna ve talimine dikkat edilirse her üçte bir kısmında bir meyil bulunur. Kalemin cereyanında (akışın da) hep bu meyiller gözetilir. Hattâ zülfesinde bile bu üçte bir meyli buluruz. Vâzıhan anlaşılıyor ki bu yazıya sülüs adını veren vâzı'lar harflerin cereyan ve tedvirinde, meyillerin üçte bir mikyası üzerinde yürümesini mülâhaza etmişler ve kalem-i sülüs tâbirile de buna işaret eylemişlerdir. Sülüsün noktasındaki bu esas talimattan yürünerek elifinin talimatı da bütün harflerinin teşekkülünde esas tutulmuştur. Nitekim eski yazı talimlerinde elifsiz veya diğer bir harften bir çok harflerin doğabildiği gösterilmiştir ki asıl maksat bu esası takrir etmektir. Çünkü bu esasa riayet sayesindedir ki bir yazıya ait harf şekillerinde nev'in hususiyetini bir dereceye kadar muhafaza etmek kabil olur. Yoksa bir siyakta bir nevi yazı yazmak hattâ bir satırdaki iki harfi bile biribirine benzetmek mümkün olamıyacağı gibi yazıları biribirinden ayıran hususiyetleri mütalea etmek ve belletmek imkânı da hasıl olmazdı. Nitekim bunun yazı ile tarif edilmemiş veya edilememiş olmasından dolayı meraklı zihinler birçok

[1] Müsellesî, müsellese mensup demektir. Buradaki müsellesî tam müselles demek değil, müsellesimsi demektir. Çünkü müselles köşeli olur. Burada ise köşeler kavislidir. Yani asıl müsellesin köşelerinden farklıdır.

istifhamlar içinde hayrete düşmüşlerdir. Fakat şunu kaydedelim ki kalemin meyillerini maddî hendese ile tıpkı tıpkısına ölçmek mümkün değildir. Manevî hendesenin bunda samimî bir alâkası vardır. Onun için bunları sırf maddî ölçülerle göstermek hemen hemen kabil değil gibidir. İşte yazı ile anlaşılamıyacak olan cihet budur. Bunu da münhasıran sanat ruhu ve gözü ölçer.

Sülüsün harekesi, kendi kaleminin bir sülüsü kalınlığında olmak asıldır. Bununla beraber yazının kendi kalemile atılan ve bazı harekelere münhasır bulunan ve sırf sanata ait olan istisnaî haller ve mevkiler de vardır.

Anahtarda sülüs yazı harflerinin nümuneleri mütekâmil şekiller üzerine yazılmıştır. Bu harflerin bilinmesi bütün diğer sülüslerin okunmasına kifayet eder.

a) — HARF ŞEKİLLERİ VE HECE ÖRNEKLERİ

1

= elif — [1]

Sülüste elifin başta veya yalnız, sonda veya bitişik olmak üzere başlıca iki şekli vardır.

Yalnız şekli:

bitişik şekli: dir.

Meselâ :

elifbâ', gibi..

Arapça ve farsça'da adı eliftir. Türkçede kısaca elif diye söylenir. Bu harfin esasen iki ismi vardır. Birisi hemze, diğeri elif.

Hemze mânasına elif denildiği zaman harekeyi ve sükûnu kabul eden harf mânasına (konsonant) hece harflerinin ilk harfi murad olunur.

Asıl vaz'ında bu suret başta olmak itibarile muhakkak sadasız harf olan hemzenin yazısı olmak üzere konulmuştur. Elif ismi de bilhassa onun için verilmiştir. Zira elifteki birinci ses odur. Hemze isminde ء he bu sesi göstermediği için elifbaya konmamıştır.Buna hemze demek, sesindeki dürtüştürme münasebetiledir. Huruf-u med olan elif de arap ve Osmanlı gramercilerince bunun sakin halinin bir tahavvülü olarak kabul edilmiş olduğundan med hizmeti gören elif mekânında da ismile ve resmile kullanılmıştır. Daha sonra Türkçe kelimelerde (a) ve (e) yerinde de kullanılmıştır. Birincisinde yani hemze veya sadasız harf olarak kelimenin başında da ortasında da, sonunda da bulunabilir, hece halinde kendisine mahsus bir sesi vardır. Her türlü harekeyi ve sükûnu kabul eder. أمر **emir,** مأمور **me'mur,** امور **ümûr,** ادارە **idâre,** مؤمن **mü'min,** مؤدە **müeyyide** gibi.. **İkincisinde:** yani sadalı harf rolünde başta bulunmaz. Hareke kabul etmez daima sakin olur. Maamafih hepsinde de resmi yalnız ve sonda olmak üzere ikidir. Başta ve ortada ayrı bir şekli yoktur

[1] Fonem kıymeti hakkında baş tarafta geçen bahislere müracaat.

Sade elif mânasına elif denildiği zaman hususî bir mahreci olmadığı için harekeyi asla kabul etmeyip daima sakin olan ve med hizmeti gören bu ikinci elif murat olunur. Bu müstakillen huruf-uhecadan olmadığı için elifbada lâmelif adile ayrı bir harf de kabul edilmiştir. Şu halde eski ıstılahlarımıza göre mutlak olarak elif denildiği zaman bu ikiden hangisi murat olunduğu anlaşılamıyacağından samit (konsonant) mı, sait (vokal) mi kestirilemez. Fakat bugünkü umumî istimâlde

elif denilince daha ziyade ikinci ا

elif, hemze denilince daha ziyade ء şekli hatıra gelir.

Bu isimden huruf-u hecanın birincisi olan hemzeyi murat ettiğimiz zaman bununla dört tavırda söylenen yani üstün, esre, ötre ve cezimden birini kabul eden sadasız rolündeki harfi kastetmiş oluruz. Asıl elif murad olunduğu zaman da sakin olan sadalı rolündeki elif kastedilmiş olur. Fakat kelime başında bir ا elif resmi her birine muhtemeldir. Zira elifin huruf-u hecadan ve münfasıl harfler denilen ا د ذ ر ز و yedi harften sonra imlâ bakımından ayrı yazılması zarurî olduğundan bu elifin elif mi, hemze mi olduğunu tayin etmek ilk bakışta mümkün olamıyacağından bu resmin de hemze veya asıl sade elif resmi mi olduğu kestirilemez. Bunları önce kelimelerile bellemek ve ibare içinde sözün altından üstünden anlamak lâzım gelir.

Elif dediğimiz ا bu harf kelimenin başında bulunursa ayrı yazılır ve bu vaziyette mutlaka harekeli olacağından hemze rolünü görür. ,

اَبْ eb, اُدْ üd, اَجْ ec,

اِسْ is, اَشْ eş,

اُصْ us, اَلَا elâ,

اِلَى ilâ, اُولٰئِكَ ülâike,

اُوْوَا ova gibi.

Ancak burada şunu kaydetmeliyiz ki hemzeden sonra ا و ه ى harflerinden biri bulunursa bunların huruf-u hecadan, huruf-u imlâdan veya huruf-u medden ve hattâ huruf-u resmiyeden olmaları muhtemel bulunduğundan her birinin başka başka okunmaları lâzım gelir. Şöyle ki :

Huruf-u hecadan iseler icabına göre sakin veya müteharrik okunurlar:

اَوْ ev, اَوِى evi,

اَىْ ey, اَيِى eyi,

اَيْلِكْ eyilik, اَيُّهَا eyyühâ,

إِينْجِيرْ incir,

اُوزُونْ uzun,

اُودُونْ odun,

اُوْرْدَكْ ördek,

وَارْ var,

إِيصِيرْيُورْ ısırıyor.

Huruf-u resmiyeden olduğu takdirde bunun meselâ: ذَهَبُوا **zehebu**'da görüldüğü gibi okunmıyacağı veya okunmıyan böyle eliflerin huruf-u resmiyeden olacağı huruf-u resmiye bahsinde geçen misâllerden anlaşılmıştı.

Velhasıl, elif hemze ise başta, ortada, sonda harekeli veya sakin olarak bulunur. Elif ise orta ve sonda sakin olarak bulunur, baştaki hemzenin resmi yani yazılışı ا ortada ve sondakilerin

اِذَامِتْنَا eizâ mitna,

اَهُوَ ehüve, جِيءَ cie.

اَهْوَى chvâ,

اَوَّابْ evvab,

اَهَآءَ châe,

او او اوواده o ev ovada.

Huruf-u medden veya huruf-u imlâdan olarak düşünüldüğü takdirde: bu harflerden her biri hemzenin meddi veya üstünü veya esresi veya ötresi makamında olarak yerine göre uzun veya kısa, ince veya kalın okunmasına yardım ederler:

آدَمْ âdem آرَامْ

آرْمُودْ armud, árâm,

اُوزُومْ üzüm,

(ا) elifin resmi ise daima münfasıl halinde ا muttasıl halinde ـا dir. İşte her yazıda elif resmi ufak farklarla hep bu esas üzere yazılmıştır.

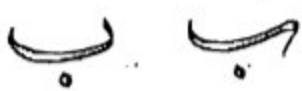
2.

B — bâ'

Bu harfin arapça ve farsçada adı bâ' dır. Türkçede (be) diye söylenir. Osmanlıcada ikisi de kullanılır. Yeni yazımızda karşılığı B dir. Muttasıl harflerdendir. Arapça, farsça ve türkçe kelimelerde hareke ve med harflerile, türkçe kelimelerde fazla olarak imlâ harflerile de hecelenir. Sakin de olur. Yazılışı itibarile yalnız, başta, ortada ve sonda olmak üzere dört hali vardır. Fakat yazının sülüs nevine göre bu dördün de muhtelif şekilleri vardır. Şöyle ki :

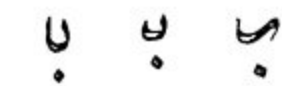
Yalnız şekli :

bunlara **çanaklı be** de denir. Bunların keşidelisi yani uzatılmışı da vardır ki uzunluğun derecesi yazının ve kelimenin icabına göredir. Bu takdirde kuyruğu sivri olur.

Başta şekli:

dir.

bend,

Bahir,

bedr,

bihî,

bûd,

Bekr,

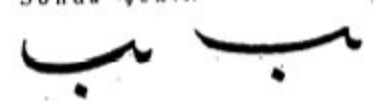

Besim

tibn,

minber.

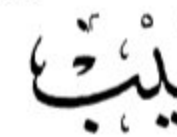

bimalin,

Sonda şekli:

dir.

bimürüvvetin,

münib,

bahr.

müretteb.

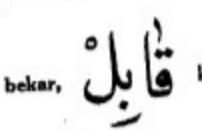
Ortada şekli:

dir.

Hece misalleri:

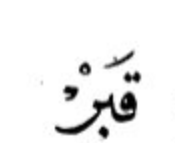

bekar,

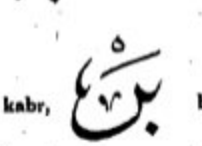

kabil,

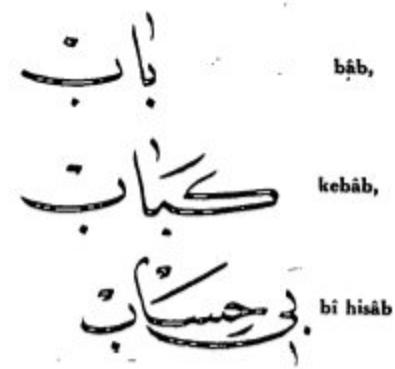

tebbet,

kubül,

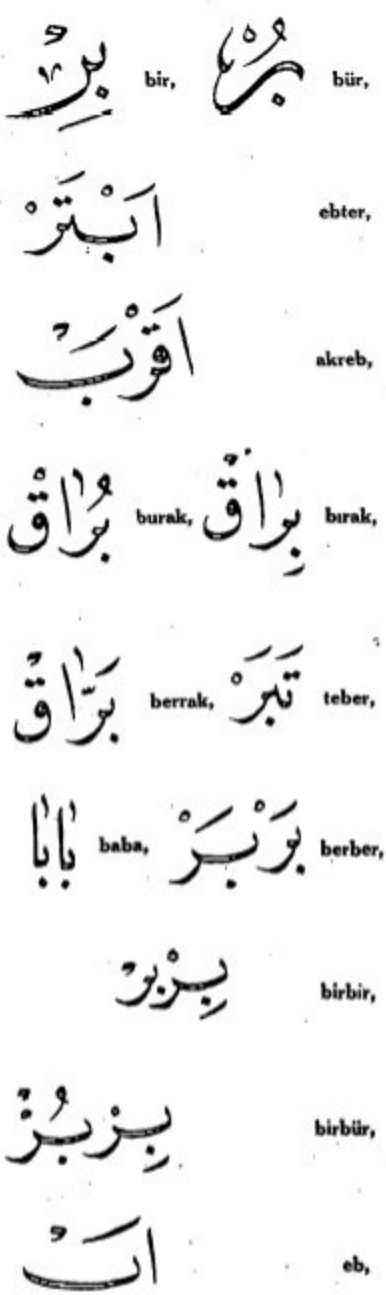

tebeyyün,

kabr,

ber,

[1].

---

[1] a) Türkçeye geçen arapça ve farsça kelimelerin sonlarında sükûn halinde (ب = b) bulunduğu takdirde bu harf türkçede çok defa پ =p) ye tahavvül eder.

كتاب : Kitâb - kitap

ثواب : sevâb - sevap

جواب cevâb - cevap,

تسيب : teseyyüb - teseyyüp gibi.

b) Bu kelimelerden müteaddit heceli olanlarının sondan evvelki hecelerinin nihayetlerinde sükûn halinde bulunan ب = b) ler asıllarını muhafaza ederler. تذبذب tezebzüb - tezebzüp gibi.

c) Türkçeye geçen birden fazla heceli arapça ve farsça kelimelerin, sondan evvelki hecelerinin nihayetlerinde sükûn halinde پ = b) ve ayni zamanda müteakip hecenin başında sert harfler dediğimiz (ç, f, h, k, p ve s, ş, t) harflerinden biri buunduğu takdirde, sözü geçn (پ = b ler), Türkçede çok defa پ = p) olur;

ابهام : ibhâm = ipham,

إبتدائی: ibtidâî = iptidaî gibi.

ç) bilâkis, böyle kelimelerin sondan evvelki hecelerinin nihayetlerinde bu sert harflerden biri sükûn halinde bulunur ve müteakip hecenin ilk harfi aslında پ = b) olursa bu harf Türkçede çok defa پ p) ye tahavvül eder.

Bazan da eski halinde kalır.

Değiştiğine misâl :

اخبار : ihbâr - ihpar

اثبات : isbât - ispat

تثبيت : tesbit - tespit.

Be den sonra huruf-u medden veya hurufu imlâdan olan و vav geldiği takdirde elifte görüldüğü gibi kalın ve ince, yaygın ve büzgün hece çıkarır.

بُورُو boru, بُورُو buru,

بُوبَرْ büber,

بُورَكْ börek.

3.

پ ا پ = P - Pâ

Bu harf arapçada yoktur [1] farsçada aslında bay-i- farisi adını alır. Türkçede pe denir. Yazımızda mukabili (p) dir. Yazı şekilleri bedeki gibidir. Ondan farkı noktasiledir. Bunun altında üç noktası vardır.

Yazı ve hece örnekleri:

پِپَرْ pepe,

پُرْتَقَالْ portokal,

پَامُوقْ pamuk,

پِرَاصَه pırasa,

كُوپْ küp. كِيرْپِي *kirpi.*

4.

ت ا ء ا = T - tâ'

Adı arapçada yazıldığı gib. tâ dır. Farsçada ti de denir. Türkçede te dir. Yazımızda karşılığı T dir. Her üç lisanda kullanılan bu harf hareke ile, huruf-u med ile veya huruf-u imlâ ile hecelenir, sakin de olur.

Yazı şekilleri: Be ve Pe harflerinin şekilleri gibidir, onlardan noktasile ayırd edilir. Bunun üstünde iki noktası vardır. Tâ da fazla olarak imlâ bakımından ayrı ve bitişik yazılabildiğine göre sonda şöyle şekilleri de vardır:

ة ـة ـت ـت

Değişmediğine misâl:

اخبار : ahbâr

اقبال ikbal gibi.

Bu hususlarda en hakikî ölçü şivedir.

[1] ب = b harfine ait nota müracaat ediniz.

 şekillerinin kelime veya terkiplerde bu suretlerle yazılması vâcip olanları bulunduğu gibi caiz olanları da vardır. [1]

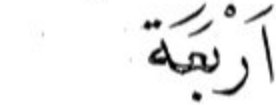
[1] Bu sonda te esasen arapçada te'nis, vahdet, masdar ve mübalâga alâmetidir.

selâse, erbaa ilh.. müennes,

selâse(tün

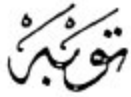

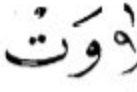
erbaa (tün)... müzekkerdirler.

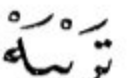
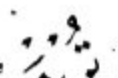
Arapçada kelimeler hep ahirinde durma (vakıf) hali düşünülerek yazıldığı ve bu ta ise durulurken he olduğu için ve emsali şekillerde ve fakat üzerlerinde iki nokta ile yazılırlar, Mezmafih te olarak durulmasını iltizam edenler de mevcuttur. Bunlar te yi, kelimeye ilâzumundan dolayı asli bir harf gibi itibar ederler.

Kur'an-ı Kerim'de, üzerinde vakıf caiz olmıyan izafet hallerinden

 tevbe

 tilâvet,

 terbiye türbe,

 tetimme,

 titiz, tarla,

 tokat,

 mütevatirât,

 tetimmât

inne rahmet allah (i),

إِنَّ شَجَرَتَ ٱلزَّقُّومُ

inne şeceret-ez-zakkum da uzun te ile yazılmıştır. Bunlarda nefes yetişmeyip de durulacak olursa yine te üzere durulmak lâzımgelir. Zamire izafeti halinde de :

رَحْمَتُهُ rahmetüh,

قُدْرَتُهُ kudretüh

هدايتك hidâyetük (e),

عنايتك inayetük (e) gibi te

yazılır. Bu vechile asli bu olan kelimeler şivenin icabına göre bazan te bazan he olarak söylenmiş olduğundan bazısı te bazısı da he ve yerine göre ikisile de yazılmıştır.

Te'nis mânası kastedildiği zaman hep ه he

yazılır : كاتبه kâtibe,

صاحبه sahibe,

والده vâlide. Mübalâga

kastedildiğinde: علّامه allâme,

فهّامه fehhâme gibi yine he ile..

Âdet isimlerinin tezkirinde:

بلادِ ثلثه bilâd-i selâse,

عناصرِ اربعه

anâsır-ı erbaa gibi yine he ile.

Şeddeli ye den sonra masdariyette:

مديريّت müdiriyyet,

عموميّت umumiyyet,

خصوصيّت hususiyyet,

gibi te ile..

Bunlar kastedilmeyip de asıl kelimeden gibi mülâhaza edildiği yerlerde de:

اجازت icâzet,

اجازه icâze,

رحمت rahmet,

حكايت

رحمه rahme,

= Sâ — S [1]

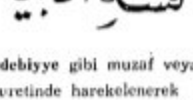
Bu harf esasen arapça kelimelere mahsustur. Adı sâ' dır. Osmanlıcada (se) de denir. Hareke ve huruf-u med ile hecelenir, huruf-u med ile olanlar Osmanlıcada huruf-u imlâ ile harekelenmiş gibi biraz kısa okunurlar. Yeni yazımızda karşılığı S dir.

Yazı şekilleri:

Bütün ahvalinde Be ve Pe harflerinde görüldüğü vechiledir. Onlardan farkı üstündeki üç noktasiledir.

seyyib,

münakaşa-i

edebiyye gibi muzaf veya mevsufun ahiri esre suretinde harekelenerek müfredindeki imlâya göre' te veya he ile yazılır ve bu heler huruf-u imlâdan gibi hareke sayılarak üzerine bir hemze ء konup bu da esreli yani (i) diye okunur.

Bu terkipler Türkçe terkibe çevrildiği zaman ise: **Allahın rahmeti, geniş rahmet, hoş belde, büyük muharebe, edebi münakaşa** diye müfretlerindeki imlâ ile söylenir ve yazılır.

Velhasıl sonda telerin he şeklinde yazılması ve okunması Osmanlıcada oldukça karışıktır. Çok kelime ve terkip nümunesi görmek icap eder [2].

---

[1] Transkripsiyon bahsine bakınız.

[2] د = d) harfinin notuna müracaat ediniz.

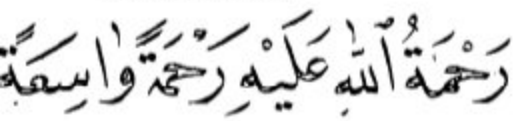
hikâyet, hikâye,

 ibaret,

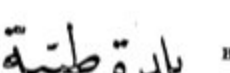
 ibare

gibi iki vecihle söylenip yazılanlar olduğu gibi yalnız te ve yalnız he yazılanlar da çoktur. Ve böyle kelimeleri bir çerçeve içerisinde göstermek mümkün değildir.

Terkiplere gelince : Arabi üslûbu gözetilerek söylendiği zaman

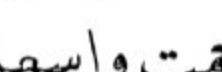
Rahmet-ul-lâhi aleyhi rahmeten vâsia,

 Beldetün tayyibe

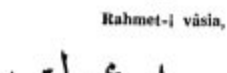
gibi i'rap muhafaza edilerek, arabi terkibi ile, te veya he ile yazılır.

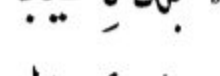
Farisi üslûbu ile söylendiği zaman :

 Rahmet-i ilâhiyye,

Rahmet-i vâsia,

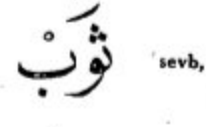
 belde-i tayyibe,

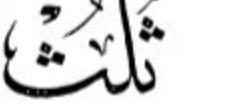
 muharebe-i azîme,

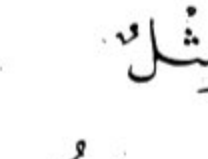

tesbit,

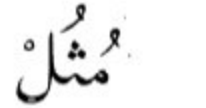

siyâb,

bess,

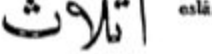

sevb, mesel,

sülüs,

misil,

müsül,

semen,

eslâs [1].

---

[1] Bu harfin arapçadaki fonemi ile Türkçedeki (s) fonemi arasında fark vardır. Araplar ث yi (peltek s) suretinde telâffuz ederler. Biz tam (s) sesi veririz. Eski metinlerin yeni harflerle istinsah edilmiş kopyelerinde

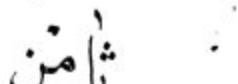

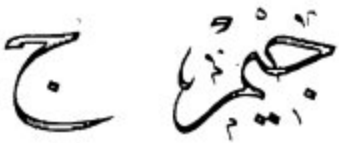
kelimeleri hep (s) ile semen ve semer suretinde yazılan kelimelerin ayrı ayrı mânada oldukları için asıllarının ث ile mi, yoksa س ile mi olduğunu düşünmek lâzımdır. Çünkü ثمن = semen, kıymet; سمن = şişmanlık; ثمر = meyve; سمر = Türkçe semer'dir.

sümün, sıklet,

sukbe,

mesabe, sûm,

sâmin,

C — cîm

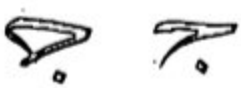
Adı arapça ve farsçada biraz çekerek röylenen cim. Osmanlıcada kısaca cim türkçede ce dir. Her üç lisanda kullanılır. Binaenaleyh hareke ile med ve imlâ harfleriyle hecelenir, sakin de olur, yazımızda karşılığı (c) ce dir.

Yazı şekilleri:

başta görülen

yalnız şeklidir. Yan çanaklı cim denir.

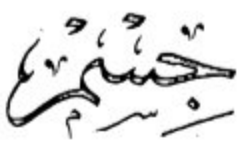
 şeklinde küplü de olur ve küplü cim denir. - Alt kısmı böyle kıvrık olan harfler umumiyetle küplü diye anılırlar. - Asıl cim kısmı veya harfin cevherini teşkil eden parçası

 olup aşağısı keşidesidir.

Başta şekli:

dir.

 cisim,

 can,

 cemil.

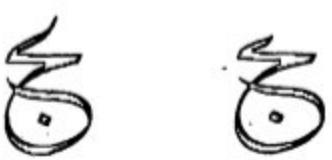
Ortada şekli :

dir. Fakat

şekillerinde de yapılır. Bunlardan küplü olabilenler :

dir.

Sonda şekli:

Muhtelit şekilleri:

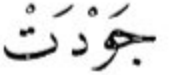

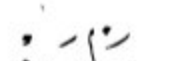
Hece örnekleri:

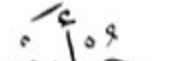
cebr,

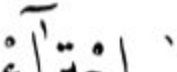
cevdet,

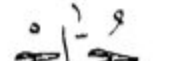
ciyadet,

cür'et,

ictirâ,

huccâc,

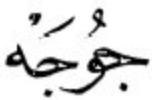
cām, civci,

cev, cûy,

civar,

cüce,

ye'cûc,

me'cûc [1].

---

[1] a) Türkçeye geçen arapça ve farsça kelimelerin sonlarında sükûn halinde ج = c) bulunduğu takdirde bu harf Türkçede çok defa چ = ç) ye tahavvül eder.

احتياج : ihtiyâc = ihtiyaç

علاج : 'ilâc = ilâç

استنتاج : istintâc = istintaç gibi.

b) Bu kelimelerden müteaddit heceli olanlarının sondan evvelki hecelerinin nihayetlerinde sükûn halinde bulunan ج = c) ler asıllarını muhafaza ederler.

حجت : hüccet

نجدت : necdet gibi.

Bu guruptan kelimelerde ج şeddeli değilse, Türkçede telâffuzu j ye mütemayildir.

نجدت : necdet = nejdet gibi.

c) Türkçeye geçen birden fazla heceli arapça ve farsça kelimelerin sondan evvelki hecelerinin nihayetlerinde sükûn halinde ج = c) ve ayni zamanda müteakip hecenin başında sert harfler dediğimiz (ç, f, h, k, p, s, ş, t) harflerinden biri bulunduğu takdirde sözü geçen ج = c) ler Türkçede çok defa چ = ç) olur.

رجحان : ruchan = ruçhan

تحهيل : techîl = teçhil

رجفه : recfe (h) = reçfe.

7.

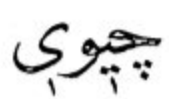

Ç — Çe

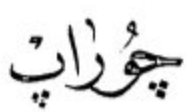
Bu harf farsça ve Türkçe kelimelere mahsustur. Osmanlıcada çim de denir. Hareke, huruf-u med ve huruf-u imlâ ile hecelenir. Sakin de olur. Yazımızda karşılığı (ç) çe dir. Yazı şekilleri kâmilen cimdeki gibidir. Ondan farkı bunun üç noktalı olmasıdır.

çevre,

çivi,

çorap,

ç) Bilâkis böyle kelimelerin sondan evvelki hecelerinin nihayetlerinde bu sert harflerden biri sükûn halinde bulunur ve müteakip hecenin ilk harfi aslında ج olursa bu harf Türkçede çok defa چ = ç) ye tahavvül eder, bazan da eski halinde kalır.

Değiştiğine misâl :

لهجه : lehce = lehçe

بهجت : behcet = behçet gibi.

Değişmediğine misâl :

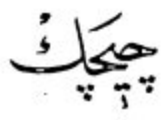
تفجير : tefcîr

تهجيع : teşci' gibi.

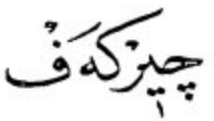
Bu hususlarda en hakiki ölçü şivedir.

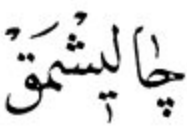
çirkâb, (p)

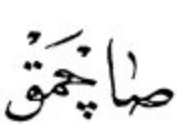
çiçek. [1].

çirkef,

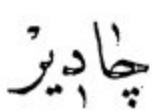
çalışmak,

saçmak,

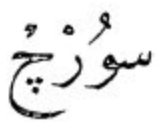
çerçi,

çadır,

salça,

sürç,

çeç,

çeçek (farsça gül)

8.

H — hâ' [2]

Bu harf de ث gibi aslı arapça olan kelimelerde kullanılır. Osmanlı elifbasında ha diye okunurdu. Bu harf hareke ve huruf-u med ile hecelenir, sakin de olur. Yazımızda H ile yazıyoruz ve ه he den kalın vokallerle farkediyoruz. Fonem kıymeti hakkında yukarıda söz geçmişti. Yazı şekilleri kâmilen cim'in şekilleri gibidir. Bunun noktası yoktur.

Harem,

Himaye,

Hurüm

[1] ح harfine ait nota müracaat.
[2] Transkripsiyon bahsine müracaat.

Hâris,

ihrâm,

Bahriyye,

sulh,

necâib.

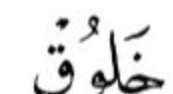
9.

H — hâ'

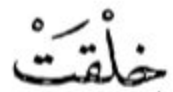
Hı dahi denilen bu harf arapça ve farsçada ve osmanlıcaya karışmış arapça ve farsça kelimelerde ve türkçenin bazı lehçelerinde kullanılır. Binaenaleyb. hareke, huruf-u med ve huruf-u imlâ ile hecelenir, sakin de olur.

Bunun fonem kıymeti hakkında yukarıda malûmat geçti ح ha gibi bunu da H ile yazıyor ه he ve ح ha dan kısmen kalın vokallerle ayırt ediyoruz. Azeri lehçesinde sesi ح ha ve ه he den daha serttir.

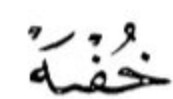
Yazı şekilleri aynen cim ve diğerlerinin şekilleri gibidir. Onlardan farkı noktasiledir. Bunun üstünde bir noktası vardır.

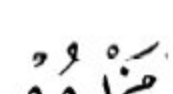
halûk,

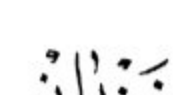
hilkat,

hufye,

mahdum,

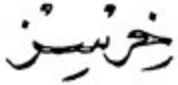
handan,

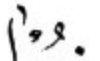
hûb,

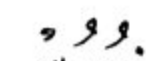

hâtıra,

hırsız,

hurma,

hurus
(*horoz*)

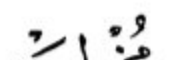
D — dâl

Osmanlıcada kısaca dal dahi denilen bu harf, hece harflerinin münfasıllarındandır. (ittisal ve infisal bahsine bakınız). arapçada, farsçada ve türkçede kullanılır. Hareke ile, huruf-u med ile, huruf-u imlâ ile hecelenir, sakin de olur. Yazımızda karşılığı (d)= de dir. İmlâ itibarile ya başta ayrı ya solda bitişik olarak bulunur. Yazıda da yalnız ve sonda şekli vardır. Yalnız şekli yukarıdakidir. Son-

horultu,

hırıltı,

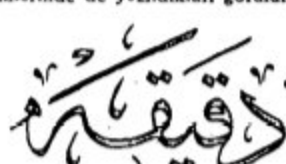
da şekli de dir. Gerek

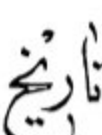

muhtıra,

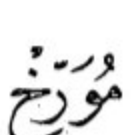
baştakinin vegerek bunun bazı yazılarda mürsel denilen

şekillerinde de yazıldıkları görülür.

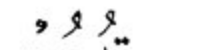

muhayyer,

dakika,

tarih,

müverrih,

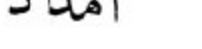

kadem,

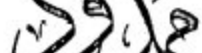

kudum,

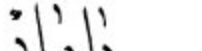

derbend (t),

medîd (t),

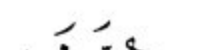
imdad (t),

memdud (t),

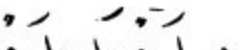

damad (t),

dîdâr,

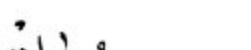

müddahar,

dembedem,

eled (t),

dide bedide

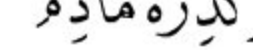

düdük,

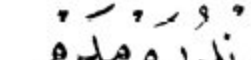

dudak,

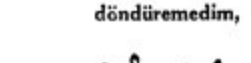
dertli,

dörtlü,

donduramadım.

döndüremedim,

dürdürdü,

düdide. [1]

[1] a) Türkçeye geçen arapça ve farsça ke-

11.

Z — zâl

Osmanlıcada zel dahi denilen ve noktabir daldan ibaret olan bu harf yalnız arapça kelimelere mahsus olup dal-i muceme dahi denilir, maksat dal olmayıp

---

limelerin sonlarında sükûn halinde د = d) bulunduğu takdirde bu harf Türkçede çok defa ت = t) olur.

عدد : aded = adet

رند : Rind = rint

هند : Hind = hint., gibi.

Sonu şeddeli د = d) ile biten kelimelerde bu harf Türkçeye çok defa ت = t) ye tahavvül etmez.

b) Bu kelimelerden müteaddit heceli olanlarının sondan evvelki hecelerinin nihayetlerinde sükûn halinde bulunan د = d) ler aslılarını muhafaza ederler.

ادبار : idbâr

ادغام : idgam gibi..

c) Türkçeye geçen birden fazla heceli arapça ve farsça kelimelerin sondan evvelki hecelerinin nihayetlerinde sükûn halinde د = d) ve aynı zamanda müteakip hecenin başında sert harfler dediğimiz (ç, f, h, k, p, s, ş, t) harflerinden biri bulunduğu takdirde sözü geçen د = d) ler Türkçede çok defa ت = t) ye tahavvül eder.

تدقيق : tedkîk = tetkik

تدفين : tedfîn = tetfin

ادخال : idhâl = ithal gibi.

ç) Böyle kelimelerin sondan evvelki hecelerinin nihayetlerinde bu sert harflerden biri sükûn halinde bulunup müteakip hecenin ilk harfi de aslında د = d) olursa bu harf aslını muhafaza eder, ت = t) ye tahavvül etmez.

تهديد : tehdîd = tehdit

تقدير : takdîr = takdir

تقديم : takdîm = takdim gibi.

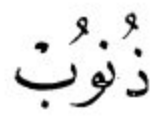
noktalı yani zel olduğunu anlatmaktır. Bu da münfasıl harflardandır. Yukarıda da söylediğimiz gibi farsçada da pek az olarak kullanılır. Hareke ve huruf-u med ile hecelenir. Sakin de olur. Yazımızda z olarak yazarız. Fakat araplar peltek (z) gibi telâffuz ederler. Biz ayırt etmeğe lüzum görmeyiz.

zem,

zillet,

zünüb,

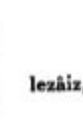
zâika,

ezvâk.

lezâiz,

elezz,

müstelezz,

zül-yed (1)

12.

R — râ'

Bu harf de münfasıl hece harflerindendir. Her üç lisanda da vardır. Türkçede rı diye söylenir. Hareke, huruf-u med, ve imlâ harflerile hecelenir, sakin de olur. Bu dâl gibi ya yalnız yahut diğer bir harfin soluna bitişik olarak yazılır. Yani bunun soluna başka harf bitişmez. Binaenaleyh yazıda esas itibarile iki şekli vardır. Fakat sülüste bunlar muhtelif tarzlarda yazılırlar.

Yalnız şekli: Üç türlüdür.

Sonda şekli:

yahut dır.

(1) Transkripsiyon bahsine bakınız.

merâtib (p)

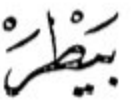
terbiye,

merkez,

mermer,

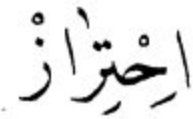
baytar,

bir remz,

serâser,

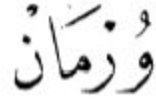

ihtiraz,

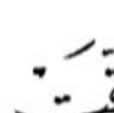

derkenar,

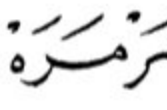

rakam,

serrâ',

rikab,

orman,

rikkat,

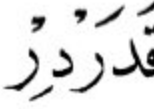

marmara,

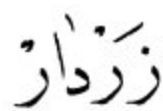

yeter,

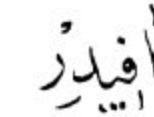

rükûn,

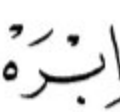
yakındır,

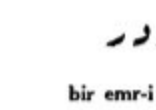

mürur,

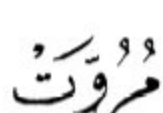

bu kadardır,

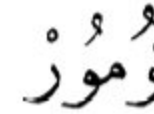

zerdâr,

kâfidir,

ibre,

bir emr-i mukadderdir,

mürüvvet,

kömür.

Bu misâllerde görüldüğü üzere telâffuz itibarile bu harf kendisi sakin ise üst tarafındaki harfin, harakeli ise kendisinin harekesine göre kalın veya ince okunur. Sakinde üst tarafının, müteharrikte kendisinin üstün ötre hallerinde kalın, esre hallerinde ince okunur. Bununla beraber kalın harflerden sonra bazan da evvel mutlaka kalın okunur. Bu kalın harflere arapçada **ıtbak harfleri** denilen

ض ظ ط

ص غ خ

ق dir ki yedisine birden

isti'lâ harfleri denir. Türkçe ve yabancı kelimelerde ahenk kaidesine tâbi olarak kalın hecelerde kalın, incelerde ince okunur, bununla beraber ince hece ile başladığı halde arapça kaidesile kalın söylediğimiz مَرَاتِب **merâtib,**

بَرَابَر **beraber,**

مَرَاق merak gibi bazı kelimeler de vardır. Bunların çoğu arapça ve farsçadan alınmış kelimelerdir [1].

13.

ز زَاءْ

z — zâ'

Arapçada zâ' osmanlıcada ze denilen bu harfe (râ-i muceme yani noktalı ra) derler. Bu tabir, harfin ra olduğunu değil, ondan noktasile ayırt edileceğini gösterir. Bu harf her üç lisanda da kullanılır. Hereke, huruf-u med, huruf-u imlâ ile hecelenir. Sakin dahi olur.

Yazı şekilleri tıpkı ra dakiler gibidir.

زَمِين **zemin,**

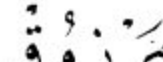
زَمَان **zaman,** زِمَام **zimam,**

زُمَر **zümer,** مَزَار **mezar,**

مِزْمَار **mizmar,**

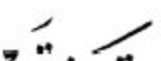
رِزْق **rızk,**

[1] Arapçada tecvidin (hukm-ür râ') faslında bu hususta kâfi izahat vardır. Türkçede âhenk kaidesi hâkimdir.

merzuk,

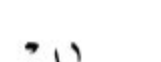

bez,

biz,

murtezika,

bez,

biz,

ihtizaz,

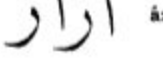

Akdeniz,

mühtizz,

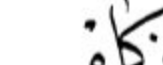

zurna

düzelt,

girizgâh,

sezer.

ezber,

Bu harfin yazımızda tam karşılığı z dir.

Fakat z ayni zamanda

kiraz,

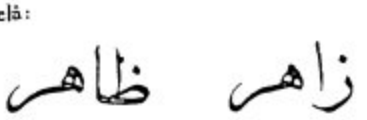
bariz,

harflerine

büruz,

de mukabil olarak kullanıldığı, daha doğrusu türkçede hepsi (ز = z) suretinde telâffuz edildiği için mânayı anlamak hususunda çok dikkat etmek lâzımdır. Me-

selâ:

ظاهر kelimelerinin üçü de zâhir suretinde yazılır. Kelimelerin mânalarını siyak ve sibak karinelerile halletmek lâzım gelir.

14.

J — je

Je denilen bu harf farsçaya mahsustur. Arapçada ve öz türkçede yoktur, farsçadan ve bütün garp dillerinden alınan bazı kelimelerle, türkçeye intikal etmiştir. Münfasıl harflerdendir. Hareke ve huruf-u imlâ, huruf-u med ile hecelenir, sakin de olur. Yazımızda karşılığı j dir.

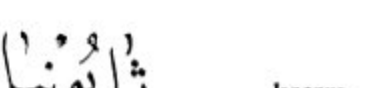
Yazı şekilleri ر da görülen şekiller gibidir. Bunun üstünde üç noktası vardır.

jenk, jâle,

jûlide,

Japonya,

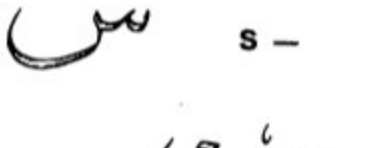

jandarma,

rejim gibi [1].

15.

S —

sin

Arapçada adı se yi çekerek (sin); osmanlıcada kısaca sin dir. Bu harf her üç lisanda müstameldir, muttasıl harflerdendir, hareke, huruf-u med, huruf-u imlâ ile hecelenir, sakin de olur.

Yazı şekilleri: Sinin yalnız, başta, ortada ve sonda olmak üzere başlıca dört şekli vardır. Fazla olarak bunların dişli ve dişsiz çeşitleri de vardır, fakat dişsizi az kullanılır. Yalnız ve dişli şekli baştaki:

dır.

keşidelisidir.

[1] ژ =j)'li kelimeleri halk dilinde = e) ile okuma temayülü vardır. ژاندرما = jandarma = candarma, ژیمناستیک = jimnastik = cimnastik gibi.

şeklinde de yazılırsa da sonuncu mergup olmadığından az tesadüf olunur.

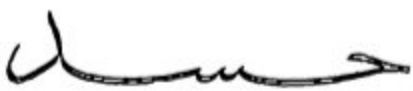
Başta şekli:

Ortada şekli: Başına ve sonuna bitişen harfin bitişme kabiliyetine göre

lâkin ortada dişsiz sin kullanılmamıştır. Meselâ :

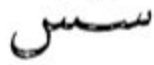

hased kelimesinde görüldüğü üzere evvelki keşide ha nın ikinci sinindir. Yani bu keşideler ayrıca birer sin değildirler. Çünkü keşide harfin uzamış bir kısmı demek olduğundan ona ait bulunur.

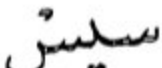
Sonda şekli:

dir. Mürsel denilen sondaki şekil ya sözün bittiği son kelimenin son harfi olduğu veya satırın bittiği son harf bulunduğu mevkilerde yazılır. Fakat bu yazış zarurî olmayıp yazının ve kelimenin ve makamın göstereceği vaziyete bağlıdır. Bu şekil biraz ra'ya benzer gibi olmakla beraber dikkat edilirse ondan farklı olduğu anlaşılır.

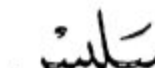
ses,

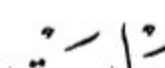
sis,

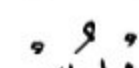
süs,

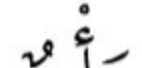
selis,

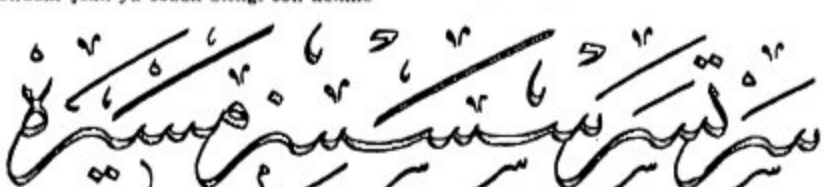
siyaset,

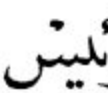
sündüs,

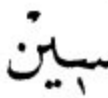
re's,

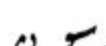
Serteser sessiz mesire

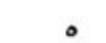
reis,

silsin,

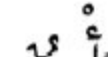

süpürsün,

Ye'sün,

süslesin,

Be'sün,

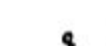
istifsâr,

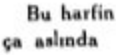
Bi'se,

istinâs,

Bu harfin telâffuzu esas itibarile arapça aslında

büûsün,

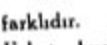
ve

dan

farklıdır. ث peltek. ص **kabadır.** Fakat bugünkü telâffuzumuzda yalnız aradaki incelik ve kalınlık sezilebilir. Meselâ

Sülüs,

sersem,

selis,

selsebîl,

serseri,

salsâl,

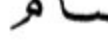
sâlis,

sisam,

sallâ

salla,

sevsin,

kelimelerinde bu söyleniş farkı pek açıktır.

16.

ش Ş – şîn

شِيْن

Arapçada ve farsçada ya'nın meddile şîn diye okunur. Osmanlıcada şın denir. Her üç lisanda da vardır. Hece teşkili ve harf şekilleri sin'inki gibidir. Bunun üstünde üç noktası vardır. Yazımızda mukabili (ş) dir.

شَهْر şehir (şehr),

شِهَاب şihâb,

شُكْر şükür,

مَشْهَد meşhed,

عَطْش atş,

شَمْس şems,

شِيشْمَان şişman.

بَشْ beş,

شُورِشْ şuriş,

غَمْكَشْ gamkeş,

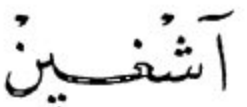
شِكَسْتَه şikeste,

اِشْتِهَآءْ iştihâ',

آشْ aş, شَاشْ şaş,

شَاشِى şaşı

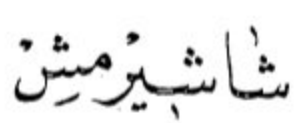
سِرْدَاشْ sırdaş,

aşkın,

Habeş,

şaşırmış.

17.

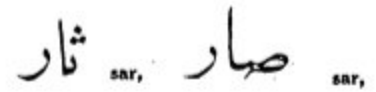

s –

sâd

Adı arapçada böyledir. Osmanlıcada sat dır. Bu harf Türkçe ve farsça olan kelimelerde; yoktur [1]. Hareke, huruf-u med ve huruf-u imlâ ile hecelenir. Sakin de olur. Yazımızda bunu da (s) ile yazıyorsak da arapçadaki tam karşılığı değildir. Telâffuzu س sin ve ث se den farklı olmak üzere kabadır:

sar, sar,

sâlim, sâdık,

sârî,

sarı.

Yazı şekli esas itibarile dörttür: Yalnız

şekli: Başta şekli:

dır. Bunlar bir dişle yazılırlar. İkinci ve üçüncü şekiler az kullanılır. Keşide ancak dişten sonra konabilir.

[1] Öz Türkçede bir tek (s) fonemi vardır. Arap harflerile tam karşılığı س dir. Osmanlıcadan alınmış olan ث li, س li, ص lı kelimeler kendi imlâlarile yazıldıklarından ve arapçada ث peltek (s) ye, س ince (s) ye ve ص kalın (s) ye tekabül ettiğinden öz Türkçenin (ince s) li kelimeleri arapçaya ittibaan س le, (kalın s) li kelimeleri de ayni suretle ص ile yazılmağa başlanmıştır.

Azeri lehçesile ve Kazan şivesile yazılmış ve bu lehçe ile şivenin hâkim olduğu yerlerde arap harflerile basılmış kitaplarda gerek ince, gerek kalın (s) foneminin س ile gösterilmiş olduğunu görürüz.

Sarı = صارى - سارى

Sarık = صاريق - ساريق gibi.

Şunu da işaret edelim صِ sadı kesreli arapça kelimelerin esresi Türkçede (i) yerine (ı) halindedir.

صفة sifat (arapça) sıfat gibi.

dır. Sonda şekli:

gibi.

Ortada şekli:

dır. hepsi birden :

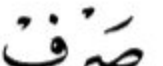

sadaka,

tasarruf,

sarf,

kasas,

sırf,

masraf,

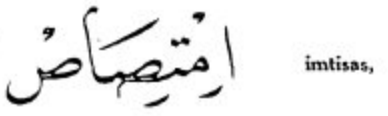
gussa,

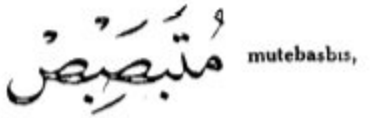

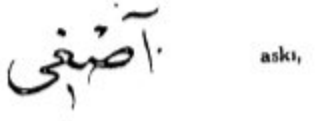
tasadduk,

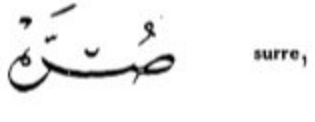

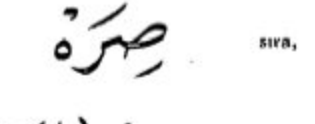
kassâr,

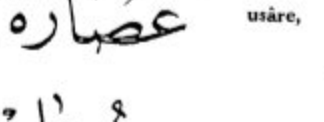

imtisas,

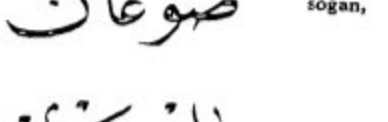

mutebasbıs,

askı,

surre,

sıra,

usâre,

soğan,

sansar,

kalas,

kasma,

kısma,

mustafa.

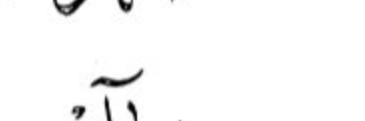
18.

— D

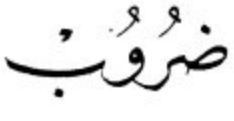

— dâd

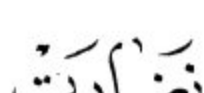
Bu harf arapça kelimelere mahsustur. Osmanlıcada kısa olarak dat denir. Bu harfin arapçada telâffuzu pek az z fonemini de ihtiva eden kalın (d) dir. Hareke ve huruf-u med ile hecelenir, sakin de olur. Osmanlıcada daha çok z, nadiren d sesile söylenir. Yazı şekilleri sad'ın şekilleri gibidir. Dad'ın üstünde bir noktası vardır.

zarar (darar),

zıyâ (dıyâ,)

dıfda'

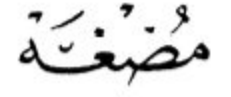

durûb,

nadâret,

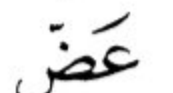

dârr,

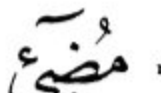

adud (adut),

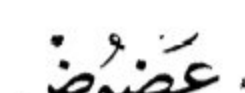

madrub,

mudga,

mağdûb,

add,

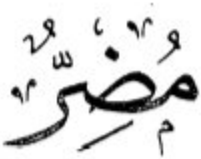

muzî (mudî),

adûd [1].

ızrar (ıdrar),

Arapçanın tecvidi bakımından araplar için bile telâffuzu en zor olan harf budur. [Bu sebepten Hazreti Muhammedi افصح من نطق بالضاد = **afsahu men nataka bid - dâd** = dâdı en iyi söyliyen) diye övmüşlerdir.]

hazret (hadret),

muzır (mudır),

[1] Parantez içindeki mukabiller, halis arap telâffuzunu, parantez haricindekiler Osmanlıca okunuş şeklini göstermektedir. Tek karşılığı olanlar, arapçada ve Osmanlıcada ayni suretle okunmaktadır. Bu değişiklikler şivemizin icabıdır.

19.

T **tâ'**

Osmanlıcada adı tı dır. Bu harf arapçaya mahsustur. Hareke, huruf-u ımed ve huruf-u imlâ ile hecelenir, sakin de olur. Bu harfin yazımızda karşılığı T olmakla beraber te ve dal dan daha kalın ve daha dolgundur. Gerçi bu üç harfin üçü de bir mahreçten çıkar, fakat sıfatlarında farkeder.

ter, دره **dere,** طاق

tabak, طام **dam** kelimelerinde bu fark açıktır [1].

[1] Öz Türkçede bir tek (t) fonemi vardır. Arap harflerile tam karşılığı ت dir. Osmanlıcada, arapçadan alınmış olan te li ve tı lı kelimeler kendi imlâlarile yazıldıklarından ve arapçada te ince (t) ye, tı kalın (t) ye tekabül ettiğinden öz Türkçenin ince (t) li kelimeleri arapçaya uyularak te ile, kalın (t) li kelimeleri de ayni suretle tı ile yazılmağa başlanmıştır.

Tüfek = توفك

Top = طوب gibi.

Maamafih bu hususta bazı istisnalar da yok değildir. Meselâ tutam kelimesi طوتام suretinde yazılardı ki ikinci hecenin başındaki (t) fonemlnin, kalın vokalli olduğu için tı ile yazılması icap ederdi. Fakat, totem kelimesi توتم suretinde yazılırdı ki birinci hecenin başındaki (t) fonemlnin, kalın vokalli olması hasebile tı ile yazılması lâzım gelirdi.

Bundan başka tı ile yazıldığı halde د = d) okunan harfler de vardı. طام = dam, طاغ = dağ, طوغرى doğru gibi.

Bununla beraber bu gibi kelimeler son zamanlara doğru, د ile yazılmağa başlanmıştı..

İranlılar arapçanın tı larını ince olarak (t), gibi telâffuz ederler طرب = tareb = tereb, اطلاعات ittılâat = ittilâat gibi. Evvelce ط ile yazılan ve ilk harfi ince (t) fonemine tekabül eden طهران kelimesini Tehran suretinde okurlar ve gittikçe umumileştirerek تهران şeklinde yazarlar. Evvelce tı ile yazılan ilk harfi arapçanın (ط kalın t) fonemine tekabül eden طخارستان Toharistan suretinde telâffuz etmekle beraber تخارستان şeklinde de yazmağa başlamışlardır.

Yazı şekilleri: Yalnız, başta ve ortada ve sonda olmak üzere dört türlüdür: Yalnız şekli:

Başta şekli de böyledir. Diğer harf sonuna takılır. Ortada şekli:

Sonda şekli:

dır. Hepsi birden :

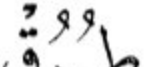
Başta ve ortadakiler keşideli de olurlar

tarab,

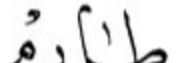

muhbit,

tıb,

muttarid,

turuk,

muttarid,

târim,

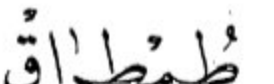

top,

torba,

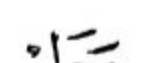

tomruk,

tıpa,

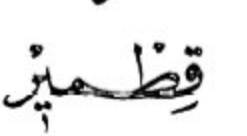

etraf,

tumturak,

ifrat,

matar,

istitrâd,

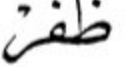

kılmır,

20.

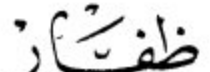

z — zâ'

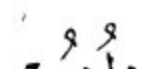
Bu harf yalnız arapça kelimelere mahsustur. Farsça ve türkçede yoktur. Osmanlıcada adı zı diye söylenirdi.. Hareke ve huruf-ı medd ile hecelenir. Sakin de olur. Yazı şekilleri tı dakiler gibidir. Bunun fazla olarak kolunun sağında bir noktası vardır. (Tı) dan farkı noktasiledir.

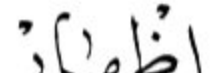
zafer,

zıfâr,

zufür,

ızhar,

zâhir,

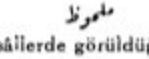

mazhar,

munlazır,

manzur,

melhuz.

Bu misâllerde görüldüğü üzere bu harfin yazımızda karşılığı z ise de ظاهر ، زاهر ve ظاخر gibi kelimeler ayni harfle yazıldığından mânalarını anlamak için sözün gelişine dikkat etmek iktıza eder.

21.

[1] ayın

Bu harf arapçaya mahsüstur. Türkçe ve farsçada yoktur. Osmanlıcada adı, ayın dır. Hareke ve huruf-u med ile hecelenir, sakin de olur. Yazı şekilleri, sülüste böyledir :

[1] Fonem kıymeti hakkında baş tarafta geçen izahlara müracaat,

Bunlardan 1, 2, 5 ve 6 küpsüz, diğer üçü hem küplü hem de küpsüz yazılır. Yalnız şekli: 3 ve 4 ile bunların küplüleri, gibi, başta şekli: 1, 2, 5 ve 6 dır. Ortadaşekli: 7 inci şekil asıldır. Bu, sonda olduğu zaman

 ve

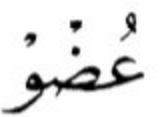
olur. Ortada şeklinde de yazılır. Maamafih 3 ve 4 üncü şekiller ortada ve sonda dahi yazılırlar ve bu surette şeklinde olur ve ayın ağzı 4 üncü şekilde de yapılabilir. 2, 4 ve 6 nın yukarı kalkan ağız uçlarının meselâ :

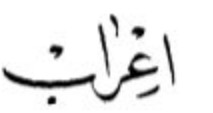

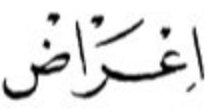

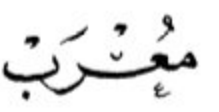
şekillerinde görüldüğü üzere kollu bir harfe ilişmesi sanat bakımından tercih olunur. 1, 2 ve 7 nciden maadası keşideli olamazlar. Bu yedi çeşit ayın kelime teşekküllerinin icabına göre kullanılır, yani her ayın her yerde kullanılmaz. Böyle olmakla eraber okumayı ve manayı bozacak bir mahiyet arzetmezler.

 arab (arap),

 uzuv,

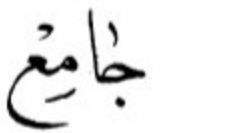
 i'râb,

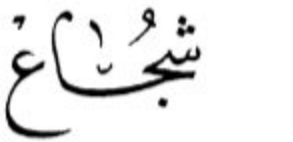
 i'râz,

 mu'reb,

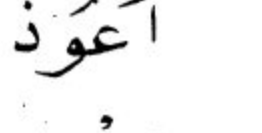
 ârif,

maâli,

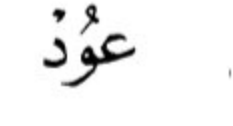

câmi',

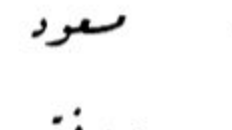

şücâ',

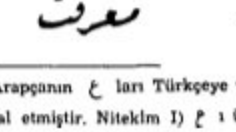

ârız,

eúzü,

îd,

ûd

mes'ud,

ma'rifet.

[1]

[1] Arapçanın ع ları Türkçeye vokalleşerek intikal etmiştir. Nitekim I) ع ı üstün olan arapça kelimeler, türkçede (a) ile, II) ع ı esre

G Ğ — gayın

Türkçede gayın denilen bu harf her üç lisanda da vardır [2]. Buna ayn-ı mu-

olan arapça kelimeler, türkçede (i) ile, III) ع ı ötre olan arapça kelimeler, Türkçede (u, ö, o) ile göstertilir.

Ali = علی
İbare = عبارہ
Osman = عثمان
Ömer = عمر
Unvan = عنوان gibi.

IV. Kelime ve hece sonlarındaki meczum ع lar Türkçede kendinden evvelki vokali uzun okutmaktadır.

Mâlûm = معلوم
Mâhûd = معهود
İçtimâ' = اجتماع
İstifa = استعفا gibi.

V) Sonunda meczum ayın bulunan kelimelerin Türkçe yazılışlarında en son vokalinden sonra hemze gibi okunan bir (kesme = ') işareti konulduğu da vakidir. İbdâ' = ابداع gibi.

VI) Arapçada kelimelerin ikinci ve daha sonrani hecelerinin başında harekeli bir ayın ve bu heceden evvelki hecenin sonunda da meczum bir konsonant bulunduğu takdirde bu kelimeler Türk harflerile yazıldığı vakit, ayın lar I, II ve III üncü paragraflardaki esaslara tevkifan vokallerle gösterilmekle beraber bir evvelki hecenin sonunda bulunan konsonantla bu vokaller arasına bir (kesme = ') işareti konulur.

Mev'ûd = موعود
Mel'ûn = ملعون gibi.

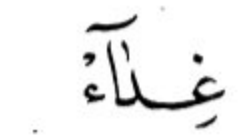
Bununla beraber lisanın fonetik seyri, bu kesme işaretini kaldırmağa müteveccihtir :

Meb'ûs = mebus = مبعوث
Mef'ûl = mefûl = مفعول gibi.

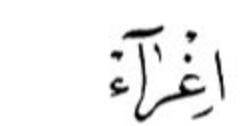
[2] Bununla beraber, Türkçedeki gayın ile arapça ve farsçadaki gayın lar arasında fonem bakımından fark vardır ki bu farkı şive tayin eder. Arapçanın غ ında خ mahrecine yakınlık hissedilir.

cem dahi denilir, hareke, huruf-u med ve huruf-u imlâ ile hecelenir, sakin de olur. Yazı şekilleri ayın'dakiler gibidir. Bunun üstünde bir noktası vardır. Yazımızda mukabili g ve ğ dır [1]. Biz dilimizde bu harfin sert olanlarını kaf'a yakın ve hattâ bazan kaf gibi, sakin olanlarını da aslından yumuşak olarak okuruz [2].

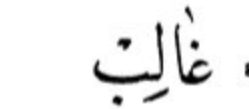

gayret,

gıdâ,

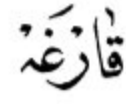

gudde,

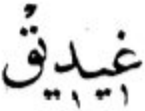

iğrâ'

ferâğ,

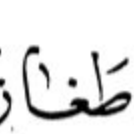

galib (galip)

gavga (kavga),

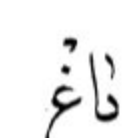

karga,

gıdık,

ağ,

tağarcık,
dağarcık,

tağ = dağ

dâğ,

otâğ,

[1] Meczum gayın'lar türkçeye (ğ) ile, harekeli gayın'lar da (g) ile geçmektedir.

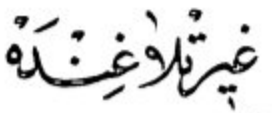
[2] غائب (ğâib) = Kaybetmek

dağdağa,

dağ dağa,

gırtlağında.

23.

F — fâ'

Adı arapçada yazıldığı gibi fâ'dır. Türkçede fe, farsçada fi de denir. Osmanlıcada birinci ve ikinci kullanılır. Her üç dilde de vardır. Hareke, huruf-u med ve huruf-u imlâ ile hecelenir. Sakin de olur. Yazımızda karşılığı F dir.

Yalnız şekli:

başta:

ortada:

sonda:

Hepsi birden :

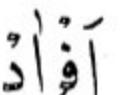

fürû',

ferah,

efrâd,

firâr,

füruht,

firengi,

furun
(fırın)

fırıldak,

sofra,

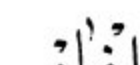
fıçı,

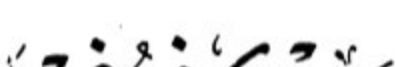
24.

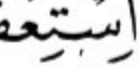
K — kaf

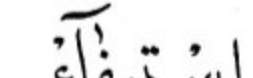
Osmanlıcada adı kaf tır. Her üç lisanda vardır. Hece teşkilî fa daki gibidir. Asıl farsça kelimelerde nadir bulunmakla beraber aslı arapça olup farsçaya ıal edilmiş kelimelerde çok bulunur. Bu cihetin tefriki bazı yerlerde faydalı olur. Bu harfin yazımızda mukabili (k) dır. Gerçi bunu alfebemizde ke diye okuyorsak da aslı aşağıda göreceğimiz kef mukabili değil, kalın vokallerle beraber kaf mukabilidir (Fonetik izahlar kısmına ba-

ifrâd,

mekfuf,

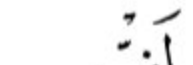

istî'fâ',

istifâ',

iffet,

leff,

feryâd,

âferîn,

kınız).

Yalnız şekli:

ق ـق

başta:

قـ قـ

ortada:

ـقـ ـقـ

sonda:

ق

ـق ـق

Görülüyor ki başta, ortada şekilleri fa dakiler gibidir. Bunun iki noktası vardır. Yalnız ve sonda şekilleri fa nın bu şekillerinden farklıdır.

قِفْقِقِ قُقُقُ قَقَقَ

Arapça:

قَدَرْ **kader,**

قِرَائَتْ **kıraet,**

قُدْرَتْ **kudret,**

فَرْقْ **fark,**

اِقْدَارْ **ikdar,**

عَقْرَبْ **akreb,**

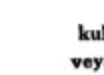
اَقْرَبْ **akreb,**

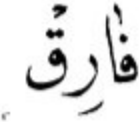
فَقْرْ **fakr,**

Türkçe:

kırık,

fırka,

kul veya kol,

fârık,

kıl,

el-hakk,

kulak,

iltihak.

Farsça:

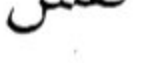

koku,

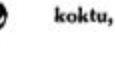
kafes,

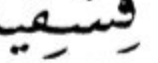

koktu,

fıskıye,

korktu,

kubâce,

kıkırdak.

kaliçe

K — kāf

Arapçada kâf denilen bu harfe Osmanlıcada kef denir. Her üç dilde kullanılır. Hareke, huruf-u med ve huruf-u imlâ ile hecelenir, sakin de olur.

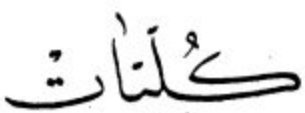
Esasen arapçada bir türlü kâf sesi vardır ve bu kâf-ı arabî diye meşhurdur.

kâtib,

kîls,

külliyyat,

mekr,

ekrem,

iştibâk,

infikâk,

mekkâr,

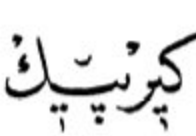

fekk

deki kâflar bu cümledendir. Arapçada başka türlü kâf müstamel değildir. Hecelerinin hafif veya ağır olmasına göre biraz fark bulunsa bile bu, esasen her harfte mevcut olduğundan harfin mahiyetine ait bir başkalık teşkil etmez. Alfabemizdeki (k) nin ince vokallerle beraber bulunan fonemi budur. كاشانه **kâşane,** شكسته **şikeste,** غمكش **gamkeş,** كوپ **küp,**

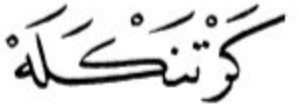
tekerlek,

kirpik.

ekmek,

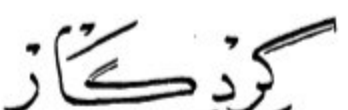
kertenkele,

Bir de gâf-ı farisî denilen ve osmanlıca gef diye söylenilen ve yazımızda g ile gösterilen bir kâf daha vardır ki bu harf Türkçe ile Farsçaya mahsustur. Arapçada kullanılmaz. Bunu diğerinden fark için bazı kitaplarda ve yazılarda şekillerinde çifte kolla yazmışlarsa da bunlar sonradan sühulet için yapılmış olmakla beraber her yazı şekline tatbik edilememiş ve hepsi arapça kâf resminde yazılagelmiştir. Binaenaleyh baş tarafta elifba cetvelinde gerek bunu ve gerek şimdi gelecek olan kâf-ı türkî ile sağır kâfı ayrıca gösterişimiz yazı bakımından pek hususî bir mahiyette kalır ve cetvele

suretinde ilâvesi ses ve lisan bakımındandır. Bundan dolayı burada hepsini (25) inci sıra numarası tahtında toplamış bulunuyoruz.

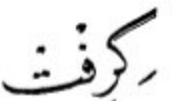
Farisi kâfın farsçadaki misâlleri:

girdigâr,

hâcegân,

girift.

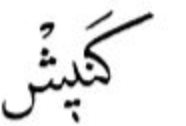
Türkçedeki misâlleri:

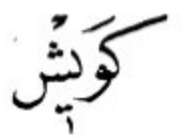
gören,

göz,

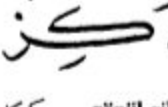
geniş,

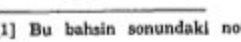
geviş,

gök [1].

Türkçede biri sağır kâf diğeri kâf-ı türkî denilen iki kâf daha vardır: Sağır kâfa kâf-ı nûnî de denir ki nun gibi okunan kâf demektir. Bunun yazımızda karşılığı (n) dir.

deniz,

gönül gibi. Bu, elif-

[1] Bu bahsin sonundaki nota müracaat ediniz.

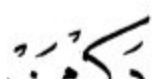
ba cetvelinde 27 inci olarak ک

gösterilmişti. Fakat bazı kitaplarda bunun da farisî kâfı gibi çift kolla ve arapça gib tek kolla yazılmışlarına tesadüf olunur.

Kâf-ı türkî'ye gelince: bu da elifba cetvelinde 28 inci sıradaki

şeklile gösterilen harftir ki buna yumuşak kef veya kâf-ı yaî de denilir. Ve bu kâf bazan ye gibi bazan da vav gibi okunur. Yazımızda karşılığı da bazan g gibi okunan ince vokalli ğ, bazan da (v) olmuş olur (Fonetik izahlara müracaat).

Misâlleri:

 değirmen,

دکرمی değirmi, دکل değil gibi. Bazan da:

 güvercin, çöven

gibi okunurlar.

Bütün bu izahlardan anlaşıldığı üzere Osmanlıcada beş türlü kâf kullanılmış demektir. Fakat söylediğimiz gibi dördüne konulan işaretleri her yerde görmek mümkün olmadığmdan umumiyetle hepsi de arapçadaki ك şekli ve bunun diğer yazı şekilleri ile yazılması tercih olunagelmiştir. Nitekim eski osmanlıca kitaplarda harflerin adedi, bazan otuz ikti, bazan da otuz beş olarak yazılmış ve ك şeklinin diğer kâflar gibi de okunduğu tarif edilmekle iktifa olunmuştur. Filhakika bir bakımdan kolaylık ifade eden bu işaretlerin ilâvesi bir bakımdan da güçlük ihdas etmiş ve bilhassa muhtelif yazı çeşitlerine tatbik edilememiş olması bu güçlüğü bir kat daha artırmıştı. Meselâ sülüste bu beş türlü kâfın hepsi de arapça ك suretleri üzere yazılır ki biz de burada bu izi takip etmek zaruretindeyiz

Kâf'ın yazı şekilleri:

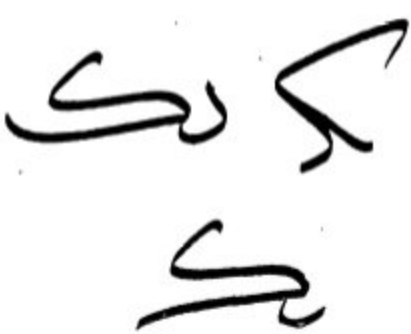
Yalnız şekli :

Başta:

ile boru kâfı'dır ki boru kâf'ın yalnız şeklinden farkı bitişecek harfin icabına göre kuyruğunun yukarı veya aşağı olmasından ibarettir.

Ortada şekli:

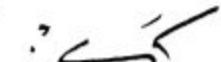
Sonda şekli :

keklikliğin gölgesi

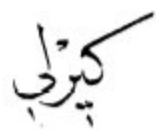
Karışık misâller:

geniz,

kerem,

kirli,

mükerrem,

kâfil,

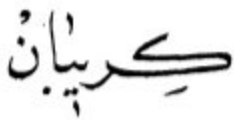
değerli,

gülgûn,

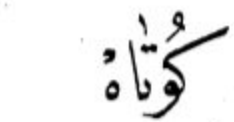
gizli,

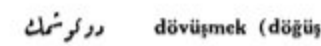
giribân,

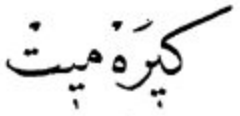
denizli,

kûtah,

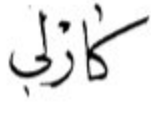
dövüşmek (döğüşmek),

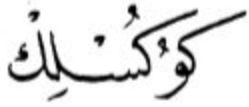
kiremit,

eğerli,

kârlı,

göğüslük [1].

[1] Öz Türkçede kalın vokallerle beraber bulunan (k) lerin arap harflerindeki fonemi ق, ince vokallerle beraber bulunan (k) lerin fonemi de ك dir. Malûmdur ki ق kalın, ك ince bir fonemdir. Arapça ve farsça kelimelerden kalın vokallerle beraber bulunan ك leri Türkçede ق okutmamak ve ince okunacağını göstermek için bu harften sonraki a ve u vokallerinin üzerine bir (^ işareti) konur.

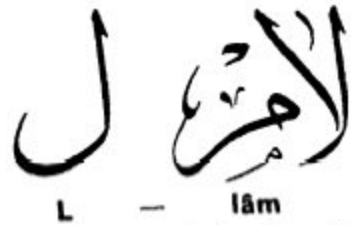
Kâtip = كاتب kâfir = كافر kûfe, = كوفه şükûfe = شكوفه gibi.. Arapçada (ı) ve (o) vokali olmadığından arapçadan alınan kelimeler için bu vokaller üzerine (^) işareti koymak ihtiyacı görülmez. Farsçada (ı) vokali esasen yoktur. (o) vokali için de (^) işareti koymağa lüzum görülmemiştir.

b) Malûm olduğu üzere, Türkçede (g) harfi kalın vokallerle beraber kalın, ince vokallerle beraber ince okunur. Farsaçadan alınan ve başında veya hecelerinin başında ك = g) harfinden sonra a ve u vokalleri bulunan kelimeler, Tükçede ince okunmak için bu vokallerin üzerine bir (^ inceltme) işareti konulmak suretile yazılır :

Gâve = گاوه Girdigâr = گردگار

Nigûhiden = نگوهيدن Gûya = گويا

gibi.

L — lâm

Arapça ve farsçada lâm. Osmanlıcada lam da denilen bu harf her üç lisanda kullanılmıştır. Hareke ile, huruf-u imlâ ve huruf-u med ile hecelenir, sakin de olur, yazımızda karşılığı (l) dir.

Yalnız şekli:

başta: ortada :

sonda:

(o) vokali ile beraber bulunan ك = g) leri İranlılar da kalın okudukları için Türkçeye nakillerinde (o) vokali üzerine (^) işareti koymağa lüzum yoktur.

لَيْلُ اللَّيَالِ dır.

Leyl - ül - leyâl

Başta ve ortada lâm, yalnız ism-i celâle mahsus olmak üzere diğerlerinden kısa yani üç nokta uzunluğunda olmak üzere:

اَلْيَقْ **elyak,**

صَلْصَلَةْ **salsale,**

اللّٰه şeklinde yazılır.

لَيْلَا **Leylâ,**

لَبْ **leb,**

لِمَنْ **limen,**

لَبَّالَبْ **lebâleb,**

لُبْ **lüb (b),**

اَلَا **elâ,**

لَيَّالْ **leyâl,**

اَلَا **ala,**

لَيَالِي **leyâlî,**

اَلَالِي **alalı,**

M — Mîm

Arapça ve farsçada adı mim. Osmanlıcada mim olan bu harf her üç dilde kullanılmıştır. Hareke ile med ve imlâ harflerile hecelenir, sakin de olur. Yazımızda karşılığı (m) dir.

Yalnız şekli :

Başta:

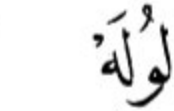

Ortada:

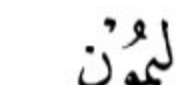

bülbül,

lûle,

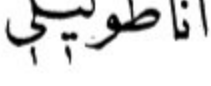
limon,

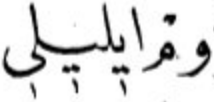
kelle,

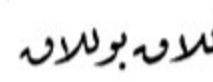
belli,

Anadolulu,

Rumelili,

allak bullak [1].

ince vokallerle ince, kalın vokallerle kalın okunur. Arapça ve farsçadan alınan harekeli ل yi ihtiva eden kelimelerde bu harf, uzun fethalr (medli) veya zammeli ise Türkçede uzun fethaya tekabül eden (a) nın, zammeye mukabil olan (u) nun üzerine bir (^) inceltme işareti konulur.

Lâkin = لكن Lâle = لاله

Silâh = سلاح Mesûl = مسئول

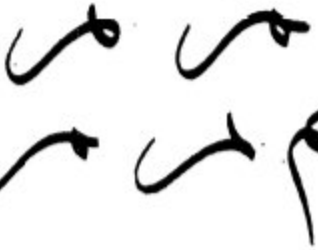
Hulûl = حلول Seylâbe = سيلابه

gibi.

[1] Arapça ve farsçada ل ler daima incedir. Bazı garp dillerinde de böyledir. Türkçede

Sonda :

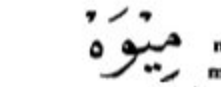

memerr,

mütemmim,

mive (farsça),
meyve (türkçe),

mimma,

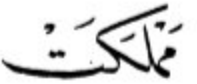
samed,

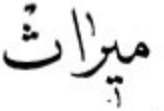
memâlik,

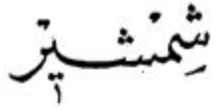
samem,

memleket,

mirâs,

şimşir,

مُتَيَمِّن müteyemmen,

فَامْ fâm.

اَرْقَمْ erkam.

28.

نُونْ

ن

N — Nûn

Adı arapça ve farsçada nûn, Osmanlıcada nun dur. Her üç dilde vardır, hareke, huruf-u med ve huruf-u imlâ ile hecelenir, sakin de olur. Yazımızda karşılığı (n) dir.

Yalnız şekli:

ـن

ikinciye râ gibi nun denir. Başta ve ortada şekli benin başta ve ortada şekillernin aynıdır. Nunun bir noktası üstünde bulunur. (be harfine bakınız).

Sonda şekli :

ـن

مَشْمُومْ meşmûm,

شَآمَهْ şamme,

دَمْ dem,

دَمْبَدَمْ dembedem,

دُمُورْ dümûr,

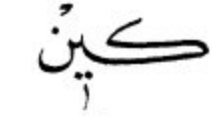
دَمِيرْ demir,

آلِيمْ alım,

صَاتِيمْ satım,

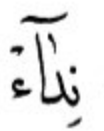
مَيْمُونَهْ meymune,

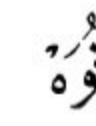
kuyruğu kesikler satırda son kelimenin son harfi bulundukları zaman yazılırlar.

kîn,

nedret,

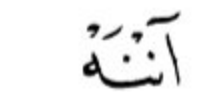

nankör,

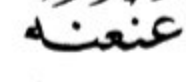

nidâ,

nüve,

fincan,

نادر nâdir, اندر ender,

anne,

an'ane,

nine,

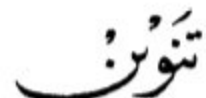

minare,

nûn.

29.

V Vâv

tenvin,

Adı arapça ve farsçada vâv osmanlıcada vav olup üçünde de kullanılmıştır. **Hece, med, imlâ harflerinden olabildiği** gibi başlı başına bir kelime olarak manalı harflerden de olur. Hece harflerinden olduğuna göre hareke ile, med veya imlâ

nermin,

nik,

harflerile hecelenir, sakin de olur. Yazımızda karşılığı (v) dir.

Vav münfasıl harflerden olduğu için yalnız ve sonda olmak üzere iki şekli vardır. Sülüste yalnız şekli ikidir :

Başka bir harfin sonuna bitiştiği surette:

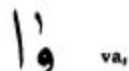

şeklinde yine ikidir. Kuyruğu kıvrık olanın kaftan farkı açık olmakla beraber vavın noktası da yoktur.

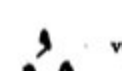

daki vavlar gibi rı ve daldaki bitişmelerin hakikî ittisal olmadığı ittisal infisal bahsinde arzedilmişti.

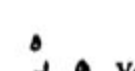
Vav harfi hece harflarından olduğuna göre :

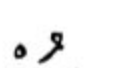

va,

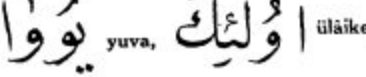

vi,

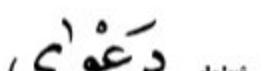

vu,

eve,

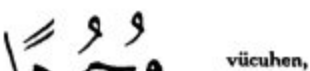

Ver

vur,

ülâike, yuva,

da'vâ,

vechen,

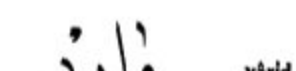

vücuhen,

bivechin,

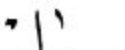

elyevm,

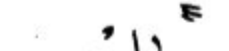

verd, vird,

vürûd,

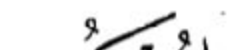

vârid,

mevrûd,

vav,

var,

viran.

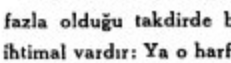
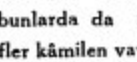
İmlâ harflerinden olduğuna göre, başta bulunmaz, ya ortada veya sonda bulunur. Yani kendisinden önce sâmit bir harf bulunur, bu takdirde evvelki harf ince veya kalın, yaygın veya büzgün okunur :

örgü,

vurgun

ona suali şöyle sor kelimelerinde olduğu gibi.

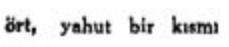
Kendinden sonra gelen harf birden fazla olduğu takdirde bunlarda da iki ihtimal vardır: Ya o harfler kâmilen vav'ın ötresile birlikte okunurlar :

sürç,

kurt,

dört,

ört, yahut bir kısmı sakin diğerleri harekeli olur :

dürmek,

durmak,

dürtme.

Arapçada manalı harflerden olduğu takdirde: Müstakil bir kelime mahiyetinde bulunur. İbtidâiyye (başlangıç), kasem (yemin), ve atf (bağlama) ilh.. gibi) yerine göre muhtelif tarzda kullanılır. Bunlardan dilimizde ancak atf ve kasem kısımları vardır. (Kasem vavları, bazı kalişeleşmiş kelimelerle beraber arapçadan intikal etmiştir).

vallâhi,

gibi.

Arapçada iptidaiye ve kasem vavları, arapça ve türkçede (ister cümleleri, ister kelimeleri bağlasın) atf vavları üstün okunur.

Farsçaya gelince :

a) İki cümleyi biribirine bağladığı zaman و üstün okunur. (Şiirde vezin icabı olarak bazan bu kaidenin dışına çıkıldığı, aşağıda geleceği şekilde kelimeyi kelimeye bağlıyan و kaidesine uyulduğu vakidir).

b) İki kelimeyi biribirine bağladığı zaman :

I. Birinci kelimenin sonunda vokal olan ا،و،ه،ی [1] harflerinden başka bir harf varsa bu kelimenin sonu ötreli okunur و söylenmez. İkinci kelime aynen

[1] Sonunda(ا،و،ی)den biri bulunan kelimeye arapçada mu'tell, bulunmıyana sahîh denir ve bu üç harfe «harf-ı illet» denir. Osmanlıcada bunlar da vardır. Türkçe kelimelerde bu haller bulunmaz.

söylenir:

آب وهوا — **âb ü hevâ**

gibi.

II. Birinci kelimenin sonunda vokal olan bu dört harften ilk üçü varsa, birinci ve ikinci kelime olduğu gibi, aradaki atf vavı da ötre olarak okunur.

بالا وزير — **balâ vü zîr,**

خانه وكاشانه — **hane vü kâşane,**

III. Birinci kelimenin sonunda vokal olan ی varsa iki türlü okunur: 1) şeddesiz ise II paragraftaki kaideye uyulur: حالی و مالی = **hâli vü mâli** gibi. 2) şeddeli ise birinci paragraftaki kaideye göre bu ی ötreli okunur. و söylenmez; ikinci kelime aynen söylenir:

فطری وجبلی = **fıtriyyü cibillî** gibi.

Eski edebiyatımızda bu esaslara riayet etmek fesahat icabı idi. Yavaş yavaş bu kat'ilik zail olmağa başlamıştır. Türkçemizde bu atıf vavı birçok yerlerde hazf olunur. (Ali, Veli, filân ve falan geldiler) gibi. İkiden fazla kelime ve cümlenin biribirine bağlanması halinde tekerrürün önüne geçmek için atf vavının yerine bir virgül (,) koymak sonradan kaide olmuştur. Fakat bu suretle atfedilen ikiden fazla kelimelerin sonuncusundan evvel و atf edatını getirmek lâzımdır «Ahmet, Ali, Hüseyin ve Rıza beni çok severler..» gibi.

30.

ه هاء — **H — hâ'**

Arapçada ve farsçada hâ denilen bu harf her üç lisanda vardır. Osmanlıcada he de denir. Heca harflerinden olduğu gibi (e - a) vokali vazifesi görmek üzere üstün alâmeti olarak, huruf-u imlâdan da olur. (Vokaller bahsine bakınız).

Hece harfı olduğu takdirde arapça ve farsçada hareke ve huruf-u med ile türkçede bunlardan başka huruf-u imlâ ile de hecelenir. Sakin dahi olur خ ve غ harflerine âid izahata müracaat.)

هَدَفٌ — **hedef,**

هِدَايَتْ — **hidâyet,**

هُجُومٌ — **hücum,**

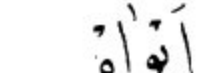
إِهْدَاءٌ — **ihdâ,**

وَهْنٌ — **vehn,**

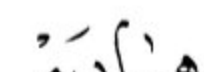
فَهْمٌ — **fehm,**

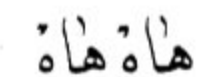
âlîhe.

eyvah,

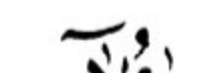

hâdiye,

hahhah.

Osmanlıcada (e - a) yerinde üstün alâmeti olduğu takdirde harekesiz olup sükûn üzre okunur. ددم اوواد **dedem ovada,** پاره **para(pâre)** قهوه **kahve,** gibi.

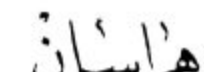
hâülâ',

Yazı şekillerine gelince: Sülüste he-

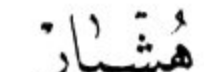
heft,

nin aslı yalnız baştaki dir. Bu daima hurufi mebanîdendir (yani sa-

hirâsan,

mittir). Bir de yalnız yazılan vardır ki bu ancak durarak okunur ve te'nis tâ sı şekli olarak ayrıca bir alâmettir (te bahsinde izahı geçmişti, müracaat oluna). Fakat mebanî harfleri kelimenin bir cüz'ü olmak itibarile mümkün oldukça

hüşyar,

hele,

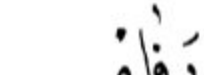

şeklinde

hindîba,

bitişik olarak yazılır. Onun için münfasıl harflerden sonra geldiği zaman kabil olduğu kadar tutunarak

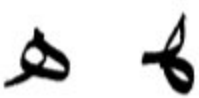
refâh

bitişme suretile:

gibi yazılması tercih olunur.

harfi esasen konsonant (sâmit) muttasıl harflerden olduğu için başta, ortada ve sonda muhtelif şekillerde yazılabildiği gibi yalnız şekilde yazılması ancak münfasıl harflerden sonra bulunduğu yerlere münhasır olacağından bunda da sondaki şekli olan ye ben zetmek için yazılması tercih olunmuş ve asıl olan şekli tarzında pek az yazılmıştır.

Başta şekli:

ortada:

sonda:

dır.. Bu son şekil satır sonunda ve söz bitiminde kullanılır. Baştaki ve ortadaki heler keşideli de olur.

31.

[1] Lâmelif

Bunun hakkında yukarıda izâhat verilmişti. Burada şu kadar söyliyelim ki: La-Lâmelif tabirinin zâhirine nazaran bu ﻻ harfinin lam ile elif'den mürekkep iki harf olduğu belli ise de bunun elifbaya tek bir harf mevkiinde konması sebebi kapalıdır. Bundan maksat sondaki elifi yani bu elifin bir kelimedeki mevkiini verolünü anlatmaktır. Zira bu elif daima sakin olur. Asla hareke kabul etmez, sükûn ile başlamak da mümkün olmadığından mutlaka sağındaki harfin harekesine dayanarak vücud bulabilir. Şu halde lâmelif denilen bu ﻻ şekli bu itibarla yazıda görüldüğü gibi mürekkep bir harf değil sakin elife alâmet olmuş olur. Elifbaya konması da sırf bu itibarladır. Sonra, bu ﻻ şekli bir de bazan lâm ile eliften mürekkep olarak iki harf murad olunan yerlerde de kullanılır ki bu takdirde bu şekil sade elif değil, lâm ile elif yahut lâm ile hemze dahi olabilir. lieb,

(1) Fonetik bahsine bakınız.

el-evvel

el-ülā

kelimelerinde görüldüğü gibi muhtelif tarzlarda okunur ve bu suretle ى şekli bazan bir, bazan da iki harf mevkiinde kullanılmaktadır ki bu cihetin ayırt edilebilmesi çok kelime okumakla mümkün olabilir.

Yazı şekli:

Sülüste başlıca üç şekli vardır. İkisi müfred ve münfasıl biri bitişik

şeklidir.

birinci

ikinci şeklidir.

Bu şekiller siyakatten başka bütün yazılarda az çok muhafaza edilegelmiş ve harfin bu infirad halini yazıda da gözetmek tercih olunmuştur.

Lâ halâ' ve lâ melâ

ى — ya'

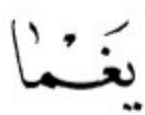
Adı arapça ve farsçada yâ', osmanlıcada ye olan bu harf huruf-u hecanın sonuncusudur. Her üç dilde de kullanılır. Arapça ve farsçada hareke ile med harflerile, türkçede fazla olarak imlâ harfletile de hecelenir. Sakin dahi olur. Yazımızda karşılığı (y) dir.

Bu harf huruf-i imlâdan ve huruf-u medden de olduğuna göre bulunduğu yerlerde doğru okunabilmesi için o yerlerin bilinmesi lâzımdır.

Başta bulunduğu zaman mutlaka hece harflerindendir. Binaenaleyh kendisinden sonra ya hece harflerinden ya med harflerinden veya imlâ harflerinden birisi bulunur. Hece harflerinden biri bulunduğu surette kendisi hareke ile hecelenir.

yahya,

yağma,

yine,

يَاخُوذ yahud,

يُمُورْطَة yumurta,

يَاهُو yâhû,

يَأْجُوج ye'cûc

يَار yar veya yâr,

يَوْمَ yevm,

يَادَايَتْ yâd et

يَأَسُ yeyesü,

يَارْدِمْ اِيتْ yardım et,

يَقُولُ yekulü,

يَاپْ yap, يُول yol,

يُقَالُ yukalü,

يُوردی yordu,

Med veya imlâ harflerinden olduğu surette; kelimenin arapça, farsça ve türkçe olmasına göre muhtelif telâffuz tarzları vardır :

يُوز yüz, يُوجَه yüce,

يُوجَدُ yucedü,

يُورك yürek,

يُوسُفْ yusuf,

يُورُك يُوردلدی yörük yoruldu,

keyl,

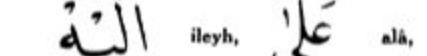

aleyh,

alâ, ileyh,

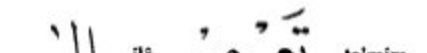

ta'mîm, ilâ,

ta'zîm,

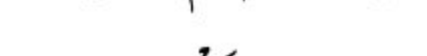

kim bilir,

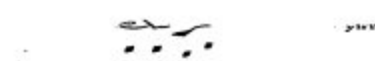

kıpkırmızı,

haylı muhayyel,

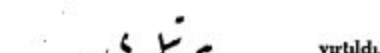

heykel,

heyulâ,

hayâl,

yurtlu,

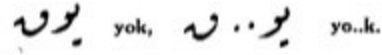

yurtlu,

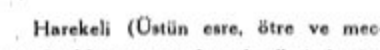

yok, yo..k.

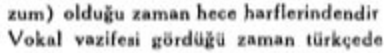
Harekeli (Üstün esre, ötre ve meczum) olduğu zaman hece harflerindendir Vokal vazifesi gördüğü zaman türkçede yerine göre (a, i ve ı) ile gösterilir [1]

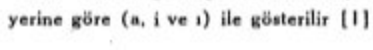
meyl,

[1] (a) vokaline tekabül ettiği zaman arapçada elif-i maksure adını alır.

alâ, ilâ,

ma'nâ, da'vâ,

me'vâ,

aliyy-ül-a'lâ gibi,

تخیل tahyîl, ناشنیده naşenide,

ایی eyi, صایغی saygı,

هی hey, علی Ali,

ولی Veli, خالی hah,

خالی hâli, حالی hali,

ilh...

Yazı şekilleri :

ی ye harfi esasen noktalı harfler dendir. Ancak yalnız ve sonda yazılan

ی şeklinde başı ile çanağı iltibasa mahal bırakmadığı için nokta yerini tutmuş olduğundan gerek güzellik ve gerek okunmak için noktaya hacet bırakmamış, noktasız yazılmıştır.

آی ay, یای yay,

یایی yayı, ایکی کدی iki kedi.

یدی yedi, یدی قیه yedi kıyye,

پنیری peyniri gibi.

Bununla beraber sülüste ve sülüs celisinde olduğu gibi çanağın büyük yazıldığı yerlerde içine iki nokta ve bazı yerlerde altına dahi konduğu vardır:

ی

Bundan dolayı ebced hesabile [1] yazılan tarihlerde ی her ne suretle yazılırsa yazılsın mühmel yani noktasız sayılmaz da noktalı harflerden olmak üzere mu'cem (mücevher) sayılır. Yazı şekilleri hep bu esas üzerinedir.

Yalnız şekli :

ی

Başta ve ortada şekilleri: پ ve ن harflerinin başta ve ortada şekilleri gibidir, fark noktalarındadır. (Ye) nin noktası altında ikidir.

Sonda :

ی

[1] İttisal ve infisal bahsindeki haşiyeye bakınız.

Sonda ye şeddeli veya nisbet (ye) si olduğu surette çanağı içine veya altına iki nokta koymak eskiden âdet idi ve elif-i maksureden ayırt için sülüs ve nesihte sonda (ye) lere nokta koymak tercih edilirdi. Fakat bunlar bir süs olmak için değil, iltibası defetmek, okunmasını kolaylaştırmak ve kelimenin esasını göster-

mek içindir. Meselâ kelimesi-

nin harekesi, şeddesi ve noktası olmadığına göre aliyyün,

 alâ ve Ali

kelime ve telâffuzlarından hangisinin okunması lâzım geldiği ayırt edilemez. Eski güzel yazılarda bu gibi iltibaslı mevkilere dikkat edilir ve mümkün olan şüpheler hareke ile def'e çalışılırmış. Fakat sonraki yazılarda kayıtsızlıkla ihmal edile edile kelimeler muammâ haline gelmiştir.

Biz türkler sondaki şeddeli (ye) leri Türkçede ekseriya bir (ye) li imiş gibi

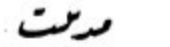
okuruz. Meselâ : medenî,

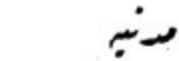
 mülki deriz. Bu sondaki (î)

ler ekseriya nisbet (ye) sidir.

 aliyy, ganiyy,

 kürsiyy gibi böyle aslî olanları imlâ harfi gibi çekmeden okuruz. Meselâ (Ali de gitti Allah gani gani rahmet etsin; kürsü de boş kaldı) deriz. Farsçada nisbet (ye) si böyle okunur. Ancak müenneste veya masdariyet halinde te'nis (te) si gelince arapçadaki gibi şedde ile :

 medeniyyet,

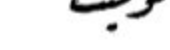
 medeniyye,

 mülkiyye,

 mülkiyyet,

 umumiyye,

 umumiyet,

 hususiyye

 hususiyyet

diye söyleriz. Bunlar arapçada da farsçada da türkçede de ortada bulunan şeddeleri (ye) ler gibi bir (ye) ile yazılır ve bir şedde işareti koymakla ayırt edilir.

Hülâsa :

Otuz iki veya otuz beş harfin Arapça, farsça ve osmanlıcadaki imlâ ve yazı halleri ve okunma şartları, sülüs ve nesih yazıdaki harf şekilleri ve hususiyetleri muhtelif cephelerden epeyce tafsilât

ile gösterilmiş oldu ve oldukça zengin misâllerle tatbikatı yapıldı, bu suretle yazıların lisan bakımından okunuşları bahsi burada hitam buldu. Artık bundan sonra bu gibi hususattan bahsetmiyerek münhasıran bu harflerin diğer yazılardaki müfred ve mürekkep şekillerini arzedeceğiz. Yâni yazıların sırf yazı bakımından olan okunma kısmını tamamlıyacağız. Lâkin şunu önce kaydedelim ki bunları arzederken noktalı ve müşabih harflerden yazıda birbirine benziyenleri mümkün olduğu kadar azaltarak birer tanesini göstermekle iktifa edeceğiz. Bundan maksadımız şudur ki harf şekillerini çoğaltarak zihni ve hafızayı şekle boğmamak ve bilâkis gözü ve zihni mukayeseci, araştırıcı bir kabiliyetle okumaya hazırlamaktır. Çünkü bu vaziyetteki bir okuyucu hem yorulmaz hem de bellediğini metodlu beller. Böyle bir bilgi de şüphesiz ki sağlam olur. Binaenaleyh bundan sonraki sahifeleri hep bu cihetı göz önünde tutarak takip edelim.

Hem müptediler için mütalea ve tetkike ufak bir temrin teşkil etmek, hem de aşağıyı takibe bir hazırlık daha yapmış olmak için sülüs, nesih, ta'lik, tevki' yazılarını taşıyan şu iki karalama fotoğrafını dercetmeği muvafık görüyoruz: [1]

[1] Eskiden yazı karalamalarının bu şekilde olması ve kâğıdın mümkün mertebe boş bırakılmaması tercih olunurdu. Bir taraftan iktisada riâyet edilmiş bir taraftan talebenin mesaisini göz önünde tutarak yazısının terakki seyrini takibe imkân verilmiş olurdu. Bunlar üzerinde mütaleaya alışmak karışık yazıları okumaya bir temrin teşkil eder. Yazıları yalnız terkip suretile değil ayni zamanda tahlil suretile de bellemeği kolayaştıran bu âdetin ehemmiyeti aşikârdır.

B) Sülüs kırması :

Sülüs yazının kırması olmak üzere yazılmış bazı yazılara da rastlanır ki bunlar tevki'den kısmen farklıdırlar. Bunların esası sülüs olmakla beraber çabuk yazılmaktan mütevellit ufak tefek bazı değişiklikler arzederlerse de bu başkalıkların sanat bakımından ehemmiyetleri olsa bile okumaya aslâ tesirleri yoktur ve sülüsün harf şekilleri bilindikten sonra kırmalarının da okunmaları hiç bir müşkilât arzetmiyeceklerinden bunlar için bir nümune dahi göstermeğe lüzum görmedik. Elverir ki sülüs harfleri bilinmiş olsun. Maamafih fotoğraflar serisinde bundan bir kaç nümune de dercetmiş bulunuyoruz.

C) Sülüs celisi :

Sülüsün iri yazılmış (celi) denilen bir kısmı daha vardır ki bunun kalem kalınlığı ve harf iriliği için bir nihayet göstermek mümkün değildir. Sülüs celisi veya yalnız celi diye şöhret bulmuş olan bu yazının kalınlığı istisna edilirse esas kalemi sülüs şartlarına tâbi olmakla beraber yazarken harflerinin teşekkülünde ve satıra konuluşunda, yazının bulunacağı yerin göze olan mesafesi - uzaklık ve yakınlık nisbeti - hesap edilerek yazılmak icap ettiği için sülüsün kaidelerinden ayrı hususi yazma kaideleri, kalem cilveleri, sanat incelikleri vardır. Bilhassa bunun girift ve istifli tipleri ayrı bir iştir. Onun için (celi) nin yazılması tamamen ihtisas ve vukufa muhtaçtır. Bursadaki Ulucami celi yazılar müzesi denecek kadar zengindir. [1] Ankarada, Etnografya Müze-

[1] Fotoğraflar serisinde bunlardan bazı nümuneler görülecektir.

sinde de bazı güzel celîlerin toplanmış olduğunu görüyoruz. Celî yazının en celî misâlini görmek için Ayasofya müzesindeki o büyük levhaları ziyaret etmelidir. Kazasker Mustafa İzzet'in [1] şatranç veya murabbaat usûlile [2] büyüterek yazdığı bu yazıların her biri bir müzedir diyebiliriz. [3] Hafızamda aldanmıyorsam tahminen yirmi beş sene evvel ölçtüğüm bu yazıların kalem kalınlığı otuz yedi santimdir. Ketebesinin kalınlığı da üç santimi geçer. Hele kubbenin tam merkezindeki yazı güzel celîlerin şaheseri denecek kadar güzeldir.

Celî yazının tâbi olduğu ince sanat hesapları okuma bakımından bizi alâkadar etmez, sülüs harflerinin bilinmiş olması sülüs celîlerinin de her çeşidini okumağa kifayet eder. Ancak sülüs celîsi ekseriya istifli yâni bir kaç satır üzerine ve harfleri birbirine geçmiş bir halde bulunduğundan böyle yazıların müteaddit nümunelerini görmek lâzımdır. Maamafih bu yazıların ibaresi ekseriya arapça olduğu cihetle arapça bilmiyenler bittabi okumakta müşkülâta uğrarlar. Sonra bazı istifli yazılar vardır ki aşağıdan yukarıya bazan yukarıdan aşağıya okunurlar ve bazan daha başka tipler de arzederler.

Maamafih arşivde celî yazı mevcut olmadığından bunu arşiv yazılarının ilk geçen basit tasnifi arasına koymadım, fakat umumî bakımdan burada mütalea etmeği münasip gördüm. Sülüs celîsine bir misâl olmak üzere asıl kalem kalınlığı bir buçuk santim kadar olan aşağıki fotoğrafı gözden geçirebiliriz :

[1] Padişah Abdülmecid zamanında yetişmiş ve o levhaları kendisine Abdülmecid yaptırmıştır.

[2] Şatranç veya murabbaat usulü: Ufak bir yazının üzerine küçük mikyasta murabbalar çizilir. Sonra diğer bir kâğıda istenilen büyüklükte çizilen murabbaların içine harflerin evvelki murabbaların geçtiği yerlere göre işaret edile edile yazı istenilen kalınlıkta büyütülür ki buna şatranç usulü denir.

[3] Küçükleri mihrap kubbesinin etrafındakiler olduğu söylenir.

Ed-dünyâ sâa (h) fec'alhâ tâa (h) [1]

d) — Diğer celîler :

Celî tabiri yalnız sülüs celisine münhasır değildir. Her yazının olmasa bile kûfî, muhakkak, reyhanî, tevki', nesih, divanî, talik, rik'a gibi bazı yazıların da celîleri yazılmış ve bunlar nevilerinin birer kısmı addolunmuştur. Bunu ifade için de her celî nevinin ismile meselâ **ta'lîk celisi, celî divani, küfî celisi** diye anılmıştır. Maamafih yalnız celî denildiği zaman hattatlar arasında sülüs celisi murad olunur. Bir yazının celisini okumak için o yazının nev'ine ait harf şekillerinin bilinmiş olması kâfi olduğu gibi ona yakın diğer bir yazıdan da bu suretle istifade mümkündür. Burada bir misâl olmak üzere talik celisi ile yazılmış bir levhanın fotoğrafını dercediyoruz.

(1) Bunu şöyle bir beyitle terceme etmişlerdir :

Sâat-i vahîdedir ömr-i cihân
Sâatı taata sarf eyle hemân

Bu yazının aslı bir buçuk santim kalınlığındadır, okunuşu şöyledir:

Velekad âteyna Lukmân-el-hikme (h)

Türkçesi: (Şânım hakkıyçün Lukmana hikmet verdik).

e) İnce yazılar:

Eski yazıların kalemleri bir taraftan celiye inkılâp ederken diğer taraftan bazı kalemler bunun aksine bir seyir takip ederek ince veya gayet ince yazılar da vücude gelmiştir ki bunların çeşitlerini tarif ve tadat büyük bir yekûn teşkil eder. Bir yumurta üzerine Yâsîn suresi, bir pirinç tanesine ihlâs, hattâ fatiha suresi sığdırılmış kadar ince olanları bulunduğu gibi derhal okunamıyacak kadar pek incelerine de tesadüf olunur. Bu kabil yazıların sanat kıymeti inceliklerindedir.Gelişi güzel yazılamıyacağı cihetle sanatkâr olmıyanlar pek beceremezler. En ziyade nesih, ta'lik, divanî kırması, rik'a yazılarının pek inceleri yazılabilmiştir. Nesih yazının inceleri birinci derecede gelir. Eskiden muharebeye giden asker sancaklarına takılmak üzere bu yazı ile mushaflar yazılırmış. Bundan bir nümune elde edemediğimizden dercedemedik.

f) — Hurda ve Gubarî yazılar :

Bir yazının asıl kaleminden ince olmak üzere kırıklı yazılmışına kırma denir ve sülüs kırması, nesih kırması, ta'lik kırması gibi nevile anılır. Bu kırma biraz daha incelirse hurda olur. Ta'lik hurdası, nesih hurdası, diye anılır. Bir de hurdaların toz gibi pek ince yazılmışı vardır ki pek ince olmalarından kinaye gubarî tesmiye edilmiştir. Ta'lik gubarisi, nesih gubarisi diye anılır. Maamafih gubarî denilince daha ziyade nesih ve ta'lik gubarisi hatıra gelir. Kırmalarda incelik kalınlık ikinci derecede düşünülür. Gubarîlerde daha ziyade incelik düşünülür. İnce yazılarda ise asıl kaleme riâyetle beraber incelik düşünülür. Sülüs incesi, ta'lik incesi... diye anılır. Yukarıki ince yazılardan muradımız da bunlardır. Bütün bunların ne suretle okunabileceği de bu tariflerden anlaşılmış olur.

g) — Muhakkak ve Reyhanî :

Sülüsle nesih arasında mütalea olunabilecek yazılardan ikisi de muhakk ile reyhanîdir. Muhakkak ve buna [illegible]an reyhanî yukarıda işaret olunduğu üzere aklâm-ı sitte'dendir. [1] Bunlar yazma bakımından sülüsten ve birbirinden farklı olmakla beraber sülüs harfleri bellendikten sonra bu iki yazının okunmaları kolaylaşmış olur. Esasen muhakkak kelimesinin mânasından da anlaşılacağı üzere bu yazının yazarken kaleminde hiç bir fedakârlık yapılmaz, kalemin ve harflerin bütün hakkı verilir. Bu sebepten tahakkuk etmemiş gizli bir yeri, okunmasında şüpheye, tereddüde düşürecek gözü kapalı bir harfi yoktur. Reyhanî de öyledir. Reyhanî, reyhana mensup demektir, harf şekillerinin hepsi olmasa bile heyet-i mecmuası reyhan çiçeğine benzetilerek bu ismi almış olduğunu söylerler. Şu halde reyhanî reyhanımsı demek gibidir. Buna reyhan da derler.

Muhakkakın harekesi kendi kalemile, reyhanînin harekesi biraz ince ve başka bir kalemle atılır. Bu iki yazıda çanaklar daha düzümsü ve geniş ve kavisler sülüsten daha az ve gözler daima açık bulunur. İnce reyhanîler ilk defa bakılınca biraz neshe benzer gibi görünürse de dikkat edilirse farkları anlaşılır. Reyhanînin incesi

de kalını gibidir. Elifler mu - hakkakta düz ve toktur, reyhanîde ise düzümsü olmakla beraber biraz incedir:

Muhakkak sülüsün dahi

[1] Eski yazıların çeşitleri bahsine bakınız.

aslı denecek kadar asîl bir yazı olmasına rağmen yazılması sülüsten daha zor olduğu ve bazı harflerini ondan ayırt etmek müşkül bulunduğu için revaçtan düşmüş ve yavaş yavaş mevkiini reyhanî ile sülüse terketmiştir. Reyhanî muhakkaktan biraz daha ömürlü kalmakla beraber bu da sonradan sülüs kadar çok yazılmamıştır. Eskiden mushaflar güzel okunsun diye muhakkak ve eryhanî ile yazılırmış [1] Reyhanî de sonradan sülüs gibi lüks yazılılara ve kısa mevzulara münhasır kalmıştır.

Muhakkak yazı arşivde hemen hemen yok gibidir. Reyhanî de bazı vakfiyelerin şurasına burasına süs kabilinden yazılmıştır. Maamafih sülüs yazının harfleri bilindikten sonra hiç bir zorluğa tesadüf edilmeksizin bu iki yazıyı da herkes okuyabilir. Fotoğraflar serisinde bazı nümuneler görülecektir. Biz burada reyhanî ile yazılmış bir besmele dercetmekle iktifa edelim.

Bism-il-lah-ir-rahmân-ir-rahîm

ğ — Müsennâ yazılar :

Müsennâ yazı çift yazı demektir. Bu çift vaziyet başlıca iki türlüdür. Birisi :

şeklinde görüldüğü gibi ayni yazının, bir de ters yazılmış ve harflerin birbirine girmiş bir halde bulunmasile hasıl olur. Diğeri, meselâ :

da görüldüğü gibi yazının bir kısmı sağdan sola diğer kısmı soldan sağa ve yekdiğerine tam veya nakıs geçmiş bir halde yazılmasile olur. Her ikisi de bir satır üzerine yapıldığı gibi satırlar birbiri üzerine istif edilmek suretile gayet girift bir tarzda da yapılabilir. Müsennâ yazılar ekseriya sülüs, ta'lîk reyhanî, kâfî ve bunların celîlleri ile yazılmış olup sırf tezyinî mahiyettedirler, okunmaları ikinci derecede düşünülen yazılardır. Bursadaki Ulucamide bulunan (hattat Şefik bey) in müsennâ yazısını gösteren şu footğrafı dercediyoruz : Fotoğraflar serisinde de bazı nümûneler daha gelecektir.

[1] Bazı reyhanîlerde sin'lerin dişleri altına da üç nokta konmuştur

İşte bu fotoğrafda da görüldüğü üzere müsennâ yazıların okunması biadyeten zordur. Fakat âid oldukları yazı nevileri bilinir ve istifli yazılar üzerinde az çok nümuneler görülürse bunları da okumak nisbeten kolaylaşır, fakat hâlâ okunamamış müsennâ yazılar da olduğu söyleniyor ise de böyle bir nümuneye elde edemediğimizden bir misâl veremiyeceğiz.

h) — Tevki' (icaze) :

Bu yazıya (icaze yazısı) dahi denir. Tevki', Kamus Şarihi'nin beyanına göre tafsil vezninde bir nesneyi vaki' ettirmek mânasınadır. Bu münasebetle te'sir mânasına istimâl olunmuştur. Bu alâka ile beratlara, menşurlara ve resmî mektuplara ve emsaline vurulan nişana ıtlak olunur. Sonra medar-ı te'sir olduğu için beratlara ve padişah emirlerine vaz'u keşide olunan (nişane-i padişahî) ye ıtlak olunur. Hatt-ı hümayûna, tuğra ve sahh-ı vüzerâya, hüccetlere yazılan hâkim imzalarına da medar-ı te'sir oldukları için tevki' denir.. Vakfiyelerin başlarında ve ekseriya noktasız olarak gördüğümüz yazılar ve hâkim imzaları bunun birer misâlidir. Nihayet bu tevki'lerin yazıldıkları yazı nev'ine de (tevki') denilmiştir. İşte burada tevki' yazısı bu mânaya olandır. Bu yazı sonraları bir vesikanın balâsına, altına veya yanına kaydedilen serlevha, hâmiş, zeyl, dekrenar, batime gibi mevkilerde kullanılmağa başlanmış ve bu suretle taammüm ederek her türlü muharreratta kullanılabilir yazılardan olmuştur. Netekim eskiden muahedeler, süfera nameleri, devlet mukaveleleri gibi muharrerat bu yazı ile yazılmak âdet olmuştur. Mahkemelerden sadır olmuş birçok vakfiye suretlerinde de bu yazıların muhtelif tipte nümuneleri görülür.

İcaze denilmesine gelince: Yazı tahsilini ikmal eden talebenin icazetname (diploma) olarak kendi yazdıkları yazıları altına hocaları tarafından - başkasına yazı talim etmek ve yazdığı yazılara ketebesini yani imzasını koymak için izin ve icazet verdiklerini tevsik etmek üzere - yazılan imzalı yazıların tevki' yazısiyle yazılmaları âdet olmuş ve bu münasebetle hattatlar arasında (icaze) diye şöhret bulmuştur. Maamafih ta'lik yazı icazetnameleri altlarına yazılanların ince ta'lik ile yazılması da âdet idi.

Arşivde adetçe nesihten sonra gelen tevki in neshe nazaran okunması ilk bakışta biraz daha zor görünür. En iptidai tevki' harfleri muhtelif tipler arzettiği halde son zamanlarda bazan ufak sülüs gibi yazılmış bazan da nesih ile sülüsün mezcinden hasıl olmuş mürekkep bir nevi gibi bir hale getirilmiştir. Kaleminin esası hakkında (Aklâm-ı sitte) de söz geçmişti. Bu yazı reyhaninin aksine bir yazı görünür. Bu sebeple tevki'in çok çeşitleri arasında nev'ini ilk bakışta tayin etmek kolay değildir. Nitekim bazı tevki'lere rikâ' diyenler olmuştur. Çünkü rikâ' da buna yakındır ve esasen ona tâbidir (Rik'a bahsine bakınız).

Tevki' kaleminin esası da kalınlığı ne olursa olsun sülüsle nesih arasında döner dolaşır, harflerinin teşekkülü de yerine göre ufak sülüs ve yerine göre nesih şartlarına tâbi olur. Meselâ :

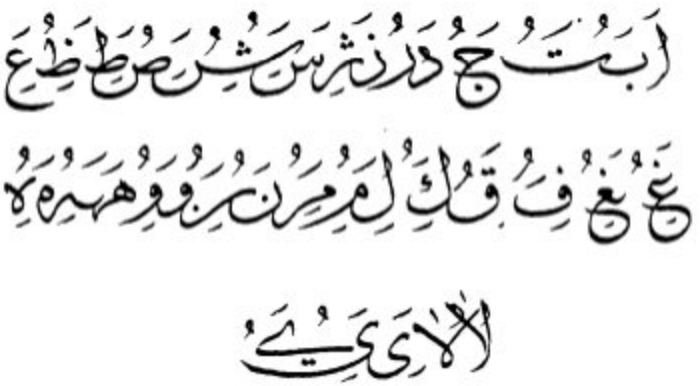

vav harfinin başı

nesih, gerisi ufak sülüs tavrını gösterir ve bazı hususiyetleri de vardır. İcazenin nesiha benziyen harfleri asıl nesih harfinden biraz büyükçe, sülüse benziyen harfleri de asıl sülüsten küçük - sülüs kırması veya ince sülüs gibi - olur. Onun için yazının umumi görünüşü bir bakışa ufak sülüs, bir bakışa nesih kokusu verir. Sülüs yazının harfleri bir veya iki veya daha ziyade satır üzerine yazılabilir. İcazede ise bir veya iki satır üzerine girift olarak yazılır. Maamafih girift olmıyan ve bir satır üzerine yazılan icazeler de vardır. Nesih ise aslen bir satır üzerine yazılır. Bundan anlaşılır ki icaze yazısı yerine göre sülüs satırı yerine göre nesih satırı takip eder. Binaenaleyh harf ve satır teşkili bakımından sülüs, reyhanî ve nesih arasında mütalea olunabilir. Bu suretle bir taraftan üstündeki yazılara

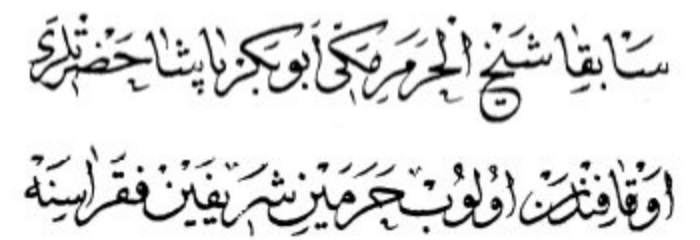
benzerken bir taraftan da altındaki nesha kaçıyor gibidir. Bununla beraber kendine mahsus bir çalımı da göze çarpar durur. Ancak yazanın ve yazışın hususiyetinden gelen bazı sebeplerden dolayı bu çalımını farketmek yani nev'ini tayin eylemek biraz zorca görünür. Tevki'in görülmesi nesihin okunmasını, neshin bilinmesi de tevki'in öğrenilmesini kolaylaştıracak sebeplerdendir. Yani dişli ve gözlü harfleri nesha, bacaklı ve çanaklı harfleri bazan reyhaniye, bazan da sülüse, küplü harfleri de ekseriya sülüse kaçar. Yani bunlara benzer gibi görünür de yine benzemiyen yerleri de vardır. İşte bu benzemiyen taraf yazının kendi hususiyeitdir. Bu hususiyetin yazma bakımından ehemmiyeti varsa da okumaya asla tesiri yoktur.

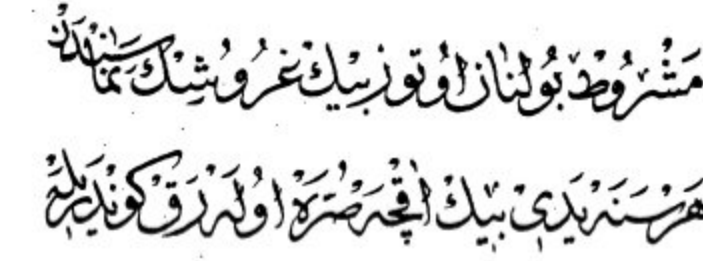
Tarihi oldukça eski olan bu yazının tarih boyunca o kadar çok şekli vardır ki esasları hakkında malûmatı olmıyanlar her birini ayrı birer nevi zannedebilirler. Sülüs ve nesih harfleri hakkında bilgisi olanlar ise ufak bir mümareseden sonra bu yazıyı da kolaylıkla okuyabilirler. Şu kadar var ki eskilerine doğru çıktıkça zorluk artar. En son yazılan tevki'ler bu yazının olgunlaşmış şekilleridir. Harekeleri de sulus ve nesih harekeleri gibidir, harekesiz ince veya kalın yazılmışlarına da tesadüf olunur. Bu yazının müşabih harfleri atıldıktan sonra elifbasını şöylece gözden geçirmek münasip olur :

Lâkin burada şunu kaydedelim ki ba'zı tevki' yazılarında nesih harflerinden karıştırılmış bulunur. Bu hali bilmeyenler ilk bakışta müşkilâta düşebilirler. Maamafih bu gibi haller eski tevki'lerde pek görülmez. Yazı umumi bir mahiyet aldıktan sonra ameli bakımdan ba'zı faydalar mülâhazasiyle böyle istihdamlar yapılmıştır.

Bu yazı ile yazılmış bir kayit örneği:

Okunuşu :

Sabıka şeyh-ul-harem mekki Ebubekir paşa hazretleri evkafından olup Haremeyn-i şerifeyn fukarâsına meşrut bulunan otuz bin guruşun nemâsından her sene yedi bin akça surre olarak gönderile.

2 — NESİH YAZI

Bu yazı, arşivin kolay okunmakta birinci ve çoklukta üçüncü derecede bulunan yazılarındandır, kalemi esasen sülüs kalemine tâbidir. Şu fark ile ki harfleri, cereyan esnasında kalemin bir kısmı tayy ve nefyedilmek suretiyle yazılır ve harfler teşekküllerinde bu nisbette yeni bir kisveye bürünürler. Onun için harfler sülüs harflerinin b.r nevi ufalmışı görünmekle beraber kendi hususiyetini tayin eden şartları ve vasıfları da haizdir. Bundan dolayı bütün harflerinde olduğu gibi yazının umumî heyetinde de kendine mahsus bir teşekkül görünür, bununla beraber sülüsle çok sıkı bir alâkası vardır. Bu bakımdan nesih, sülüsün yerine ikame edilmiş bir yazı addolunabilir. Nesih denilmesinin ikinci bir sebebi de bu olsa gerektir. Biribirine benzeyişleri meselâ şu iki harfte

görüldüğü gibi kalemlerinin ayni esasa müstenid olmasından ayrılışları da cereyan nisbetlerinin değişmiş bulunmasındandır. Nesih kalemi sülüs kaleminin üçte biri kadardır, ve meselâ nesih bası da sülüs basının üçte biri nisbetinde ufalmıştır. Meyiller de o nisbettedir. Ve diğer harfleri de aynı esasa istinat eder.

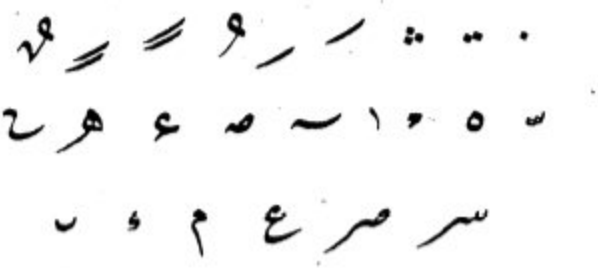
şekillerinde bu münasebetleri müşahede mümkindir.

Nesih yazının kendine hâs güzelliğile beraber diğer yazılara nazaran kaleminin cereyanında harflerinin sür'atle ve muntazam surette husûlüne elverişli bir hal vardır. Yani harfler, kalemin cereyanı arasından doğarken n.zamlarını bozmamak için sür'ate bıraz engel olur ve sür'ati kaleme sanki bir kontrol altında yaptırırlar. Ve bundan dolayı nesih ne kadar sür'atle yazılırsa yazılsın okunma kabiliyetini de muhafaza eder. Bir şart ile ki kelimeler yanlış yazılmamış ve arada başka bir yazının kalemi karıştırılmamış veya kalem cilvesi kabilinden bir sanat ilâve edilmemiş olsun. Gerçi rik'a ve siyakat gibi yazılar da çabuk yazılmağa çok müsaid iseler de bunlarda sür'at arttıkça bitişme de artar ve intizam ciheti o nisbette azalır. Nesihte ise bu iki hal birbirini daima koğalıyarak ve kollıyarak gider. Onun için nesih kendisini berikiler kadar çabuk yazdırmaz ve okunma vasfını da kaybettirmez. Eskiden neshin diğer yazılardan ziyade fazla revaç bulmasının yakın sebeplerinden birisi de bu olsa gerektir.

Sülüs yazı bahsinde hece misâlleri münasebetile neshin de çok harf nümuneleri görülmüştü. Lâkin bu görüşümüz o harfleri kendi kadrosu içinde görmek demek olmadığından zabt u hıfzedilmeleri müşkil olur. Ve diğer yazılarla mukayeseye

de bu görüş kâfi gelmez. Bu sebeble harf-şekillerini bir de kendi kadrosu içinde görmemiz muvafık olacaktır. Ancak bu harflerin müşabihlerini atmak ve bu cihetin takdirini yukarıda söylediğimiz gibi okuyucunun araştırıcı gözüne bırakmak suretile kaydedeceğiz ki yukarıda geçen binlerce şekilleri bir inzibat altında hıfz ve müfalea kolaylığı hasıl olabilsin.

İşaretleri :

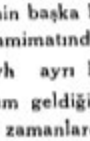

Bu işarelterin yazılmasında esas, neshin kendi kalemile yazılması ve yazılırken harflerinde olduğu gibi kaleminin üçte birinin tâyyedilmesidir. Sondaki hilâl denilen ں işaret yalnız bu yazıya mahsustur. Muvazene ve ziynet olarak yalnız bu işaret kullanılmıştır. Umumiyetle noktasız keşideler üzerine konan bu işaretin bir fâidesi de keşidenin başka bir harf olmayıp harfin mütemmimatından bulunduğuna ve binaenaleyh ayrı bir harf olarak okunmamak lâzım geldiğine bir alâmet olmasıdır. Son zamanlarda bazı nesih yazılara küçük tirfil ۷ işareti konmıya başlanmış idiyse de esasında mevcut olmadığından istimali sanat bakımından hoş görülmez. Hattâ mühmel harf işaretleri de pek az kullanılmıştır.

Harf şekilleri :

1) — ا : Başta ve yalnız böyle.

Son da üç tavırda yazılır: Birinde kalem ağzı görünmez gibi. İkincisinde görünür gibi. Üçüncüsünde sağa meyleder. gibi.

2) — ب ب ب Bunlar pe, te, se'nin de yalnız şekilleridir. İkinc'nin başına diğer bir harfin kuyruğu takılmadıkça yazılmaz, her ikisinin keşideli olanları da vardır. Bir de sonda yalnız (te) ye mahsus olmak üzere :

ۃ vardır ki esası ہ dir (Sülüs yazının ت te ve ہ h bahislerine müracaat).

Başta şekilleri :

بـ بـ بـ بـ

بـ بـ بـ بـ

با بت

بس بسم

بما به بحث بحر

dir.

Ortada :

بـ بـ بـ بـ

ثبت تبارك

منبر تثبت

تبن dir.

Sonda :

نبت دست

kelimelerinin sonlarındakilerdir. Sonda he şeklinde ve muttasıl olarak yazılan

ة te ye mahsus olmak üzere

ـة şekilleri de vardır.

موجة علة

3 — ج çe, ha ve hı nın da yalnız şekilleridir, noktalarile ayırt edilirler.

Başta: جـ جـ

Ortada : بجـ بجـ sonda:

حجر dır. حـ

حد فاتح محرف

فتح فسخ

4 — د zel in de yalnız şeklidir.

مُحَمَّدٌ

Sonda şekli: ـد dir. Bu bazan

ـد tarzında da yazılır. Fakat bu surette diğer bir harf mutlaka bitiş mek lâzım gelir

مُلَدَّرْ

5 — ر ز ژ

ze ve je nin de yalnız şekilleridir. Sonda:

ـر ـز ـژ

dir.

تَرجَمانِ مِصرِ بِزفَرِيدِ عَصْر

6 — س ش

مَشيمَهٔ شَب

sin ve şının yalnız şekilleridir. Başta:

سـ ortada: ـسـ ـسـ sonda :

7 — ص ض

Başta: صـ ortada :

ـصـ ـصـ sonra:

سَنسِز

صَبضَر

لِسانِ سَلِيس

hepsi: صصصص

bu şekilde görüldüğü üzere başta ve ortada, birer diş ilâve olunur. Yalnız ve sonda dişsiz olur.

8 — ط zı nın da yalnız şeklidir.

Başta da böyle olup kuyruğuna diğer bir harf takılır, ortada, hem sağına hem soluna, sonda da yalnız sağına takılır.

طططط

9 — ع

başta: عـ عـ

ortada: ـعـ sonda: ـع

dır.

عَنْ عَلِيٍّ بَاعَ

مُطِيعٌ شُعَيْبٌ

غَيْرَ مَغْضُوبٍ شَبِعَ

10 — ف ف

başta: فـ ortada: ـفـ

sonda: ـف

ففف ـفـ ـف

Hepsi birden:

ففف ـفـ ـف

11 — ق ق

Başta ve ortada fe den noktasile farkedilir.

Sonda: ـق

hepsi birden:

قققق

12 — ك ك

كـ كـ

ـك ـك

سَلْسَبِيلٌ كُوكُلٌ

14 – م م م

كَافِي

م م م

مَشْكُوكٌ

ـمـ ـمـ مـ

تَكَرْلَكٌ

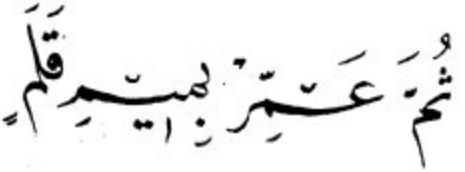
13 – ل ـل ـلـ لـ

ا ـا ـا ا

فَمِنْ مُحَمَّدٍ لَ لـ ـل

فَمُزْ بِرَحْمَةٍ اَلْحَقُّ بِالْجَنَّةِ

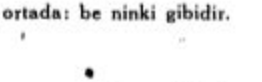
تَمْرَةَ سِمَانٍ بُلْبُلٌ دِلِنْدَهْ كُلْ

15 —

başta ve ortada: be ninki gibidir.

Sonda: dir.

16 — kuyrukları

bazan diğer bir harfe

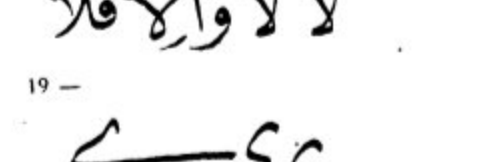
 şekillerinde görüldüğü gibi takılır.

17 —

18 —

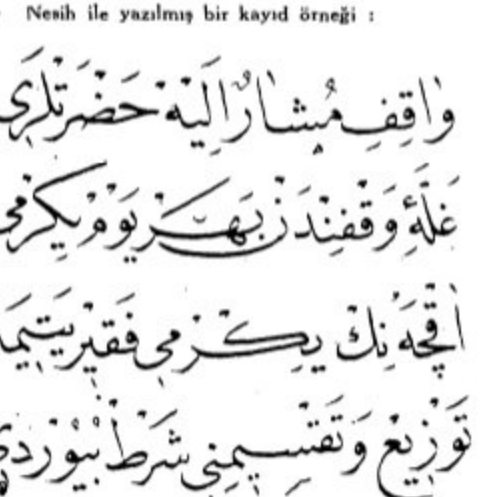
19 —

başta ve ortada: be ninki gibidir ve altında iki noktası vardır.

Sonda:

dir.

Nesih ile yazılmış bir kayıd örneği :

Okunuşu :

Vâkıf-ı müşarünileyh hazretleri galle-i vakfından beher yevm yirmi akçanın yirmi fakîr yetime tevzi' ve taksimini şart buyurdu.

a — İnce nesih ve nesih kırması :

Nesih esası muhafaza edilmek şartile yazılan ineelerine de ince nesih denir ki nesih kırmasından başkadır. Bunu iyi anlamak için nesih kırmasını bilmelidir. Nesih kaleminin ahenkli sür'ati nesih kırmalarını doğurmuştur. Yani nesih kırmasının esası da nesihtir. Kalemin cereyanı biraz kırılarak harflerine biraz daha sadelik verilmiştir ki bu sadelik ve yazının harekesiz olması nesih ile ince nesihten farka bir alâmet olabilir. Bunda nesihteki güzellikten biraz fedakârlık yapılarak sür'ate eklenmiş gibidir. İnce nesihte ise bu sadelik ve fedakârlık yoktur. Şayet olursa kırmanın incesi olmuş olur. Nesih kırması büyütülse yine nesih kırması olarak büyür. Bununla beraber nesih kırması harflerinin esas itibarile nesih harflerinden farklı denecek müstakil bir şekli yoktur. Yani harflerindeki bazı hususiyetlere rağmen nev'ini değiştirmez, onun için nesih harfleri bellendikten sonra ince ve kırma nesihleri okumak hususunda esasen hiç bir müşkilât mevcud olmadığından ayrıca harf şekli göstermeğe lüzum yoktur. Yalnız şunu kaydedelim ki nesih kırması esasen çirkin nesih demek değildir. Onun da kendine mahsus bir güzelliği vardır. Fakat eskiden ameli hayatta nesih çok kullanılmış ve bunu beceremiyenler nesih kırmalarına kaçmışlardır. Bu yüzden arşivdeki yazılarda görüldüğü gibi okunamıyacak kadar bozuk ve muhtelif tipte birçok nesih kırmaları vücude gelmiştir ki bunlar için elifba tanzimine imkân olmadığı ve bunların da zamanla okunabileceği şüphesizdir (Footğraflar serisindeki nümunelerine müracaat).

3 — DİVANÎ YAZI

Bu yazı - söylendiğine nazaran - Fatihin İstanbulu fethinden sonra devlet işlerinin yürütülmesi için kurduğu (Divan-ı Hümayûn) dan çıkacak resmî muharrerâtın ve tutulacak kayıdların yazılması için hususi suretet icâd edilmiş ve bu sebeble adına divanî denilmiştir ki divana mahsus yazı demek olur.

Divanî ve bunun füruatı yazılar çep yazısı diye de yâd olunurlar. Maamafih bir de rik'a divanî denilen ve tevki'in daha sadeleşmişi ve âdeta bir tevki' kırması veya rika' kırması diyebileceğimiz bir yazı daha vardır ki bunun divanî ve rik'a yazılarile hiç bir münasebeti yoktur. İsmindeki müşabehetten dolayı rik'a ile divanî'nin mezcinden hasıl olmuş bir yazı zannedilebileceği cihetle bu iki yazının yanlış anlaşılmasına sebep olmamak için bu kadarcık işaretî münasip gördük. Gerek rik'a divanı ve gerek rika' yazısı olsun bunlar tevki' yazısı çerçevesi içinde mütalea olunabilecek yazılar olup ayrıca harf şekilleri göstermeğe okuma bakımından hiç de, lüzum yoktur.

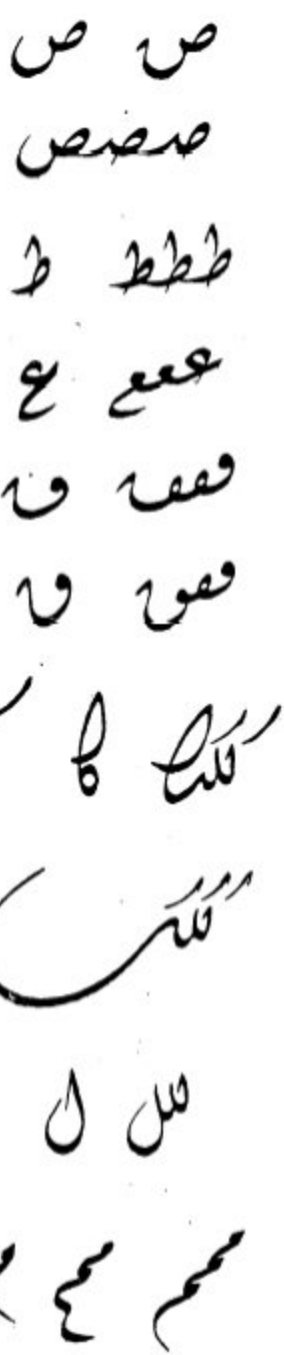
Divanî'ye gelince: Arşivde bu yazı ferman, berat gibi münderecatını kazımağa ve bozmağa veya harfini değiştirmeğe imkân bırakılmaması gözetilen resmi vesikalarda, hüccetlerde bazı vakfiye ve ilâmlarda görülmektedir ki buna nazaran sonradan devletin umumî yazısı olduğu anlaşılıyor. Bazı vesikalarda bu yazının celî divanı ile birlikte ve fakat ayrı ayrı olarak yazılmışlarına da rastlıyoruz. Maamafih eski divanî yazıların öyle muhtelif çeşitleri ve karışık şekilleri vardır ki ilk bakışta ayrı birer nevi zannolunabilirler. Celî divanının zuhurundan sonradır ki divanî şekilleri daha olgun bir hale gelmiştir. Onun için eskileri ile yenileri arasında hayli farklar göze çarpar. Divanînın olgun şekillerini görmek eskilerinin de okunmasına yardım ederse de daha ziyade eskileri üzerinde mütaleada bulunmak daha faideli olur.

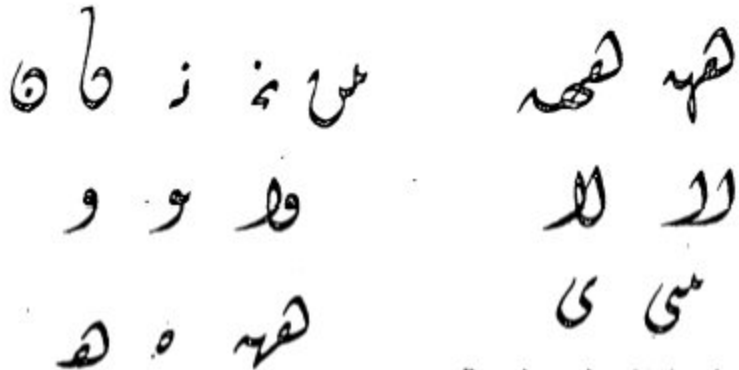
Sülüs kaleminin cereyanına nazaran sülüs ve nesih kalemlerinin yuvarlak kısımları divanîde azaltılmış ve daha ziyade düzümsü cihetleri iltizam ve tatbik edilerek sür'ati temin için dönüm yerlerinde ve kavislerde çabuk kırılma ve bükülme, yumulma halleri ihdas olunmuştur. Onun için divanî kaleminde hâkim olan mümeyyiz vasıf; düzlük içinde kırıklık ve kısa kavisle cereyanda sür'attir. Bazı harflerinde kalemin akış hızı gösterilmek suretile kalem cilvesi denilen ve celî di-

vanide daha çok tebarüz ettirilmiş olan geniş kavisli bazı şekiller de yapılmıştır ki bunların esas yazıya tesiri olmadığından okumayı güçleştirecek bir mahiyette değildirler.

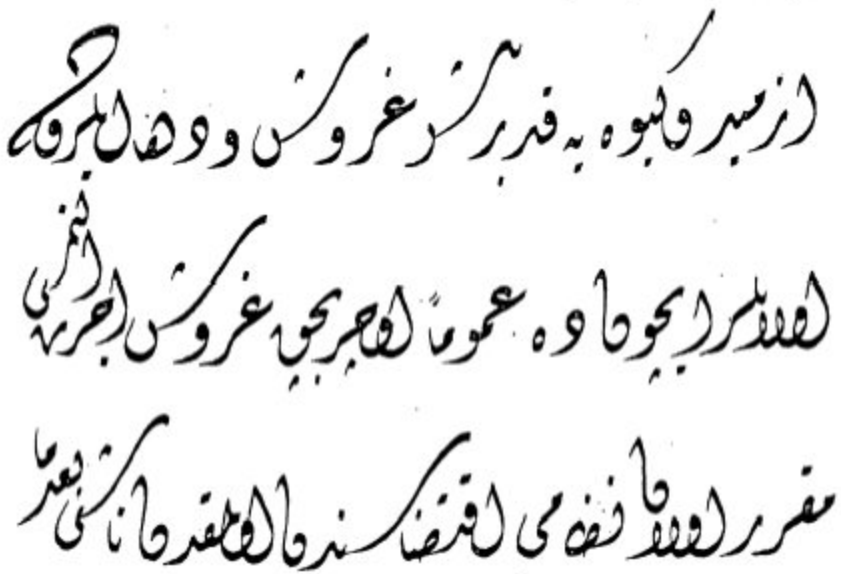
İşaretleri :

Müfred ve mürekkep harf şekilleri:

Bununla yazılmış bir kayıd örneği :

Okunuşu :

İzmit ve Geyveye kadar beşer guruş ve daha ileride olanlar için de umumen üçer buçuk guruş ücret alınması mukarrer olan nizamı iktizasından olmaktan nâşi badema.

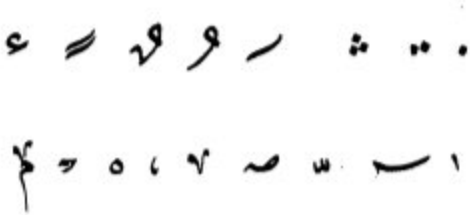
a — Celi divanî :

Buna divanî celisi dahi denir. İri divanî yahut divanî irisi demektir. Sülüs ile sülüs celisi arasındaki münasebet ne ise divanî ile celi divanî arasındaki münasebet de odur. Sülüs kaleminin takip ettiğimiz cereyanına nazaran celi divanî sülüsün küçülmüşü değil divanînin büyümüşüdür. Yani sülüs kalemi mevkiini ve cereyanını divaniye bıraktıktan sonra divanî kaleminin tabiî cereyanına bir yenilik verilmiş ve bu yeni cereyana göre divanî celisinin divanî esası üzerinden yürünmek suretile harf şekilleri ihdas olunmuştur. İki yazı harflerinin yanyana mukayesesinden bu cihet tebarüz eder. Bununla beraber aralarında bâriz farklar da vardır. Celi divanînin harfleri ekseriya birbirine girift olarak bir veya iki satır üzerine yazılır divanî ise bir satır üzerine istifli veya istifsiz olarak yazılır. Evvelkinin hareke-

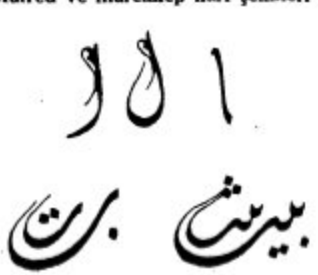
releri vardır. Divanînin ise bir iki okutma işaretinden başka işareti yoktur. Celî divanînin harf teşekkülünde kalem cereyanı daha geniş yani kavisler daha açık ve uzun olduğundan harfleri daha büyük görünür ve kalemi de divanî'ninkinden kalın olur. Divanîde ise bu cereyan biraz daha kısa, kavisler daha az ve harfler daha ufak ve kırık olur. Ayni kalınlıkta bir kalemle hem divanî hem de celî divanı yazıldığını düşünürsek kalınlık ikisinde de bir olduğu halde harflerinin birbirine benzememesinin sebebi kalem cereyanının birinde dar birinde geniş ve kavislerin ve meyillerin birinde fazla birinde az olmasıdır.

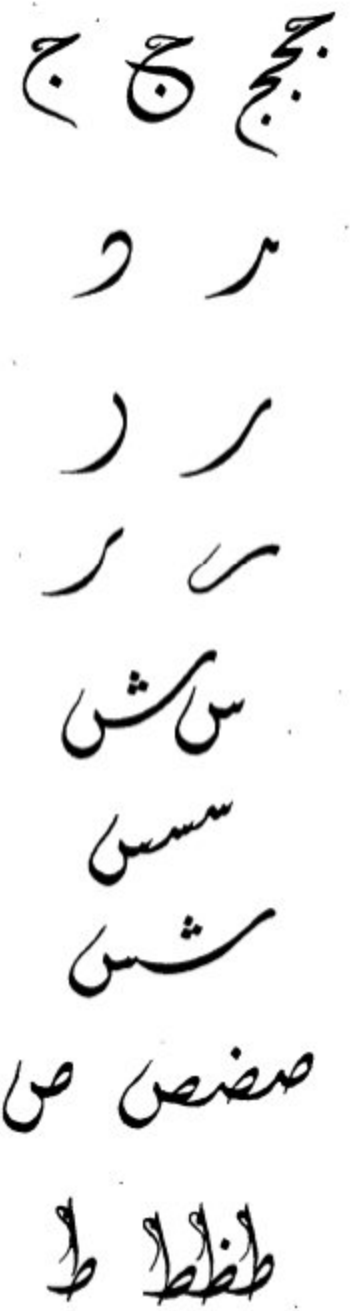
Bu yazıyı arşivde hemen hemen yalnız ferman ve berat gibi vesikalarda görüyoruz. Sebebi de lüks bir mahiyeti haiz olması ve tahrife müsait bulunmamasıdır. Yazının umumî heyetinden bir azamet okunur ve sanki sâdır olduğu makamın azametine bir nişane gibidir. Yazılması zor olan ve bir sanat işi bulunan bu yazı harekeli yazılar içinde biraz daha zorlukla okunan yazıların başında gelir. Bunun için harflerini müşabihlerini atmak suretile ayrıca gösteriyoruz :

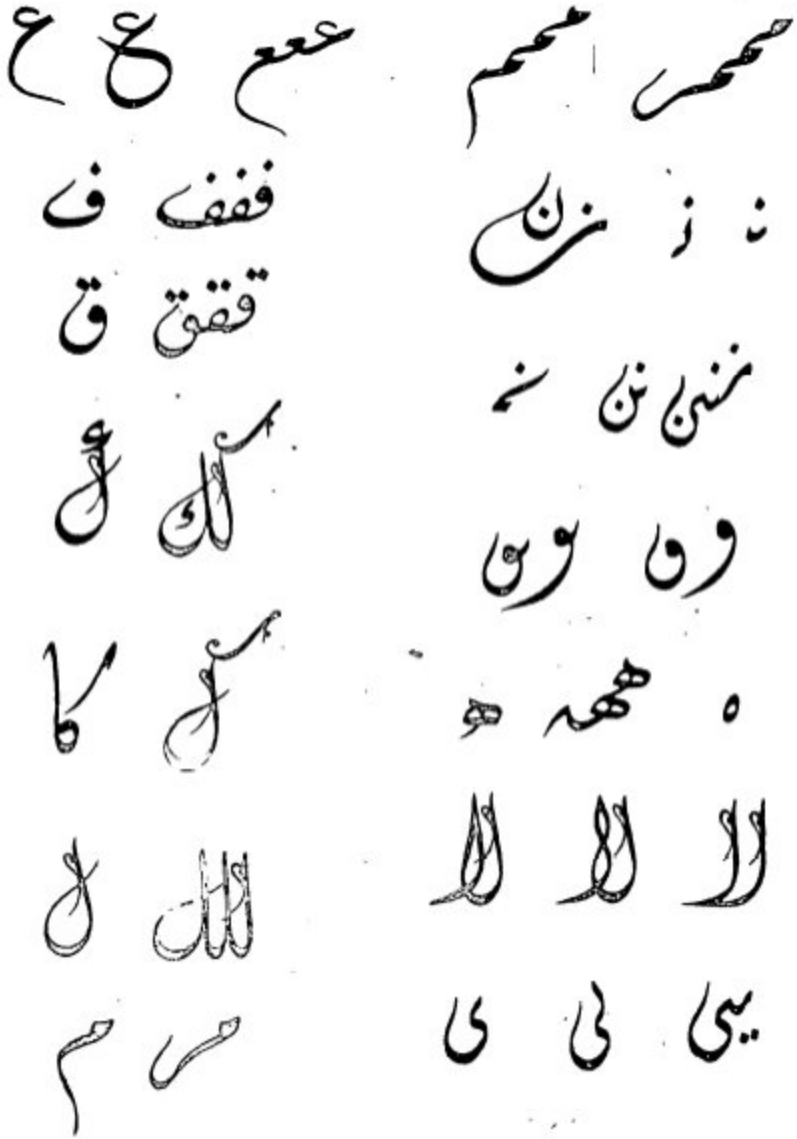
İşaretleri :

Müfred ve mürekkep harf şekilleri :

Bu yazı ile yazılmış bir kayıd örneği :

Okunuşu :

1 — Cenâb-ı halîk-ı kevneyn tekaddeet zatuhu an iş-şebehi vel-misâl,

2 — Hazretleri dünyanın mezrea-i âhiret idüğin Resuliyle beyan buyurmuş.

B — İnce divanî ve divanî kırması :

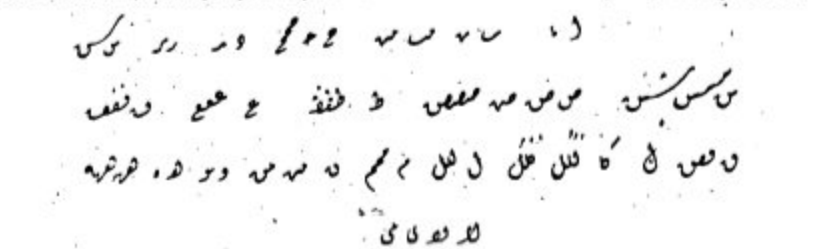
Neshin incesile kırmasında olduğu gibi divanînin de incesile kırması birbirinden farklıdır. İnce divanî celi divanînin karşılığıdır ve bu inceliğin haddi yoktur. Böyle olmakla beraber divanînin derece derece küçülmüşüdür. Büyürse yine divanî olur. divanî kırması ne kadar büyürse yine divanî kırması olur. Maamafih sanat bakımından biribirinden farklı bulunan bu iki yazının okunmalarında divanî harflerinin bilinmesi kâfi gelmekle beraber kırma şeklini incesinden ayırt etmek için harf şekillerini ayrıca gösterdik.

Divanî kırması sanat farkı gözetilmeksizin ilk nazarda divanînin biraz daha sadeleşmiş ve ufalmış bir kısmı görünür ve ondan daha çabuk ve kolay da yazılır. Fakat bu sür'at ve kolaylığı hasebile harfleri biribirine eklenmeye çok müsaid olduğundan bazı yerlerde kelimeleri ayırt etmek pek müşkil olur. Ve yine bu sebeple tahrif ve taklide de pek müsâit değildir.

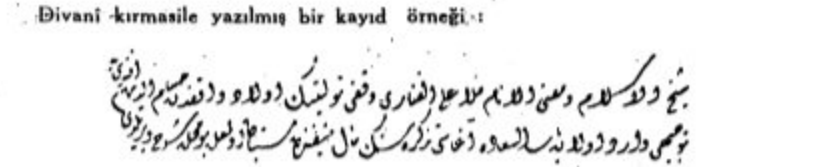
Bu yazıyı arşivde ekseriya vakfiye, i'lâm, hüccet, berat, ferman, ilmühaber, tafsil ve emsali vesikalarla bunların kalarında ve bu kayıdlar etrafındaki tevki' ve tahşiyelerle zeyl ve derkenarlarda görüyoruz. Arşivin çoklukta ikinci derecede yazılarından bulunan bu yazının okunamıyacak kadar zor ve sıkı satırlı olanları da vardır. Hattâ ince ve orta kalınıkta yazılmış öyle muhtelif tipler görülür ki bunları okumak bir ihtisas işi addolunacak kadar zordur. Onun için göstereceğimiz harf şekilleri nihayet küçük çapta bir anahtarlık yapmaktan ileri geçmez. Önce kalaylarını öğrenmek sonra derece derece zorlarına geçmek en sağlam yoldur. Müfred ve mürekkep harf şekillerini müşabihlerini atmak suretile aşağıya derceciyoruz :

İşaretleri : . . . . .

Müfred ve mürekkep harf şekilleri :

Divanî kırmasile yazılmış bir kayıd örneği :

Okunuşu :

Şeyh-ul-islâm ve Müftiyil - enâm molla Aliyyü-ül-fenârî vakfı tevliyetinin evlâd-ı vâkıftan Husâmüddin Efendiye tevcihi varid olan Bab-üs-saade Ağası tezkiresinin meâl-i münifinden müstehan olmağla bu mahalle şerh verildi.

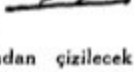
4 — TA'LİK YAZI

Eski yazılarını çeşitleri bahsinde ta'likin füruat-ı kûfi ile hatt-ı pehleviden alınmış mürekkep bir yazı olduğu söylenmişti. Bugün ta'lik kendi başına basit bir nevi addolunacak kadar tekâmül etmiş mümtaz bir haldedir. Başlı başına bilinmesi icap eden incelikleri ve diğer yazılarda görülmiyen harf şekilleri ve kaleminin seyrinde kendine hâs bir tavrı vardır. Kalemin ilk vaz'ı ve yazarken gidişi bir bakışa diğer yazılardakinin aksine bir bakışa da onlar gibidir. Yani harflerin bir sağa bir de sola bakışları vardır. Meselâ .

gibi. Bununla beraber bu iki bakışta umumî bir insicam dahi göze çarpar. Bundan dolayı yazılması cidden zordur. Her harfinde biri şakulî diğeri ufkî hatta âid olmak üzere iki tenazur (karşılıklı bakış) vardır. Bu tenazürlar şakul hattın ufkî hat üzerinde kesiştiği yerden itibaren harfi iki müsavi parçaya böler. Ve bu tenazur bir harfin bir noktalık parçasındadahi görülür. Harfleri ölçmekte mebde' bir nokta olup harfler umumiyetle üç ile beş nokta arasında döner dolaşır. Dört cezim bir nokta itibar olunup cezim meyillerin derecesini ta'yine hizmet eder. Umumiyetle keşideler iki harf itibar olunur. Maamafih bazı müstesna hallerde biraz az veya biraz fazla da olabilir.

Yine o tenazurun icabı olarak kalem cereyanı biri kelime, diğeri satır teşkiline âid olmak üzere iki satır (satır çizgisi) takip eyler. Evvelki satır dâima kalemin ilk vaz'ındaki zaviyeyi yani cereyan meylini takip eder :

 ve harfin

iki ucundan çizilecek biri ufkî diğeri mail iki hat kelimenin bütün harflerinin teşekkülünde ve satır içindeki alacağı nizama hâkim olur. Birinci kelimenin üstünden kalemin ilk meyline muvazi olarak geçen mail hat ikinci harfin veya kelimenin altından geçen mail hattı teşkil eder. Baştaki harfin asıl yazı satırına mebde kabul edilen noktasından geçen ufkî ve müstakim hat istikametinde kelimelerin dizilmeleri de yazının umumi nizamını kurar. Harfleri ve kelimeleri tartan şakulî ve ufkî ve mail hatlar ne kadar çoğalırsa çoğalsın şakuller biribirine, ufkîler biribirine, mailler biribirine muvazi bulunur. Bazı müstesna ahvalin zuhuru bu kaideyi ihlâl etmez. Şu kadar var ki bu müstesna haller sanata müteveccih bulunmalıdır. Yani gözellik vermiyen istisnai haller mergup değildir. Meselâ satır sonundaki harf veya kelimenin diğerlerine nazaran mıstarından biraz yukarıda bulunması mergup sayılan bu müstesna hallerdendir.

Ta'lik harflerinin hiç bir haddinde müstakim hat yoktur. Yani yazı temamen tedvirîdir. Öyle ki birinci mıstara teb'an teşekkül eden bir harf diğer bir harfe bitişmeye mâni olacak gibi bir halde nihayet bulur, fakat ayni zamanda satır mıs-

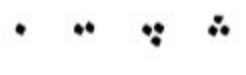
tarına tebean da umumî heyette gizli bir bitişme ve bütn yazı yekpare bir kelime halinde ma'nen birleşmiş bulunur.. İşte bu yazıya ta'lik denilmesinin asıl sebebi bu iki mıstarın biribirine olan bu gizli alâkasına ve kalemin cereyanında bu mıstarlara muallak bulunmasına işaret olsa gerektir.

Farsça kelimeler bu yazı ile daha âhenkli yazılır, arapça ve Türkçe kelimeler onun kadar müsaid değildir. Sülüs ve nesih ile arapça ve türkçe kelimeler, divanî ve rik'a ile de türkçe kelimeler daha âhenkli yazılırlar.

Arşivde ta'lik yazının pek güzellerine az tesadüf ediyoruz, ince ta'lik ve ta'lik kırması daha çoktur, celî ta'lik ise arşivde yoktur.

İşaretleri :

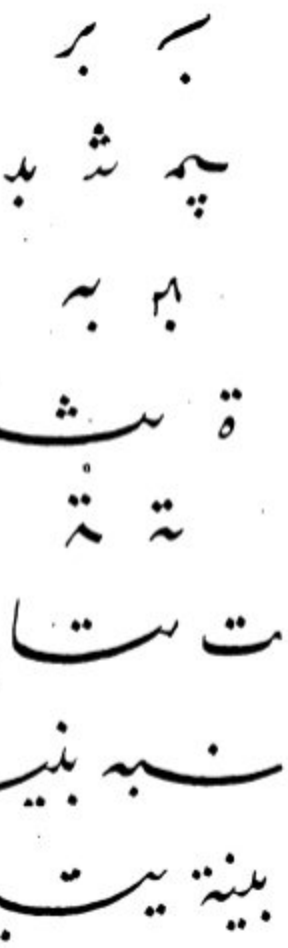
Bu yazıda noktalarından başka umumiyetle beş işaret kullanılmıştır ki hem okutmağa hem de tezyine hizmet ederler.

üç noktalardan evvelkisi altta, ikincisi üstte bulunur. Üstün, esre işareti için de iki üstün, iki esre olarak da kullanılır. Bazan ötrenin de kullanıldığı vardır. Sonradan bazı harekeli ta'likler de yazılmıştır ki harekesizlere nazaran bunlar bir derece daha kolay okunur.

Müfred ve mürekkep harf şekilleri :

ط ط ط ج

ظظظ

ع ع ع تجه جنجه

ح ح د د د

ر ر ر

ف ف س س س

ڤ ڤ ڤ ڤ ش

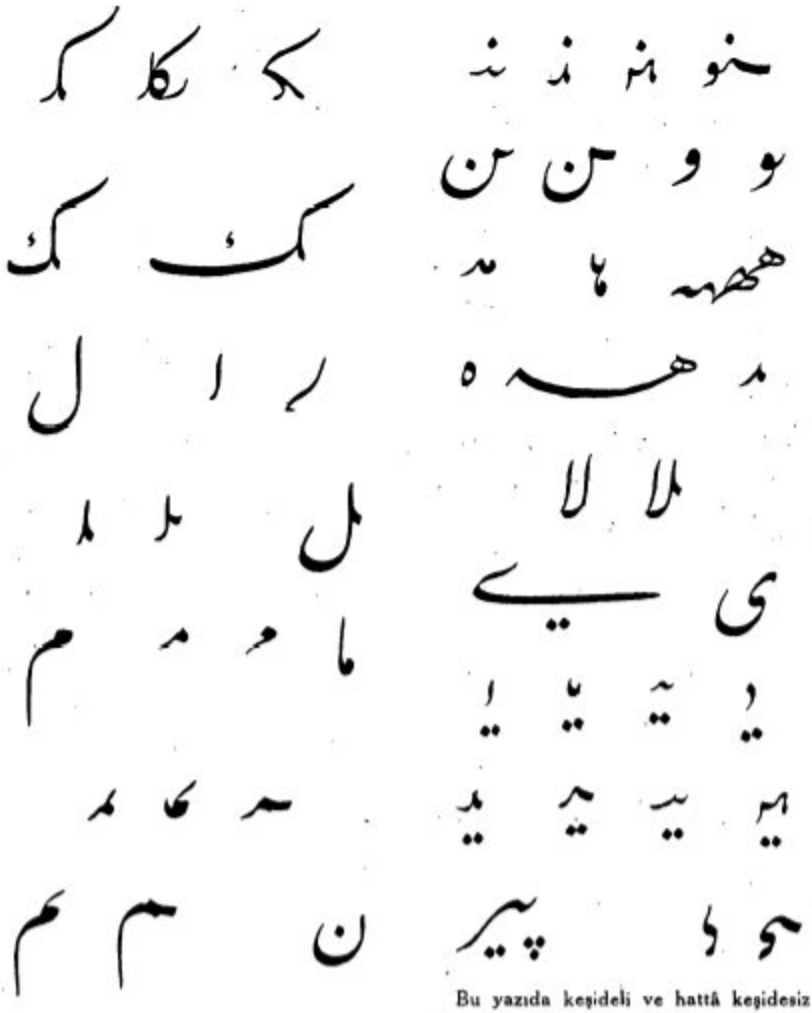
ڧ ڧ ڧ

ص ص ص ف ف

ق ق ق س س س

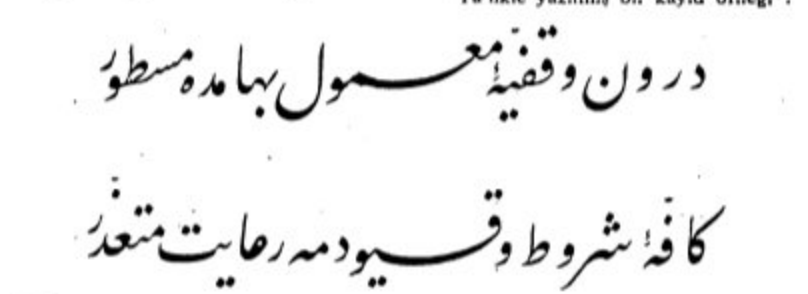
ك ك ك ص ص

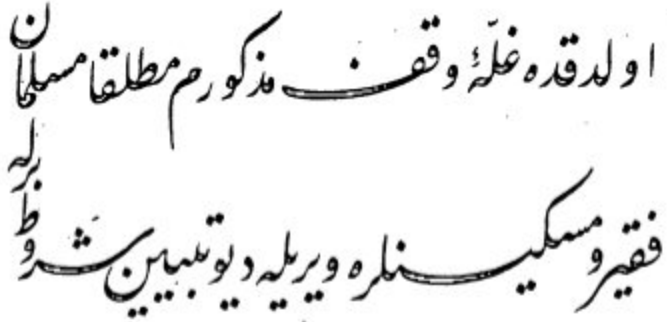
ک ک ک ک ضض

Bu yazıda keşideli ve hattâ keşidesiz sin'lerin altına da muvazene için üç nokta koymak âdettir, fakat her yerde muhakkak koymak lâzım değildir.

Ta'likle yazılmış bir kayıd örneği :

Okunuşu :

Derun-i vakfiyye-i ma'mulün bihamda mastur kâffe-i şurût ve kuyuduma riâyet müteazzir oldukta galle-i vakf-ı mezkûrum mutlaka müslüman fakir ve miskinlere verile deyu tebyin-i şurût birle.

a) Ta'lik celisi :

Ta'likin irisidir. Bu irilik için bir had tayini mümkin değildir. Harfleri ta'lik harflerinin aynidir. Fark kalınlığındadır. Binaenaleyh ta'lik harfleri görüldükten sonra celîlerini okumak için yazı cihetinden asla bir zorluk bahis mevzuu olamıyacağından ayrıca harf şekli göstermeğe lüzum yoktur. Ancak bir kaç satır üzerine istifli ve müsennâ tarzında yazılmışları vardır, bunların mündericatı daha ziyade arapça, farsça lisanlarla olduğundan dil ve imlâ bilinmedikçe okunacak yazılardan bir netice alınmaz. Ta'lik celisine celi yazılar bahsinde bir nümune vermiştik. Fotoğraflar serisinde de bir kaç misâl daha görülecektir.

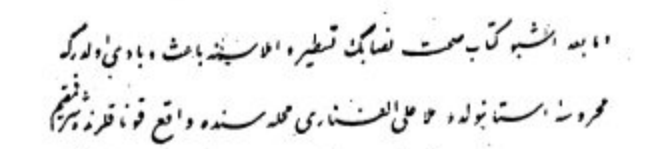
b) — İnce ta'lik ve ta'lik kırması :

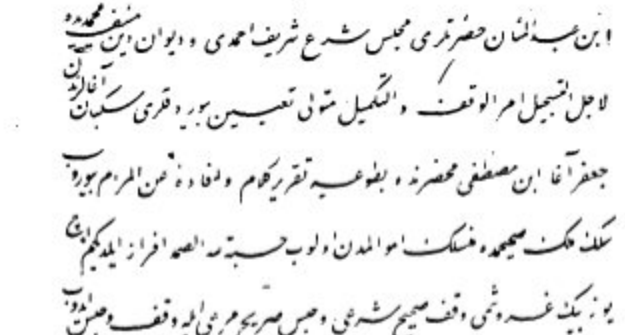
İnce ta'lik, ta'likin incesidir. Büyürse yine ta'lik olur. Bunun pek incelerine ta-lik gubarisi denilir ki büyürse tam ta'lik olmaz. Sanki kalem ucu ile toz gibi ince olmasından kinaye olarak bu isim verilmiştir. Ta'lik kırmasının daha ufağı olmuş olur. Kırma ta'lik büyütülürse yine kırma olarak büyür. Kırması incesinden daha çabuk yazılır. İnce ta'likte yazının kaleminden fedakârlık yoktur. Kırmasında ise bazan kendi kaleminden biraz fedakârlık veya diğer bir yazının kaleminden biraz çalma bulunur. Yahut bazı harfleri ta'lik bazı harfleinde buna yakın bir yazının kaleminden hafif bir ilâve bulunur. Fakat ta'lik harfleri görüldükten sonra bunları okumak kolaydır. Gerçi her yazıda olduğu gibi iltikaî ittisal suretile yapılmış

gibi bir takım kalem cilveleri kabilinden şekillere de tesadüf olunursa da bunları bir çerçeve içine almak kabil olamadığından böylelerini zamana ve melekeye bırakmak daha doğru olur. Yani bunlar görüşün artmasile kendiliğinden halledilecek şeylerdir.

İnce ta'lik ile yazılmış bir kayıd örneği:

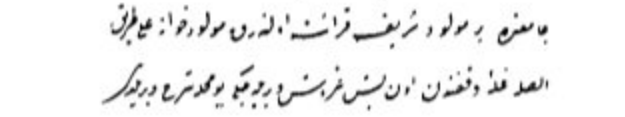

Okunuşu :

Emma ba'dü, işbu kitab-ı sıhhat nisâbın tastîr ve imlâsına bâis ve bâdi oldur ki Mahruse-i İstanbulda Molla Aliyy-ülfenarî mahallesinde vaki' konaklarında şeref mukîm halen Bab-üs-seadet-iş-şerife Ağası sahib-ül-hayrati vel-hasenât devletlû Beşir Ağa ibn-i Abdülmennan hazretleri Meclis-i şer'-i şerif-i Ahmedî ve dîvân-i dîn-i münif-i Muhammedîde liecl-it-tescili emr-il vakfi vet-tekmil mütevelli nasb ü tayin buyurdukları Sekban Ağalarından Cafer Ağa ibn-i Mustafa mahzarında bitav'ıhi takrir-i kelâm ve ifâde-i anil-merâm buyurup silk-i milk-i sahihimde münselik emvalimden olup hasbeten lil-lâhis-samed ifrazeylediğim üçyüz bin kuruşumu vakf-ı sahih-i ser'i ve habs-i sarih-i meri ile vakf ü habsedüp.

Ta'lik kırmasile yazılmış bir kayıd örneği :

Okunuşu :

Vâkıfın şart ve tayin ettiği üzre her sene mezkûr camiinde bir mevlid-i şerif kıraat olunarak mevlid-hana alâ tarik-ıs-sıla galle-i vakfından onbeş guruş verileceği bu mahalle şerh verildi [1].

C — Nesta'lik :

Bir de nesih ile ta'likin mezcinden doğmuş nesta'lik denilen ve ta'lik kırmasından başka olan mürekkep bir yazı daha vardır ki harekeli, harekesiz, noktalı ve noktasızları da vardır. Arşivde bu yazıdan bir nümune göremiyoruz. Nesih ile ta'lik ve bunların kırmaları hakkında malûmat edindikten sonra nesta'likin harflerini okumak bakımından ayrıca göstermeğe hiç de lüzum yoktur.

[1] Aslında görülen mevlûd kelimelerinin imlâsı yanlıştır. Doğrusu mevlid olduğu için burada o suretle okunmuş ve yazılmıştır.

5 — RİK'A YAZISI

Bu yazı harekesiz olup divanî kaleminin biraz daha kısılarak harf şekillerinin sadeleştirilmesinden ve kavis ve meyillerin azaltılıp cereyanda sür'atin çoğaltılmasından ibarettir denilebilir. Rik'ada esas olan mümeyyiz vasıf, harflerin yuvarlaklığı az, düzlüğü çok olmaktır, asıl maksat da sür'atle yazılmasıdır. Çünkü bu yazı tesvid, mektup, pusla ve sâir

müraselât gibi elde sür'atle yazılması matlûp olan hususat için ihdas olunmuştur. İhdas tarihi malûm olmamakla beraber divanîden sonra olduğu kuvvetle muhtemeldir.

Burada bir noktaya temas etmek istiyoruz.

Malûm olduğu üzere ruk'a, kâğıt ve deri parçası demektir. Reka' da sür'at mânasınadır. Bu yazıya eskiden rik'anın cem'i olarak rıkâ' derlerdi. Bunu bazıları rukâ' diye okuyorlarsa da yanlıştır. Biz arapçanın binâ-i nevi' sigası gibi (rik'a) ya mahsus olmak üzere sonradan (rik'a) demişiz ki, parçalara, puslalara yazıla bir nevi yazı demek olur. Aklâmı sittede geçen rika', rik'a yazısından tamamen başkadır, ona rik'a denilmemiştir.

Rika tevkie tabi olup tevki' kırmasını andıran ve harflerinin çoğu dar ve küçük ve düz ve bitişik yazılan bir nevi yazıdır.

Okunması da o yazıların harflerini belledikten sonra başkaca harf şekli vermeğe lüzum yoktur. Rik'anın yazma bakımından sanat inceliği de bizi burada alâkadar etmez.

Gelelim rik'aya :

Rik'a, rıkâ' ve divanî kırmasından daha çabuk yazılmağa gayet elverişlidir. Harflerinin kısalığı ve düzlüğü hasebile çabukça yazılmağa ve birbirine eklenivermeğe fazla kabiliyeti vardır. İşte bu hal yazmayı kolaylaştırsa bile o nisbette de okumayı zorlaştırır. Rik'anın bu süratle yazılma kabiliyeti rik'a kırmasını doğurmuştur. Vaktile **Babıâli kırması** denilen bir yazı daha vardı ki rik'a kırmalarının en olgun şeklidir. Rik'a ile kırmasını bilmiyenler kırmaları rik'a zannederler ve o namla söylerler. Son zamanlarda rik'a tabiri daha ziyade kırmalarının ismi olmuştu. Arşivin çoklukta üçüncü derecede yazılarından olan ve rik'a diye anılan yazıların yüzde doksanı rik'a kırmasıdır. Kırmanın okunabilmesi için rik'a harflerinin görülmesi kifayet eder.

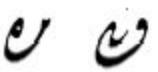
Rik'a yazısının kalemi cereyanını daima şakulî veya ufkî hatta pek yakın bir tarzda takip eder ve bu sebeble kalem maktaı (kesimi) şakul hattından pek az sola meyil ile konur. Bu ilk konuşun şakul ve ufkî hatlara olan nisbeti bir harfin veya kelimenin bütün harflerinin yazılmasında muhafaza edilir. Onun için kalemi eğri veya doğru kesilsin bu nisbet gözetilerek yazılır. Asıl yazının kalemine mahsus olan meyil, cereyanda muhafaza edilmek üzere harflerinin teşekkülünde çıkış ve iniş zaviyeleri (tevazün zaviyeleri) yekdiğerine müsavi olur.

Bu müsavatın tenazurunu gözeterek ihdas edilen harf kavisleri daralır ve uzunluğu bir noktayı geçmez ve her nokta uzunluğunca kavisler mecrasını değiştirir ve çıkış zaviyesi iniş zaviyesini karşılar ve harfin tenazur esası bu karşılaşmada aranır.

Rik'anın kendi bir noktası kaleminin çıkardığı tam noktanın yarısıdır. Harflerinin ölçülmesinde esas nokta da kendi noktasıdır. Bunun ilk konuşu ne nisbette meylediyorsa bütün harflerinin eğrilmesinde bu nisbet gözetilir. Rik'a yazısının mıstarı bir hat üzerinedir ve bu hat noktayı yarısından bölecek şekilde başlar ki bunun manası kalemin tam kalınlığının en ziyade bu satır hattı üzerinden geçeceğini göstermektir - Kollar ve bacaklar bu kayıddan müstesnadır. - Onun için harflerin şakul hattına dik gelen en kalın yeri mıstar hattının ortasından geçer ve kelimelerin satır içinde birbirine nisbeti de her harfin kendi mıstarına olan nisbetine göre olur. Meselâ birbirine bitişen harflerin en sonuncunun ortası mastarın üzerinden geçer. Bunun bazı kelimelerde müstesna tutulduğu da vardır.

Rik'a kaleminin de kalın veya ince olması mahiyetini değiştirmez. Yalnız kalın veya ince rik'a denmekle ayırt edilir. Rik'a kırmaları ise kalemin oldukça tahavvüle uğramış şekillerini muhtevi olduğundan rik'a kırması ismini alır. Rik'ada bazı harflerin kalem cilvesi kabilinden meselâ ﻉ yerinde gibi hususî şekilleri vardır. Ve bunlar rik'a kaidesine

pek tâbi olmazlar. Bir kelimenin teşekkül kabiliyetine göre muhtelif tavırlarda bulunabilir.

Meselâ

 ve emsâli şekiller haddizatında rik'aya değil divaniye ve rik'a kırmasına âid hallerdir. Böyle şekiller kalemin hızından doğmuş, onlardan da kırma zuhur etmiştir.

Arşivde bu yazılardan başka rik'a kırması mı divani kırması mı nesta'lik mi yoksa şu veya bu yazının yalan yanlış bir karıştırılmışı mı olduğu anlaşılamıyacak kadar bozuk olanları bulunduğu gibi bunlar arasında bir dereceye kadar kolaylıkla okunabilenleri de vardır. Fakat siyakat gibi okunması cidden zor olan öyle karışıkları da vardır ki en çok müşkilâta da bunlarda rastlanmaktadır. Onun için bunların okunması meleke ve ihtisasa mütevakkıf bir iştir denilebilir.

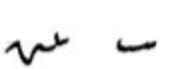
İşaretleri :

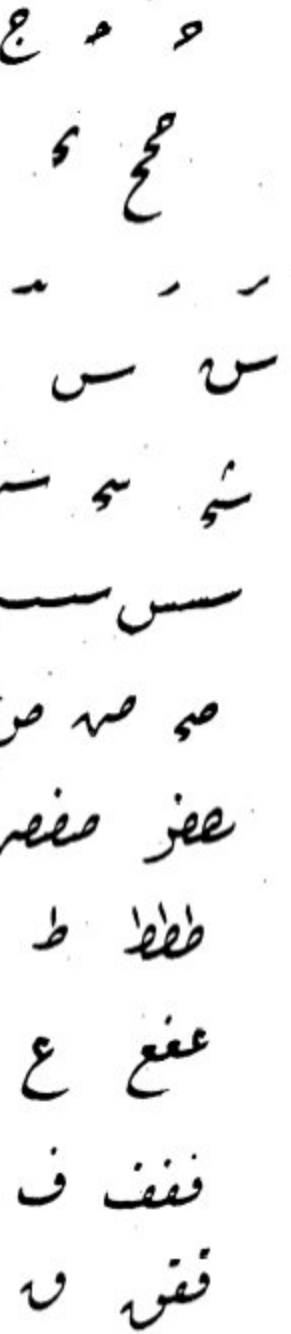

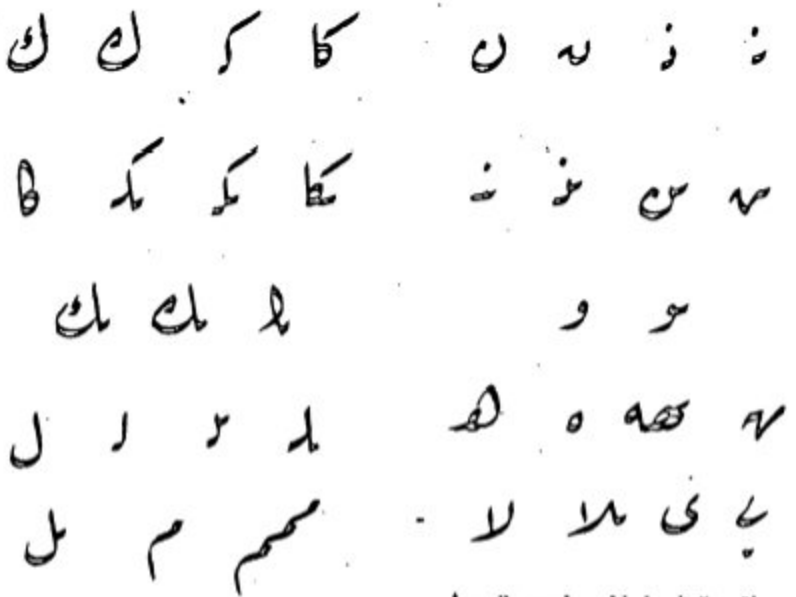
Benzerleri atıldıktan sonra müfred ve mürekkep harf şekilleri :

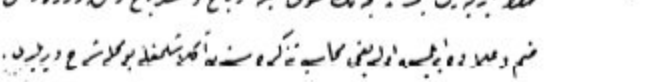

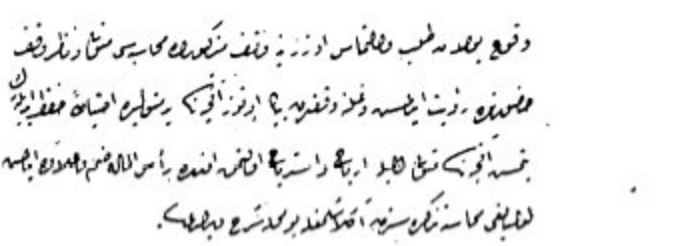

İncesile yazılmış bir kayit örneği :

Bu kayıdın rik'a kırmasile yazılması:

Okunuşu :

Vuku' bulan talep ve iltimas üzerine vakf-ı mezkürun muhasebesi mütevelli ve nazır-ı vakıf huzurunda rü'yet edilmiş ve galle-i vakıftan bin otuz akçanın yed-i mütevellide ihtiyaten hifzedilerek yetmiş akçanın mütevelli elile ırbah ve istirbah olunmak üzre re's-ül-mâle zamm ü ilâve edilmiş olduğu mulsasebe tezkiresinden anlaşılmağla bu mahalle şerh verildi.

6 — SİYAKAT YAZISI

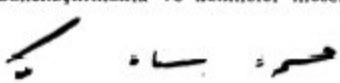
Bu yazı arşivin çoklukta ve zorlukta birinci derecedeki yazılarındandır. Bir bakışa rik'a ile divani kırmasının, bir bakışa küfi hurdası ile rik'a kırmasının bir mezci gibi bir bakışa da bütün gördüğümüz yazılardan bambaşka bir mahiyette hususî bir tip gösterir. Yazılması bir dereceye kadar kolay görünen bu yazının okunması cidden zor, münhasıran bir ihtisas işidir. Siyakat tabirinden de anlaşılacağı üzere yazılışı kelimelerin ve makamın icabına tâbi, yazanın kalemi sevkindeki insafına kalmış, siyak ve sibak karinesile okunabilecek bir yazıdır. Bunun zuhur tarihi hakkında muhtelif rivayetler vardır. Selçukiler zamanında buna benzer bir yazının mevcudiyetinden de bahsedilmektedir. Fakat bunun siyakat olduğunu tevsik edecek elimizde henüz kat'i bir delil yoktur.

Maamafih eski kayıdlar üzerinde yapılan tetkikattan siyakatin de oldukça eski olduğu ve muhtelif tarihlerde muhtelif şekiller almış bulunduğu muhakkaktır.

Eskilerini okumak daha zor olmakla beraber okunamıyanları da pek çoktur. Fakat güzellik bakımından eski siyakatların sonrakilerden üstün olduğu görülür. Bu yazıda sür'at, ihtisar ve sirriyyetin hâkim olduğu anlaşılmaktadır. Bunun iltizamına en başlı sâik resmî kayıdların ağyar nazarından korunmasıdır. Filhakika bu yazı umumiyetle resmî kayıdlar carî olmuştur. Maliye, Tapu, Evkaf, Devlet Arşiv dâiresindeki eski defterler bunun birer delilidir. Bunlar haricinde bu yazıya az tesadüf olunur.

Siyakat sade görünür bir yazıdır. Sadeliği kalemindeki tabii ve sür'atli akışın icabı olarak harflerinin ufalmış ve kısılmış bulunmasından ileri gelmekle beraber harflerinin münferid haldeki şekillerile satır içindeki mürekkep şekilleri bambaşkadır. Harf başları umumiyetle küçük, kollar ve bacaklar kısa, çanaklar bazan düz ve bazan muka'ar ve kırıklı olur ve her kelimede az çok bir ihtisar meşhud bulunur. Satıra dizilişinde evvelki kalem hasisliği bir düzüye gitmeyip bazı kelimelerde ve harflerde kalem akışına geniş bir cömertlik verilerek başlar büyük bacaklar uzun, bir harf veya kelime yerine göre bambaşka yeni bir kılığa sokulmuş bulunur. Sonra kelimelerde, yazanların hususiyetlerinden doğmuş öyle yabancılıklar görülür ki bunları bir kaide altına almak mümkin değildir. Nesih kırması, divani kırması, rik'a kırması ve hatta kûfî hurdası gibi bazı yazıların harf şekilleri az çok bir tadil ile siyakat harfleri arasına karıştırılarak yazılmış olduğundan siyakatin yalnız elifbasını görmekle mürekkeplerini okumak kolay değildir. Bu yazıda harflerin ve satırların birbirine yakın olması hemen hemen bir kaide gibidir. Buna fazla bağlanan hattat veya kâtiplerin yazış hususiyetlerinden inzimam eden bazı arazî evsaf ile yazı muhtelif tipler arzeder.

Bu yazının esasında nokta varsa da arşivdeki siyakatlerin noktasız yazılmaları noktasız yazılar bahsinde geçen sebeplerden dolayı tercih edilmiş ve bunlar noktalılarından daha çok bulunmuştur. Bu hal yazının kılığını göze bir kat daha yabancılaştırmakta ve kelimeler meselâ:

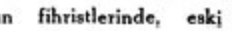

kelimelerinde görüldüğü gibi bilmiyenler için bir şifre, bir bilmece halini almaktadır. Hele satırlarının birbirine geçmiş denecek kadar sıkı olması bir takım farsça kelimelerden müntehap ıstılahların kılişe halinde ve bazı tadilâtla yazılmış bulunması diğerlerinde görülmiyen bir yabancılık ve gizlilik daha ilâve etmektedir. Onun için elifbasını ve bazı mürekkep harf şekilerini görmekle bu yazıyı okumak mümkün olsa bile bu okuyuş arzedilen sebeplerden dolayı ayni zamanda yanlış okumaya da birer sebep teşkil edebilir. Onun için bu cihet bilhassa siyakat tahsilinde göz önünde bulundurulması icap eden mühim bir husus olduğundan her halde erbabından öğrenilmesi tavsiye olunur.

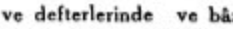
Bu yazı arşivde daha ziyade vakıfların en eski kayıdlarının ve bunların geçirmiş oldukları tevcih ve emsali vakalara âid tedavül kayıdlarının bulunduğu hazine defterleri ismi altında toplanan defterlerle bunların fihristlerinde, eski muhasebe koçan ve defterlerinde ve bâzı vakfiye kayıdlarının baş taraflarında, mukataa defterlerinde, mühim muamele evrakının, vesikaların, temessüklerin kayıdlarına âid şerhlerde, derkenarlarda ve emsalinde görülmektedir ki bu defterlerdeki kayıd nakli keyfiyetini de hâssaten göz önünde bulundurmak lâzımdır. Dolmuş bir sahifeyi başka sahifeye nakletmek lâzım geldikte dolu sahifenin cilde yakın bir yeri çuvaldızla delinerek beş on yaprak sağ veya solda boş bulunan bir yere geçip bu delikten kırmızı veya siyah bir çizgi ile iki sahife birbirine bağlanmış bulunur ki bu sırra vâkıf olmıyanların kayıd taharrisinde ve bilhâssa tedavül kayıdlarının irtibatında hatâ ve müşkilâta düşecekleri tabiîdir.

Bu izahlardan anlaşılacağı üzere siyakatin harf şekilleri için kat'î surette bir ölçü vermek kabil değildir. Bununla beraber bir elifba nümunesi vermek imkânı da büsbütün kalkmıştır denemez. Bu muhtelif şekillerin en çok tekerrür etmiş olanından iktibas edilerek takribî bir elifba tanzimi bu yazıyı hiç görmemişler için bir dereceye kadar fâideli olabilir. Hele buraya kadar geçen yazılar hakkında iktıza eden kâfi malûmat elde edildikten sonr muhtelif tipler gösteren siyakatler üzerinde mütalea imkânı azamî derecede elde edilmiş demektir. Vakıflar Umum Müdürlüğünün bu eserden önce neşrettiği **siyakat yazısı** adlı küçük kitap da takip edilirse müşkilâtın çoğu bertaraf edilmiş bulunur.

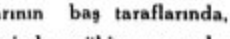
İşaretleri :

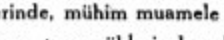

üç nokta bazan

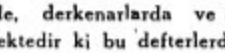

suretinde yazılır.

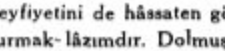

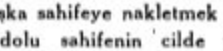
bu üçü izafet işaretidir. Meselâ :

Tersane-i âmire,

zirve-i cebel,

karye-i Halîl,

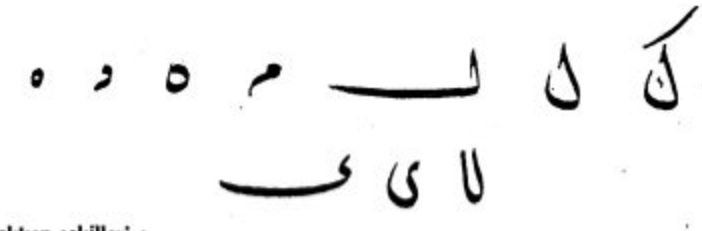
Hemzenin aslı ayın olduğundan hemze işareti bazan ayın yerinde kullanılır meselâ arapça **an** diye okunur ki **den** demektir. Nitekim siyakat rakamlarında ayın bu suretle de kullanılmıştır.

Siyakat elifbası :

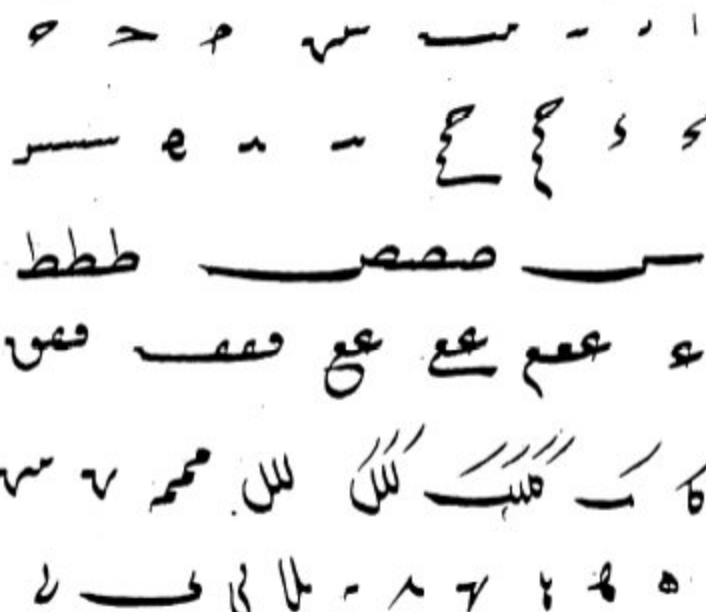

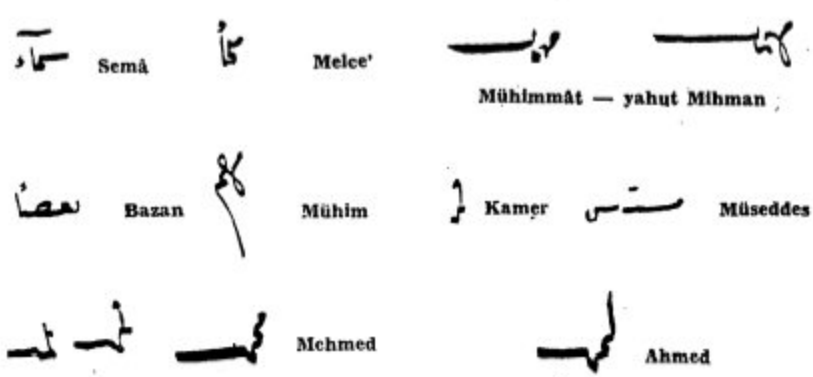

Mürekkep şekilleri :

Bazı mürekkep kelime nümuneleri :

Mahmud
Mermer
Lahid
Halil-yahut-Celil
Alaçalar
Abdüllah
Virân - veya - virâne
Murâdiyye
Fodla
Müstafa'
hisap
Musa
Veli
Kayid
dönüm
Musahhih - veya - Musahhab
Sâni
Bey
İstanbul
olan
Amasya
Keçid
Cerrah - yahut - Cerrâhi
Cüzeü - yahut - Cerci - yahut
Harci - yahut - Cerhı
Cebel
Kasaba
Hûrân
yahut
Havran
Cici
Manalle
Ahâli
devirhan
Birlik - veya - terlik
Cüzhan
Hilal
Furun
Mürür-u dehir

Mürür-u zeman

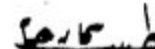
Kâtib-i vakıf

devirhan

Kayit şüde

Tabib-i Bimarhanş

Becâye

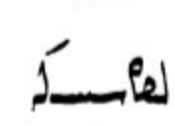

Mehmet Bey

Fermude yahut fermuden

Haci Halil Bey

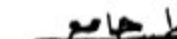

ezan sebeb ki

Mushaf-ı Şerif

emek yimez

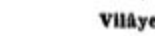

hatıb-ı camî'

Vilâyet-i Sinop

Müezzin-i Minâre

Süleyman dede merkadi

vâız-ı-kürsî

Nâzır-ı vakif

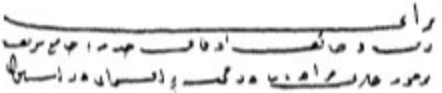
Becâyeş es-seyyid Hasan Bin-i Ahmed

Çeşme-i Zeyrek Yakub der Göynük

Ketebehu Mahmud yani
Bunu Mahmud yazdı

Siyakatle yazılmış bir kayıd örneği :

Okunuşu :

Berây-i tertib-i vazâif-i evkaf-ı hademe-i cami-i şerif-i merhum Gâzi Murad Paşa der mahalle-i Akşaray der İstanbul.

(Fazla malûmat için fotoğraflar serisine müracaat oluna.)

a — **Rakamlar ve ay isimleri :**

Vakıf kayıtlar arşivinde eski yazılara âid başlıca iki türlü rakam kullanılmıştır. Birisi siyakattan maada bütün yazılar arasında müşterek olup sıfırdan dokuza kadar olan şekilleri şunlardır :

İki rakamı bazan: ٢ üç rakamı, bazan: ٣ ve bazan: ٤ dört rakamı da bazan : ٤ şeklinde yazılmıştır.

Onlar, yüzler, binler, ilh.. adetler beynelmilel rakamlarda olduğu gibi teşkil olunur.

Diğeri siyakat rakamı olup arapça احد ، اثنين ، ثلاثه ilh. aded isimlerinin birinci, ikinci harfleri sonra mertebe mertebe diğerleri şifre olarak alınmış ve siyakat yazısiyle hususi bir şekil verilerek siyakat rakamı olarak kullanılmıştır. Birden ona kadar olan adetlerin şekilleri şunlardır

Birden on bine kadar olanları arşivin Haremeyn Hazine Fihristi adlı defterin sonunda ayrıca yazılı bulunmaktadır. Siyakat rakamları şu misâlde de görüldüğü üzere derhal bellenemiyeceği ve zihinde tutulmaları zor olduğu cihetle her birinin yakamla mukabilleri altlarında veya hizâlarında gösterilmek suretile tanzim edilmiş bazı eserler vardır. Nitekim İstanbul inkılâp müzesinde bunların (90) milyona kadar hayli uzun süren bir cetveliyle küsurata ve taksimi guremaya âid olanları ve daha bazı rakamları gösteren yazma ve tek nsha güzel bir eser vardır. Bunları aynen buraya derce fırsat bulamadığımızdan ancak arşiv işlerine kifayet edeceği anlaşılan haremeyn defterindeki şekillerin bir fotoğrafisini aşağıya derç ile iktifa eyledik. Lâkin bu görülen şekillere her defterde aynen rastlanmaz ve umumi bakımdan bunlarla iktifa etmek doğru olmaz. Hele küsurata âid olanlarını ayrıca görmek icap eder. Bu itibarla İnkılâp Müzesindeki mezkûr eserin ayrıca tab'ı çok faydalı olacaktır.

Ay isimleri :

Arşivde ve bilhassa siyakat yazılarında arapça ayların isimleri ekseriya birer şifre halinde yazılır ki bunları şu cetvelde görmek kabildir.

Muharrem	=	م
Safer	=	ص
Rebiulevvel	=	ر ا
Rebiulâhır	=	ر
Cümadelulâ	=	ج ا
Cümadelâhire	=	ج
Receb	=	ب
Şâban	=	س
Ramazan	=	٥
Şavval	=	ل
Zilkı'de	=	ق ا
Zilhicce	=	ه

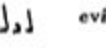
Arapçada ayın ilk gününe غرة gurre son gününe سلخ selh denir. Meselâ:

غرة شعبان gurre-i Ş. şâban'ın gurresi yâni

ibtidası ﺣ selh-i B. recep sonu demek olur.

Ayın birinden onuna kadar olan kısmına evâil, 11 den 20 ye kadar olanına evâsıt, 21 den 30 a kadarına da evâhır denilir. Ve meselâ :

Evâil-i za.

evâsıt-ı L.

evâhır-i b. ilh....

diye yazılır ve bu üçü sırasile zilka'denin evvelleri, şevvalın ortaları, zilhiccenin sonları demek olur. Siyakatla yazılmış kayıtların tarihi umumiyetle hicrî yâni islâm tarihidir ki şimdi 1361 inci senedir. Bunu milâdiye tahvil için aradaki farka göre hisap etmek lâzım gelir. Bu hususta neşredilmiş bazı eserler mevcud ve onlardan istifade her zaman için mümkin olduğundan tafsiline geçmiyoruz.

Arşive âid söyliyeceklerimiz burada bitti. Umumi bakımdan kûfi yazı hakkında da bir kaç kelime söylemek isteriz. Şöyle ki :

B — Kûfi yazı :

Kûfi yazı esasen vakıf kayıtlar arşivinde yoktur. Fakat eski eserler meyanında bilhassa celisine çok tesadüf olunur. Nitekim Bursa Ulucamiinin duvarları bunlara birer meşher gibidir. Kûfi pek eski kök yazılardan olmasına ve bazı muhtelif tipleri halen yaşamakta bulunmasına rağmen devir devir çok şekillere girmiş olduğundan bu yazı başlı başına bir âlemdir denilse mübalağa edilmemiş olur. Cahiliye devri kûfisi (İslâmdan evvelki devir) Asr-ı Saadet, Emeviye, Abbasiye Selçuk, Osmanlı devri kûfileri gibi birbirinden farklı hususiyetler gösteren nice şekilleri vardır. Celileri gibi inceleri de ayrıca görülmeğe mütevakkıf olacak mahiyettedirler. Diğer yazıların zuhurundan sonra kûfi bu amelî zenginliğini kaybetmiş ve celisi tezyini mahiyette güzel san'atlar arasında hâlâ yaşamakta bulunmuştur. Fotoğraflar serisinde bunlardan bir kaç nümuneye rastlanacaktır. Bilhassa pek eski bir mushaftan [1] aldığımız sahifelere dikkat edilirse kûfi hakkında bir fikir vermeğe kifayet eder.

Celi kûfilerin bunlara benzemediği de yine bu fotoğraflardaki başlıklardan anlaşılır. Sonra, bir zamanlar ma'kılî ve kûfi celileri ayırt edilmemiş ma'kıliler de kûfi zannolunarak bu namla yâdolunagelmiş ise de doğru değildir. Yukarıda da bir nebze arzedildiği üzere ma'kılî harfleri tamamen düz ve dönüm noktaları köşelidir, yani tamamen kübik bir yazıdır. Kûfinin her nevinde ise bundan farklı olmak üzere düzlükle beraber yuvarlak, tedvirimsi kısımlar da vardır ve dönüşler daha ziyade kavislidir. Taş, ağaç ve demir işçiliklerinde ma'kılî yazıya çok tesadüf olunur. Fakat bazı işçilerin yazıdan anlamamaları hasebile köşeler kaybedilerek az çok tedvirimsi bir hale konmuş ve bazı oymacılık tezyinatı da ilâve olunarak kûfiden ayırt edilemez bir hale getirilmiş ve bu sebeple ma'kılî de kûfinin bir nev'i gibi anlaşılagelmiştir. Sonra, Selçuk devrinde ma'kılî ile kûfi arasında bambaşka tipler gösteren öyle yazılar da vardır ki ne kûfi ne de ma'kılî olmıyan ve fakat ayni zamanda ikisini de andıran bu kabil bazı yazılar da umumiyetle kûfi diye şöhret bulagelmiştir. Biz bu şöhrete dokunmak istemiyoruz, fakat bu karışık ve zengin safahat arasında kûfi'yi öğretmeği tekeffül edecek bir harf şekli koymağa kendimizi salâhiyettar göremiyoruz. Ancak gözü kûfiye yaklaştırabilmek üzere fotoğraflar serisine bir kaç sahife koymuş bulunuyoruz. Bunlarda bazı yuvarlak noktalar görülür. Bunlar

[1] Tirede Necip Paşa kütüphanesine âid olan ve harekelerin kabulünden sonra (H. 99) da yazıldığı söylenen bu kitap halen Ankarada Vakıflar Galerisinde muhafaza ve teşhir olunmaktadır.

harekedirler. Kûfîde esasen hareke yok iken sonradan bazılarında ve bilhassa mushaflarda sühulet için hareke kullanılmıştır. Ve bu harekelerin, harf noktalarından ayırt edilmek için başka bir renkte konması tercih edilirmiş.

Bir yuvarlak nokta harfin tam üstünde bulunursa üstün, altında bulunursa esre, harfin içine veya üst kenarına dokunur bir halde bulunursa ötredir. İki yuvarlak nokta yine bu şartlarla bulunursa sırasile iki üstün iki esre ve iki ötredir. Şedde ve cezim ve med bildiğimiz şekillere yakındır. Celî kûfîlerde hareke kullanılmamış ancak tezyin ve müvazene için bazı zâid şekiller ve harflere fazla hareketler ilâve olunmuştur ki bunları bazı yerlerde harflerden temyiz etmek biraz güçtür. Bu itibarla siyakatten sonra okunması müşkil görünen yazılardan birisi de kûfî ve envâıdır denilebilir. Lâkin biz bütün bunları okunamaz görünen müşkil yazılar arasına alırsak bildiğimiz şu veya bu yazının elifbası yardımile ve tahlil ve terkip mebdeleri vasıtasile hepsini de okumağa muvaffak olabiliriz. Şöyle ki :

VI — Müşkil Yazıların Okunması
(Tahlil ve terkip mebde'leri)

Tâ yukarıdan buraya kadar yazdıklarımız bilindikte nve muhtelif yazı şekillerine az çok ittılâ' hasıl edilmiş bulunulduktan sonra arap harflerinin muhtelif yazılardan alabildikleri yeni kılıkların birçok tipleri görülmüş olacağı cihetle bu görüş ve bilişteki meleke sayesinde kûfî harfleri üzerindeki zâid kısımları ata ata (yâni yazıyı tahlil ede ede) harflerin asıl cevherlerini teşkil eden kısımları ele alarak bunları bildiğimiz harf şekillerine zihnen yaklaştıra yaklaştıra onu âdeta yeniden yazarcasına (yâni terkip edercesine) yahut bir kâğıt üzerine bildiğimiz şekillere çevire çevire mütalea etmek suretile okumağa muvaffak olabiliriz. Yazı nevi'lerinin harflere, yahut diğer sanatların asıl yazıya zammettikleri veya ondan zayi eyledikleri sabit veya geçici vasıfların tanınması (tahlil mebdei), sonra bunların arasından asıl yazı nevini veya hususiyetini tayin eden sabit vasıfların tanınması (terkip mebdei) sayesinde bütün müşkilâtı halletmek mümkündür. Meselâ bir ressamın tablosunda görülen bir yazı resminin üzerinde tetkikat yaptığımız zaman bunda tersim sanatının gözettiği tenazur hesaplarından doğan bir takım sabit ve geçici vasıflar bulunduğu göze çarpar. Bu vasıflarla o yazı resmi bildiğimiz yazı şekillerinden farklı bir manzara ile görülür. Yazı çarpık veya kalın başlarken yavaş yavaş incelip gider. Yahut iki kenarından sıkıştırılmış gibi harfler birbirinin içine girmiş görünür. Bu ve emsali vaziyetlerde yazının güzelliği de, okunuşu da müşkilâtla müterafık bulunur. Böyle yazıların ise elifbası yoktur. Hakikatte ressam onu tablosundaki diğer şekiller gibi tersim etmiş olduğundan o şekil yazıdan ve yazmaktan değil, görüşten ve tersimden gelmiş ve asıl yazıyı az çok değiştirmiştir. (Fotoğraflar serisinde misâller verilmiştir) bu vaziyet içnde yazı nevini tayin etmek veya okumak veya yazının güzelliğini, çirkinliğini takdir edebilmek şüphe yok ki bambaşka bir iştir. Bunun gibi bir mühürde görülen ters yazının veya ters basılmış bir mühür yazısının, tezhip suretile veya minyatür kabilinden yapılmış, yahut hâkkedilmiş, yahut da taklit veya tahrif edilerek yazılmış veya kopye edilmiş yazıların, istifli, girift, yazılardan vücuda getirilmiş eserlerin, okunması ve bunlardaki sanat inceliklerinin takdir edilmesi gibi mühim ve ince hususlar, hep arzedilen tahlil ve terkip mebdeleri sayesinde halledilir, bu mebde'lerden istifade kudreti ne kadar kuvvetli olursa müşkilâtın halli de o nisbette kolay olur. Maamafih bunun da iptidaî, mutavassıt, yüksek ve nihayet ihtisas mertebeleri

vardır. Bizim de anahtarda okuma yolu ittihaz ettiğimiz bir yazıdan diğerini okumak esası, bu tahlil ve terkip mebde'lerine istinad ettirilmiş bulunmaktadır. Hülâsa mühür, imza ve yazı tatbiki gibi ehl-i vukufa taalluk eden ince meseleler, Hatt-ı şecerî gibi uydurma veya nev'i meçhulümüz olup ta bildiğimiz yazılardan hiç birine benzetemediğimiz arap harfleriyle yazılmış her hangi bir yazıyı bu mebde'ler yardımiyle okumağa çalışmak en sağlam yoldur. Lâkin bu usulü pek girift yazılar üzerinde tatbik edebilmek için tahlili daha ziyade inceltmek, mensur yazılarda lisânın nev'ini, sözün mevzuunu, manzum yazılarda fazla olarak vezin ve kafiye gibi hususları önceden nazar-ı dikkate almak ve siyak ve sibak karineleri yardımile mümkin olduğu kadar önce mânayı kavrıyarak sonra yazıya geçmek suretiyle okumaya çalışmak icap eder. Bu mertebedik müşkil yazıları okumanın bir zaman ve ihtisas işi olduğunda şüphe yoktur. Ancak şunu kaydedelim ki tahlil ve terkip mebde'lerinden âzamî derecede istifade edebilmek için yazıların sırf yazı bakımından, lisan bakımından ve sana't bakımından okunuşlarına dâir yakından bilgi sahibi olmak şarttır ve bu eserin amelîlik mahiyetini bozmamış olmak için mevzuu dışında bırakılan (yazıların san'at bakımından okunuşları) bahsini de ayrıca görmek lâzımgelir.

VII — Eski metinlerin ilmî Transkripsiyon alfabesine göre okunup yazılması meselesi

Her alfabe, ancak mensup olduğu millî dilin fonetik hususiyetini belirtecek mahiyettedir. Dünya dillerinden hiç birinde, bütün dilleri, bütün lehçe ve şiveleri, bütün telâffuz ayrılıklarını aynı zamanda zapta elverişli bir alfabe mevcut değildir. Esasen böyle bir alfabeye lüzum da yoktur, imkân da..

Lüzum yoktur, çünkü: her alfabe, bir kavmî zümrenin muayyen bir kültür câmiası içinde yazıp okuma temel malzemesidir. Bu manzumeye, yabancı fonemler için bir takım harfler katmak, zâittir.

İmkân da yoktur, çünkü: her dilde, fonemler silsilesi diyebileceğimiz alfabe, yalnız o dilin fonemlerine tekabül edebilir. Meselâ : Arap alfabesinin (ك = kaf) ı, fonem kıymeti bakımından, hiç bir vakit Türk alfabesinin (k = ka) sına uymaz. (ك = kâf) ta, daha bazı harfler de öyledir. Garp dillerinde de buna benzer fonem ayrılıkları kulağa çarpar.

Bütün bunlarla beraber, yazıya geçmemiş muhtelif şivelerin telâffuz şekillerini, mümkün olduğu nisbette tamamen veya kısmen, zaptetmek veya millî alfabelerine uymıyan yabancı harflerle yazılmış kelimeleri, yahut ta, her hangi bir sebeple neşrine lüzum görülen eski metinleri, millî yazılarına tam ve doğru olarak nakleylemek için bazı milletler kendi alfabeleri dışında bir takım hususî işaretleri muhtevi alfabeler kullanmaktadırlarki, buna **Transkripsiyon Alfabesi adı** verilir [1].

Bu alfabelerden, doğrudan doğruya münferit şahısların telâffuzlarında veya bazı şive ve lehçelerde tesadüf edilen muhtelif sesleri yazıya nakleylemeğe yarıyan nev'ine **Fonetik Transkripsiyon Alfabesi,** yabancı bir yazının işaretlerini millî alfabelerdekine nakleylemeğe yarıyan çeşidine de **Metin Transkripsiyonu Alfabesi** denilir [2].

Yeni Türk harflerinin kabulüne kadar bizde Transkripsiyon Alfabesine ehemmiyet verilmiş değildi; o zamanki alfabe, Arap ve Fars dilleri için de kullanılan alfabe idi. Alfabe müşterek olunca, mesele, o dilleri az veya çok öğrenmekten ibaret kalıyordu. Bu gün, iş değişmiştir. Ayrı bir alfabemiz vardır. Yeni harf nesli, Üniversite sıralarına kadar gelmiş bulunmaktadır. Birçok genç memurlarımız, eski harflerin yabancısıdır. Buharflerle yazılmış olan eserleri, vesika ve kayıtları okuyamamaktadırlar. Halbuki, bunları okuyup anlamak zarureti, kendini gün geçtikçe daha çok hissettirmektedir. Bu hususdaki ihtiyaç,

a) Eski harfleri öğrenmek, bu harflerle yazılmış yazıları okuma melekesi kazanmak,

---

[1] Transcription, Fransızca bir terimdir. Herkes tarafından aynen kullanılmakta olan bu terimi biz de o suretle kabul ettik; değiştirmek istemedik.

[2] Metin Transkripsiyonu Alfabesi'nin «Transliterasiyon transkripsiyonu», «Normalleştirilmiş Metin Transkripsiyonu», gibi kısımları olduğu gibi, normalleştirilmiş metin transkripsiyonu'nun geniş ve dar mânada muhtelif şekilleri de vardır. Hususî işaretli harflerin kullanılması esasına dayanan dar mânada normalleştirilmiş transkripsiyon alfabesi, ihtisasa mütealliktir neşriyatta istimal edilir ki, biz buna dayanacağız.

b) Eski harflerle yazılmış olan metinleri, yeni harflere çevirmek suretiyle giderilir.

Bu yollardan birincisine, Anahtar ın diğer fasıllarında temas edilmiştir. İkinci yolu, bu bahiste, ana hatlariyle kısaca göstereceğiz. Ve İslâm Ansiklopedisi'nin, neşredilmekte olan Türkçe tercümesinde kabul edilmiş olan esaslara riayet edeceğiz [2].

---

[2] Bu bahsi, meselenin mebdeinden itibaren geçirmiş olduğu safhalara ayrı ayrı temas etmek, metot ve nokta-i nazar farklarını göstermek suretiyle tafsilâtlandırmak kabilse de anahtarımızın muayyen kadrosunu aşmamak için mümkün mertebede kısa tutmayı münasip gördük.

I — Transkripsiyon Alfabesi harflerinin sırası:

Transkripsiyon Alfabesinde harflerin sırası, milli alfabemizdeki harflerin sırasına uygundur. Transkripsiyon Alfabesindeki işaretli harfler ayrı bir sıraya girmez. Bu hususta harfin alfabemizdeki şekli esas olarak kaydedilir. Bunlar ve işaretliler aynı harf sayılır ve kendilerinden sonra gelen sesli ve sessiz harflere göre sıralanır. Bu itibarla Transkripsiyon Alfabesinin harf sırası şöyledir:

1) a, ā, ă, ǎ, a$_{o}$, ą
2) b, ḅ
3) c
4) ç
5) d
6) e, ē, ĕ ê e., ę, è
7) f
8) g, ġ, ġ, ḡ
9) h, ḥ, ẖ
10) ı, ī, ĭ, ī, ɨ
11) i, ǐ, ì, į,
12) j
13) k, ķ
14) l, ḷ
15) m
16) n, ṇ, ñ, ng
17) o, ō, ŏ, ǫ
18) ō, ō̆, ŏ, ǫ̈
19) p
20) r
21) s, ṣ, ş s (t' yerine)
22) ṣ
23) t, ṭ, t'
24 u, ū, ŭ, û, ų
25) ü, ṻ, ŭ, ų̈
26) v, ṿ, v̇, w
27) y, ẏ, ẏ
28) z, ẓ, ż, z, ʒ

II — İşaretlerin İzahı:

1) - Vokallerin normalden uzun olduğunu gösterir.
2) ˘ Vokallerin normalden kısa olduğunu anlatır.
3) ˆ Vokallerin bir az müphem olduğunu bildirir.
4) ° Vokallerin ötre okunacağına alâmettir.
5) ' Vokallerin düşmüş olduğunu işaret eder.
6) · Vokallerin eksik veya kusurlu yazılmış olduğuna delâlet eder.
7) ' Vokaller arasında bir aralık bulunduğunu gösterir.
8) ' Konsonantların yelileştiğini bildirir.
9) · Konsonantların peltek olduğuna işaret eder.
10) . Konsonantların üzerinde, her birinin ayrı hususiyetlerine delâlet eder.
11) . Konsonantların altında yalnız ḳ, ṣ, ṭ için kalınlığı, diğerleri için ayrı ayrı hususiyetleri anlatır [1].

III — Transkripsiyon Alfabesinin Arap ve fars dillerine ait harflerle karşılaştırılması:

1) (ا) a, ā, (Hemze) =' [2]
2) (ب) b
3) (پ) p
4) (ت) t
5) (ث) ṣ
6) (ج) c
17) (س) ṣ
18) (ض) ż
19) (ط) ṭ
20) (ظ) ẓ
21) (ع) ‘
22) (غ) ġ, ḡ

[1] 1, 1, 2, 3, 4, 5, 7, 8, 10 numaralı işaretler üstte, diğerleri alttadır.
[2] Başta gösterilmez.

7)	(ç)	ç	23)	(ف)	f	
8)	(ح)	ḥ	24)	(ق)	ḳ	
9)	(خ)	ḫ	25)	(ك)	k	(Arabî kâf)
10)	(د)	d	26)	(گ)	g	(Farisî kâf)
11)	(ذ)	ẕ	27)	(ل)	l	
12)	(ر)	r	28)	(م)	m	
13)	(ز)	z	29)	(ن)	n	
14)	(ژ)	j	30)	(و)	v, y, w	
15)	(س)	s	31)	(ه)	h	
16)	(ش)	ş	32)	(ى)	y, ī	

Türkçeleşmiş veye türkçeye yerleşmiş arapça ve farsça kelimelerde bu günkü harflerimiz kullanılır Arapça ve farşça fonetik hususiyetlerini muhafaza eden kelimeler de ise, yukarıdaki cetvel gözönünde tutulur.

Not Bu harfler den, (ن ، ظ ، ش ، ص ، ز ، ر ، ذ ، د ، ث ، ت) huruf-i şemsiyye, (ى ، ه ، و ، م ، ل ، ك ، ق ، ف ، غ ، ع ، ظ ، ط ، ض ، ص ، ش ، س ، ز ، ر ، ذ ، د ، خ ، ح ، ج ، ث ، ت ، ب ، ا) huruf-i kameriyyedir. Diğerleri arapçada yoktur.

IV — Harekeler: üstün, esre, ötre:

Aslında arapça metinlere mahsus olan bu hareke işaretlerinden yalnız olarak kullanılanları transkripsiyonda eksik vokal işaretleriyle, harfle birlikte bulunanları da, harflerle aynı kıymette iseler ayrıca işaret edilmezler; ayrı kıymette iseler, gösterilirler.

Arapça metinlerdeki harekelerden üstün, a yerine a; esre, i yerine i; ötre de yerine u ile gösterilir. بكر = Bakr, حلم = Hilm, قرب = Kurb gibi

Memdut harekeler a, i, u yerine ā, ī, ū suretinde yazılır. سالم = sālim, سينا = sinā', موسى = Müsa gibi.

Eski farsça metinlerdeki meçhul vokaller için ē ve ō kullanılır.

V — Şeddeli harfler:

Şeddeli harfler, (و) la (ى) harfleri müstesna olmak üzere çifte yazılır. Bu iki harf, üstün uzun vokalden sonra çifte; esre ve ötre uzun vokalden sonra ise tek harfle gösterilir. سنّار = sinnimmār, اوّل = awal, ديّان = dayān, التّائي = al-tāyyi gibi.

VI — Harf-i ta'rif:

Arapçada harf-i ta'rif denilen (ال), ister hurûf-ı şemsiyyeden, ister hurûf-ı kameriyyeden evvel o'sun, aynen yazılır. Bu harften evvel cerr harflerinden biri varsa o zaman cerr harfi, harf i ta'rifin başına eklenir. Harf-i tarifle kelime arasına bir (-) işareti konur. الكاتب = al-kātibu, الشمس = al-şamsu, بالكتاب = bil-kitābi, بالنور = bil-nūri, والضحى = wal-żuḥā gibi. Maksur elifler (elif' gibi okunan ى ler (ā) ile gösterilir [1].

VII — Has isimler:

Has isimler büyük harfle başlar. (ع) harfiyle başlıyan kelimelere gelince bu harf için kabul edilmiş olan işaret dolayısiyle kelimenin bu işaretten sonraki harfi majüskül olur. اسكندرونة = İskandarūnata, عمر 'Umaru gibi.

VIII — Farsça terkip kesreleri:

Farsça terkip kesreleri (-) ile kelimeden ayrılır. شاه ايران = Şāh-i İran, يار دلارا = yār-i dilārā gibi

[1] (Hareke, şedde, harf-i ta'rif, cerr harfleri, hurûf-ı şemsiyye ve kameriyye, maksur elif için Anahtarın diğer fasıllarındaki izahata müracaat ediniz).

IX -- Te'nis (ة) leri :

Arapçaya mahsus olan te'nis (ة) leri kısa vokalli kelimelerde yazılmaz. Uzun vokalli kelimelerde yazılır. حدة = ḥidda, حياة = ḥayāt gibi.

X — Farscanın uzun (ā) vokalinden evvel yazılıp ta okunmıyan (و) leri :

Bu gibi kelimelerdeki (و) ler, uzun (ā) vokalinden evvel, o kelimenin harf dizisinin üstüne yazılmak suretiyle gösterilir, fakat okunmaz. خوارزم = Ḫʷārezm, خواجه = Ḫʷāce, خواب = Ḫʷāb... gibi.

XI — Okunamıyan veya nasıl okunacağı belli olmıyan kelimeler :

Okunamıyan veya nasıl okunacağı kestirilemiyen kelimelerin harfleri, yukarıdak cetvelde gösterilen mukabilleri vokalsiz olarak aynen yazılmak suretiyle gösterilir Buna T r a n s l i t e r a s i y o n usuliyle yazılma denir.

غریحه :
اعوذ باالله من الشیطان الرجیم بسم الله الرحمن الرحیم
الحمدلله رب العالمین الرحمن الرحیم مالك یوم الدین ایاك نعبد و ایاك نستعین اهدنا الصراط المستقیم صراط الذین انعمت علیهم غیر المغضوب علیهم ولا الضالین آمین .

قِفَا نَبْكِ مِنْ ذِكْرَى حَبِيبٍ وَمَنْزِلِ
بِسِقْطِ اللِّوَى بَيْنَ الدَّخُولِ فَحَوْمَلِ
امرؤالقيس

اصالةُ الرأى صانتنى عَنِ الخَطَلِ
وَحِلْيَةُ الفَضْلِ زانتنى لَدَى العَطَلِ
مجدى أخيراً وَمجدى أوّلاً شرعُ
وَالشَّمْسُ رأدُ الضُّحى كالشَّمْسِ فى الطَّفَلِ
الطغرائى

وَلَيْسَ قَوْلُكَ مَنْ هَذَا بِضَائِرِهِ
الْعُرْبُ تَعْرِفُ مَنْ أَنْكَرْتَ وَالْعَجَمُ

Arapça :
A'ūẕu bi'llāhi minal şayṭāni 'l-racîm.
Bi'smi'llāhi'l-raḥmāni'l-raḥîm.
Al-ḥamdu li'llāhi rabbi'l-ālemîn. X Al-raḥmāni'l-raḥîm. X Māliki yawmi'l-dîn. X Iyāka na'budu wa iyāka nasta'în. X İhdina'l şirāṭa'l-mustakîma X Şirāṭa'l-laẕîna an'amta 'alayhim ġayri'l-maġẓûbi 'alayhim wa la 'l-ẓāllîn. X Âmin. .

(Kur'ān) ın birinci (sura') si

Ḳifā nabki min ẕikrā ḥabîbin wa manzili
Bisikṭi 'l-liwa bayna ,l-daḫûli fa ḥawmali.
(İ. al-ḳays - Muʿallaḳa)

Aṣālatu 'l-raʾyi ṣānatnî ʿani 'l-ḥaṭali
Wa ḥilyatu 'l-faẓli zānatnî lada 'l-ʿaṭali.

Macdî aḥiran wa macdî awalan şurra u
Wa 'l-şamsu raʾda 'l-żuḥa kaʾlşamsi fi 'l-ṭafali.
(Al- Tuġrāʾî)

Wa laysa ḳawluka man haẓa bi żāʾirihi
Al-ʿUrbu taʿrifu man ankarta wa l- ʿAcemu
(Lā adrî)

Not: Hurûf-i şemsiyyeden biri ile başlıyan kelimelerden evvel gelen harf-i târiflerin idgamlı okunuşları, anahtarın diğer fasıllarında izah edilmiş bulunmaktadır. Mâna anlaşılsın diye burada idgamsız yazma tarzını tercih ettik.

فارسجه :

صلاح حال کجا و من خراب کجا
ببین تفاوت ره از کجا و تا بکجا
- حافظ -

ما در پیاله عکس رخ یار دیده‌ایم
ای بیخبر زلذت شرب مدام ما
- حافظ -

غم میکشد عنانم من هم شتاب دارم
ازمن دعا بکوبید یاران شادمانرا
- عرفی -

عاقبت گرگ زاده گرگ شود
گرچه با آدمی بزرگ شود
- سعدی -

ما اگر مکتوب ننویسیم عیب ما مکن
درمیان راز مشتاقان قلم نامحرمست
- فیضی هندی -

Ṣalâḥ-i ḥâl kucâ vu men-i harâb kucâ
Bibîn tafavut-i reh ez kucâ vu tâ bekuca.
(Ḥâfiẓ)

Mâ der piyâle aks-i ruḫ-i yâr dideîm
Ey bîhaber zi leẕẕet-i şurb-i mudâm-i mâ.
(Ḥâfiz)

Ġem mikeşed ʿinânem men hem şitâb dârem
Ez men duʿâ bigûyîd yârân-i şâdumânrâ.
(ʿUrfî)

ʿAḳibet gurg zâde gurg şeved
Gerçi bâ âdemî buzurg şeved.
(Saʿdî)

Mâ eger mektûb nenvisîm ʿayb-i mâ mekun
Der miyân-i râz-i muştâḳân ḳelem nâmehremest.
(Fayżî-i Hindî)

Not: Farsçada çok defa esirler üstüne, uzun üstünler uzunca (o) suretinde öteye yakın bir surette telâffuz edilir: پیاله = piyale = peyôle. یار = yâr = yâfer . رافضی = râfizî = râfezi gibi.

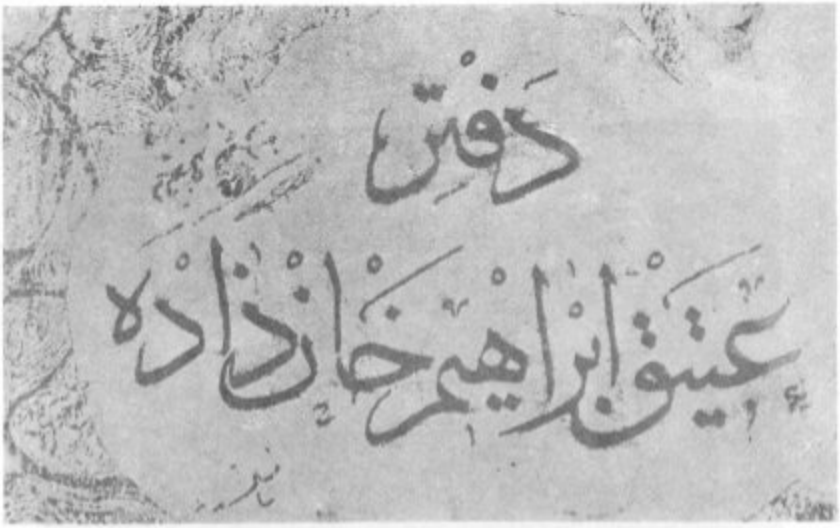
Fotoğraflar Serisi

VIII — FOTOĞRAFLAR SERİSİ

Okuma yolu üzere takip edip buraya kadar geldiğimiz eski yazılar hakkında okuyuculara geniş bir tatbikat sahası arzedebilmek için anahtara bir fotoğraflar serisi ilâve etmeği faideli gördük. Buradaki yazıların çoğu Vakıf Kayıtlar Arşivinden pek azı da Bursa Ulucamiine ait yazılardan alınmıştır. Yazıların okuma yolu üzere tertip edilmesi tercih olunmuş ve bazı karışık tipler de ilâve edilmiştir. Bu örneklerden bazılarının okunuşları da ayrıca gösterilmiştir. Ancak okuyucuların kendi çalışmalarına ve temrinlerine bir zemin bırakılmak üzere bazılarının da okunuşları bilâiltizam gösterilmemiştir.

N: 1

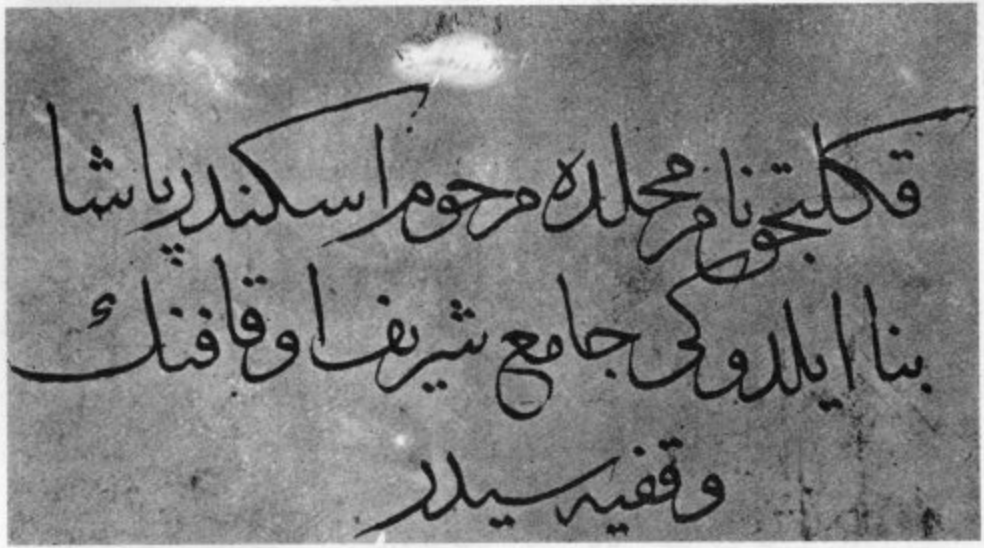
N: 2

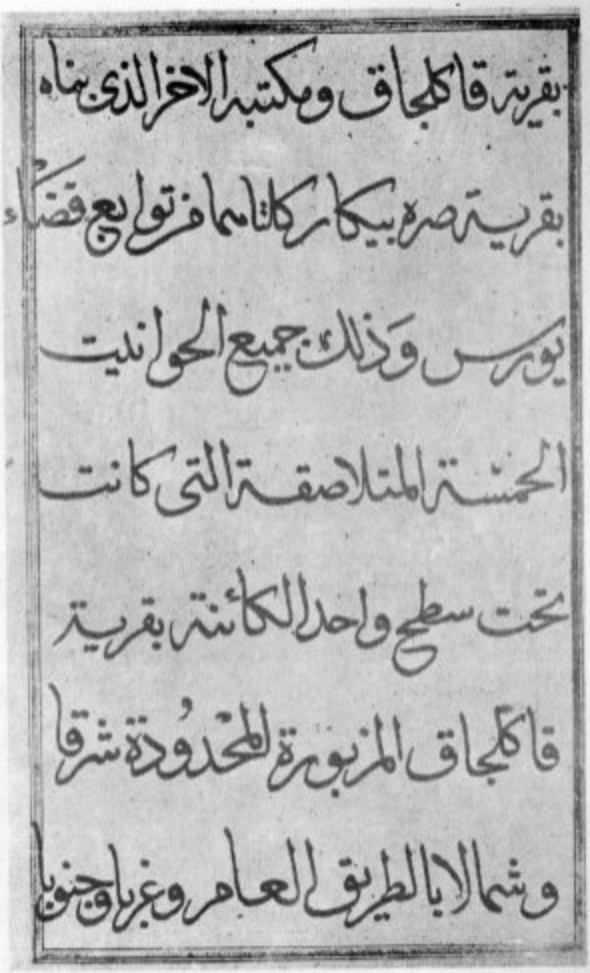
N: 3

صندوقه
دفتر ۷۰
اوقاف شریف عتیق
مرحوم ومغفور له
سلطان سلیم خان
در استانبول

N: 4

قاکلیجونام محلده مرحوم اسکندر پاشا
بنا ایلدوکی جامع شریف اوقافنك
وقفیه سیدر

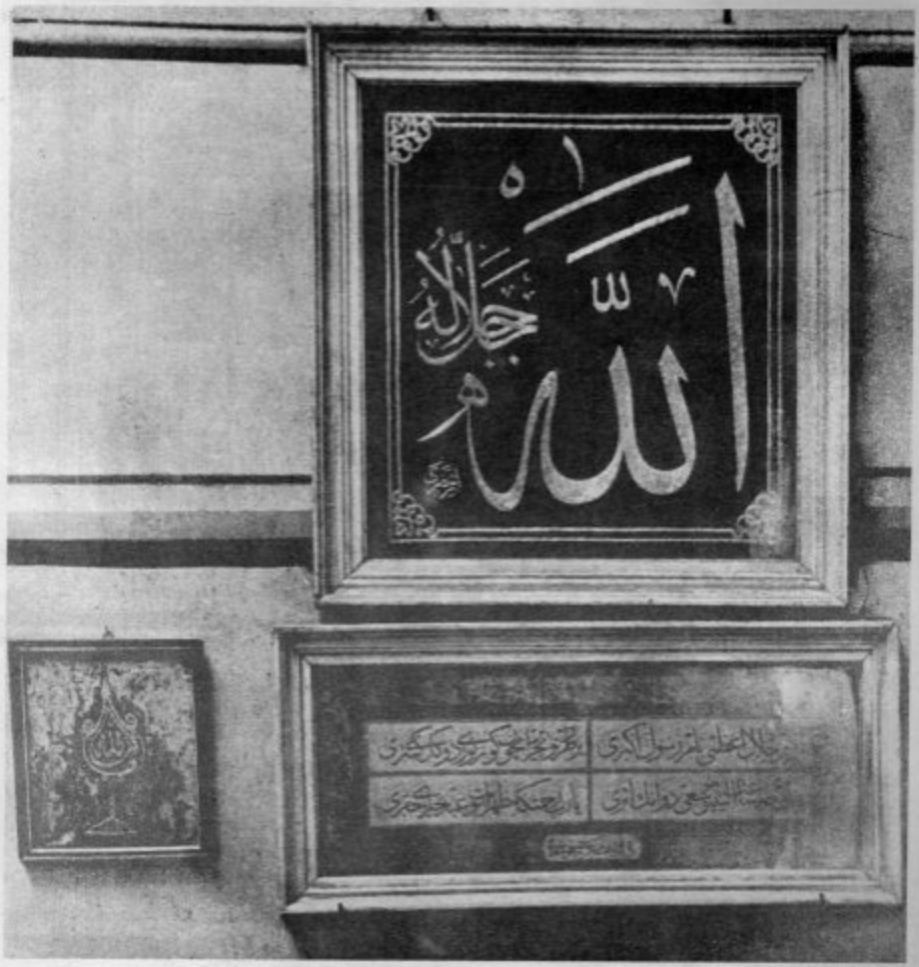
N: 5

بقرية قاكلجاق ومكتبه الاخر الذى بناه
بقرية صره بيكار كلتاسما فر تو ابع قضاء
يورس وذلك جميع الحوانيت
الخمسة المتلاصقة التى كانت
تحت سطح واحد الكائنة بقرية
قاكلجاق المزبورة المحدودة شرقا
وشمالا بالطريق العام وغربا وجنوبا

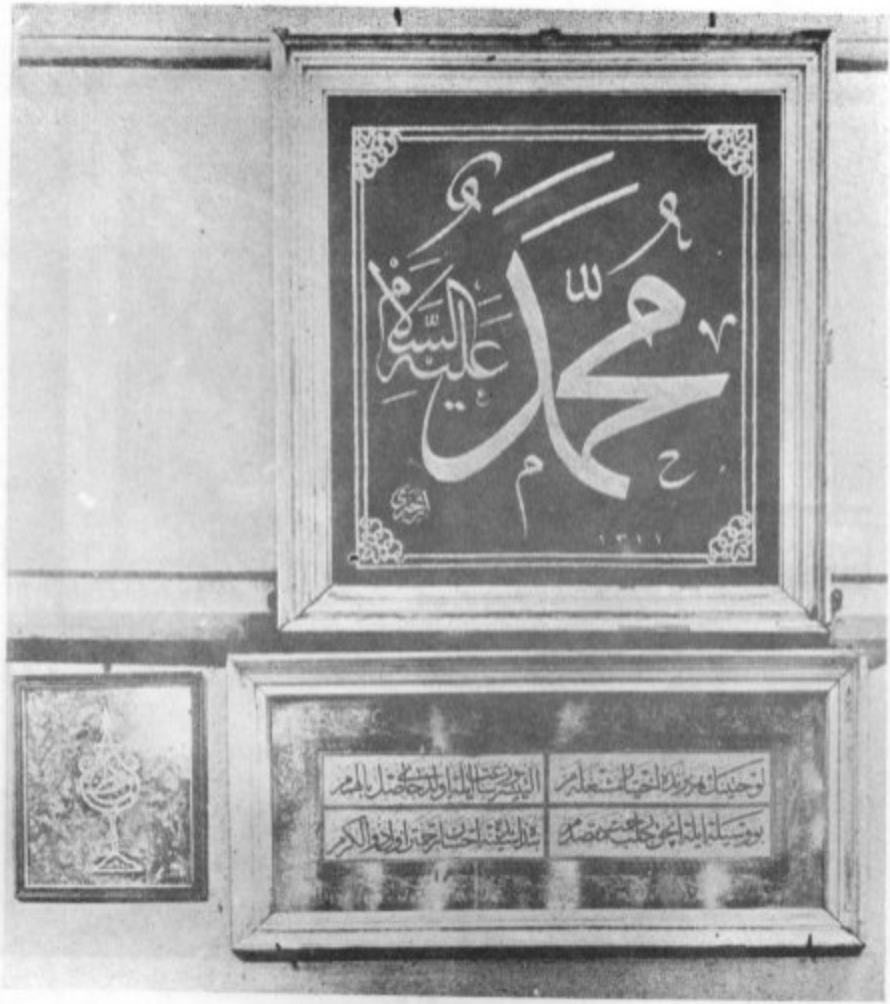
N: 6

N: 7

N: 8

N: 9

N : 10

N: 11

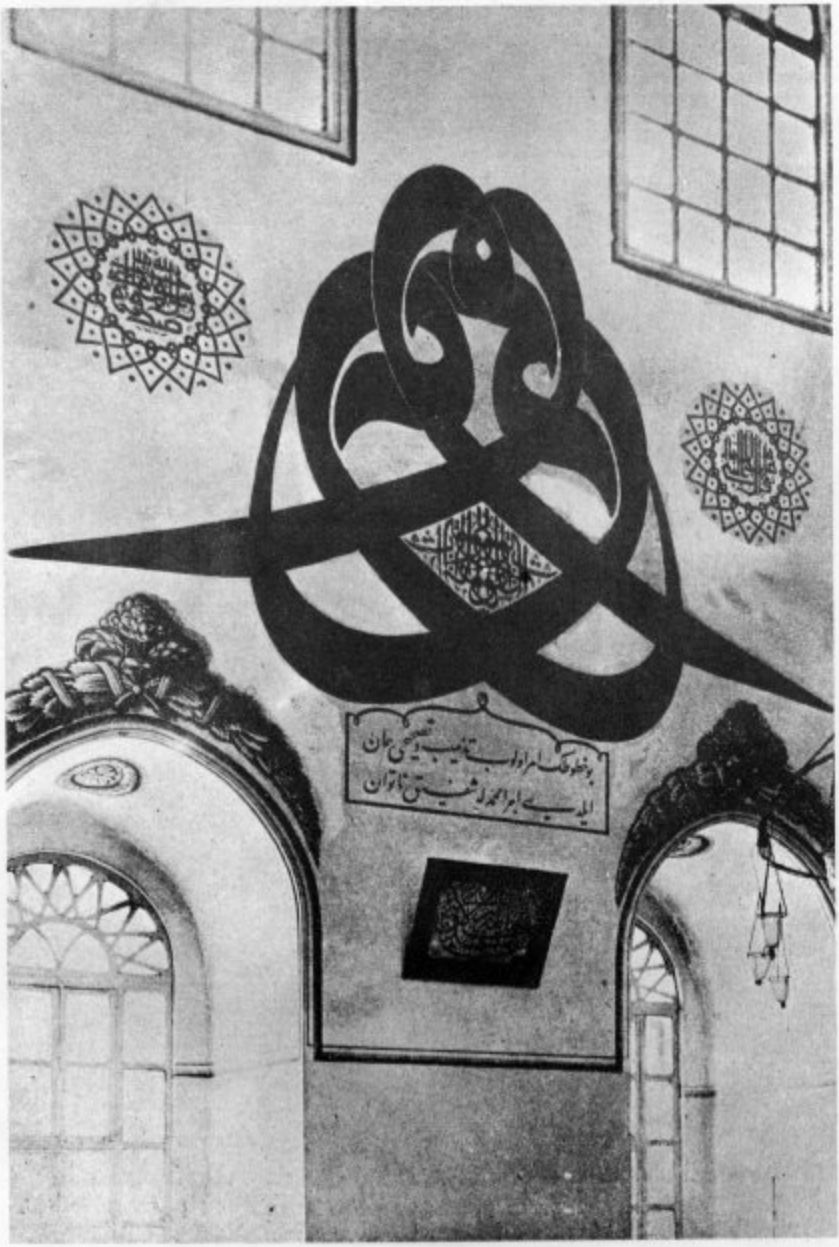
N: 12

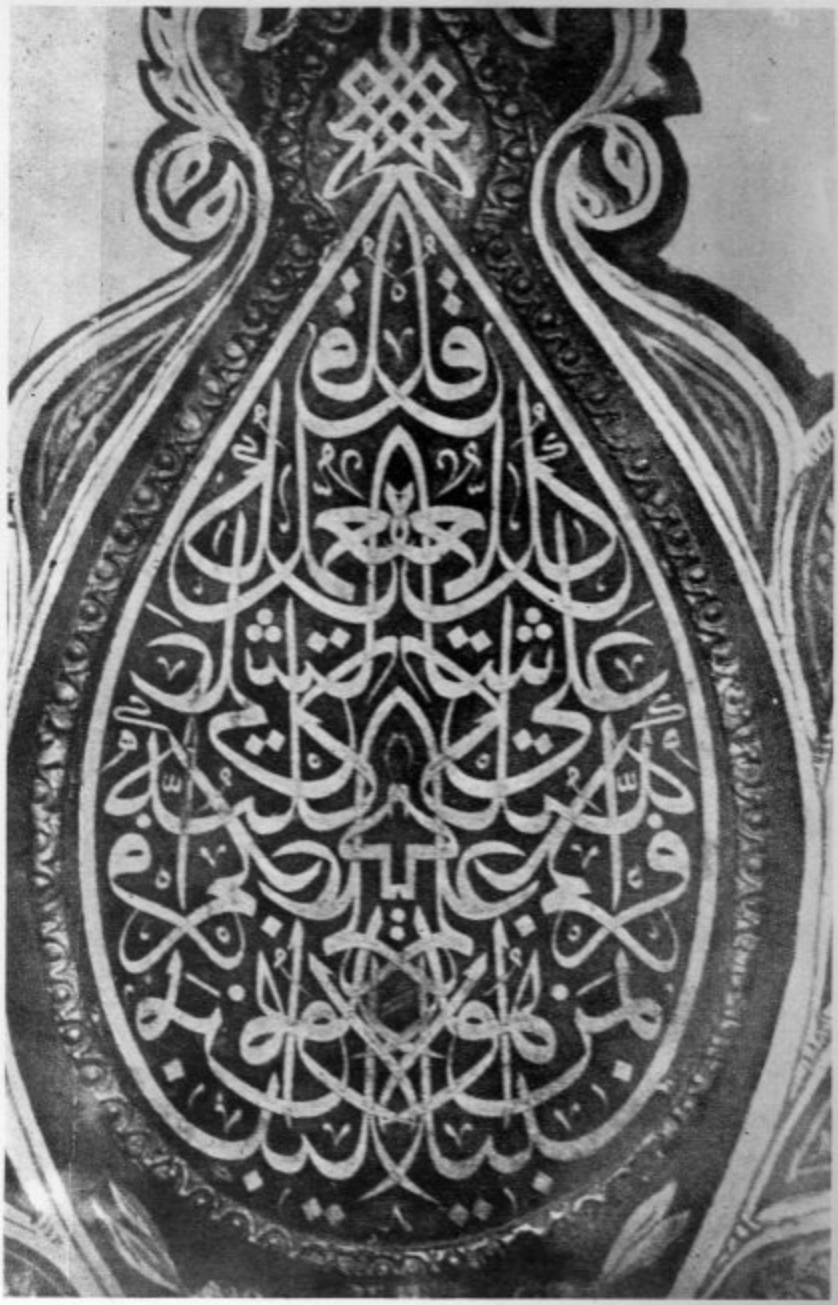
No: 13

طه
والله غالب على امره
١٢٧٩
ان الصلوة تنهى عن الفحشاء والمنكر ولذكر الله اكبر

No: 14

No: 15

No: 16

سورة سبحان
بسم الله الرحمن الرحيم
سبحان الذي أسرى بعبده ليلا
من المسجد الحرام الى المسجد
الخامس عشر

No: 17

الأقصا الذي باركنا حوله
لنريه من آياتنا انه هو السميع
البصير وآتينا موسى الكتاب

No: 18

وَجَعَلْنَاهُ هُدًى لِّبَنِي إِسْرَائِيلَ أَلَّا تَتَّخِذُوا

مِن دُونِي وَكِيلًا ذُرِّيَّةَ مَنْ حَمَلْنَا مَعَ

نُوحٍ إِنَّهُ كَانَ عَبْدًا شَكُورًا ۝ وَقَضَيْنَا

إِلَىٰ بَنِي إِسْرَائِيلَ فِي الْكِتَابِ لَتُفْسِدُنَّ فِي

الْأَرْضِ مَرَّتَيْنِ وَلَتَعْلُنَّ عُلُوًّا كَبِيرًا ۝ فَإِذَا

No: 19

بسم الله الرحمن الرحيم
قد أفلح المؤمنون الذين هم
في صلاتهم خاشعون

No: 20

No: 21

الا على ازواجهم او ما ملكت ايمانهم
فانهم غير ملومين فمن ابتغى وراء ذلك
فاولئك هم العادون والذين هم
لامناتهم وعهدهم راعون والذين
هم على صلواتهم يحافظون اولئك هم

No: 22

وَمَا تُقَدِّمُوا لِأَنفُسِكُم مِّنْ
خَيْرٍ تَجِدُوهُ عِندَ اللَّهِ هُوَ خَيْرًا وَأَعْظَمَ أَجْرًا
وَاسْتَغْفِرُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ
سُورَةُ الْمُدَّثِّرِ مَكِّيَّةٌ وَهِيَ سِتُّونَ آيَةً
بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ
يَا أَيُّهَا الْمُدَّثِّرُ قُمْ فَأَنذِرْ وَرَبَّكَ فَكَبِّرْ وَثِيَابَكَ
فَطَهِّرْ وَالرُّجْزَ فَاهْجُرْ وَلَا تَمْنُن تَسْتَكْثِرُ وَلِرَبِّكَ
فَاصْبِرْ فَإِذَا نُقِرَ فِي النَّاقُورِ فَذَٰلِكَ يَوْمَئِذٍ يَوْمٌ
عَسِيرٌ عَلَى الْكَافِرِينَ غَيْرُ يَسِيرٍ ذَرْنِي وَمَنْ خَلَقْتُ
وَحِيدًا وَجَعَلْتُ لَهُ مَالًا مَّمْدُودًا

No: 23

بسم الله الرحمن الرحيم

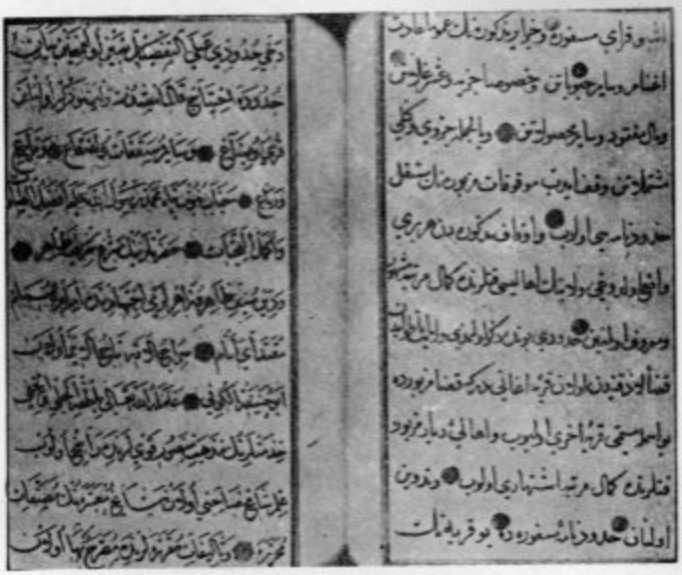
قل اعوذ برب الناس ملك الناس اله
الناس من شر الوسواس الخناس
الذي يوسوس في صدور الناس من الجنة
والناس

اللهم انفعنا وارفعنا واجرنا بالقرآن العظيم
وبارك لنا بالآيات والذكر الحكيم تقبل
منا قراءتنا انك انت السميع العليم وتب
علينا انك انت التواب الرحيم واهدنا الى
الحق والى طريق مستقيم رحمتك يا رب

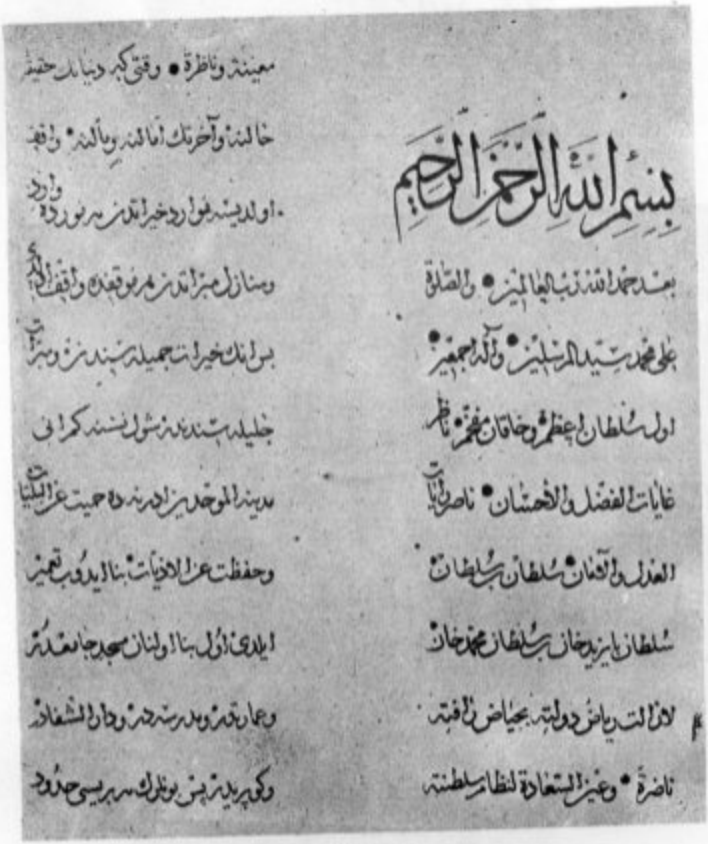
No: 24

No: 25

No: 26

بسم الله الرحمن الرحيم

بعد حمد الله رب العالمين • والصلوة
على محمد سيد المرسلين • وآله اجمعين •
اول سلطان اعظم وخاقان مفخم ناظم
غايات الفضل والاحسان • ناصر رايات
العدل والامان سلطان بن سلطان
سلطان بايزيد خان بن سلطان محمد خان
لازال لتدبير امور دولته بحياض الفته
ناضرة • وغير السعادة لنظام سلطنته
معينة وناظرة • وقتى كه دنيا بك حقيقة
خالنه وآخرتك امالنه وبالنه • وانفه
اولديسنه فوارد خير اتدن بر نوردة وارد
وسنازل مبرا تدن بر موقعده واقف اولدم
بوراك خيرات جميله سنه دن بر ميراث
جليله سنه دن بر شول انسنه كه اني
مدينة الموحدين ادرنه ده حميت عن البليات
وحفظت عن الافات • بنا ايدوب تعمير
ايلدى اول بنا اولنان مسجد جامع قدر
وعمارتدر ومدرسه در ودار الشفادر
وكوپريدر بش بوناك سر بر يسى حدود

No: 27

No: 28

حدودی قبلة سنه زور مزبورك ساحلی
قیه سنه شرقاً قریهٔ مذکوره دن جانب
شماله مرور ایدن طریق عامه و شمالاً
و غرباً نهر عاصی یه منتهی در و حدود داخلی
سنه قریهٔ مزبوره ده واقع اولوب شراء ایتدیکم
ایله اشتراء اولنان ملك بستانلرکدر
فرق بیك قواق اغاجنی شاملدر مذکور
بستانك حدودی قبلة نهر عاصی یه
شرقاً طریق عامه تمامی قریهٔ مذکوره یه

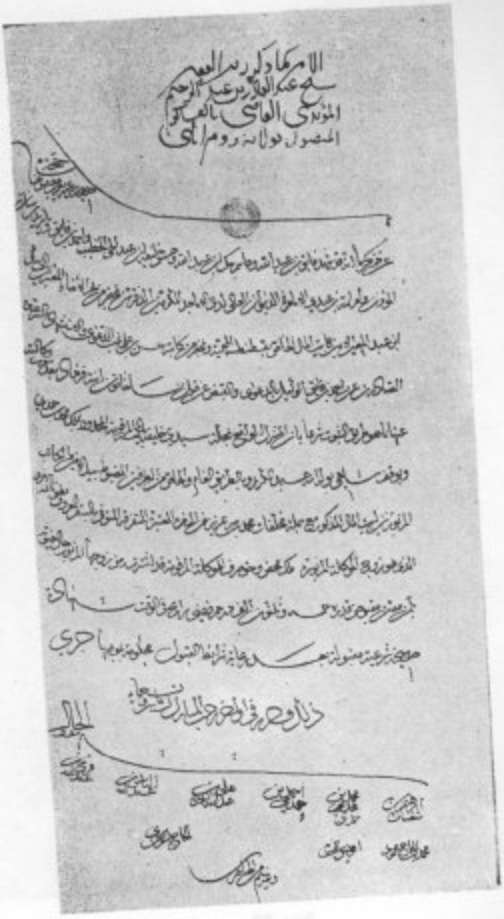
No: 29.

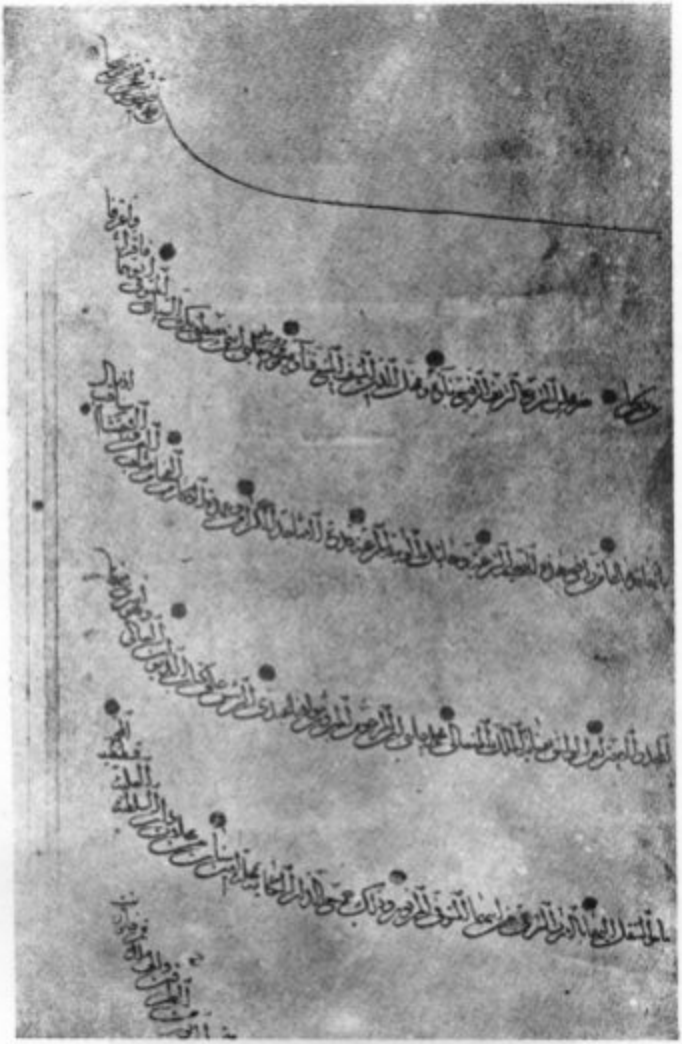
No: 39

No: 31

No: 32

No: 33

No: 34

No: 35

بسم الله الرحمن الرحيم

ابدع كلام يعنون به المقال

وايمن ذكر يصدر به كل امر ذي بال

حمد الله الذي وقف دون مواقف

عبروته الافهام والعقول وحار

في مشاهدة ملكوته افكار الاجلة

No 35

جانب الوقف هو الاولى والاخرى
في الاولى والاخرى ۞ فاستخار
الله سبحانه وتعالى ۞ ولا
خاب من استخاره ۞
وحكم ايد الله احكامه ۞
وشيد بنفع العباد ايامه ۞ وقضى
بصحة هذا الوقف المبرور
ولزومه ۞ عالما بالخلاف الواقع
بين الائمة الاشراف ۞ ثم رفع

No: 37

وقف صحیح مؤبد وجنس صریح مخلد ایله ۞
وقف وجنس بورب مزاحم حقایق اشباح ایله
وتجعل ازواح اولان ۞ فؤاد قدسی نهاد وقومی
الاعتقاد ایلدن اوقاف مذکورین ایله بوندن
اقدم حسبة لله العلی الاعلی ۞ وحسنة لروح
رسوله المعلی ۞ عدیم النظیر اولان یاصوفیه
کبیر جامع شریفی انصالنده بنا وانشا
بیوردقلری کتابخانه شریف والالری
وقفنه ضم والحاق بیورمعه ارادة علیه ایله
تعلق ایتمکله ۞ شبو اوقاف شریفه ایله
دخی کتابخانه همایون اوقافنه ضم والحاق

No: 38

بكرنجى طقوزنجى كونى تاريخله موزخه ❁
وتاريخ مرقومده حرمين شريفين مفتشى اولاد
السيد محمد زكى افندينك امضا وختمى حاوى
برقطعه بخلده وقفيه معمول بها ارى تاطقه
اولديغى اوزره محروسه غلطه يه مضاف قصبه
طوفخانه ده واقع عربه جيلر قشلاغى درونده
املاكدن حاصل اولان عرصه اوزرينه ❁
حسبة لله تعالى ❁ وطلبا لشفاعة رسوله المعلى
مجددا كندى اطيب مال وانفس منالله بنا
واحيا سنه موفقا ولوب اقامت صلوات مكتوبه
وجمعه وعيدين واعتكافات وعبادات مرغوبه
اداسنه اذن عام بيوردقلرى جامع شريف
مشيد البنيان ❁ ومعبد لطيف سديد الاركان

No: 39

فى فن الأدب
ما يعوّل عليه فى المضاف والمضاف اليه
جلد
كتاب الفاخر
جلد
مشارع الأشواق
جلد
شرح مقامات حريرى للشرتشى
جلد
معاهد التنصيص
جلد
شرح المتنبى للواحدى
جلد
امثال ميدانى
جلد
نظم الدرر الزاهره
جلد
نضرة الاغريض
جلد

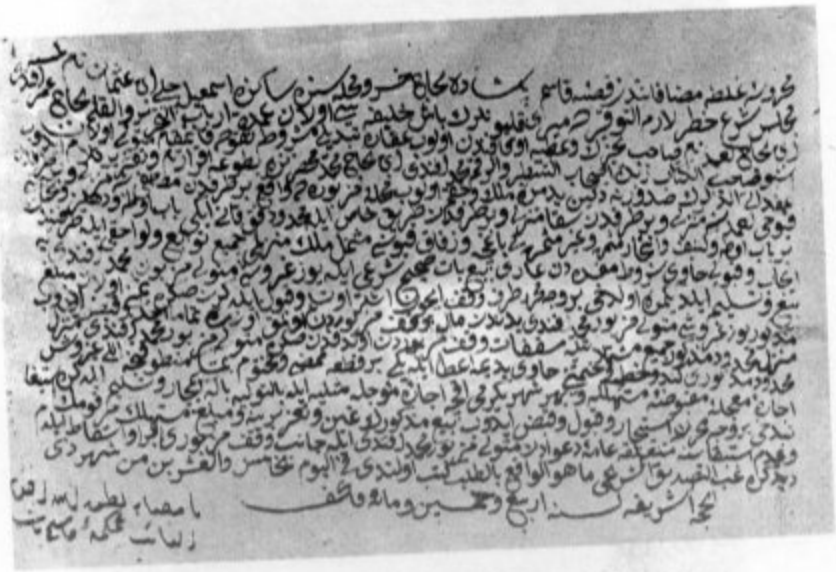
No: 40

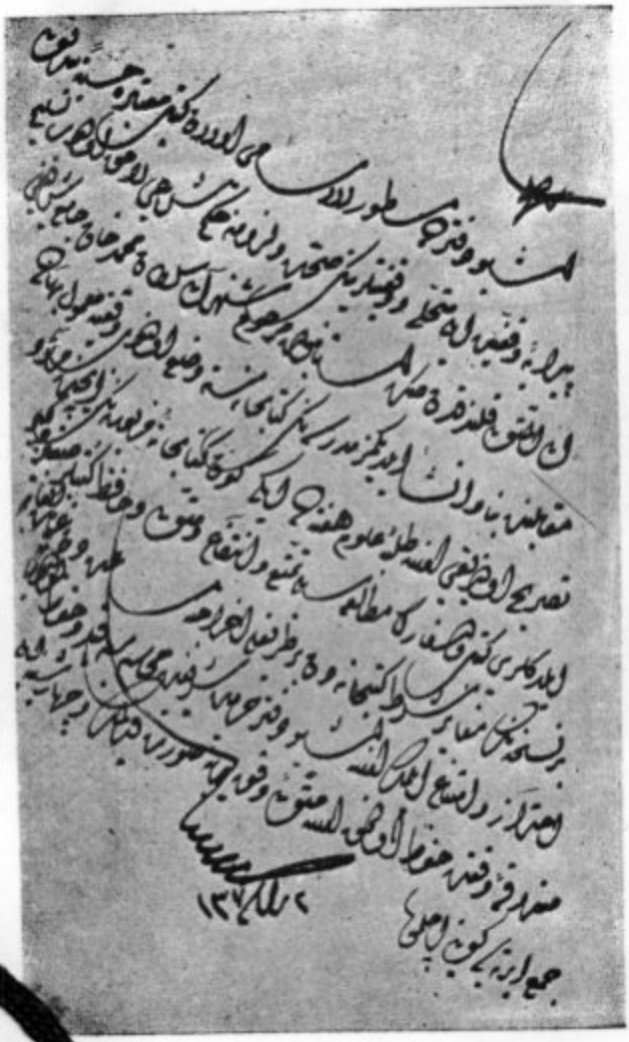
No: 41

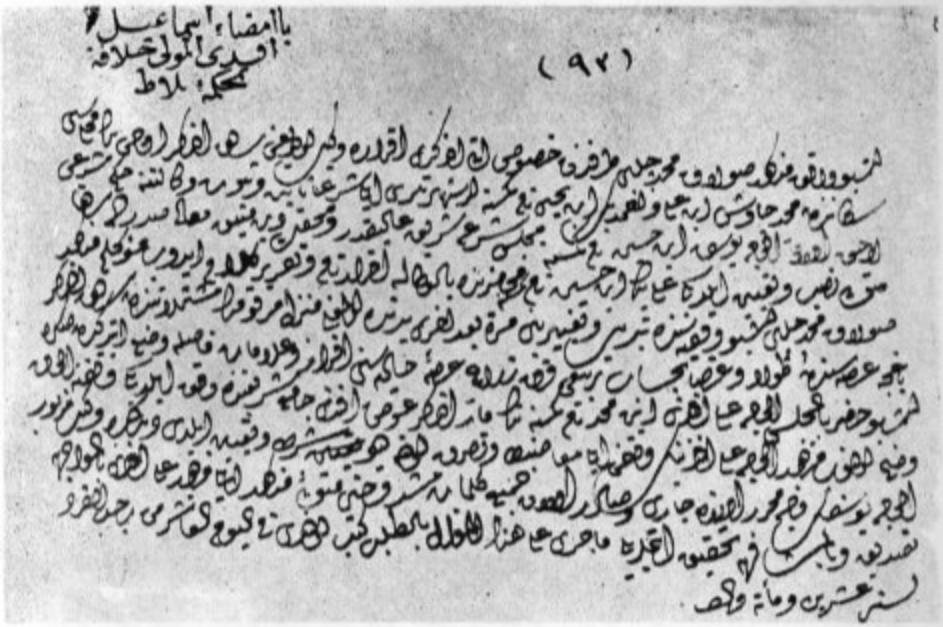
No: 42

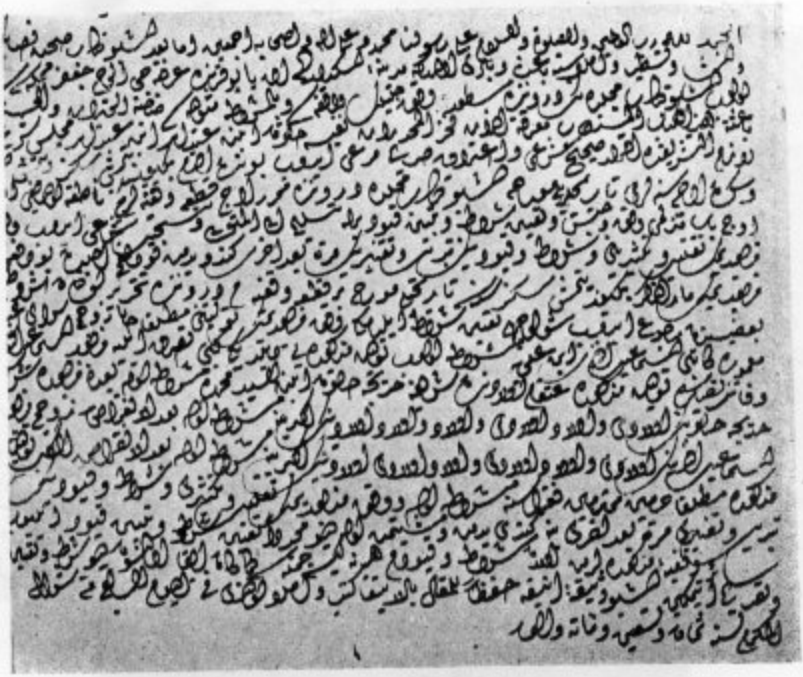
No: 43

No: 45

No: 46

No: 47

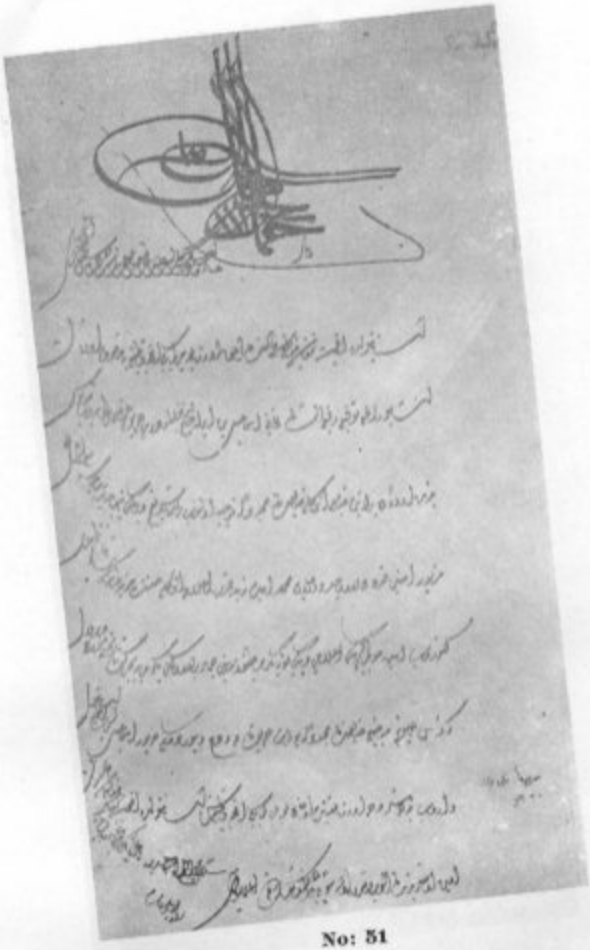
No: 48

No: 49

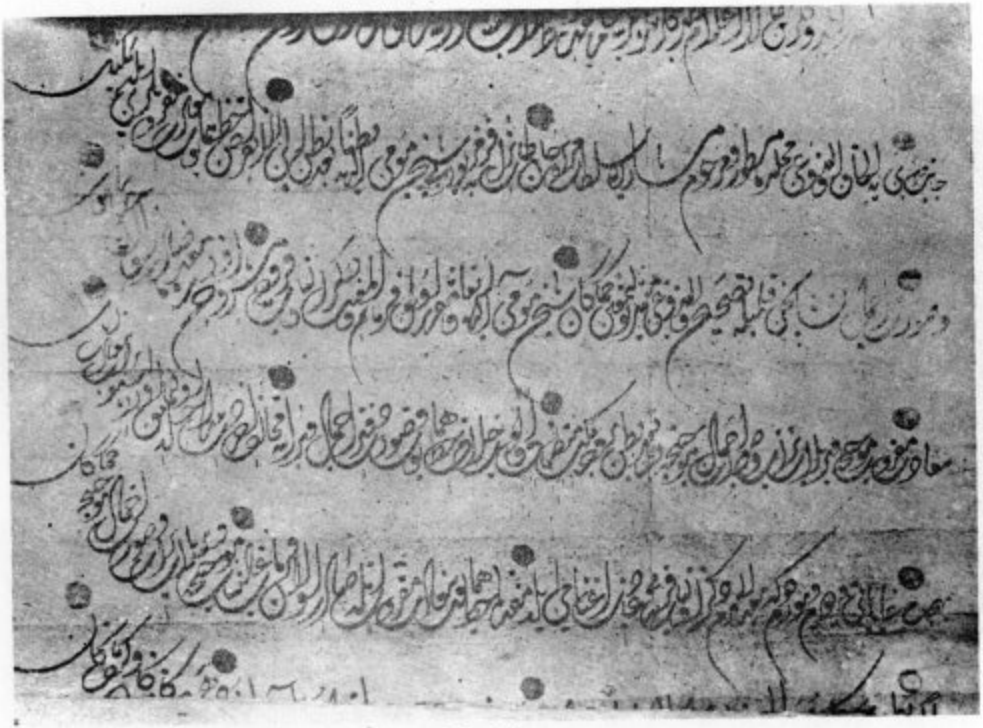
No: 50

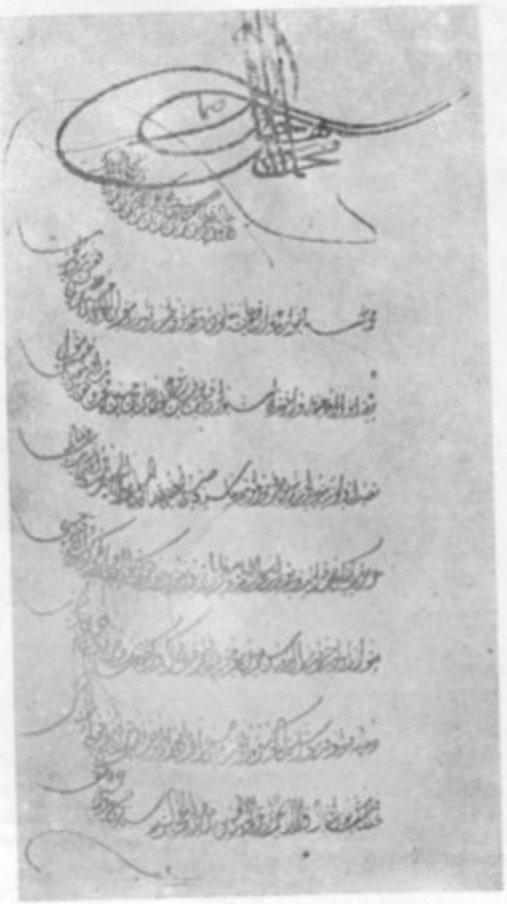
No: 51

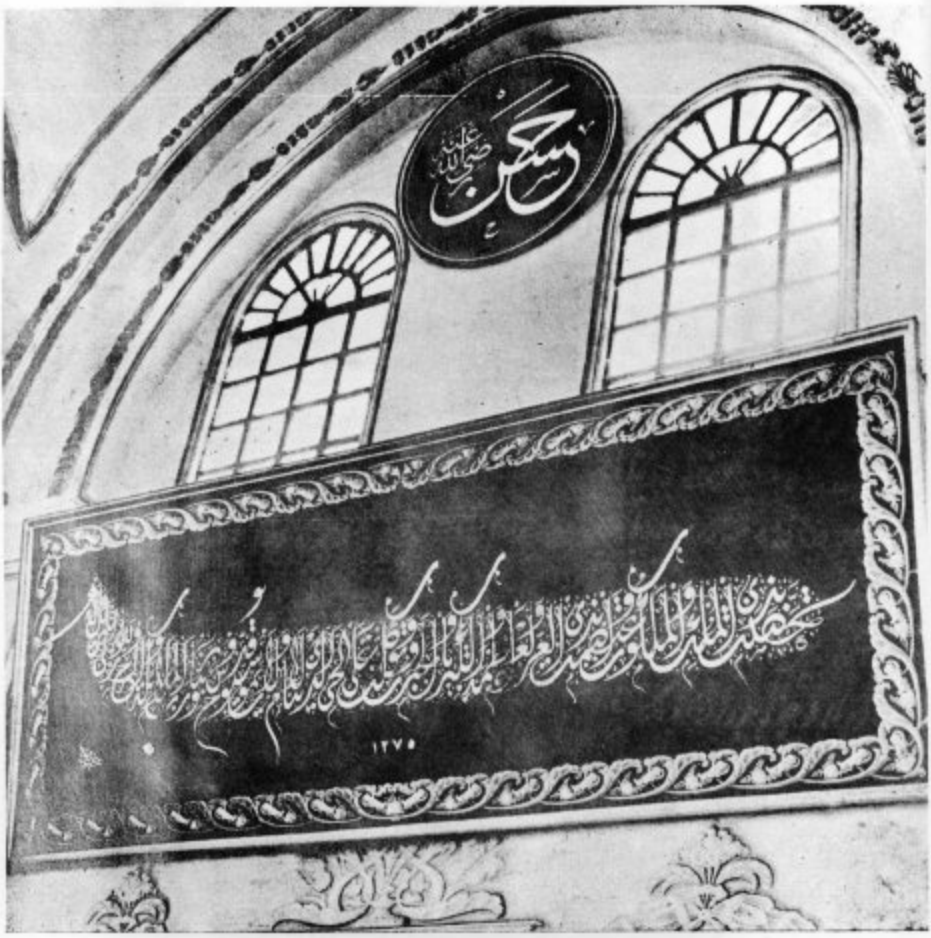
No: 52

No: 53

No: 54

No: 55

No: 56

No: 57

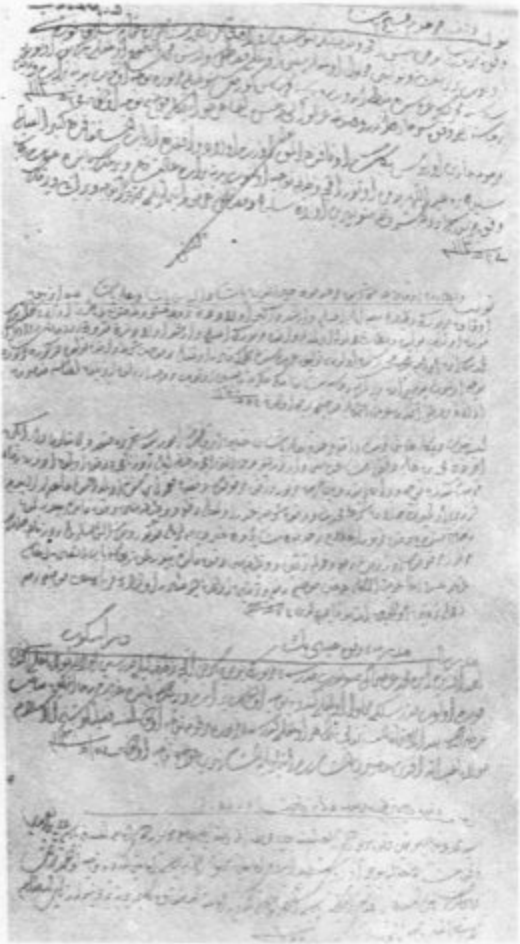
No: 58

No: 59

No: 60

No: 61

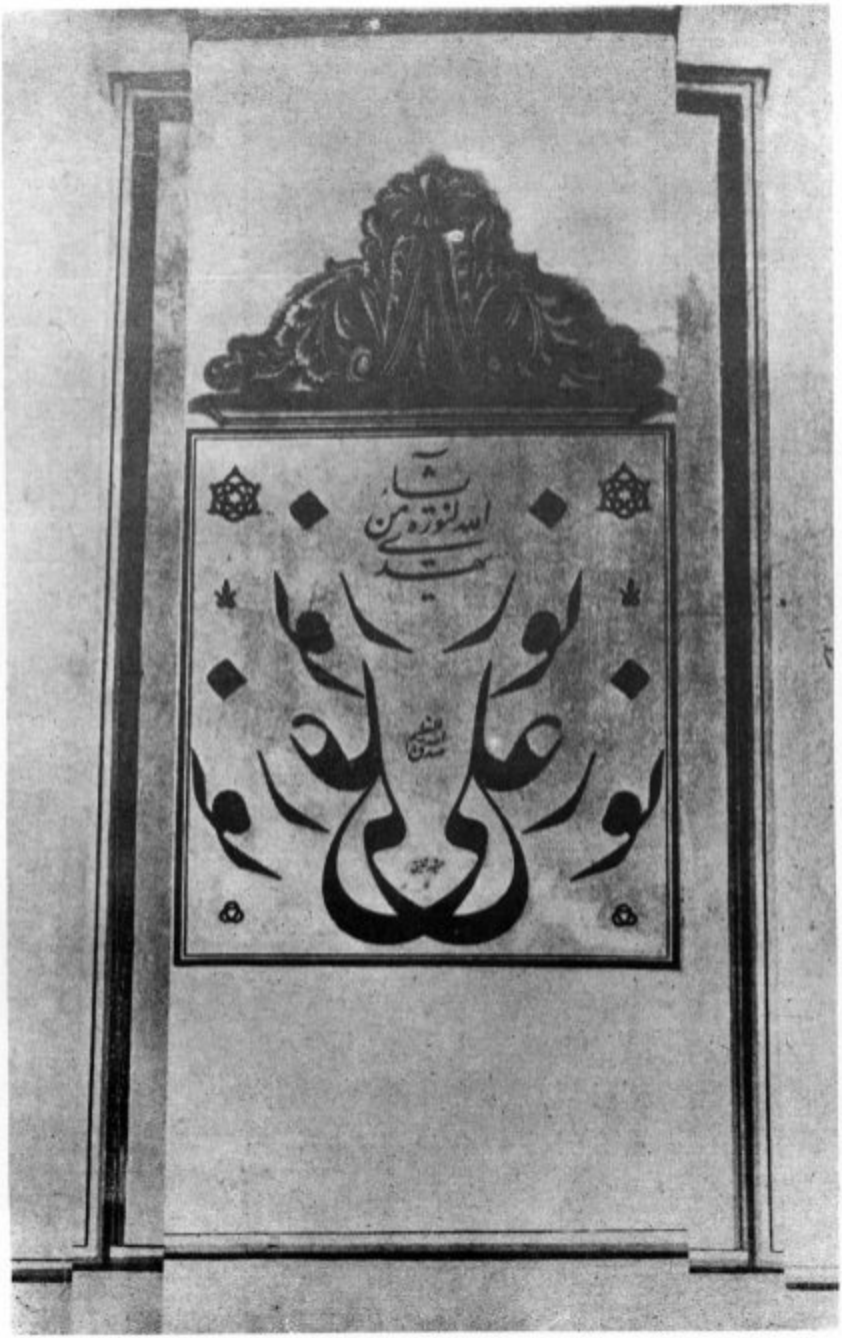
No: 62

وما خلقهم الا يحيطون بشيء
وانك لعلى خلق عظيم
كتبه محمد عبد القدير غفرله ١٣٢٤

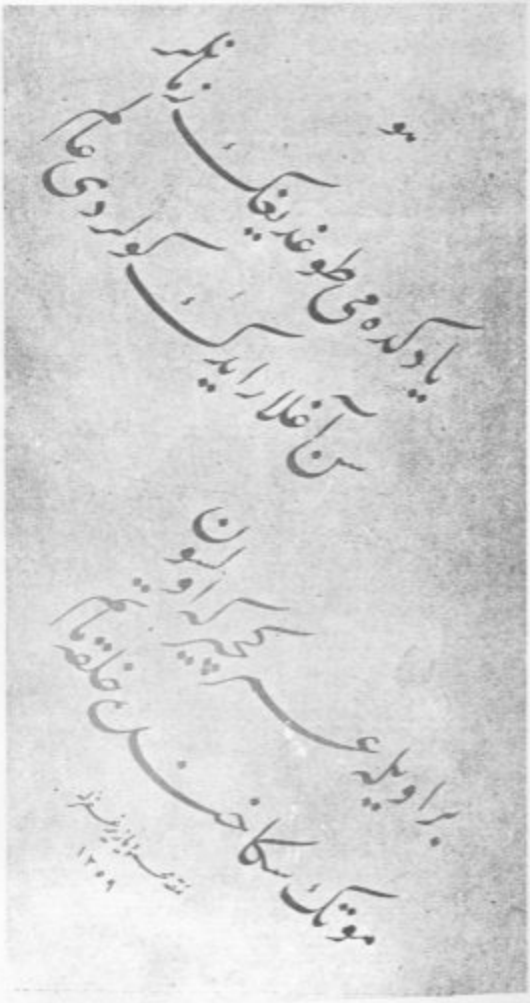
No: 68

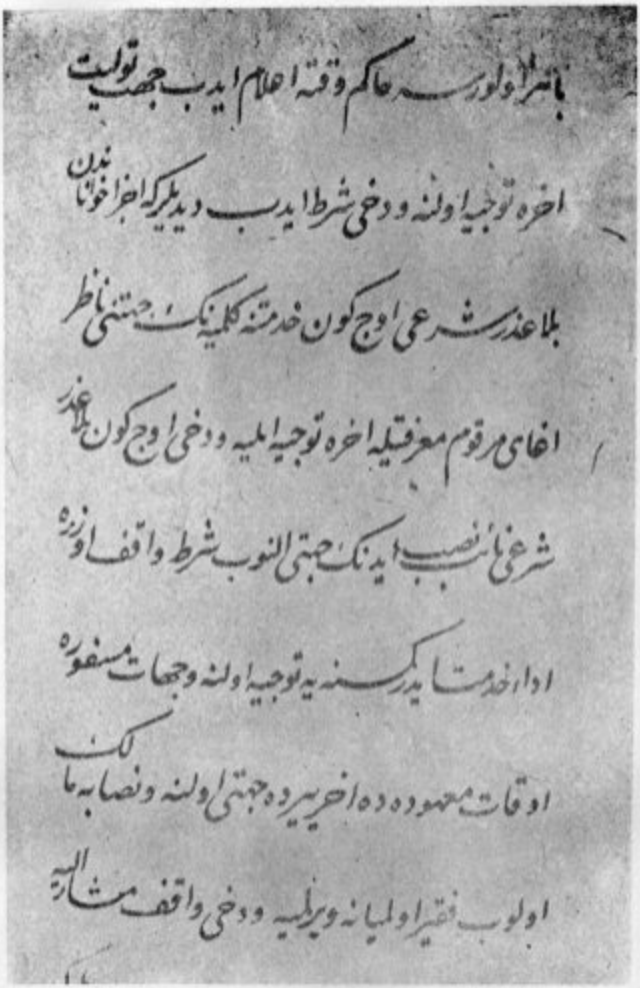
No: 64

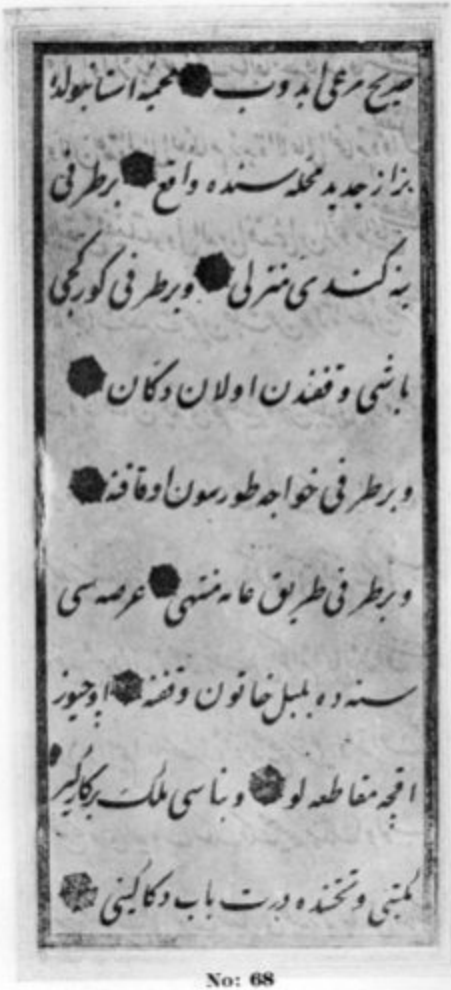
No: 65

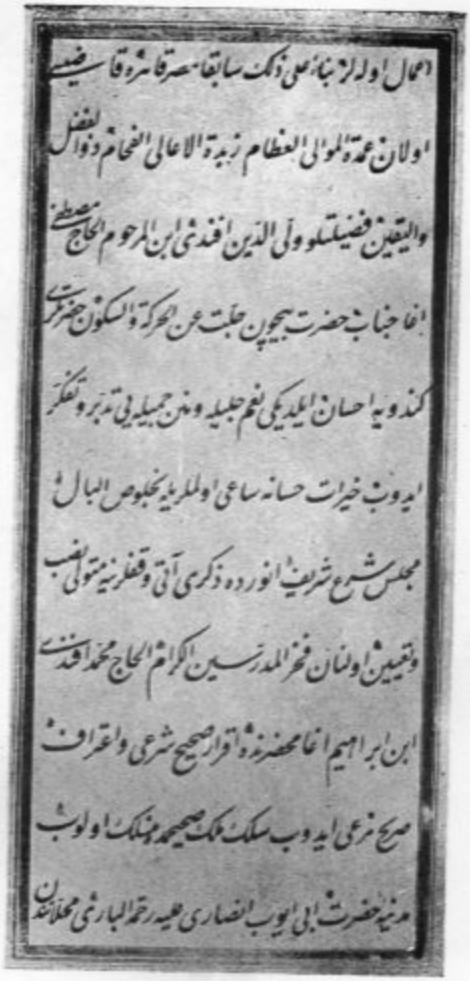
No: 66

No: 67

No: 68

No: 69

No: 70

No: 71

No: 72

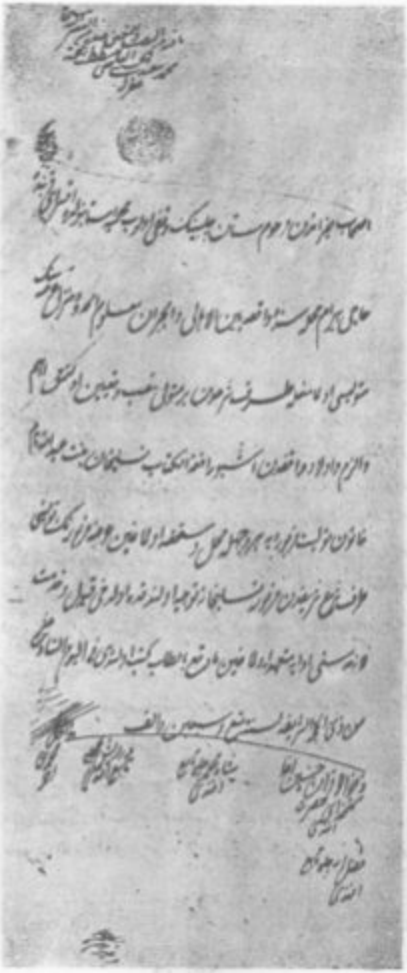
No: 72

No: 78

No: 74

No: 75

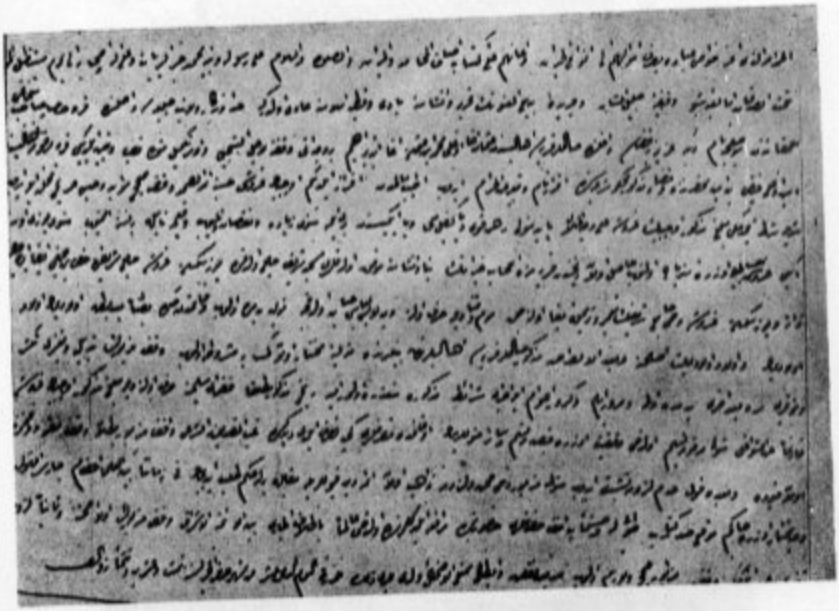
No: 76

No: 77

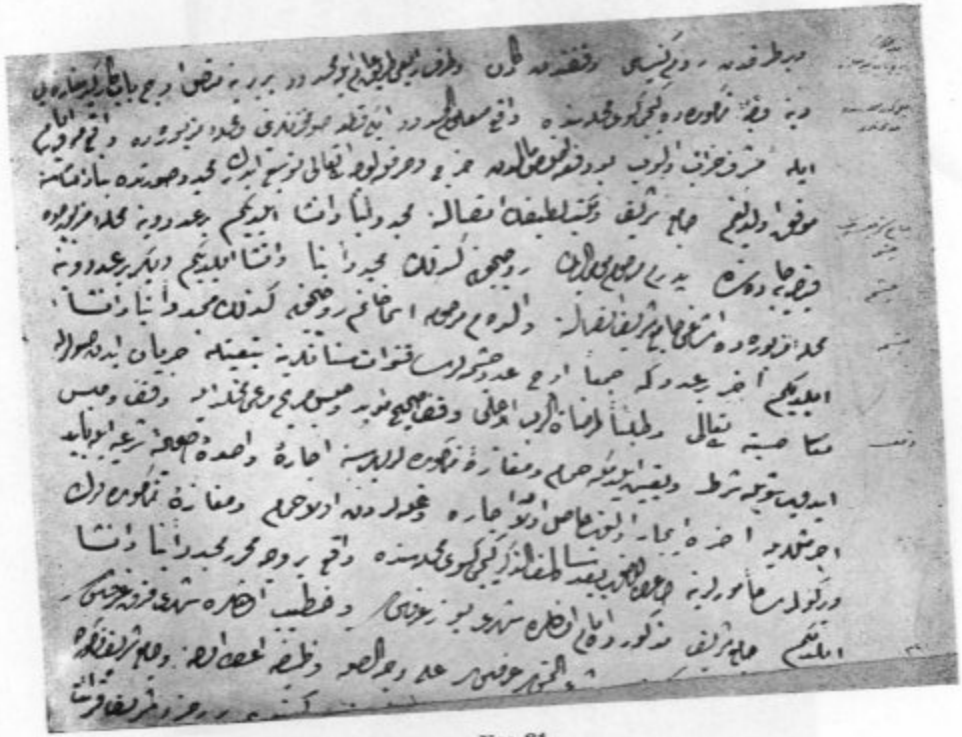
No: 78

No: 79

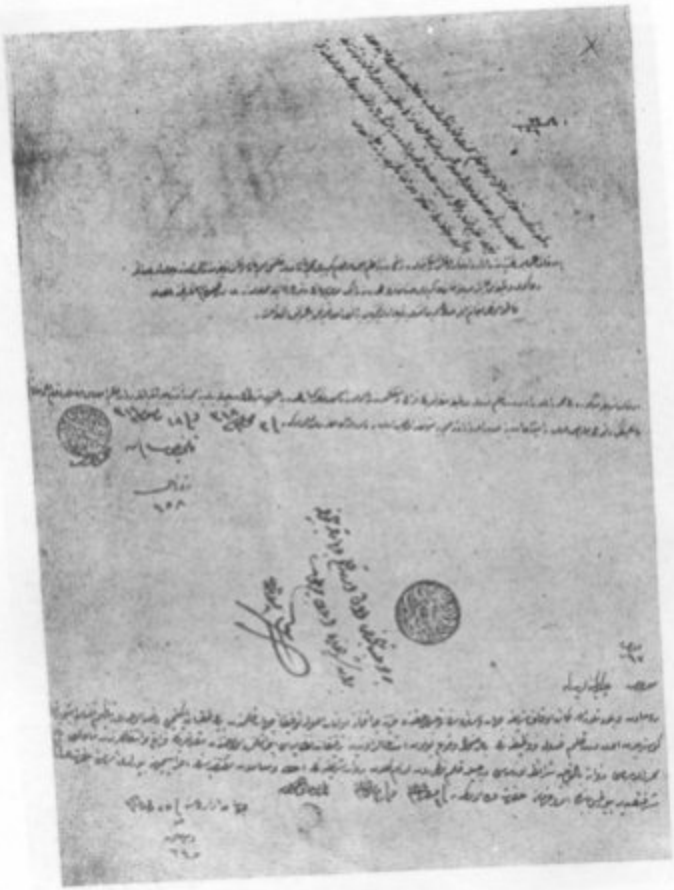
No: 80

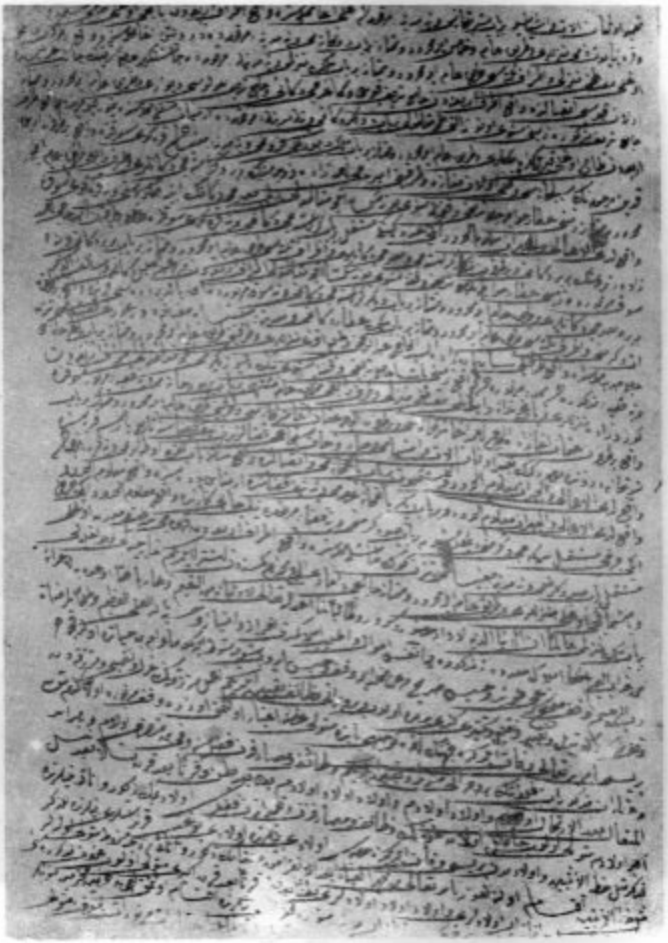
No: 81

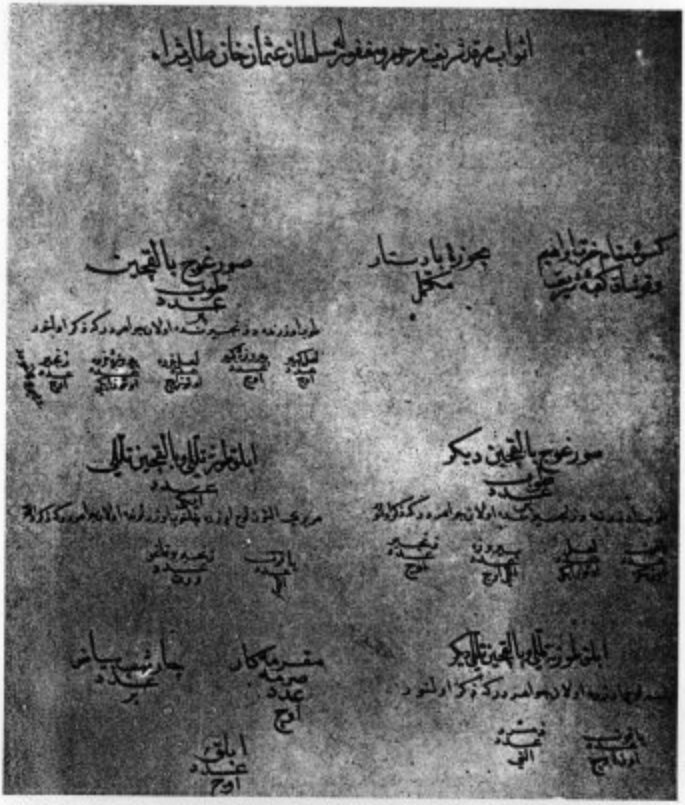
No: 82

No: 83

No: 84

No: 85

No: 86

no: 87

No: 88

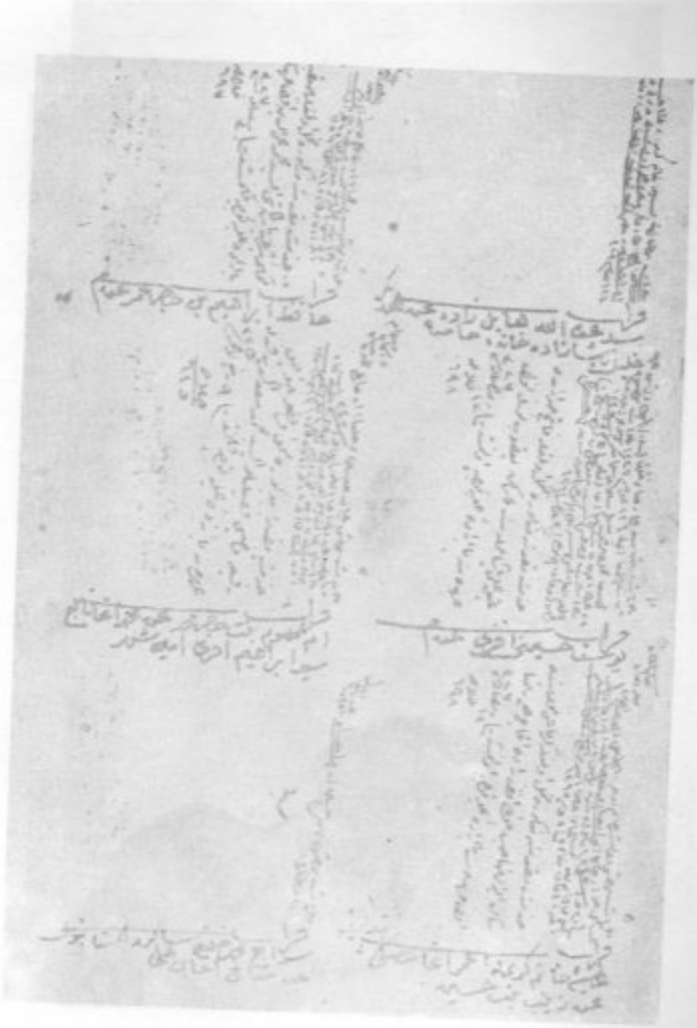
No: 89

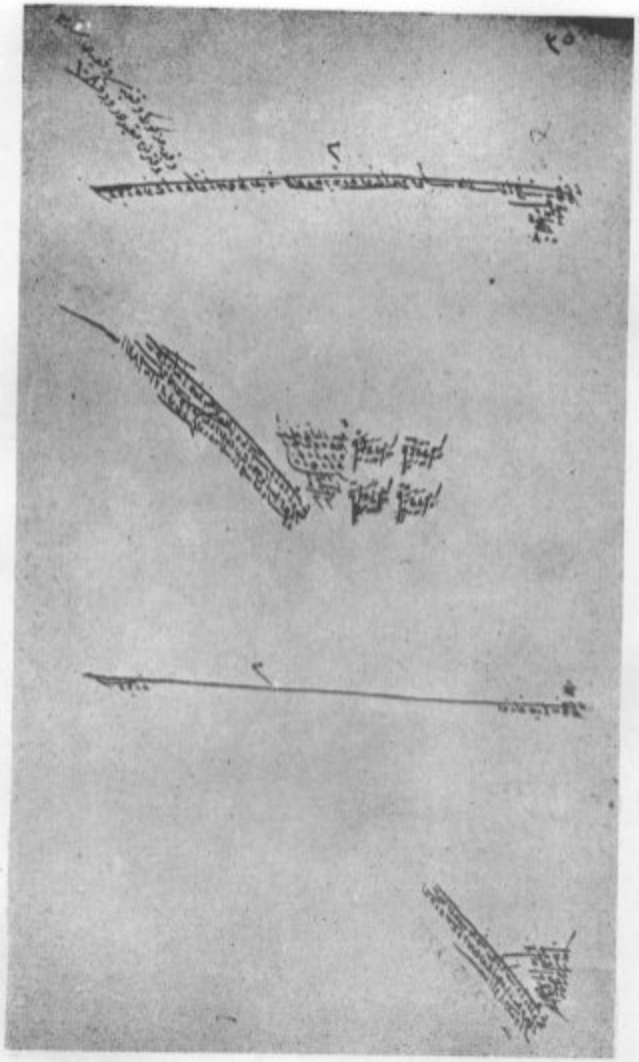
No: 90

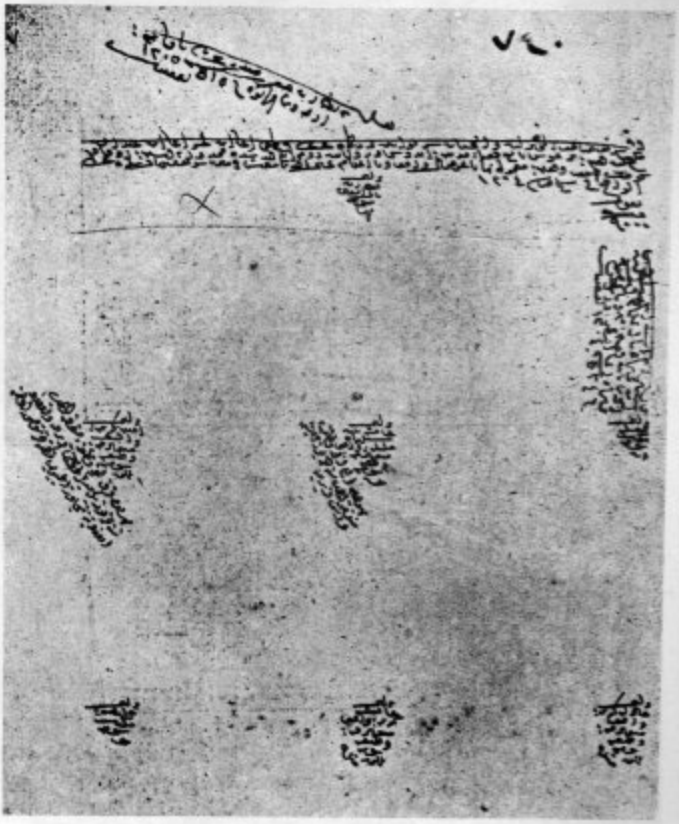
No: 91

No: 92

No: 93

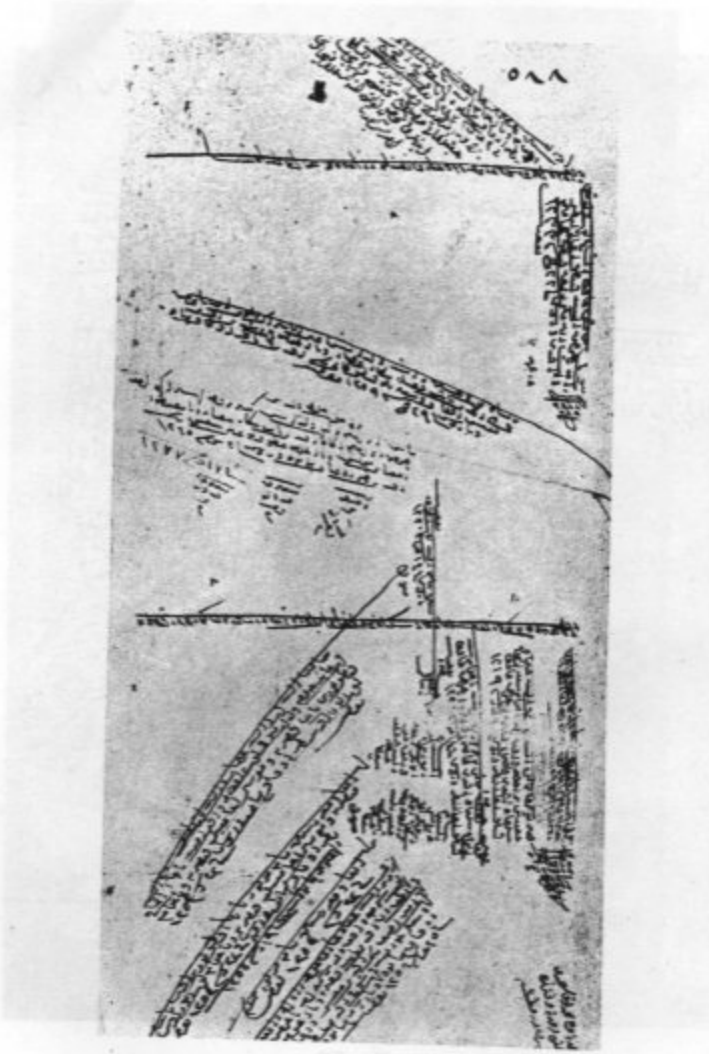
No: 94

No: 93

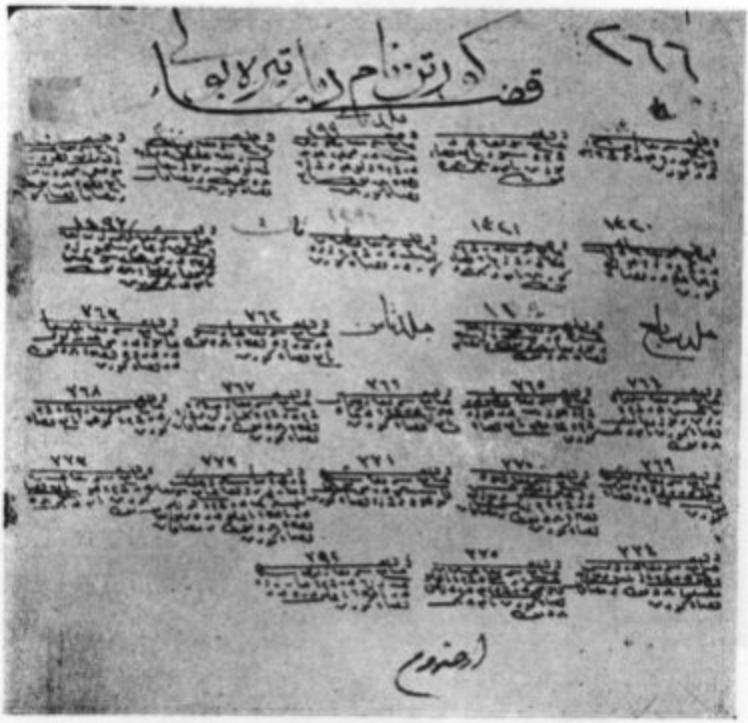
No. 96

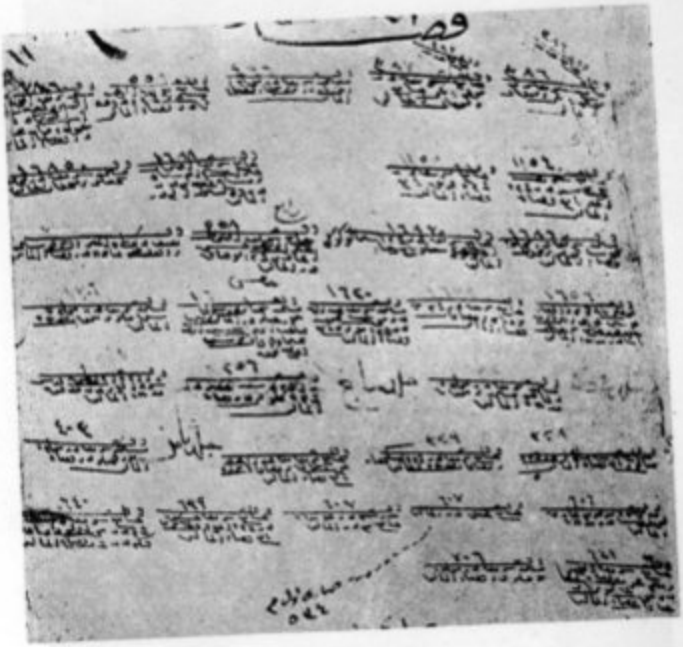
No: 97

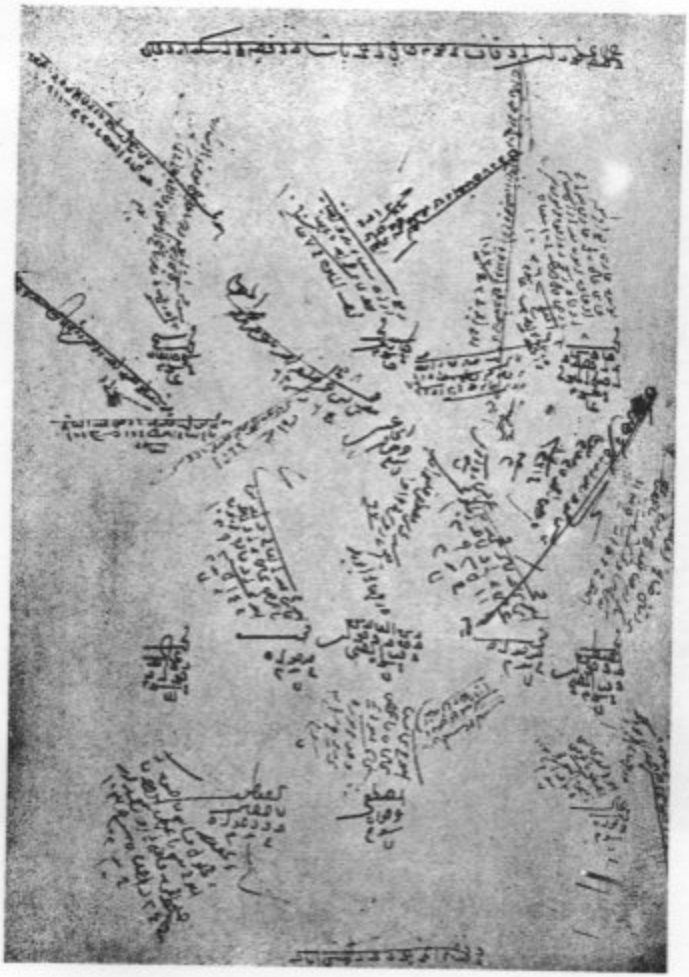
No: 98

No: 99

No: 100

No: 101

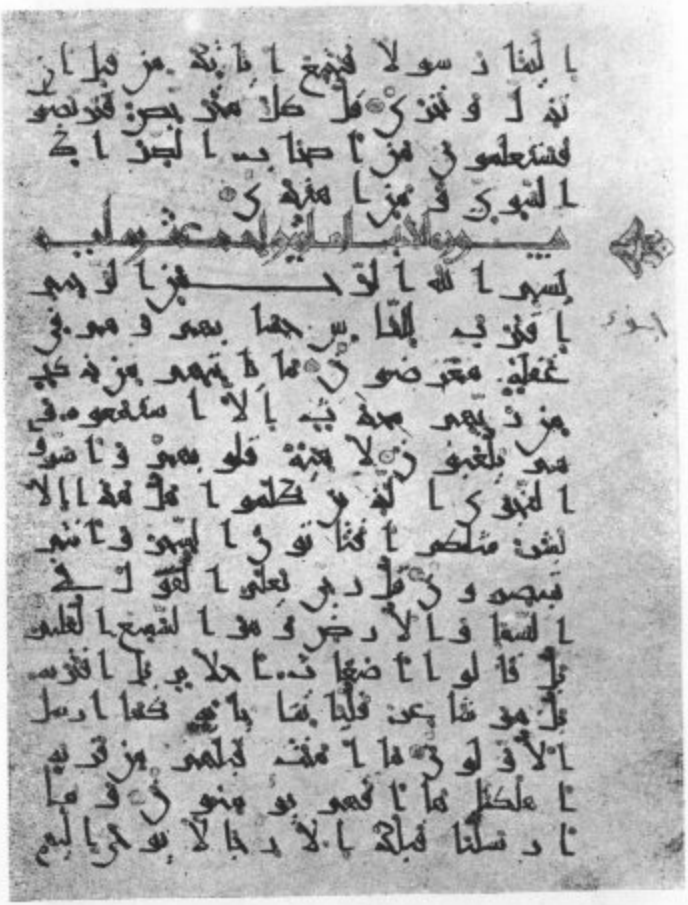
No: 102

No: 103

No: 104

No: 105

No: 106

XI — Fotoğrafiler serisindeki yazılardan bazılarının okunuşları

No: 20 un okunuşu:

Hududu kıbleten yine zevr-i mezburun sakıyesine, şarkan karye-i mezkûreden cânib-i şimale mürur eden tarik-ı âmma ve şimalen ve garben Nehr-i Asîye müntehidir ve biri dahi yine karye-i mezburede vâkı' olup şirâ-ı şer'î ile iştirâ olunan mülk bostandır ki kırk bin kavak ağacını müştemildir. Mezkûr bostanın hududu kıbleten Nehr-i Asîye şarkan terik-ı âmma temamı karye-i mezkûreye...

No: 30 un okunuşu:

Zikrolunan mürtezikanın her biri eda-i hizmet ettikleri günlerin vazifelerin her ay âhirinde mütevelli-yi vakıftan alalar ve üç gün bilâ uzr-ı şer'î nâib nasbedenin ciheti alınıp bizzat şart-ı vâkıf üzere eda-i hizmet eder kimesneye tevcih oluna ve ol vakıtta âhar yerde cüz'î ve bizzaruri mâniat-ül-cem' olana ve nisaba malik olup fakîr olmıyana verilmeye ve vâkıf-ı mezburdan sonra dahi her kim nâzır olursa cemisinin azilleri ve nasıpları anın elinde ola. Vâkıf-ı mezkûr sânch-ullâh-ül-melik-ül-gafûr...

No: 34 ün okunuşu:

Hâzihi suretün menkuletün aniş-sicilli harrereh-ül-abd-ül-fakîru ileyhi sübhaneh Muhammedü-bni Veli el-me'murü bistimâ-il-umur-iş-şer'iyyet-il-askeriyye min kıbeli men leh-ül-emr ufiye anhüma Mühür: (Hidâyet-i ezeli rehber-i Muhammed bâd).

Se ..... beb-i ketb-i kitâb-i sıhhat-nisâb budur ki:

Mahmiye-i İstanbulda Uzun Yusuf mahallesinde sâkine Fersa hâtun ibnet-i Abdullah tarafından husus-i ât-il-beyanı ikrara vekil olup vekâlet-i mezbureyi ma'rifet-i şer'iyye ile ârifin olan Mehmed Çelebi ibn-ül-hâc Osman ve Halil Beşe ibn-i Mehmed şehâdetleri şer'an sâbite olan Eğlençe bint-i Abdullah meclis-i şer'-i hatirde işbu râfiat-ül-kitab Üftade bint-i Abdullah mahzarında bil-vekâle tav'an ikrar ve itiraf edüp merhume Bünyad hâtun ibnet-i Abdullah nam sahibet-ül-hayrın vakf-ı müsecceli olup mahalle-i mezburede vâki bir tarafı Esmahan (İsmihan) hâtun ibnet-i Abdullah mülküne ve bir tarafı Süleyman Bey ibn-i Abdullah ve bir tarafı Hasan Çelebiyy-ün-nakkaş mülküne ve bir tarafı tarik-i âmma müntehi iki bâb beyt-i ulvîyi ve iki bâb beyt-i süfliyi ve kenifi ve bağçeyi müştemil menzilin süknası atikat-i vâkıfe-i mezburenin utekasına meşruta olmağın mezbure Üftade vâkıfe-i mezbure Bünyad hâtunun mu'tekası Canfedanın mu'tekası olup ve müvekkile-i mezbure Fersa dahi vâkıfe-i mezburenin âhar mu'tekası Paydarın mu'tekası olmağla kendi rızaları ile fevkanisinde müvekkilem mezbure Fersa ve tahtanisinde mezbure Üftade sâkine olmak üzere icma' ve ittifak eylediler dedikte gıbb-et-tasdik-eş-

şer'î mâvaka' bit-taleb ketbolundu. Hurrire fîyevm-is-samini aşere min Receb-il-mürecceb liseneti tisın ve hamsine ve elf.

Şu ..... hûd-ül-hal

Mehmed efendi ibn-ül-hâc Ali	Mehmed Çelebi ibn-ül-hâc Hüseyin	Mustafa Çelebi İbn-ül-hâc Mehmed
Ali Çelebi ibn-i Mehmed	Halil Beğ ibn-i Abdullah	Osman Efendi ve gayrühüm

(Yandaki yazının okunuşu)

Nukilet anis-sicil-lil-mahfuz Fil-yevm-is-sânî- min zilhiccet-iş-şerife liseneti isneteyni ve seb'ine ve elf.

No: 38 in okunuşu:

Vakf-ı sahih-i müebbed ve habs-i sarih-i muhalled ile vakf ü habs buyurup mir'ât-i hakayık-i eşbâh ve sccencel-i ervâh olan fuâd-i kudsî-nihad ve kaviyy-ül-itikadlarında evkaf-ı mezkûrelerini bundan akdem hasbeten lillâh-il-aliyy-il-âlâ ve hasbeten liruhi resûlih-il-mualla adîm-ün-nâzir olan Ayasofya-i kebir cami-i şerifi ittisalinde bina ve inşa buyurdukları kitabhane-i şerif-i vâlâları vakfına zam ve ilhak buyurmağa irade-i aliyyeleri taallûk etmekle işbu evkaf-ı şerifelerini dahi kitabhane-i hümayun evkafına zam ve ilhak.

No: 41 in okunuşu:

İns-ü can habib-i Hudâ ve Resul-i müctebâ efendimiz seyyidimiz sultânımız Hazret-i Muhammedün-il-mustafâ aleyhi etemm-üs-selâmi ilâyevmil-vefâ cenablarının zât-ı seadet pirâ vü nur-ihtivaları pertev-endâz-i mehd-i vücud ve münevver-sâz-i âlem-i şühûd oldukları mâh-i eazzü ecel ki şehr-i Ribiulevveldir meş'al-efruz-i hilâl ve gurre-nümay-i teşrif ü ikbâl oldukta cevâhir-i peyâm-i zuhûr-i vücûd-i Peygamberî kurta-i gûş-i hûş-i müstemiîn ve zevâhir-i sudûr-i zât-ı hayr-ül-beşerî ıtır-sây-i meşâmm-ı muvahhidîn olmak içün medine-i mezburede Cami-i Vasat nam mescid-i şerif ve ma'bed-i lâtif derununda meclis-i nefis-i mevlid-i nebevî ve bezm-i Bercis-i na't-i Mustafavî akdolunup beray-i tâtîr-i kubbe-i dimağ-ı ahbab-ı şeref-intisap ve nefha-i (nefha olacak) resani-i çar cihet-i Cami-i vâlâ kıbab mekadar-i (mikdar olacak) kifaye ud-i anber-fam ve gülâb-i müşknab ve teşne leban-ı badiye-i aşk-ı ilâhî ve zam'ân-i hararet-i mahabbet-i risaletpenahî olan uşşak-ı sadâkat-mîsak ratb-ül-lisan ve hulüvv-ül mezak kılınmak içün on beş vukıyye sükker-i hoşhar ve yirmi vukıyye asel-i musaffâdan masnu' şerbet-i şirin-güvâr tedarük ve ihzar olunup dahil-i bezm-i gufran ve hâzır-ı meclis-i saadet-nişan olan ihvan-i sahib-irfan ve zümre-i gureba ve sıbyana bir ferd-i fakîr melûl ve dilgir olmamak veçh üzre cümleye işrâb oluna ve ber veçh-i meşruh tertib-i meclis-i mahud-ı memduha yirmi beş kuruş harc ü sarf olunup isâr-i dürer-i na't-i habib-i yezdan ve nisâr-i güher-i vasf-ı nebiyy-i âhirüz-zeman eden kürsi-nişinân-i menkabet-unvan iki nefer mevlûd-hana ikişer kuruş ve halkabend-i tevşih u tezyin ve âhenk-sâz-ı tahsin-i evsaf-ı hatem-ün-nebiyyin olan zâkirân-ı hoşelhan ve müveşşihin-i âferingûyanın mecmuuna iki kuruş ikram ve in'am ve murâat-ı hatır birle tevkîr ü ihtiram oluna ve hitâm-ı mevlid-i hazret-i seyyid-ül-enam akibinde zâviye-i merkumede mesned-ârây-i meşihat efendi hazretleri dahil-i bezm-i

güzin olan cemâat-i müslimîn ile ref'-i eyadi-i duâ ve dest-küşay-i temenna olup ol meclis-i saadet-encamda ziver-i zeban-ı ihlâs kılınan Kur'an-ı azîm-uş-şan ve salât ü selâm-ı firavan ve na't-i şerif-i Peygamber-i zişânın asâr-ı rahmet-isarını evvelâ bizzat fahr-i rüsül ve rehber-i sübül aleyhi tahiyyet-ül-kül cenablarının ravza-i radiyyelerine ve mecmu-i âl ve eshab-i ülül-elbablarının merâkıd-i aliyyelerine isâl ve ihda ve senaya (saniyen olacak) ol sabit-kadem-i ahsen-i mevakıf a'nî bu abd-i vâkıf ruh-i zalfine irsal ve ita eyleye, yevmî iki akça vazifeye mutasarrıf ola. Hulefâ-i tarikat-i Nakşibendiyyeden şems-ül-avarif bahr-ül-maarif sitare-i sipihr-i dîn sirac-i ruy-i zemîn fâris-ül-hayl-i meydan-i nutk u fesâhat gavvas-ı güherçin-i umman-ı ilm ü belâgat, vâkıf-ı esrâr-ı ilâhî ârif-i râz-ı namütenahî vâris-i hal-i Şibliyy ü Cüneyd, vâsıl-ı ser menzil-i hâce Ubeyd fahr-ül-ulemâ-il-kirâm-il-mütebahhirîn zuhr-ül-meşayih-il-müteverrîin erbab-ı kemalin mümtaz ve serbülendi eşşeyh Salih Efendi ibn-i Mustafa Efendi hazretleri hânikah-ı merkumda yevmî on akça...

No: 42 nin okunuşu:

El'emrü kema zükire fih
nemekah-ül-fakir ileyhi
sübhaneh Şeyh Lûtfullah
el-müvellâ hilâfeten
bimahkeme-i Mahmud Paşa
bimedine-i Kostantiniyyet-il-mahmiyye.

Mahmiye-i İstanbulda Eğrikapu dahilinde molla Aşkî mahallesinde sâkin bostanî Süleyman Ağa ibn-i Ahmed bin-i Hurrem nam kimesne meclis-i şer'-i şerif-i enverde vilâyet-i Anadoluda Ürgüp nam-ı diğer Nevşehir kazasına tâbi Arabson nam karyede bina eylediği Cami-i şerif levazimiyçün akara tebdili meşruta nükudun meşrutiyet üzre ber muceb-i vakfiye-i mâmulün biha bilfiil vâkıfı ve mütevellisi olan fahr-ül-akran Süleyman Ağa ibn-i Ahmed bin-i Abdülmennanın tarafından husus-i câ-iz-zikri tasdika vekil olduğu Ahmed Ağa ibn-i Musâ ve Mehmed bin-i Ali şehadetleriyle sâbit olan Ali Efendi ibn-ül-hâc Hasan Efendi mahzarında ikrar ve takrir-i kelâm edüp akd-i âtiz-zikrin suduruna değin yedimde mülk ve hakkım olup mahalle-i mezbûrda vaki' bir taraftan Kaptan Paşa çukadarı Mustafa Ağa menzili ve bir taraftan bazan mahalle imamına meşruta iki bap menzil ve bazan Şemun Yahudi arsası ve iki taraftan tarik-i âmm ile mahdud tulen ve arzan behisab-i terbif iki bin yüz seksen zira' arsanın tarik-ı âmm tarafında vakı' tabaka-i ulyada üç oda ve dehliz ve kenif ve vustada bir oda ve matbah ve dehliz ve süflâda kömürlük ve kenif ve bi'r-i mâ' ve eşcar-i müsmire ve gayr-i müsmirelu bağçe ve bağçe-i mezbur derununda iki köşkü ve etrafında taş duvarları müştemil milk menzilimi bicümlet-it-tevâbi' vel-levahik ve kâffet-il-hukukı vel-merafık tarafeynden icab ve kabulü hâvi bey'-i bat-i sahih-i şer'i ile vakf-ı mezbur içün mütevelli-i merkuma iki bin beş yüz guruşa bey'ü teslim ol dahi ber vech-i muharrer bit-tevliye iştirâ ve teselüm ve kabul eyledikten sonra semen-i mezburun beş yüz guruşunu mal-i vakf-ı mezburdan bana def' ü teslim ben dahi ahz ü kabz ve mâada iki bin guruşunu zikri âti icare-i muaccele içün yed-i mütevellide ibka eyledim ol veçhile menzil-i mahdud-i mezkûr fimaba'd vakf-ı mezbur musakkafatından olup benim kat'a alâka ve medhalim kalmamağla mütevelli-i mezbur Süleyman Ağa menzil-i mahmud-i mezkûru

bad-et-tahliyet-iş-şer'iyye vet-tekabuz-ul-mer'î yedinde ibka eylediğim iki bin guruş icare-i muaccele ve tarih-i kitabdan (itibaren kelimesi olacak) beher yevm ikişer akça icare-i muaccele ile bana icar ve teslim ben dahi isticar ve kabul edüp mebî'-i mezburun tagrir ve gabnine ve bilcümle husus-i mezbura müteallika âmme-i davâdan mütevelli-i mezburun ve cânib-i vakfı ve vekil-i mezburun zimmetini ibrâ'-i âmme ile ibrâ ve iskat anlar dahi ibrâ'-i mezkûru kabul eylediler dedikte gıbb-et-tasdik-iş-şer'î mâvaka' bit-taleb ketbolundu. Filyevmis-sânî vel-işrine min şehri rebiülevvel senete semanin ve sittine ve mietin ve elf. (22 rebiülevvel 1168).

No: 43 ün okunuşu:

Mahrusa-i Galata muzâfatından kasaba-i Kasım Paşada elhâc Husrev mahallesinde sâkin İsmâil Çelebi ibn-i Osman nam kimesne meclis-i şer'-i hatîr-ı lâzim-üt-tevkîrde mirî kalyonların baş halifesi olan umdetü erbab-it-tahriri vel-kalem elhâc Ömer Efendi ibn-ül-hâc Ahmed nam sahib-ül-hayrın va'ziye evkafından olup akâra tebdili meşruta nukude kaymakam-ı mütevelli olan işbu sahib-ül-kitab zübdetü eshab-it-tastiri ver-rakam Mehmed Efendi ibn-ül-hâc Mehmed mahzarında bitav'ihi ikrar-ı tâm ve takrîr-i kelâm edüp akd-i atiz-zikrin suduruna değin yedimde milk ve hakkım olup mahalle-i mezburede vâki' bir taraftan Mustafa Beşe menzili ve bir taraftan kuyucu Ahmed Beşe menzili ve bir taraftan Saka menzili ve bir taraftan tarîk-i hâs ile mahdut fevkanî iki bab oda ve dehliz ve tahtanî bir bab oda ve kenif ve eşcâr-i müsmire ve gayr-i müsmireli bağçe ve zukak kapısını müştemil milk menzilimi cemi-i tevabi' ve levahiki ile tarafeynden icab ve kabulü havi şurut-i müfsideden ârî bey'-i bât-i sahih-i şer'î ile yüz guruşa mütevelliy-i mezbur Mehmed Efendiye bey'u teslim eylediğimde ol dahi ber veçh-i muharrer taraf-ı vakf içün iştira ve teselüm ve kabul eyledikten sonra semeni olan meblâğ-i mezkûr yüz guruşu mütevelli-yi mezbur Mehmed Efendi yedinden mâl-i vakf-ı mezburdan olmak üzre temamen ahz ü kabzedüb menzil-i mahdud-i mezkûr cemi-i müştemilâtile musakkafat-ı vakf-ı mezburdan olduktan sonra mütevelli-yi mezbur Mehmed Efendi menzil-i mahdud-i mezkûru kendi hatt u hatemini havi yedime itâ eylediği bir kıt'a mümza ve mahtum temessükü mantukunca elli guruş icare-i muaccele-i makbuza-i müstehleke ve beher şehir yirmi akça icare-i müeccele-i misliye ile bit-tevliye bana icâr ve teslim eylediktè ben dahi ber veçh-i muharrer isticar ve kabul ve kabzedüp bey'-i mezkûrun gabn ü tagririne ve meblâğ-ı müstehlek-i merkumun istifa ve adem-i istifâsına müteallika âmme-i da'vadan mütevelli-yi mezbur Mehmed Efendi ile cânib-i vakf-ı mezburu ibrâ ve ıskat eyledim dedikte gıbbet-tasdik-iş-şer'î ma hüv-el-vaki' bit-taleb ketbolundu. Filyevmil-hâmisi vel-işrine min şehri-zilhiccet-iş-şerife liseneti erbain ve hamsine ve mietin ve elf. (15 zilhicce 1154).

Biimzâ-i Lûtfullah Efendi en-nâibi
bimahkeme-i Kasım Paşa

No: 45 in okunuşu:

Sah

İşbu defterde mastur-ul-esami olan kütüb-i mu'tebere hasbeten lillâhi teâlâ piraye-i vakfiyet ile mütehalli ve vakfiyetlerinin sıhhat ve lüzumuna hükm-i şer'î lâhik olup teslim ilel-mütevelli kılındıktan sonra İstanbulda merhum Şehzade Sultan Mehmed Hân cami-i şerifi mukabilinde

bina ve inşa eyiediğimiz medresenin kitaphanesine vaz' olunup vakfiyye-i ma'mûlün bihada tasrih olunduğu üzere talebe-i ulûm haftada iki gün kitaphane-i mezburenin içinde murad eyledikleri kütüp ve esfarın mutalâasiyle temettu' ve intifâ' ve mütevelli ve hafız-ı kütüpler sagîr ve kebîr bir nüshanın mugayir-i şart kitaphaneden bir tarîkle ihracına müsaadeden gayet-ül-gaye ihtiraz ve imtinâ eylemek üzre işbu defter Haremeyn-i şerifeyn muhasebesine kayıd ve hıfz olunup sandûka-i vakıfta hıfzolunmak üzre mütevelli-i vakıf yedine suret verilmek ve çarşanba ile cumartesi günü açılmak

emrimdir. 2 rebiülevvel sene 137
(1137 demektir)

No: 48 in okunuşu:

Ahmed bin-i Mehmed hân el-muzaffer dâima

hu

Nişan-i şerif-i âlişan-i sami-mekân-ı sultani ve tuğray-i garray-i cihar-sitan-ı hâkani hükmü oldur ki:

(yan yazının okunuşu)

Esâmi-i mezbur Şam-ı şerifte Sâfiye Hâtun tevliyeti mukabelesinde hazinemande ve defterleri icmâlde olmuştur.

İşbu râfi-i tevkı'-i refi'-uş-şan-ı hâkânî molla Ali Veled-i İsmail Divan-i hümayunuma arz-ı hal edüp Şam-i şerif havalisi malinden almak üzre yevmî otuz akçaya mutasarrıf olan Derviş Musâ-yi mevlevî fevt olmağla mahlûlünden kenduye vazife verilmek babında istid'ay-i inayet etmeğin mahlûlünden iki akçayı yine Şam-ı Şerif havalisinden almak üzere tevcih olunmak fermanım olmağın hakkında mezid-i inayet-i Padişahanemi zuhura getürüp mezburun arz-ı hali ve bin yüz bir senesi rebiulâhirinin yirmi yedinci günü tarihiyle müverraha verilen rüûs-i hümâyunum mucebince üzerine edası lâzım gelen şeyi bitta'yîn vermek şartiyle bu berât-ı hümayun-i saadet-makrunu verdim ve buyurdum ki mezbur molla Ali veled-i İsmail varup vech-i meşruh üzere tayin olunan yevmî iki akça vazifesin Şam-i Şerif havalisi mâlinden emin olanlardan alup mutasarrıf ola, şöyle bilerer alâmet-i şerife itimad kılalar. Tahriren fil-yevm-il-hamisi işrine min cümadelûlâ senete ihda ve selâsîne ve mietin ve elf.

Kostantiniyet-ül-mahrusa

No: 49 un okunuşu:

Tezkire dâde kayıd şüde

Ahmed bin-i Mehmed hân el-muzaffer dâima

Hu

Nişan-i şerif-i âlişân-ı sami-mekân-ı sultani ve tuğray-i garray-i cihan-sitan-ı hâkani hükmü oldur ki:

Dergâh-i muallâm topcularından yirmi ikinci cemaatte yevmî sekiz akçeye mutasarrıf olan işbu darende-i ferman-i hümâyun-i hâkani Ali Mustafa Tophane Mora cezîresi muharebesinde mecruh olmağla temgay-i Akmişe-i İstanbul mukataasından almak üzre tekaüdü ihtiyar eyledikde Topcubaşı dame mecduhu arz eylemeğin hakkında mezid-i inâyet-i Padişahanemi zuhure getürüp Bennak mukabelesinin tezkiresi ve işbu bin yüz yirmi sekiz senesi rebiulâhirinin on ikinci günü tarihile müverrah verilen rüûs-i hümayunum mucebince kadimen mutasarrıf olduğu yevmî sekiz akça alûfesiyle

mukataa-i mezburdan almak üzre mütekaidin zümresine iltihak edüp bu berat-ı hümayunu verdim ve buyurdum ki mezbur Ali Mustafa Tophane (bir kelime okunamadı) varup vech-i meşruh üzre tayin olunan yevmi sekiz akça alûfesin akmişe-i İstanbul tamgası mukataası malinden emin olanlardan ber vech-i tekaüd alup mutasarrıf ola şöyle bileler alâmet-i şerifeme itina kılalar. Tahriren fil-yevm-ir-rabii işrine min rebi'-il-evveli sene semânin ve işrine ve mietin ve elf.

Beyurd-ı sahray-i Davud Paşa

No. 50 nin okunuşu:

Ahmed bin-i Mehmed hân el-muzaffer dâima.

Nişan-i şerif-i âlişan-ı sami-mekân-ı sultani ve tuğray-i garray-i cihan-sitan-ı hâkani hükmü oldur ki:

Bundan akdem dergâh-i muallâm cebecilerinden on sekizinci bölükde yevmi on altı akça alûfeye mutasarrıf olan işbu râfi-i tevki-i refiat-üş-şan-ı hâkani Mehmed Osman Belgrat mecruh ve sefer-i hümayuna gitmeğe iktidarı olmamağla tekaüdlük verilmek recasına dergâh-i muallâm Cebecibaşısı dâme mecduhu arzetmeğin hakkında mezid-i inayet-i Padişahanemi zuhura getürüp mumaileyhin arzı ve bin yüz yirmi sekiz senesi rebiülâhirinin on dördüncü günü tarihile müverraha verilen rüûs-i hümayunum mucebince mutasarrıf olduğu alûfesinin altı akçası hazinemande baki kalan on akçası İstanbulda akmişe tamgası mukataası malinden almak üzre mütekaidin zümresine ilhak edüp bu berat-ı hümayunu verdim ve buyurdum ki mezbur Mehmed Osman Belgrad (bir kelime okunamadı) varup veçh-i meşruh üzre tayin olunan yevmi on akça tekaüt alûfesin fimabâd İstanbul akmişe tamgası mukataası malinden emin olanlardan alıp mutasarrıf ola. Şöyle bileler alâmet-i şerife itimat kılalar. Tahriren fil-yevm-is-sâlisi aşer min cümadel'ûlâ sene semanin ve işrine ve mietin ve elf. Kayıd şüde tezkire dâde. Beyurd-ı sahrây-i Davud Paşa

114 Sah

No: 51 in okunuşu:

Ahmed bin-i Mehmed hân el-muzaffer dâima

Hu

Nişan-i şerif-i âlişan-ı sami-mekân-ı sultani ve tuğray-i garray-i cihan-sitan-ı hâkani hükmü oldur ki:

İstanbulda akmişe temgası mukataası malinden almak üzre yevmi iki akça vazifeye mutasarrıf olan işbu rafi-i tevki-i refi-üş-şan-i hâkani İsmail bin-i İbrahim İstanbul orduy-u hümayunuma arz-ı hal edüp mezkûr yedinde olan beratın zayi' etmekle zayiinden müceddeden tevcih olunup berat-ı şerifim verilmek babında inayet recasına mukataa-i mezbur emini kudvet-ül emacidi vel-âyan Mehmed Emin zide kadruhu ilâm etmekle hakkında mezid-i inayet-i Padişahanemi zuhura getürüp emin-i mumâileyhin ilâmı ve bin yüz yirmi dokuz senesi cümadelevvelinin yirmi yedinci günü tarihile müverrah verilen rüûs-i hümayunum mucebince zayiinden müceddeden bu berat-ı hümayunu verdim ve buyurdum ki mezbur İsmail bin-i İbrahim İstanbul varup vech-imeşruh üzre tayin olunan yevmi iki akça vazifesin İstanbulda akmişe temgası mukataası malinden emin olanlar yedinden alup mutasarrıf ola. Şöyle bileler alâmet-i şerife itimat kıla-

lar. Tahriren fil-yevm-it-tâsii işrin min şehri cümadelûla liseneti tis'in ve işrine ve mietin ve elf.

kayıd şüde	Beyurd-ı
Tezkire dâde	sahrây-i
30 sah	Edirne

No: 52 nin okunuşu:

Kovarak Namazgâha andan Akbınara andan Gölbucağı ile serme harmanları altında Gerdeme bınarı bitemamen sazlığı ile Kara Hıdır tarlaları altından Kayabozuna andan Eğdir(?)köprüsüne andan Değirmencik suyuna andan Mehmed Efendi köprüsüne andan hacı Ali tarlasının sınırına andan Kara Çomak tarlasına andan Mehmed Ağa tarlasına ki yine Susığırlık toprağındandır, andan Himmet çayırına andan Hasan Çelebi yedinde olan bağçe köşesine andan Receb oğlu Söğüdü demekle ma'ruf eğri söğüde mezkûr Hasan Çelebinin bağçesinin nısfı zikrolunan Susığırlık karyesi toprağındandır mezkûr söğüdden Hüseyin bağçesine ki Susığırlık toprağındandır, andan salif-üz-zikr kâfir makberesinde olan kebir taşa müntehi olup zikri mürûr eden Ketip ve Ada ve muhdes Susığırlık nâmı üç kıt'a karyenin kadimi hudud ve sınırları bunlardır zikrolunan Susığırlık karyesi zikri sebkeden Ketip karyesi toprağından olup reâyası dahi karye-i Kazıklıdan gelüp tevattun etmekle ve zikrolunan mezkûr Susığırlık muhdes olmağla Defter-i hâkani icmâlinde ancak Kazıklı bulunup lâkin mufassalda Ketip toprağından Kazıklı ki bir nami dahi Susığırlıktır.

No: 53 ün okunması:

Cânib-i miriye ilhak olunduğu mahıllinde mastur ve merhum-i müşarün-ileyh Sultan Murad Hân tâbe serâh karye-i mezbureyi Şeyh-i mumaileyhe batnen ba'de batnın lıel-inkıraz Hatt-ı hümayun-i saadet-makrunları ile temlik ve suret-i icmâl nişancı kalemiyle tashih olunduğu mukayyed bulunmağın kemâkân Şeyh-i mumaileyhe infak mukarrer olmak fermanım olmağın zikrolunan karye veçh-i meşruh üzre mukaddema sadır olan Hatt-ı hümayun-i saadet-makrun mucebince verilen berat ve suret-i icmal mucebince batnen ba'de batnin bervech-i temellük mutasarrıf olup hilâf-ı Hatt-ı hümayun ve suret-i defter-i icmal ve beratına muhalif âharden müdahale olunmamak üzre işbu berat-ı saadet-âyat-ı behcet-gayatı verdim ve buyurdum ki ba'd-el-yevm zikrolunan karyeyi âdet-i agnami ile mukaddema Hatt-ı hümayun-ı saadet-makrun ile sadır olan ferman-i âlişan mucebince verilen berat ve suret-i icmal mucebince kemakân...

No: 54 ün okunması:

Mehmed bin-i İbrahim Hân el-muzaffer dâima

Hu

Nişan-i şerif-i âlişan-ı sami-mekân-i sultani ve tuğray-i garray-i cihan-sitan-ı hâkani hükmü oldur ki:

Mahmiye-i İstanbulda vâkı' Ayşe Hâtun vakfına meşrutiyet üzre mütevelli olan Hüseyin bin-i Derviş fevt olup yerine evlâd-ı utekay-i vâkıftan işbu râfi'-i tevki'-i refi-i hümayun Ali bin-i Hüseyin mahal ve müstahik olmağın hasbi mütevelli nasbolunup yedine berat-i şerif sadaka buyrulmak recasına kadısı akzâ kuzat-il-müslimin mevlânâ esseyid Mehmed Emin zide fazailuhu arz etmeğin sadaka edüp bu berat-ı saadet-âyat ve meserret-

gayatı verdim ve buyurdum ki ba'd-el-yevm varup zikrolunan vakfa hasbî mütevelli olup hidmet-i lâzimesin mer'î ve müeddâ kıldıktan sonra vâkıfının ruhu ve benim devam-ı devletim içün düaya müdavemet ve iştigal göstere ol babda hiç ahad mani' olmayup dahi ü tearruz etmiye şöyle bileler alâmet-i şerife itimat kılalar. Tahriren fil-yevm-il-işrin min zilhiccet-iş-şerife senete tis'in ve hamsine ve elf.

Be makam-ı Kostantiniyye .....

No: 56 nın okunuşu:

Tevliyet-i vakf-ı mezrea-i İne Bey der karye-i Pavdaş tabi-i Yalak Abâd.

Mezrea-i mezburun Hatt-ı Hümayun-i şevket-makrun ile etmeği mukabili berveçh-i te'bid mütevellisi olan Mustafa Teberdar-ı hâssa fevt olup tevliyet-i merkume mahlûl olmağla yine Teberdârân-i hâssa emekdarlarından Osman ocağ-ı merkumdan ber murad olacak etmeği yiyeli(?) tevliyet-i mezkûr ber veçh-i te'bid kenduye sadaka ve inayet buyrulmak babında rikâb-ı kâmiyâbe arz-ı hal etmekle ihsan-ı hümayunum olmuşdur deyu Hatt-ı Hümayun-ı şevket-makrun keşide kılınmağla şeref-yafte-i sudur olan Hatt-ı Hümayun-i şevketmakrun mucebince zikrolunan tevliyet müteveffay-i merkumun mahlûlünden ber veçh-i te'bid mezbur Osman Teberdâr-ı hassâya tevcih ve beher sene muhasebesin görmek şartiyle yedine berât-ı şerif-i âlişan verilmek babında inâyet recasına Nazır-ı vakıf serhâzin-i Endurun-i hümayun elhâc Hasan Ağa arzetmekle mucebince tevcih ve beratı verilmek Fi 18 zilhicce sene 1138.

No: 58 in okunuşu :

1 — Ali Efendi arz-ı hal sunup Galataya tâbi' Kasım Paşada müteveffa Kasım Paşa cami-i şerifi vakfından almak üzere yevmî on beş akça vazife ile Ders-i âmm ve Mücevvid-i Kur'ân olan Şeyh Mustafa fevt olup mahlûl olmağla kenduye verilmek babında inâyet reca etmeğin sahib-i arz-ı hal Ali Efendi ulemâ-i âmilinden olup müstahikk-i inâyet olmağla zikrolunan Ders-i âmlık Şeyh Mustafa fevtinden mezbura tevcih olunmak üzre Nazır-ı vakf-ı şerif faziletlû Şeyhülislâm mevlânâ Abdullah Efendi hazretleri işaret etmeleriyle işaretleri mucebince tevcih olunmak.

4 receb sene 1130

2 — Vâizlik-i vakf-ı Nerhi Elhâc Hasan Efendi der cami-i Mahmud Paşa İstanbul

Vakf-ı mezburdan yevmî on beş akça ber veçh-i rakabe dokuz akça vazife ile vâiz olan Mustafa Efendi fevt olup va'ziye-i mezbure mahlûl ve müteveffanın sulbî oğluna arzolundukta rağbet etmeyüp ve isti'dadı dahi olmamağla Ahmed Efendi ibn-i Şâban sulehadan mütedeyyin ve ehl-i ilim ve her veçhile mahall-i müstahik olmağla cihet-i va'ziye kenduye tevcih ve yedine berât-i şerif-i âlişan verilmek recasına vakf-ı mezburun ber vec-i meşruta mütevelliyesi olan Afife Hâtun arz ve vakf-ı mezbur Nazaret-i Şeyhülislâmîde olup va'ziyye-i mezkûrun kaydı rikâb-ı hümayunda olmadığı Küçük evkaf muhasebesinden derk olunup ve mezkûr Ahmed Efendi eshab-ı istihkaktan olmağla tevcih olunmak recasına faziletlû Şeyhülislâm mevlâna Abdullah Efendi hazretleri işaret etmeğin işaretleri mucebince tevcih olunmak. Fi 12 receb sene 130 (1130).

No: 59 un baş kısmının okunuşu:

Yusuf Beşe tasarrufunda olan bir taraftan Mahmud ve bir taraftan Sağır derzi menzilleri ve iki taraftan tarik-i âmm ile mahdud işbu bir kıt'a menzil ve merkum Ömer tasarrufunda olan bir taraftan Mehmed ve bir taraftan debbağ Hasan Beşe menzilleri ve iki taraftan tarik-i âmm ile mahdud işbu bir kıt'a menzil ve mezbur Osman tasarrufunda olan bir taraftan eskici molla Ali ve bir tarftan Mehmed Çelebi menzilleri ve bir taraftan bostan ve bir taraftan tarik-i âmm ile mahdud işbu bir kıt'a menzil ve mezbur Mehmed tasarrufunda olan bir taraftan Ömer ve bir taraftan Ali menzilleri ve iki taraftan tarik-i âmm ile mahdud işbu bir kıt'a menzil ve mezbur berber Süleyman tasarrufunda olan bir taraftan Mehmed ve Ümmü Gülsüm menzelleri ve bir taraftan Bıyıklı Mustafa Beşe menzili ve iki taraftan tarik-i âmm ile mahdud işbu bir kıt'a menzil ve merkume Rahime Hâtun tasarrufunda olan bir taraftan Çakır Mehmed ve bir taraftan Doğan köylü debbağ Hasan Beşe menzilleir ve iki taraftan tarik-i âmm ile mahdud işbu bir kıt'a menzil ve mezbure Havva Hâtun tasarrufunda olan bir taraftan molla Numan ve bir taraftan Zeynep Hâtun menzilleri ve iki taraftan tarik-i âmm ile mahdud işbu bir kıt'a menzil.....

No: 60 ın baş kısmının okunuşu:

Tekye-i mezbure mecray-i âbı tamirine sarfoluna ve mecray-i mâ-i merkumu tathir ve hîn-i iktizada kanevâtın tamir içün suyolcu olan kimesne yevmî bir akça vazifeye mutasarrıf ola ve tekye-i mezbure tamiri ve bahâ-i hasir içün yevmî üç akça sarfoluna ve tekye-i mezbure mescid-i şerifi olan Tarakcı mescid-i şerifinde imam olan kimesne yevmî beş akça vazifeye mutasarrıf olup mukabelesinde ba'de edâ-iz-zuhr bir sure-i Mülk ve ba'de edâ-il-asr bir sûre-i Nebe' tilâvet edüp sevab-ı cemilin mezbur Ahmed Ağa ile benim ruhuma hibe eyleye ve evkat-i hamsede müezzin olan kimesne yevmî dört akça vazifeye mutasarrıf olup mukabelesinde kable tilâvet-i Âyet-ül-kürsî üç İhlâs-ı şerif ve bir Fatiha-i kerime tilâvet edüp sevabını mezbur Ahmed Ağa ile benim ruhuma hibe eyleye.....

No: 61 in okunuşu:

1 — Tevliyet vakf-ı merhum Mesih Paşa der Pravadi, i

Vakf-ı mezburun yevmî beş akça vazife ile mütevellisi olan Hamamî Ahmed müste'cirin-i hamma-i sabık fevt olup yeri hâli ve tevliyeti mahlûl olmağla sulbî oğlu Mustafa veledeş mahal ve müstahik olmağla bin yüz otuz bir senesi muharreminin gurresinde zabtedüp ve beher sene muhasebesin görmek şartiyle mezbura tevcih olunup yedine berat verilmek recasını Nazır-ı vakıf Serhâzin-i Enderun-i hâssa izzetlû Elhâc Hasan Ağa arz etmekle mucebince tevcih olunmak. Fi 2 zilhicce sene 1130.

2 — Merhum Gazi Evranos Beyin evkafından olmak üzre evlâd-ı vâkıftan erbab-ı istihkaktan kesir-ül-iyal Süleyman bin-i Abdullaha yevmî otuz akça vazife tevcih olunup yedine berât-ı âlişan verilmek babında inayet recasına vakf-ı mezburun ber vech-i meşrut mütevellileri olan Süleyman ve Mustafa arzetmeleriyle müceddeden tevcih ve beratı verilmek. Fi 2 zilhicce sene 1130.

Metnin üstündeki meyilli yazı: Nukılet be mahalleş.

3 — Tevliyet ve nazaret-i evkaf-i cami-i şerif-i merhumûn Hayrüddin Paşa ve İlyas Paşa ve Ali Paşa der İznik.

Evkaf-ı mezburun vazife-i muayyene ile aslâh ve erşed ve ekber-i evlâddan bervech-i meşruta mütevelli ve nazırı olan Halil Bey fevt olup tevliyet ve nezareti mahlûle olmağla vakf-ı mezburun aslâh ve erşed-i evlâdından kudvet-ül-emasili vel-akran Mehmed Bey ibn-i İbrahim Bey mahal ve müstahik olup tevliyet uhdesinden gelmeğe kadir olmağla ber muceb-i şart-ı vâkıf tevliyet-i mezkûre mezbura tevcih olunup yedine berat verilmek recasına sabıka Mekke-i Mükerreme Kadısı olup ber veçh-i Arpalık İznik kazasına mutasarrıf olan Mustafa Efendi arzetmekle mucebince tevcih olunmak. Fi 5 zilhicce sene 1130.

4 — İstanbulda Dikilitaş kurbünde vakı' merhum Ali Paşa-yi âtik evkafının umurunun tahrire müteaddid kâtipleri var iken âhardan Mehmed bin-i Ali vakfın müsaadesi vardır deyu yevmî altı akça vazife ile ruznamçe-i vakf olmak üzre zeman-ı karibde kenduye tevcih ve berat ettirüp cihet-i mezbur vâkıf-ı merkumun vakfiye-i mamûlün bihasında olmadığından mâada elyevm lüzumu olmayup hilâf-ı şart muhdes ve vakf-ı şerife gadr olmağla refi' ve vazifesi vakıfmande buyrulmak recasına mütevelli-i vakf-ı mezbur ilâm ve hademe-i saireden haber vermeleriyle mezkûrunun iltimaslariyle ruznamecilik-i mezbur merkumun üzerinden refi' ve mahalli terkin ve vazifesi vakıfnamde buyrulmak recasına Babüsseâde Ağası izzetlû Hasan Ağa arzetmekle arzı mucebince ref ü terkin olunmak deyu sâdır olan ferman-ı âli mucebince ref' ve mahalli terkin olunmağın işbu kayime verildi. Fi 7 zilhicce sene 1130.

5 — **Müderrislik-i Medrese-i vakf-ı İsâ Bey der Üsküp.**

Ahmed Efendi ibn-i Mehmed arz-i hal sunup medrese-i mezburun yevmî yirmi akça vazife ile müderrisi olan mevlânâ Ali Efendi fevt olup müderrisliği mahlûl olmağla kenduye tevcih olunup berat verilmek babında inâyet reca etmeğin sahib-i arz-ı halin ba'del-imtihan istihkakı zâhir olmağla medrese-i mezbure merkuma tevcih olunmak üzre faziletlû Şeyhülislâm mevlânâ Abdullah Efendi hazretleri işaret etmeleriyle işaretleri mucebince tevcih olunmak. Fi 5 zilhicce sene 1130.

6 — **İmamet-i vakf-ı cami-i şerif-i merhume Dâye Hâtun der Edirne.**

Seyyid Mehmed arz-ı hal sunup vakf-ı mezburdan almak üzre yevmî dört akça vazife ile cami-i mezburda imam olan babası Ali bin-i Ahmedi vakt-i ışâda hazele bivecih urup şehid edüp imamet mahlûl olmağla babası imameti kenduye tevcih olunup berat verilmek babında istid'a-yi inayet etmeğin babası etmeği olmağla kenduye imamete istihkak gelince yerine bir dindar nâib istihdam eylemek şartile tevcih olunmak. Fi 8 zilhicce sene 1130.

1 — No: 72 (sahife içindekinin okunuşu) :

Mümtaz kılup vakf-ı sahih-i müebbed ve habs-i sarih-i muhalled ile vakf ü habsedüp şöyle şart ve tayin eyledi ki mebliğ-i mezbur onu on bir hisabı ve her guruş sekiz akçaya olmak üzre istirbâh olunup bifazl-il-lâhi teâlâ hasıl olan ribhinden mahmiye-i Galatada vâki Sarây-i Sultanîde olan içoğlanlarından ceyyid-ül-kırâe yirmi nefer kimesne ba'de salât-iz-zuhr müctemian her biri bir cüz'-i şerif tilâvet ve kıraet edüp on cüz'-i şerifin sevabını Hazret-i Habib-i ekrem.

2 — (Kenarındakinin okunuşu) :

Bunu her kim battal edüp okutmaz ise Ruz-i mahşerde iki elim yakalarında olsun Rabb-il-âlemînin (1) didarından mahrum olsunlar ve Haz-

(1) *Harekesi yanlıştır: Rabb-ül-âlemîn olacak.*

ret-i Habib-ul-lahın şefâatinden mahrum olsunlar cümle günahım boyunlarına olsun.

No: 75 in okunuşu:

Mâfihi min-en-nasb-i vet-ta'yin sadere minelfakîri ileyhi sübhaneh Mehmed Saîd-ül-Hüseynî elkadî bi Kostantiniyyet-el-mahmiyye gufire leh.

Se ..... beb-i tahrîr-i kitap budur ki:

Eshab-ı hayrattan merhum Sinan Çelebinin vakfı olup mahmiye-i İstanbulda Aksaray kurbünde Hacı Bayram mahallesinde vâkıa beyn-el-ehâlî vel-cîran malûm-ül-hudud menzil arsasının mütevellisi olmamağla taraf-ı şeri'den bir mütevelli nasb ü tayin olunmak ehemm ü elzem ve evlâd-ı vâkıfdan işbu râfiat-ül-kitab Neslihan bint-i Abdullah nam Hâtun tevliyet-i mezbureye her vechile mahal ve müstahikka olmağın arsa-i mezburenin tevliyeti taraf-ı şer'-i şeriften mezbure Neslihana tevcih olundukta ol dahi kabûl ve hizmet-i lâzimesini edaya müteahhide olmağın mavaka' bittaleb ketbolundu. Fil-yevm-is-sâdisi aşer min zilhiccet-iş-şerife liseneti tis'in ve seb'ine ve elf. (16 zilhicce 1079).

Şü ..... hud-ül-hal

Zuhr-ül akran Hüseyin Ağa Kethüday-i Hazret Efendi

Şah Mehmed Çelebi tabi'-i Efendi

Derviş Mehmed Çelebi tabi'-i Efendi

Mehmed bin-i Ahmed

Fazlullah Çelebi tabi'-i Efendi

ve gayrühüm min-el-huzzâr

No: 77 nin okunuşu:

Ruhi Resulih-il-muallâ vakf-ı sahih-i şer'iyy-i müebbed ve habs-i sarih-i mer'iyy-i muhalled ile vakf ü habsedüp şoi vechile tayin-i şurût ve tebyin-i kuyud eyledim ki mebâğ-ı mezbur mârr-üz-zikr Zülüfliyan ocağında rehn-i kavi ve kefil-i melî ve ledel-iktiza ikisinden biriyle onu on bir hisabı üzre ba devr-i şer'i alâ-vech-il-halâl irbah ve i'mal olunup hasıl olan nemasından beher sene leyle-i Mevlid-i şerif ve leyle-i Regâib ve leyle-i Mi'rac ve leyle-i Berâet ki bu dört leyâli-i mübarekelerde bil-cümle Harem-i hümayun ağaları cami-i şerif-i mezkûr mihrabına vaz' ve mahal-i mezkûrda istikrarını şart eylediğim lihye-i hazret-i Resul-i ekrem ve Nebiyy-i muhterem sallallahü aleyhi ve sellem ziyaretleri esnasında Kur'ân-i azim-üş-şandan aşr kırâet eden müezzînlere on guruş verile ve duâ eden şeyh efendiye on beş guruş verile ve Ocağ-ı mezkûr imamı bulunan efendiye beş guruş virile ve yine ribh-i mezkûrdan leyâli-i mübarekeden her bir gece için onar vukıyyeden senevî kırk vukıyye şerbet iştirâ olunup meclis-i mezkûrda hazirûn olan ağalar işrab oluna ve yine...

No: 79 un okunuşu:

El-hamdü lil-lah-il-lezi eazze havassa ibâdihi bisarfi emvalihim ilâ enva'-il-hayrat ve eânehüm alektisabi esnaf-il-mehamidi vel-meberrat vessalâtü ves-selâmü alâ-resulihi ve nebiyyihi Muhammedin hayr-il-beriyyat ve alâ âlihi ve eshabihi ilâyevmin yastazill-ül-mer'ü taht-es-sadakat.

Emma ba'dü, işbu vakfiyye-i celil-üş-şan ve ceride-i bedî-ul-unvanın

tahrîr ve inşasına bâdî ve tastîr-i imlâsına adî oldur ki: Hüdâvendigâr vilâyet-i celîlesi dahilinde Karahisar-ı Sahib sancağı mülhakatından Musluca nam-ı diğer Aziziye kazası dahilinde Salihler karyesi ehâlisinden Osman Ağa oğlu Mehmed ibn-i Osman Ağa ibn-i ibrahim ber vech-i âtî vakfına lieci-it-tescîli vel-emri tekmîl mütevellî nasb ü tayin eylediği karye-i merkume ehâlisinden Emin oğlu Feyzi bin-i Emin mahzarında ve kazâ-i mezkûr mahkeme-i şer'iyyesinde ikrar-ı tâm ve ta'bir-i anil-merâm edüp atyeb-i malimden ifraz eylediğim üç bin guruşu hasbeten lil-lah-is-samed vakf-ı sahih-i müebbed ve habs-i sarih-i muhalled ile edüp (vakfedüp olacak) şöyle şart eyledim ki: meblâğ-ı mezkûr üç bin guruş alâvech-il-halâl ba yed-i mütevellî rehn-i kavî veba kefil-i melî veya ikisinden biri ile senevî ziyade ve noksan olmayup ve kalemiye namiyle bir sene alınmayup senevî yüzü on iki guruş hisabı üzre istirbah olunup hasıl olan ribhinden karyemize eshab-ı hayratın bina ve inşasına muvaffak oldukları mescid-i şerif cami' oldukta yüz seksen guruşu cami-i şerifde hitabet cihetî ifa edecek zata ve yüz seksen guruşu dahi cami-i şerifin tamir ve termimiyle îfa (îkad olacak) olunacak mum ve kanâdîle sarfoluna ve ben lâbis-i libâs-ı hayat oldukça tevliyet yedimde olup vefâtımdan sonra batnen ba'de batnin evlâdımın evlâd-ı evlâdımın ve evlâd-ı evlâdımın aslâhına ve ba'd-el-inkıraz mezkûr Salihler karyesi ehâlilerinden beyinlerinde tevliyete muhtar olan kimseye meşruta olup vakf-ı mezburun tebdîl ve tağayyürü (tağyiri), tekessür (teksir) ve tevfiri merreten ba'de uhrâ yedimde ola ve mürur-i eyyam ve kürur-i a'vam ile icray-i şerâit-i mezkûre müteazzire olur ise ribh-i mezkûr mutlaka fukaray-i müslimîne sarfoluna ve bu meblâğ-ı mezkûr üç bin guruşa fârigan anis-şevâgil mütevellî-i merkume teslim ol dahi vakfiyet üzere kabz ve teselîüm ve sâir mütevellilerin evkafa tasarrufları gibi tasarruf eyledi dedikte gibb-et-tasdik-iş-şer'i vâkıf-ı mezbur butlân-ı vakf-ı nukud ve zımnında olan kuyuda ve ba'dehu kavl-i adem-i lüzuma teşebbüs edüp mütevellî-i mezbur dahi sıhhat ve lüzumuna zahib olan eimme-i dîn kabûlleriyle mukabele birle hüküm taleb edicek fi zemanina beyn-el-ulemâ-i izâm cârî olan vech-i muhtar üzre hâkim-i mevki'-i sadr-i kitab tûbâ lehu ve hüsnü meâb efendi hazretleri huzurunda mürafaa eylediklerinde ol dahi âlimen bilhilâf-il-cârî beyn-el-eimmet-il-eşraf vakf-ı mezburun evvelen sıhhatine ve sâniyen lüzumuna kazâ-i mer'i etmekle vakf-ı mezbur sahih ve lâzım olup minba'd nakz ü ibtâli mümteni'ül-ihtimal oldu. Cera zalike hurrire fil yevm-issâmini aşere min şehri saferilhayr lisenetin selâse işrîne ve selâsi mietin ye elf. (18 safer 1323).

No: 83 ün okunuşu:

Esas 24/126

1 — Evkaf-ı hümayun hazinesinden idare olunan evkaftan İstanbulda vaki' vezir-i azam-i esbak merhum Köprülü Mehmed Paşa ve veledi Fadıl Ahmed Paşa evkaf-ı şerîfesinden olmak üzre yevmî on beş akça düâgûy vazifesi Ayşe Sıddîka Hanımın kerimesi Hasnâ Hanımın uhdesinde iken mumaileyhanın vuku-i vefatiyle mahlûlünden 12 zilka'de sene 310 tarihinde evlâdı Fatmatüzzehrâ hanım ile Salâhüddin Efendiye tevcih olunduğunu mübeyyin beratları itâ kılındığı bittetkik anlaşılmıştır.

(Üstündeki yan yazı)

2 — Vazife-i mezkûre mutasarrıflarından Fatmatüzzehrâ Hanım mahdumu Osman Şevket Efendiyi terkederek vuku-i vefatile hissası mah-

lûlûnden diğer hissa mutasarrıfı mumâileyh Salâhüddin Efendinin birrıza ferağ ve kasr-i yedinden mumâileyh Osman Şevket Efendiye tevcihi takdim kılınan arz-ı hal üzerine masarifat-ı umumiye idaresinden ba müzekkire beyan olunmağla ber veçh-i muharrer yevmî on beş akça düâ-gûy vazifesinin intikalen ve ferağen bit-tevcih berat-ı âli itâsı.

3 — Evkaf-ı şerife-i mezkûrenin muharrer olan on dört kalem fodla ve vazife mutasarrıflarının ferağ ve intikallerinden bâlâlarında isimleri mezkûr kesan uhdelerine bit-tevcih şurutunun dercile yedlerine mücceddeden ve tebdilen başka başka berevat-ı âliye i'tâsı hususu makam-ı âli-i nâzaretpenahiden ba telhis vuku bulacak arz ve istizan üzerine sudur-i emr ü irâde-i âliyyeye mütevakkıf olmağın ol babda emr ü ferman hazret-i men le-hül-emrindir. Fi 3 muharrem sene 318 ve fi 18 mayıs sene 316.

Mühür
Evkaf-ı hümayun cihat idaresi
311
İmza : Mahmud
Telhis fi minhü
Jurnal
458
Mühür
Vezir-i âzam
Halil Rifat
1313
Ber muceb-i telhis on dört kalem cihatın
bittevcih berat-ı şerifleri itâ buyrulmak
emrimdir. Fi 6 safer sene 318

Numara
143

Maruz-i çaker-i kemineleridir ki:

Derisaadet ve Bilâd-ı selâsede kâin evkaf-ı şerife cihât ve sâiresinin tevcihi hakkında Hazinece ittihaz olunan usûle tevfikan cihât kaleminden bin doksan ikinci def'a olarak tanzîm kılınan işbu bir kıt'a arîzada gösterilen on dört kalem fodla ve vazifenin ba arz-ı hal vuku' bulan istid'alar üzerine tedkikat-i nizamiyesi icra kılınmış olduğundan mutasarrıflarının ferağ ve intikallerinden maddeleri balâlarında muharrer-ül-esamî zevata bit-tevcih şerâit-i lâzimesi derciyle kalem-i mezkûrdan lâzımgelen berevat-ı şerifenin i'tâ ve muamelât-ı muktaziyesinin icrasiyçün buyruldu-i sami-i hazret-i sadaretpenahî şereftastîr buyrulması babında emr ü ferman hazret-i veliyy-ül-emrindir. Fi 4 safer sene 1318 ve fi 20 mayıs sene 1316.

Nazırı Evkaf-ı Hümayun
Mühür: Bende Es-seyyid Galib

Cihât idaresine
Fi 25 mayıs
sene 316
K. Derisaadet
645

No: 84 ün baş kısmının okunuşu:

Tamir olunan âlât ve eşyasiyle bir bap Şerbethanemi ve yine medine-i merkumede Ali Ağa mahallesinde vâkı' etraf-ı erbaadan Balcı oğlu Hacı

Hüseyin ve Ellez kefere ve Kara Panayot zimmî menzilleri ve tarik-i âmm ve hâs ile mahdud ve mümtaz bir bab rumhanemi(?) ve yine medine-i merkumede Derviş Ağa mahallesinde vakı' bir taraftan Dağlıoğlu Mustafa menzili ve etraf-ı selâsesi tarik-i âmm ile mahdud ve mümtaz bir bap milk menzilimi ve yine medine-i merkumede Çaşnigir cami-i şerifinin canib-i garbisinde olan kapısı ittisalinde vâkı' etraf-ı erbaadan cami-i şerif kapısı ve kâğıtçı dükkânı ve cami-i şerif havlısı divarı ve tarik-i âmme ile mahdud ve mümtaz cami-i şerif-i mezkûre zemini senevî otuz altı akça mukataalı bir bap dülger dükkânımı ve yine medine-i merkumede Ermeniyan-ı süfli mahallesinde Timür kapı kurbünde vakı' etraf-ı erbaadan Taç oğlu Kabrli kefere milkleri ve tarik-i âmm ile mahdud ve mümtaz bir bab milk börekçi fırınımı ve yine medine-i Mağnisada Karaköy sûkunda vâki' bir taraftan Arık kadın merhumenin sebilhanesi vakfı olan mağaza ve tarafeyni Emir Hacı Ahmed Zade zevcesinin berber ve keresteci dükkânları ve taraf-ı râbii tarik-i âmm ile mahdud ve mümtaz zemini attar Hoca cami-i şerifi vakfına senevî yüz seksen akça mukataalı bir bab mısırcı dükkânımın ebniye-i memlûkesini.....

No: 89 un okunuşu:

Ve dahi şöyle şart eyledim ki bâlâda zikrolunan iki vakfa Dâr-üs-saadet-iş-şerife Ağası olan iftihar-ül-havvasi vel-mukarrebin mu'temed-ül-mülki ves-salâtîn sahib-ül-izzi vet-temkîn devletlû ve saadetlû Ağay-i âli-kadr-i valâ-mertebe hazretleri nazır olup kemal-i lûtf ü kerem ü ihsanlarından mercüvv ve me'muldür ki: taht-i nezaret-i aliyyelerinde olan sâyir evkaf-ı şerife gibi vakfeyn-i merkumeynin dahi mehmaemken üzerlerinden nazar-i merhamet-eserlerin dûr ü diriğ etmeyüp mu'tad-i şerifleri üzre her sene mütevelli-i vakfeyn-i mezbureynin nakir ü kıtmir irad ve masarifi muhasebesin görüp itlâftan hazer ve izdiyad ve terakki-i vakfa sa'y-i şeriflerin dûr etmeyüp hîn-i muhasebede husus-ı kaziyyede himmet-i aliyyelerin diriğ buyurmayup yevmî bir akça vazife-i nazarete mutasarrıf olup ind-allah-il-celil nâil-i ecr-i cezil olmalarını mukarrer bileler ve dahi şöyle şart.....

No: 93 ün okunuşu:

Vakf-ı mezkûrun vakfiyesi vakfiyehâ-i sâbi' defterinde mukayeddir.

Varak 108

Vakf-ı ..... M. .....

Merhum Şeyh-ül-islâm-ı sabık Ali Efendi der türbe-i ve cami-i şerif-i merhum Üftade Efendi der Bursa.

Nukud Altun-ı Eşrefi cem'an

800

Abdülbâki Halife müezzin ve kayyim ve türbedar ve devirhan	Beray-i müezzin	Beray-i kayyim
Fi sâ (sene) altun-ı Eşrefi aded	altun-ı Eşrefi aded	altun-ı Eşrefi aded
22	7 ½	7 ½

Bera-yi türbedar altun-ı Eşrefî aded 4 ½	Beray-i devirhan altun-ı Eşrefî aded 2 ½	Kayıd şüde ..... Müceddeden ez an sebeb ki: beray-i tevcih cemm-i gafir ihbar kerdend ba arz-ı Abdürrahîm Efendi müfti-i Bursa ve rüûs-i Hümâyun ve beişaret-i Şeyhülislâm Dürri Mehmed Efendi. Fi 12 m (muharrem) sene 1148 Tafsil

Vakf-ı ..... M. .....
Merhum Emir Gâzi der Bursa Kerime Şerife Hâtun an aslâh ve erşed-i evlâd-ı vâkıf el-mütevelli yevm dört

Kayıd şüde .....
Müceddeden ez an sebeb ki ba huccet-i şer'iyye mutasarrıf bude ba arz-ı Abdürrahîm Efendi müfti-i Bursa ve rüûs.

24 B (receb) sene 1148
Tafsil

No: 95 in okunuşu:

Mehmed bin-i Mustafa yevm 2	Seyyid Abdullah bin-i Mehmed yevm 2	Molla Mustafa yevm 2
		Teberri ve becayeş Seyyid Hüseyin ba arz-ı hal-i hod ve rüûs Fi 26 z(zilhicce)sene 167.(1167)
Hafız Mustafa bin-i Abdullah yevm 2	Mustafa bin-i Halil yevm 2	Seyid Afdal bin-i Mehmed yevm 2

Müteveffa şüde becayeş Seyyid Süleyman Halife ba rüûs-i hümayun ayed fi 4 N(ramazan)sene 116 ez an sebeb ki berât zayi' sitade ez an sebeb ki rüûs-i hümâyuneş kabl-el-berat zây' şüde ba arz-ı hal-i hod ve rüûs-i hümâyun fi 12 receb sene 1176 şurut. Feragat kerden becayeş Seyyid İbrahim ve Seyyid Mustafa ba arz-ı Seyyid Mehmed Şerif mütevelli-i vakıf ve ferman-ı âli Fi 7 L (şevval) 1176.

Mehmed bin-i Ali Ser mahfil yevm 1	Seyyid İsmail noktacı yevm 1	Seyyid Salih bin-i Seyyid İsmâil İhlâs yevm 2

No: 96 nın okunuşu:

Vakıf .....

Angallâtı dekâkîn ve boyahane ve odahâ-i sahib-ül-hayrati vel-hasenat Elhâc Ahmed Ağa ibn-i Abdülmennan kethüday-i Harem Abdülcebbar Zade Süleyman Bey sabıka serbevvabîn-i Dergâh-ı âli Voyvoda-i Yeniel ve mutasarrıf-i livâ-i Bozok berây-i çeşme ve cisirha der kasaba-i Yozgad tâbi'-i kaza-i Bozok ve gayrihi kayıd şüde müceddeden be muhasebe-i evkaf-ı Küçük ber muceb-i vakfiyye-i ma'mûlün biha ba arz-ı hal-i vâkıf-ı mumâileyh ve ba ferman-ı âli elvaki' Fi 4 R (rebiülâhir) sene 1213.

Mezbur Ahmed Ağa ve vekil-i harç Ali Efendinin vakıfları Haremeyn muhasebesinde Anadolu cild-i sani defterinde mukayyed olmağla şerh verildi.

Defter-i mezbur fihristi. 447

Vakf-ı mezburun zeyl-i vakfiyesi Fi. 28 zilka'de sene 1278 tarihinde ba ferman kaydolmuştur.

Vakfiyehây-i sadis varak 167

Terkin .....

Becayeş a'ma Ayşe Hanım an ekber ve aslâh ve erşed-i evlâd-ı vâkıf der batn-ı evvel ber vech-i meşruta âmed ba arz-ı Esseyid Ömer Fehmi Efendi nâib-i Yozgad ve ba inhây-i Mehmed Efendi Efendi (mükerrer) müdir-i evkaf ve ba mazbata-i âzay-i mecelis ve ba ilâm-ı Ahmed Raşid Efendi müfettiş-i evkaf ve atufetlû Esseyyid Ahmed Vefik Efendi nazır-ı evkaf-ı hümâyun ve rüûs. Fi. 28 Za. (zilka'de) sene 1278. Tafsil. Mumâileyh Ayşe Hanım tarafından Emine Hanım kaymamaklık vechile ümur-ı vakfı idare ve rü'yet etmek şartiyledir.

Berây-i tevliyet yevm 17

Berat-ı .....

Cedid sitade be nam-ı Elhac Ahmed Ağay-i vâkıf ber vech-i meşruta âmed ba arz-ı Osman Ağa ennazır ve rüûs fi 9 Ş (şaban) sene 1213. Tafsili. Mühür hafız şüde sene minhü.

Vakf-ı mezburun tevliyeti ve gallâtının fazlası vazife-i mersumesiyle hayatta oldukça vâkıfın nefs-i nefisine meşruta olup ba'd-el-vefat tevliyet-i mezkûre ve gallâtın fazlası evlâdı ve evlâd-ı evlâdı ve evlâd-ı evlâdının batnen ba'de batnin ve fer'an gıbbe aslîn ma tenaselû ve teakabû üzkûrunun ekber ve eslâhına meşruta ola. Eğer evlâd-ı zükûru bulunmaz ise evlâd-ı insanın ekber ve aslâhına meşruta ola. Evlâd-ı bil-külliyye münkariz oldukta tevliyet-i mezkûre ve fazlâ-i merkume utekasının akdem ve ekber ve aslâhına meşruta ola. Anlar dahi münkarız oldukta tevliyet-i mezkûre Haremeyn-i şerifeyn vakfına her kim mütevelli olursa ana meşruta olup fazla-i merkumu Haremeyn-i şerifeyn fukarasına irsal ve isâl eyleye.

Sağ sahifeden nakledilmiş başka vakfa âid tevliyet tecdîd kaydının okunuşu :

Tevliyet .....

Becayeş izzetlû Hasan Bey ibn-i mütevelli-i sabık müteveffâ Mehmed Celâlüddin Paşa birader zadeş an ekber ve aslâh ve erşed ve â'kal-i evlâd-ı vâkıf der batn-ı evvel ber vech-i meşruta âmed ba arz-ı Atâullah Bey zade Esseyyid Mehmed Galib Efendi nâib-i medine-i Yozgad ve ba mazbata-i âzay-i meclis-i liva-i mezkûr ve ba inhâ-i İsâ Efendi Müdir-i evkaf-ı livay-i M. (mezkûr) ve ba ilâm-ı Esseyyid Mehmed Esad Efendi müfettiş-i evkaf-ı sabık ve Atufetlû Mecid Efendi nazır-ı evkaf-ı hümayun ve ba rüûs-i hümayun. Fi. 18 N. (ramazan) sene 1282. Tafsil.

TÜRKİYE VAKIFLAR BANKASI

TÜRKİYE VAKIFLAR BANKASI T. A. O.

TÜRK'ün hayırseverlik duygularından ilhamını alan, cömertlik iyilik ve yardım hislerinin en iyi şekilde tatmin vasıtası olan VAKIF MÜESSESESİ, Atalarımızdan bizlere kalan ve bugün birer Medeniyet Âbidesi olarak nitelendirilen eserleri kazandıran en kıymetli HAZİNE'dir.

Bu eşsiz hazinenin yaşatılması ve ayakta kalması gibi kutsal bir görevi üstlenmiş olan TÜRKİYE VAKIFLAR BANKASI, yüzyıllardan beri Halkımıza Sosyal ve Kültürel alanda hizmet yapan VAKIFLARIMIZ'a EKONOMİK YÖNDE katkıda bulunmak ve böylece Medeniyet Hazinemizi gelecek kuşaklara kusursuz bir şekilde yansıtmak gibi büyük bir amaca yönelik olarak kurulmuş TEK BANKADIR.

13.4.1954 yılında 6219 Sayılı Kanunla «TÜRKİYE VAKIFLAR BANKASI TÜRK ANONİM ORTAKLIĞI» adıyla özel hukuk hükümlerine tabi olmak üzere hizmet ve faaliyetlerine başlayan Banka 20 YIL'lık geçmişinde ÇAĞDAŞ Bankacılık anlayışını benimsemiş ve uygulamıştır.

1954 yılından bu yana büyük aşamalar yaparak TÜRK BANKACILIĞI'ndaki seçkin yerini alan ve 1982 yılında Türk Bankacılık zinciri içerisinde DEVLET BANKASI olarak 2 nci, GENEL SIRALAMADA ise 5 nci olmaktan gurur duyan TÜRKİYE VAKIFLAR BANKASI, SERMAYESİNİ 1 Milyar liradan 17 Milyar liraya yükseltmiştir.

20 YIL'lık süre içerisinde Kadirşinas Halkımızdan gördüğü büyük destek ve ilgiye lâyık olabilmenin idraki içinde olan TÜRKİYE VAKIFLAR BANKASI ilk iş olarak Yurdun her köşesinde Halkımızın hizmetinde ve yanında olmak gayesiyle Şube açma faaliyetlerine başlamış ve 67 İLİMİZDE 269 ŞUBESİYLE her ilde Şubesi olan 5 Bankadan biri olmanın yanısıra Çağdaş Bankacılık hizmetlerini en hızlı şekilde sunmayı amaç edinmiş ve Şubelerini TELEKS SİSTEMLERİYLE birbirine bağlamıştır.

TÜRKİYE VAKIFLAR BANKASI, ülkemizin Ticarî ve İktisadî hayatında faydalı KREDİ ve TASARRUF anlayışını esas kabul etmiştir. Her türlü krediyi en müsait faiz ve vadelerle vermekte olan Banka daima Yenilikler, Rasyonel Tedbirler ve Teşebbüsler peşinde koşan bir çalışma sistemi içinde olmuştur.

TÜRKİYE VAKIFLAR BANKASI Ülkemizin EKONOMİK kalkınmasına, Sınaî, Ticarî ve Turizm sektörlerindeki güçlü 32 İŞTİRAKİ ile de katkıda bulunmakta ve SANAYİİN ANADOLUYA YAYILMASINA ÖNCÜLÜK eden Banka ünvanına sahip bulunmaktadır.

TÜRKİYE VAKIFLAR BANKASI, her yıl KÂRININ % 75'ini ECDAD YADİGARI TARİHİ ve KÜLTÜREL ESERLERİMİZİN BAKIM VE ONARIMINA TAHSİS ETMEKTE, Aş ocakları ve Vakıf Talebe Yurtları gibi müesseselere de maddî katkıda bulunarak SOSYAL DAYANIŞMA'yı desteklemektedir.

Personelinin üstün nitelik ve yeteneği. Şube binalarının Modernizasyonu, Halkla kurduğu Güven ve Sevgiye dayalı ilişki ve bu ilişkinin doğurduğu sorumluluk duygusuyla hareket eden Banka, Bankacılık alanındaki modernleşmenin gereği olarak ELEKTRONİK BİLGİ İŞLEM (OTOMASYON) uygulamasını Memleketimizde ilk kuran Bankalardan biri olmakla kalmamış, bütün Şubelerini bu sistem içine alarak çağdaş Bankacılık alanında da önder olmuştur.

Avrupadaki Temsilcilik ve Büroları ile DÜNYA'nın her tarafındaki muhabir Bankalarıyla hizmet veren TÜRKİYE VAKIFLAR BANKASI, YAYGIN TELEKS SİSTEMLERİYLE yurt dışındaki fedakâr kardeşlerimizin Anavatana göndereceksleri havaleleri aynı gün ücretsiz olarak yurda aktarmakta ve sahiplerine ulaştırmaktadır.

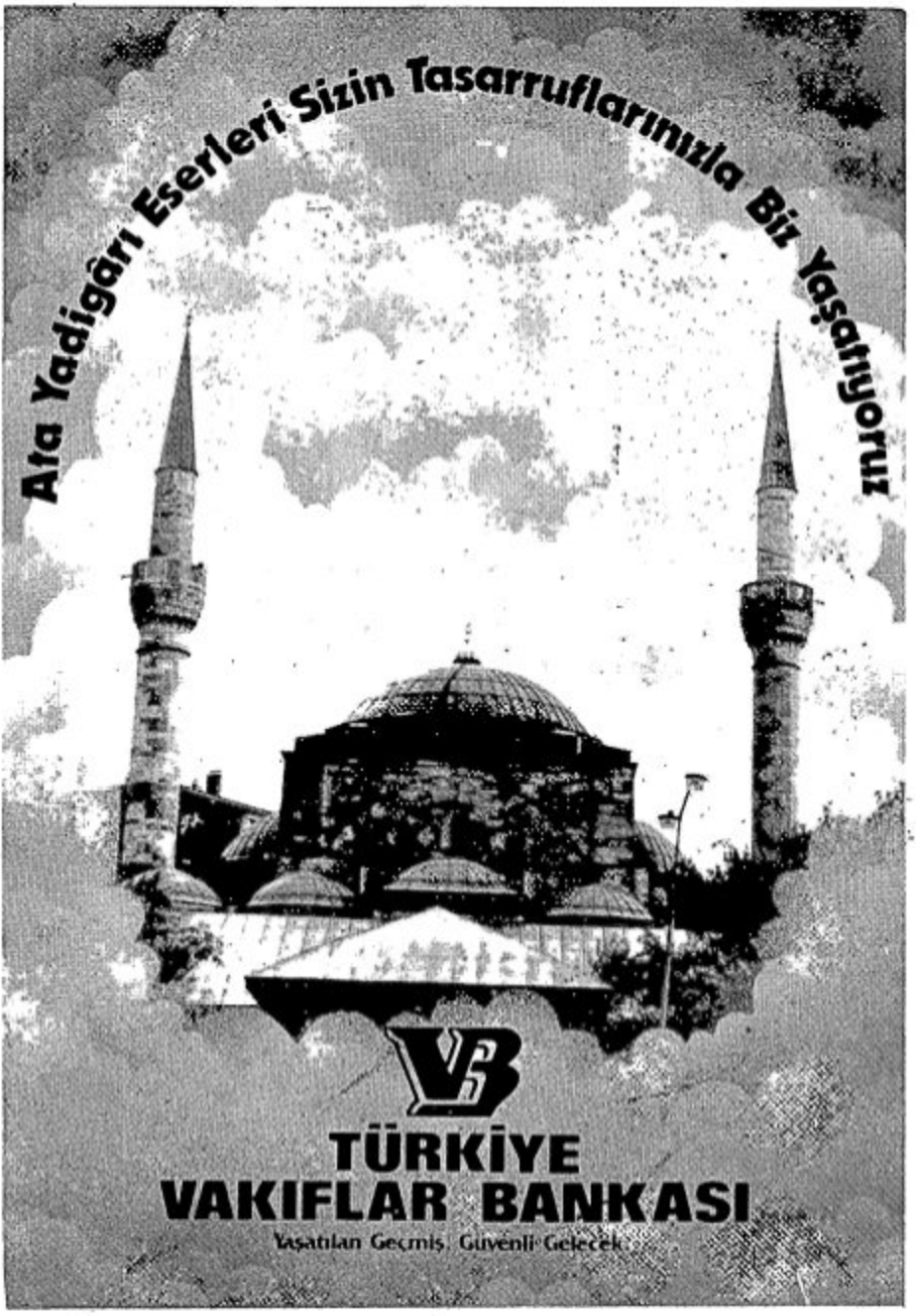
Her yıl bir önceki yıla oranla öğünülecek bir tempo ile GELİŞEN, GÜÇLENEN ve BÜYÜYEN TÜRKİYE VAKIFLAR BANKASI, TÜRK BANKACILIĞI'ndaki seçkin yeri ve saygınlığı ile Türk Ekonomisinin ve MEVDUAT SAHİPLERİNİN GÜÇLÜ ve GÜVENLİ KAPISI olmuştur.

TÜRKİYE
VAKIFLAR BANKASI
Yaşatılan Geçmiş, Güvenli Gelecek.

BİRİM Reklamcılık

KAYSERİ Hunat Hatun külliyesi

Ata Yadigârı Eserleri Sizin Tasarruflarınızla Biz Yaşatıyoruz
TÜRKİYE
VAKIFLAR BANKASI
Yaşatılan Geçmiş, Güvenli Gelecek